

EVETOVICS KUNÓ

KATOLIKUS ERKÖLCSTAN

I. RÉSZ

BUDAPEST

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT KIADÁSA

Dr. Evetovics Kunó

*

KATOLIKUS ERKÖLCSTAN

KATOLIKUS ERKÖLCSTAN

I. RÉSZ

IRTA

DR EVETOVICS KUNÓ

S. O. CIST.

BUDAPEST

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT KIADÁSA

Nihil obstat. Nr 1298/1940. *Constantinus Horváth dr.* S. O. Cist., censor. Imprimatur. Zircii,
30 Septembris 1940. *Vendelinus Endrődy* Abbas de Zirc.

Nihil obstat. *Dr. Michael Marczell*, censor dioecesanus. Nr, 8385/1940. Imprimatur. Strigonii die
23. Novembris 1940. *Dr. Joannes Drahos*, vicarius generalis.

ELŐSZÓ.

E rövid magyar teológiai erkölcsan mindinkább érzett szükséglet kielégítését célozza. Rendszeres teológiai magyar erkölcsan, Müller erkölcsanának régi fordításán s a középiskolai erkölcsani könyveken kívül, nincsen. Jelen feldolgozás a nagy latin auktorok rövid, magyarnyelvű megszólalása akar lenni. Ez a vezető gondolat meg is magyarázza e kis összefoglalásnak jellegét. Leginkább Noldin, (A. Schmitt), Prümmer, Lehmkühl, Vermeersch, Merkelbach, Genicot könyveinek szemmeltartásával készült e könyv, s lényegében Noldin beosztását követi. Erre indít az a körülmény, hogy az utolsó évtizedekben majdnem általános vezérkönyve volt az erkölcsani tanításnak, s jelenleg is sok helyen használják tankönyvül. A reá való támaszkodás megkönnyíti a magyarnyelvű könyvnek áttekintését s biztosítja könnyebben annak használhatóságát. Noldin könyvét ajánlja vezérlő fonalul a parancsok szerinti beosztása, ill. tárgyalási módszere. Kétségtelenül van előnye az erények szerinti beosztásnak is, mert tágabb teret nyit az anyag feldolgozására, de lényegében minden kérdés felöllelhető a parancsok szerinti felosztásban is. Valóban, akár egyik, akár másik módszert követő könyveket vizsgálja az ember, mégpedig mind a latin, mind a modern nyelvű feldolgozásokban (Schindler, Schilling), ugyanaz az anyag és problémakör részleteiben is megtalálható bennük. A gyakor-

lati nézőszempont is a parancsok szerinti tárgyalást ajánlja, mert a katekizmus (s vele kapcsolatban a lelkítükrök) is ezt a sorrendet követi.

A föntjelzett módon körülhatárolt cél szabta meg e kisebb terjedelmű összefoglalás jellegét. Tágítható volna anyagban, részletező feldolgozásban, gyakorlati vonatkozásban példák, kázusok csatolásával, sőt fokozható volna a rendszerezés is; mindez azonban lehet további munka s nagyoobszerű, több irányú feldolgozás célkitűzése, mely foglalkoztatja e kompendium összeállítóját is. Az erkölcsi irodalom áttekintése is alkalmasabban kínálkozik nagyobb feldolgozás önálló fejezetének.¹

A teol. erkölcsi harmadik részét, a kegyelmi esz-
köökről, szentségekről szóló tanítást, Mihályfi Ákos dol-
gozta fel Az emberek megszentelése c. művében. A ma oly
sok irányú lelkipásztori tevékenységnek ismertetését szintén
tervbevevttük.

¹ A legújabb irodalom nagyobb megnyilatkozásait l. Ibrányi F., Theologia
1. (1934) 364—73; 2. (1935) 81—86; 174—82.

AZ EMBER VÉGSŐ CÉLJA.

A) Az erkölcsi világrend dogmatikai megalapozása.

A katolikus erkölcsstan tárgyalásának homlokterében a világ rendeltetéséről körvonalazott dogma áll: «Isten . . . nem a saját boldogságának növelésére . . . nem is annak megszerzésére, hanem . . . a teremtményekbe kiárasztott javak által tökéletességének kinyilvánítására . . . az idő kezdetével a semmiből teremtette mindkét rendbeli teremtményt, a szellemit és a testit, t. i. az angyalit és a világbelit és aztán a szellem és test közösségéből álló emberit . . .» «Aki tagadja, hogy a világ Isten dicsőségére teremtetett, kiközösítést von magára.»¹ E hittételből kiviláglik, mi a célja Istennek a világ teremtésében, és mi a világnak s benne az embernek rendeltetése.

Isten célja a teremtésben: tökéletességének kiárasztása, kinyilvánítása; a teremtett világ célja: Isten tökéletességében való részesedés és e részesedés által Isten tökéletességének megnyilatkoztatása, vagy más fogalmazásban, de ugyanabban az értelemben: Isten megdicsőítése, dicsősége. Az előbbi jelzi a teremtő Isten célját, amelyet Isten tart szeme előtt; az utóbbi a teremtett világ célját, amely felé a világ természeténél és rendeltetésénél fogva tör.

Isten minden tökéletességnek végtelen fokban birtokosa; rajta kívül nincs és nem lehet semmi, ami Őt valamire indítja, ami számára kíváncs volt. Isten a teremtésben is csak saját magát, a maga tökéletességét akarhatja, s így, midőn világot teremtett, csak azért tette és tehette, hogy tökéletességét valamiképen kiáraszsa, kivetítse.

¹ Denz. 1783, 1805.

Ezért maga az isteni jóság, azaz tökéletesség a teremtésben szem előtt tartott tárgyi cél, de az előbb jelzett értelemben: mint kiáradó tökéletesség. Isten nem azért teremt, hogy rajta kívül álló külső javak birtokába jusson. Isten azért teremt, mert szereti önmaga tökéletességét, s ebből az önmaga iránti szeretetből árasztja ki jóságát. Mikor Isten teremt, akkor ad, saját tökéletességét sugároztatja ki, de maga ezáltal nem gazdagodik, mert mindene megvan. A *teremtés* Isten részéről választott mód, szinte eszköz, amellyel Isten eléri azt, hogy a tökéletesség kiáradó forrása legyen.

Mindezekből következik, hogy a teremtetett világ célja nem lehet más, min a ez Istentől kiárasztott jóság, azaz tökéletesség birtokbavétele, e tökéletességben való részesezés s ezáltal az isteni tökéletesség megnyilvánítása. A teremtetett világ a kapott tökéletesség révén lesz tükrözője, hirdetője Isten tökéletességének. A teremtménynek tehát elérendő célja van. A teremtetett világban megnyilvánuló tökéletesség: Istennek kiárasztott tökéletessége; a teremtmény részéről pedig: kapott tökéletesség. A teremtés által Isten valóban a jóság forrása lesz, de szoros értelemben nem jut semminek birtokába; a teremtmény azonban valóban kap, birtokbavesz.

Isten tökéletessége birtoklásának más és más a módja az eszes teremtményekben s más az értelmi világból kizárt teremtményekben. Ez utóbbiak, mint szükségszerűségnek alávetett megvalósulások, öntudatlanul tükrözik a nagy Alkotónak kezevonásait, művészetét. A bennük megragyogó szépség, harmónia öntudatlan hirdetője Isten tökéletességének. Magasabb fokú tökéletesség jelentkezik az emberben, az ember szellemi tulajdonaiban, illetve azok működésében. E szellemi képességek birtokában az ember közelebb áll Istenhez; minél tökéletesebb a mű, annál jobban dicséri mesterét. Az Istenhez való hasonulás is nagyobb benne, mint más teremtménynél.

Abban a nagy, célirányította rendben, amelybe Isten tervszerű, örök akarata a teremtetett világot beállította, az

emberi élet magasabb létrendet jelent. Az ember szellemi tulajdonaival új világot nyit meg: a szellemi megismerés és akarat birodalmát. Megismerheti Teremtőjét, Teremtőjétől kapott célját, s e megismert cél felé szabadon törhet, illetőleg törnie kell. Az Istentől meghatározott rendnek, s ebben Isten akaratának teljesítésével tökéletesebb módon hasonulhat hozzá, Isten akaratának benne való megvalósulása nem más, mint tökéletesedés, részesedés Isten tökéletességében új világ, a szellemi világ rendje szerint. Az ember szabadakaratú tevékenységével az Istentől kitűzött cél szolgálatába állíthatja testi-lelki képességeit, és midőn ezt teszi, az Istentől megalapozott erkölcsi világrendet szolgálja.

Isten azonban természetfölötti birtoklását, «színről-színre látását» tűzte ki az ember céljául. E cél elérésére természetfölötti képességekkel és eszközökkel látta el. E természetfölötti, kegyelmi javak révén egészen közeljutunk Istenhez s még tökéletesebb fokban hasonulunk hozzá. A megszentelő kegyelem a természetfölötti életbe emel bennünket. Az ember természetfölötti módon megismerheti Istent, követheti akaratát, s ezáltal a természetes erkölcsi rendből átlép a természetfölötti erkölcsi rendbe, amelynek teljesítésével a legbensőbbben hasonulhat Istenhez, s ezért Isten jóságának és tökéletességének a földön a legnagyobb fokban birtokosa, hordozója s egyúttal tükrözője lehet. Istennek az emberben megjelenő tökéletessége a legteljesebb mértékben Krisztus Urunk életében ragyog fel előttünk.

Az embert környező nagy mindenség szépsége, pompája, nagyszerűsége is gyönyörű megnyilvánulása Isten tökéletességének: öntudatlan fenséges himnusz. Az ember azonban felismerve a mindenség Alkotóját s a világban Isten tökéletességét, hangot adhat mindennek a tökéletességnek, s hódoló tisztelettel hajlik meg Isten előtt. Az előbbi Istennek néma öntudatlan dicsérete; az emberben: tudatosan megnyilvánuló dicsőítése, dicsősége Istennek. Így tehát mondhatjuk, hogy a teremtet világ célja Isten megdicsőítése, dicsősége.

E dicsőítés azonos Isten tökéletességének magasztaló megnyilvánulásával, mert a dicsőség nem más, mint a tökéletességnek dicsérettel párosult elismerése, ez pedig egyenlő a tökéletesség magasztaló megnyilvánulásával. (*Laus perfectionis non vulgaris: clara cum laude notitia*). Ezért mondhatjuk rövid foglalatban, hogy a világ és az ember célja: Isten dicsősége.

Az embert körülvevő öntudatlan világ dicsősége Istennek, mert arányaiban, változatosságában, célszerűségében Isten kezemunkája tükröződik, az isteni tökéletesség néma dicsérete szól. Az ésszel megáldott ember, aki szellemi tulajdonaiban részese Isten nagyobb tökéletességének, Istennek a teremtet világban megnyilvánuló tökéletességét felismerheti, megcsodálhatja és tőle való függésében hódolatát kötelességszerűen, de szabadon kinyilváníthatja, Istent szeretheti mégpedig nemcsak itt a földön, hanem a másvilágon is. Midőn az ember minden Istentől kapott tökéletességével a legnagyobb fokban hirdeti, dicsőíti Istenét, vagyis midőn értelmével, akaratával, kegyelmével teljesen hozzásimul, maga is eléri tökéletességének s így boldogságának legnagyobb fokát. Ez a boldogság a földön túl Isten színről-színre való látásában és szeretetében éri el tetőfokát, amidőn az értelem és akarat teljesen kielégül s tökéletesen boldog lesz. Így Istennek az emberben való megdicsőítése egyúttal az embernek örök boldogsága. Isten jósága dicsőül meg, s az ember lesz boldog. E kettő egybe esik, de az első, Isten dicsősége a magasabbrendű cél, az ember boldogsága másodlagos, de az előbbivel egybeeső. Helytelen tehát Hermes és Günther állítása, amely szerint a teremtés tárgyi végcélja az ember boldogsága. E tétel világosságánál minden egyéb világcélikitűzés vagy helytelen, vagy legalább is nem teljes. E dogma kifejtése élénk világot vet a katekizmus első kérdésének szabatoságára: Mi végett vagyunk a földön? Azért vagyunk a földön, hogy Istent megismerjük, szeressük, neki szolgáljunk és ezáltal üdvözlünk.

Rövid összefoglalásban: Isten végső tárgyi célja (*finis qui*) a teremtesben: saját maga kiárasztandó, közlendő tökéletessége (*bonitas divina communicanda*); ez pedig tökéletességének gazdagsága, önmagában hordott benső dicsősége (*gloria Dei interna fundamentalis et formalis*). A teremtmény részéről tekintve, a végső tárgyi cél (*finis qui creaturae*): Istennek birtokba veendő tökéletessége (*bonitas divina participanda*), amely tehát azonos az előbbivel, azaz Isten benső dicsőségével.

A teremtet világ — e cél elérésében — Isten részéről: Istennek kiárasztott tökéletessége (*bonitas divina communicata*); a teremtet világ részéről: Istennek birtokbavett tökéletessége (*bonitas divina participata*). Ezáltal Isten külső dicsősége árad szét, vagyis nem más ez, mint Istennek a teremtet világba kivetített tökéletességének öntudatlan, vagy az ember részéről tudatosan magasztaló megnyilvánulása, dicsóítása. (*Gloria Dei externa obiecti et formae*.)

Maga a teremtes Isten részéről mintegy eszköz (*finis quo Dei creantis*), amely által tökéletességének kiáradó forrása lesz (*quasi possessio*); a teremtmény részéről igazi birtokbajutás (*finis quo creaturae, possessio proprie dicta*), mert amije eddig nem volt (léte, tökéletessége), annak birtokába jut.

Tehát az egész világ tulajdonképpen Isten dicsőségét szolgálja (*finis qui*), de ezáltal Isten semmit sem kap, mert minden megnyilvánuló dicséret és dicsőség csak halvány kisugárzása mindannak, ami végtelenül tökéletes fokban már megvan a Szentháromság örök életében. De azáltal, hogy az ember Isten tökéletességét hordozva Őt dicséri, magasztalja, az ember lesz a teremtes haszonélvezője (*subiectum utilitatis*).

Midőn a teremtet Isten céljáról beszélünk, a célt megfelelően kell értenünk. A cél mindig valami elérendő dolog, ami még nincs birtokunkban, aminek elérése végett teszünk valamit. Istennél nem beszélhetünk ilyen célról, mert Isten semmi olyat nem kívánhat, amije nincsen, mert benne minden tökéletesség végtelen fokban megvan. Ezért Isten tevékenységében nem beszélhetünk szoros értelemben vett célról, azaz *célokról*. Isten tevékenységének csak alapja (*ratio*) lehet, nem céloka. Ha Isten céljáról beszélünk, melyet tevékenységében szem előtt tart, a célt csak e tágabb értelemben alkalmazhatjuk.¹

¹ E fejtegetésekhez l. leginkább: J. Stufler, Die Lehre des hl. Thomas von Aquin über den Endzweck des Schöpfers mit der Schöpfung. Zeitschrift f. kath. Theologie 41. (1917) 656. köv.; Schütz A., Dogmatika³ I. 471—4.; L. Lercher, Inst. theologiae dogmaticae II. 355—64.

B) Az erkölcsi világrend a végső cél szolgálatában.

Az erkölcsi világrend a szabadakarati tevékenységet szabályozó rend. Az ember cselekvését nem fizikai szükségesség, kényszerűség irányítja: szabadakarata birtokában saját maga határozza meg cselekvését, cselekvése irányát. De teremtett mivolta és a kitűzött közös célra teremtett világrendjében elfoglalt sajátos helye kötik az embert is célra-törekvő szabad működésének kifejtésében. Ez a szabadakarat elé helyezkedő, Istentől meghatározott célirányos rend adja az erkölcsi világrend keretét. Ezért az erkölcsi rend, mint az emberi szabad cselekvés szabályozója: az Istentől meghatározott célirányos rendből fakadó és a szabadakarati tevékenységet kötelezően irányító normák összessége.

Az ember ugyanis az Isten dicsőítésére léteszólított világrendnek egyik láncszeme s ezért létével és sajátos, szabadakarati működésével neki is bele kell illeszkednie ebbe a rendbe, s ezáltal a közös célt szolgálnia. Ebben a nagy célirányította rendben — amint láttuk — Isten a végcél. Az ember, mint teremtmény Istennel szemben alárendeltségi viszonyban áll. Szellemi tulajdonaival a földi világ többi teremtményei fölé emelkedik; velük szemben fölérendeltségi a viszonya. Az azonos természet többi embertársaihoz az egyenjogúság, vagyis mellérendeltség viszonyát teremti meg. Mivel pedig az ember mintegy egyesíti önmagában a világban föllelhető tökéletességeket (mikrokozmosz), önmagában is érvényesítenie kell a különböző képességek harmoniáját. Ezért az erkölcsi rend közelebbről így határozható meg: *A végcélja felé szabadon törekvő embernek Istenhez, a világ egyéb teremtményeihez s önmagához való viszonylataiból fakadó kötelelességeit irányító elvek foglalata.*

Mivel más az ember viszonya Istenhez és más a világ egyéb teremtményeihez, más és más a kötelezettsége is irántuk; ugyancsak más és más a kötelezettsége lelki és testi értékei iránt. Az erkölcsi világrend, tárgykorét tekintve, magában foglalja mindazt, ami a szabad cselekvés célja, tárgya, eszköze lehet; azonkívül kiterjed mindama

körülményekre is, melyek az ember sajátos viszonylataiból fakadnak és a szabad cselekvés helyes vagy helytelen kialakulására hatással lehetnek.

Az Isten által kitűzött természetfölötti cél új természetfölötti kapcsolatokat és kötelességeket fakaszt az ember számára, melyek által az ember a természetfölötti erkölcsi világrendbe lép. Isten a megszentelő kegyelem által fogadott gyermekévé avatja az embert; a megváltás tényével Krisztus testvérei, Egyházában Krisztus misztikus testének tagjai vagyunk, egymás között Krisztus vérével megváltott s kegyelmével természetfölöttileg egymáshoz fűzött testvérekké leszünk. E természetfölötti erkölcsi rend követelményeit teljes egészében az isteni parancsok, Istentől adott természetfölötti elvek szabják meg.

A világ rendjének öröktől fogva Isten a tervezője és célkitűzője; ezért mondjuk Istennek mindent kitervező s elrendező bölcsességét, «örök törvényét» (lex aeterna) az erkölcsi rend legfelsőbb meghatározó normájának. Ez az örök törvény jelenik meg a teremtésben, ill. a teremtett világban, mint Istennek föltétlenül kötelező akarata, mert Isten a teremtés által a világnak egyúttal parancsoló, törvényadó ura is. A keresztény erkölcsan tehát függetlenül minden emberi vélekedéstől, Istenben találja az erkölcsi rend alapját s elvileg elveti az autonóm, pusztán emberi vélekedésen nyugvó erkölcsi rendet.

C) Az ember örök boldogsága Isten dicsőségének szolgálatában.

Isten kiáradó jósága a földön a legnagyobb fokban az emberben nyilvánul meg. Az ember örökéletre hivatott lelket kapott. E lélek képességeivel tökéletesebb fokban birtokolja Istent, értelmével felismerheti, akaratával hozzáfordulhat, sőt jelen üdvrendünkben a megszentelő kegyelem, a lélek természetfölötti életelve birtokában természetfölötti módon foglalhatja le magának a hit és a szeretet által. Istennek a hit által való megismerése, az abból fakadó hódolat, akaratának természetfölötti erővel segített szolgálata a leg szebb dicsőítése Istennek. Az ilyen szolgálatért ígérte Isten jutalmul és érdemül örök birtoklását, az örök életet (vita aeterna), ahol a hit átmegy a látásba (visio), a szeretet Isten legtökéletesebb birtoklásába, az örök boldogságba. Az emberen kívül eső világnak tárgyai pusztulásukkal befejezik rendeltetésüket; további életük nincsen. Az a nagy körvonal,

amelyet a teremtmény léte kezdetétől léte végéig befut, az embernél a legteljesebb: Istentől indul ki és Istenhez fut vissza. Az ember halála után kezd magassabbrendű életét, amelynek ez az élet az előcsarnoka.

Ily értelemben — a legfőbb céltól való függésben — mondjuk, hogy az ember (benső) végcélja az örök boldogság, azaz Istennek színről-színre való látása és a szeretetben örök, boldog birtoklása.

E cél természetfölötti, mert Istent adja nekünk, Isten életének részeseivé tesz, s kegyelmi erők segítenek hozzá; örök, mert a halhatatlan lélek Istenben való élete; boldogító, mert a lélek minden képessége, vágya kielégül.

Az ember e végcéljáról sokszorosan felvilágosít a Szentírás: «Szeretteim, most Isten fiai vagyunk és még nem tűnt ki, hogy mik leszünk. Tudjuk azonban, hogy amikor meg fog jelenni, hasonlók leszünk hozzá, mert látni fogjuk őt, amint van.»¹ «Most azért megmarad a hit, a remény, a szeretet, ez a három; de ezek között legnagyobb a szeretet.»² «... örvendeni fog szívetek és örömeteket senkisémet veszi el tőletek.»³

Az ember, mint a szellemi világ végtelenbe nyúló vágyainak hordozója, csak a teljes és tökéletes jónak birtokában nyugszik meg. Ez a végső megnyugvás a boldogság állapota. Tárgyilag ez a boldogság: az ember vágyait, törekvéseit teljesen kitöltő tökéletes jóság; alanyilag: e tökéletes jónak állandó birtoklása és az ebben talált megnyugvás. Status omnium bonorum aggregatione perfectus, — minden tökéletes jó együttes birtoklásának állapota.

A tárgyi boldogság nem állhat külső javakban: gazdagságban, rangban, hatalomban, testi erőben. Ezek inkább csak eszközök a boldogság megszerzésére, járhat velük baj, szenvedés, bűn; nem is állandó javak. Nem állhat e boldogság a lélek kiművelt képességeiben sem, hisz ezek épen megfelelő tárgy által való kielégülésre szorulnak. Ezért csak Isten lehet e végső boldogság tárgya.

Az alanyi boldogság: Istennek a Tőle kapott képességek által elérhető legtökéletesebb megismerése és ebből fakadó szeretete. Jelen üdvrendünkben ez a boldogság természetfölötti. E természetfölötti boldogság a földön nem érhető el tökéletes fokban, de bizonyos fokban részesei lehetünk az Isten kegyelmével alakított élet által. A földi élet az út a természetfölötti örök boldogság felé.

¹ 1. Ján. 3, 2.

² 1. Kor. 13, 13.

³ Ján. 16, 22.

A végcélra való törekvés kötelessége. Az Isten által az ember számára kitűzött cél elérése egyúttal az ember kötelessége is. Kötelessége, mert Isten akarata és a természet szava. «... munkáljátok üdvösségeteket félelemmel és rettegéssel.»¹ «Tehát akár esztek, akár isztok, akár bármi mást tesztek, mindent Isten dicsőségére cselekedjetelek.»² Ezért kötelessége minden embernek, hogy Istent hittel elismerje és Istent szeresse, a megszentelő kegyelem állapotát (a keresztség által) megszerezze s a parancsokat megtartsa.

¹ Fil. 2, 12.

² 1. Kor. 10, 31.

I. A KATOLIKUS ERKÖLCSTAN.

a) **Fogalma.** Az emberi élet céljának meghatározása lényegében magában hordja a katolikus erkölcsstan fogalmának meghatározását is. Az erkölcsi élet szabadakaratot tételez fel, szabadakarata pedig a földi teremtmények között csak az embernek van; ezért az erkölcsstan a szabad emberi tevékenységet ismertető és irányító tudomány. Az erkölcsstan útjelző az ember számára, természetfölötti céljának elérésében. *A katolikus erkölcsstan tehát az a tudomány, mely az embernek természetfölötti céljához vezető tevékenységét tárgyalja.*

Feladata: megismertetni az emberi cselekvés ezirányú helyességét vagy hiányosságát, és parancsolólag eligazítani, helyes irányba terelni az ember tevékenységét. Az erkölcsstan közvetlen tárgya az emberi tevékenység (*activitas humana*); a természetfölötti világba való beleágyazása, irányítása pedig különös jelleget adó jegye (*forma specialis*). Ezért a katolikus erkölcsstan természetfölötti erkölcsstan. Teológiai erkölcsstannak is mondjuk, mert középpontjában Isten áll, Isten a kiinduló pontja és végső célja, s az isteni kinyilatkoztatásban adott elveken épül fel. A pusztán természetes erkölcsről a természetes erkölcsbölcselet tárgyal.

Isten nemcsak a fizikai világ bámulatos rendjének szerzője, hanem törvényeivel rendezője az erkölcsi világrendnek, vagyis Isten által az ember szabadakarata elé kötelezőleg előírt célirányos rendnek is. Isten e törvényeket magában az emberi természetben közli, de külön tételes törvényekben is kinyilatkoztatta akarát; Krisztus Urunk pedig új, kegyelmi eszközöket (szentségeket) is rendelt e cél elérésére. Ezért a katolikus erkölcsstant természetfölötti célunk elérését szolgáló

törvények és eszközök rendszeres tárgyalásának is tekinthetjük. Mivel pedig a törvények megtartása az erények gyakorlásának jegyében történik, ezért az erkölcsstan a természetfölötti célunk elérését szolgáló erények tudományos ismertetése is. Az erkölcsstan az emberi tevékenységgel, az emberi cselekvés módjával foglalkozik, s így önként adódik gyakorlati jellege; ezért gyakorlati (praktikus) teológiának is hívjuk.

b) *Módszerei.* Az erkölcsstan tárgyalható az erkölcsi normáknak pusztán tételes összeállításában (pozitív módszer), vagy teológiai és filozófiai vonatkozásaiban is megvilágosított rendszerezésben (skolasztikus módszer), végül pedig gyakorlati esetek megoldásából kiindulól, s ezek kapcsán összeállított rendszerezésben (kazuisztikus módszer). A legalkalmasabb tárgyalási mód a három módszer egyesítése.

c) *Viszonya más tudományágakhoz.* A katolikus hittan (dogmatika), mint a kinyilatkoztatott igazságok tudományos rendszere, alapja a katolikus erkölcsstannak. Sok tétele közvetlenül érinti az erkölcsstánt is, mégpedig mindazok a dogmatikai igazságok, amelyek természetfölötti erkölcsi életünk berendezésére vonatkoznak. Ilyenek a kegyelemről, megigazulásról, szentségekről, természetfölötti erényekről stb. szóló tanítás. Míg azonban a dogmatika ezeket és más kinyilatkoztatott igazságokat önmagukban, lényegükben világítja meg, ismerteti és rendszerezi, az erkölcsstan az emberi tevékenységgel való kapcsolatukat, alkalmazásukat tárgyalja. A dogmatika az erkölcsstan világító fátylaja az emberi tevékenység helyes kiformálásában. — A jogi (egyház- és világi jogi) tudomány az ember külső tevékenységét szabályozza; az előbbi az egyházi, az utóbbi az állami közösség külső viszonylataiban. Mivel mindkettőnek, az Egyháznak is, államnak is megvan a joga lelkiismeretben kötelező törvények hozására, az erkölcsstannak ismernie kell e törvényeket, hogy beiktathassa az emberi cselekvés szabályozásába. Az egyházjog továbbá rendszerezője, részletes kifejtője és ismertetője az egyházi törvényeknek s ezért az erkölcsstannak nagy fokban segítője. — Segítő munkatársa az erkölcsstannak a neveléstudomány (pedagógia) is, mely az emberben szunnyadó tehetségek felébresztését, helyes mederbe terelését, foglalkoztatását, erősítését s ezáltal a jellem megszilárdítását tartja feladatának. — Segítőtársai továbbá az erkölcsstannak mindazok a tudományágak, melyek az ember testi-lelki berendezését, testi-lelki tehetségeinek működését, a működések alapfeltételeit vizsgálják és ismertetik: a pszichológia, karakterológia s az erkölcsi életet gyengítő bajok ismertetését szolgáló tudományok: pszichiatria és pszichopatológia. — A természetes erkölcsbölcselet a katolikus erkölcsstannak alapjául szolgál. A katolikus erkölcsstan a pusztán természetes erkölcsi rend megtartását új indítókakkal sürgeti, új erővel tökéletesíti s a természetfölötti világba emeli. A természetes erkölcsi rend követése a megkívánt alap a továbbjutásra. A keresztény erkölcs világot nevelő hatása abban rejlik, hogy a magasabb célkitűzés, Isten természetfölötti birtoklása, nyomatékkal sürgeti a természetes erkölcsi rend föltétlen teljesítését.

d) Forrásai. (Fontes.) Már a pusztá emberi ész önként, természet szerűen jelzi az erkölcsi követelményeket, melyek az embert Istenhez, a teremtményekhez és önmagához való viszonylatában kötik. Ámde Isten természetfölötti célt tűzött ki az ember számára és e természetfölötti cél elérésének módját, rendjét, eszközeit is meghatározta a kinyilatkoztatásban. Ezért

a katolikus erkölcsstan forrásai: 1. az isteni kinyilatkoztatás és 2. az emberi természet, illetve a vele megadott helyesen ítélő józan ész, amelyből feltárulnak az erkölcsi élet alapkövetelményei. Mivel azonban a természetfölötti világban a pusztá emberi ész nem igazíthat el, ezért természetfölötti segítségre, a hit által felvilágosult értelemre van szüksége.

E kinyilatkoztatásból s a hit által megvilágosított értelemből forrászó igazságok letéteményesei (loci th. moralis, lelőhelyek): az Ó- és Újszövetségi Szentírás, az egyetemes, nemzeti, tartományi és az egyházmegyei zsinatok határozatai, a római pápa döntvényei (decreta), melyeket körlevelek (encyklikák), vagy a kongregációk határozatai, feleletei (responsa) útján közöl, az egyházi törvénykönyv (Codex Juris Canonici, érvénybe lépett 1918 május 19-én), a szentatyák és hittudósok művei, az Egyház gyakorlata és szokásai.

Az Üdvözítő életében gyakorlatilag mutatott példát a természetfölötti erkölcsi élet kialakítására, s tanítását csak alkalmilag fűzte életének s a körülötte lezajló eseményeknek egyes mozzanataihoz. Ezért a Szentírás nem rendszerbe foglaltan ismerteti az erkölcsant. Azonkívül az Üdvözítő élete az evangéliumi tanácsok megvalósításában a legnagyobb emberi tökéletesség mintaképét állította fel; ezért nemcsak az erkölcsi törvényeket tartalmazza, hanem azokat az egyéb tökéletességre szolgáló módozatokat, eszközöket is tükrözteti, amelyeknek tárgyalása már inkább az aszketika keretébe tartozik.

Istennek az Ószövetségben kinyilatkoztatott erkölcsi törvényei érvényben maradtak továbbra is, és Krisztus Urunk tanításában és életében csak nagyobb fényt és erőt kapnak. A szertartási és ítélkezési törvények (praecepta cerimonialia et iudicialia) azonban érvényüket veszítették.

Az egyházi törvénykönyv a latin Egyház érvényben lévő törvényeinek foglalata.

e) Felosztása. Mivel a katolikus erkölcsstan a természetfölötti cél elérésére irányuló emberi tevékenységről szóló tudomány, azért elsősorban az emberi tevékenység általános feltételeiről, alapelemeiről, természetes és természetfölötti elveiről tárgyal. Ezek adják az *általános erkölcsstan* anyagát (de principiis moralibus generalibus; scientia moralis generalis).

Az általános erkölcsi elvekből folyó kötelezettségeket,

törvényeket, természetfölötti célok elérését szolgáló tételes parancsokat, vagy a törvények megtartása kapcsán gyakorolt erényeket a *részletes erkölcsstan első része* tárgyalja (de principiis particularibus, de praeceptis; scientia moralis specialis).

Az ember természetfölötti életét szolgáló eszközöket a *részletes erkölcsstan második része, a lelkipásztorkodástan* ismerteti. Lelkipásztorkodástannak mondjuk, mert a papnak, a lelkek pásztorának a kegyelmi eszközök (szentségek) használatában eligazító tudományát tartalmazza, amellyel híveit a természetfölötti cél, az örök boldogság felé vezeti.

II. A VÉGSŐ CÉL SZOLGÁLATA.

A végső célt szolgáló képességek, erőforrások, eszközök.

Az emberi tevékenység végső céljának ismeretében vizsgálnunk kell 1. milyen az ember felkészültsége és milyen eszközök állnak rendelkezésére a természetfölötti cél szolgálatában; 2. e felkészültsége birtokában hogyan kell élnie képességeivel, azaz milyen feltételeknek és alapelveknek kell érvényesülniök a végcélra irányított emberi cselekedetekben; 3. fontossága miatt külön kell tárgyalnunk az emberi tevékenységet köteleességszerűen irányító tárgyi normáról, a törvényről; 4. a bensőleg végső fokon elirányító normáról, a lelkiismeretről; 5. e törvénynek lelkiismeretbeni megszégéséről, a bűnről.

1. Természetes képességek.

Az ember két világ, anyagi és szellemi világ összekötő hídja. A híd egyik pillére a testi élet, amellyel az ember e földi, anyagi élő világba kapcsolódik bele; a másik a szellemi élet, amelynek képességeivel a szellemi világba nyúlik át. E két világ benne egy természetté olvad.

Mint érzéki életet élő lény (animal), az ember hordozója az érzéki élet megkívánta erőknak, mint szellemi lény (rationale), birtokosa a szellemi képességeknek.

A világ teremtményei Istentől kapott képességeik kifejtésével szolgálják a Teremtő által megszabott rendeltetésüket, tökéletességük kibontakozását. Létükből fakadó képességeik működését Isten a beléjük oltott természettel, természeti erőkkal teszi lehetővé, sőt — az emberen kívül — szükségszerűvé. A teremtett lények tehát annyiban jók, tökéletesek, amennyiben létük és létműködésük kapott természetük szerint teljes és tökéletes. E tökéletességre való hajlandóságot, törekvést (appetitus naturalis) természetükben hordozzák. De működésük irányát nem ők szabják meg; e működésük természetükbe oltott célirányosságot szerint szükségszerű. Nem ismerik a célt, mégis

szolgálják. Ezért itt a tökéletesedés iránya a természet által kitűzött, de meg nem ismert jó. Az élőlényeknél e hajlandóság, e törekvés az élettevékenység keretében jelentkezik (*appetitus vitalis*). A növényi élet célra törekvő tevékenységét még pusztán a természet határozza meg. A megismerő tehetséggel rendelkező lényeknél az élettevékenység már magasabbrendű: a maguk javát, azaz természetüknek megfelelő jót megismerhetik s ezért e lények törekvése, immár vágya, a megismert jó szerint igazodik. A pusztán érzéki ismeret szerint igazodó állatoknál ez a törekvés érzéki jellegű és ezért szükségyszerű. A szellemi megismerő tehetséggel felruházott embernek azonban szellemi és szabad törekvése (szabadakarata) is van. E törekvő erő, amelyet az ismeret természetyszerűen vált ki, mint sajátos, a megismerő képességtől valósággal különböző képesség jelentkezik. Az embernek tehát két fő tehetsége van: a megismerő és a törekvő képesség, de a megismerés is, a törekvés is egy emberi természetben játszódnak le és a legszorosabb kapcsolatban vannak egymással. A megismerés folyamatának s a törekvőképesség működésének ismertetését a pszichológia tárgyalja; mivel azonban az erkölcsnek a törekvőképesség, illetve annak legkételetesebb formája az akarat törekvés, és cselekvés a tárgya, a szükségesnek látszó ismereteket itt is közöljük.

A törekvő erő (*appetitus*) alapján valamely szükséglet kielégítésére való hajlandóság, ráirányulás (*inclinatio*). E törekvő erőnek a megismert jóval kapcsolódó első megnyilvánulása bennünk: a tetszés és nemtetszés, a skolasztikus *amor*, amely tulajdonképpen gyökere a vágyaknak s a törekvés különböző módosulásainak. E tetszés és nemtetszés különböző fokú hullámozása, mozgalmassága jelentkezik az érzelmek változataiban, különösen a szorosan vett törekvési működésekkel kapcsolatban. Így a skolasztikus *amor* beleilleszkedik a törekvőképességbe, mint annak első megnyilvánulása, másrészt megengedi és megérteti a szorosan vett törekvéstől (*tendentiae*) különböző élménycsoport jellegét. E megnyilvánulások megvannak mindkét törekvőképességben, azaz az érzéki és a szellemi törekvőképességben. Az érzéki (-szellemi) törekvőképességben ez első megnyilvánulások az érzelmek (*sentimenta*, *motus inefficaces lenes*) és az erősebb érzelmi felindulások, kedély-indulatok (*affectus*, *motus vehementes cum concitatione*) s a szoros értelemben vett törekvések, amelyek a megismert jó megszerzésére törnek. A szellemi törekvőképesség első mozgalmassága szintén az *amor* jegyében folyik le, ezt követi az akarat ösztönszerű törekvése, majd a tiszta akarat törekvések különböző erősségű mozgalmasságai (*ratione efficaciae*); a hæv, a lendület, melegség, az érzéki törekvőképességből erednek. Ezért lehet pl. valakinek bánata bűnei felett, a nélkül, hogy érezné vagy sírna. Csak a tiszta szellemi törekvőképesség, vagyis az akarat szabad; az érzéki törekvés nem szabad, s önként jelentkező megnyilvánulásai, feszülései gátlólag léphetnek fel a szabadakarat cselekvéssel szemben. Ha azonban a két törekvés egyirányú, akkor az érzelmek és indulatok hevítő, lendítő erőként hatnak az akarat működésére. Így tehát

az ember testi-lelki berendezettsége hozza magával, hogy hordozója az érzéki és szellemi élet tényezőinek, az érzéki és szellemi megismerésnek s az érzéki és szellemi törekvőképességeknek. Az érzéki megismerést (*cognitio sensitiva*) külső érzéki s belső érzéki megismerőképességünk, a képzelet eszközli. E kettős megismerési mód a kiváltója a kettős (érzéki-szellemi) törekvésnek. A megismerő képesség működése a jónak (rossznak) megelevenítése, tudtuladása; a törekvőtehetség működése pedig e megismert jóval szemben való állásfoglalás, ráirányulás: vonzódás vagy elfordulás.

a) *Az érzéki törekvőerő, az érzelmek, a kedélyindulatok.* Az érzéki (-szellemi) megismerő- és törekvőképességünk működésével kapcsolatos alanyi jelenségek bennünk: az érzelmek, a kedélyindulatok. Szent Tamás nyomán a skolasztikus rendszerezés az érzéki (-szellemi) törekvés módosulásait, illetve az általuk bennünk kiváltódó alanyi jelenségeket, az érzéki (-szellemi) ismeret által elének állított, megéreztetett jónak vagy rossznak különböző megjelenítése, tárgya szerint osztályozza. E megnyilvánulásokat inkább érzelmi mozgalmasságnak, kedélyindulatoknak, nem szenvedélyeknek (*passiones*) mondjuk, mert szenvedélyen a mostani szóhasználatban állandó heves kitörésre indító törekvési készséget értünk, rendszerint erkölcsileg meg nem engedett dolgokban. A kedély szó érezteti, hogy itt a felső törekvőképességünkötől (akaratunktól) kísért indulatokról van szó, mert kedélyvilága csak az embernek van. Mivel a kedélyindulatok, a törekvések tárgya az érzéki (-szellemi) jó, vagy rossz, ez megjelenhetik az ismeret révén, mint általában elérendő jó, vagy kerülendő rossz (*passiones concupiscibiles*); vagy pedig, mint nehezen elérendő jó, vagy kerülendő rossz (küzdő törekvések, indulatok, *passiones irascibiles*).

A törekvőképességet a különböző módon előálló jóval vagy rosszal szemben történő állásfoglalása, illetve az azzal kapcsolatos sajátos alanyi érintettségünk, érzelmeink és kedélyindulataink szerint vázlatos kimutatásban így csoportosíthatjuk:

A vágyó törekvéssel kapcsolatos érzelmi hullámzások, kedélyindulatok (passiones concupiscibiles):

	vonatkozással az érzéki (-szellemi) jóra,	vonatkozással az érzéki(-szellemi)rosszra
tekintet nélkül a jelen- vagy távollevőre,	1. tetszés, szeretet (amor)	1. nemtetszés, gyűlölet (odium);
tekintettel a távollevőre,	2. vágyódás (desiderium),	2. irtózat, visszaborzadás (fuga, horror);
tekintettel a jelenlevőre,	3. gyönyör (delectatio),	3. fájdalom (dolor).

A küzdő törekvéssel kapcsolatos érzelmi mozgalmasságok, kedélyindulatok (passiones irascibiles):

a tárgy	vonatkozással a jóra,	vonatkozással a rosszra, (a nehézre),
mely felé törekszenek	1. remény, főképp a vágyódás jegyében (spes),	1. bátorság, neki-feszülés (audacia);
melyet kerülnek,	2. csüggedés, kétségbe-esés (desperatio),	2. félelemérzés (timor),
ha már jelen van,		3. harag (ira).

E skolasztikus beosztás bár nem teljes és tökéletes, az érzelmvilág nagy területére vet fényt s élesebb boncolgatása rávilágít arra is, hogy a modern lélektani kutatások számos elemét magában foglalja.¹

A modern pszichologia az érzelmet, mint a törekvéstől különálló lelki jelenséget tárgyalja.²

Az érzelemre vonatkozó modern lélektani kutatások nagyban hozzájárultak érzelmi életünk mélyebb megvilágításához.

Minden homályosabban vagy tisztábban tudatunkba lépő tárgy, életjelenség bennünk a tetszés vagy nemtetszés sajátos illetését, érintettségét váltja ki. Sőt nemcsak az ismeret által élénk állított javak, tárgyak, értékek, az igaz, a szép, a jó birodalmában, hanem természetünknek megfelelő vagy meg nem felelő, tetsző vagy nemtetsző tevékenységünk, így gondolkodásunk és cselekvésünk is sajátosan érintenek bennünket. Mindezek, mint tudattartalmak, alanyi érintettségünk első síkjában mint tetszés, nemtetszés jelentkezhetnek. Az ember sajátos, természetszerű viszonylataiban: önmagával, ember-társaival, feletteseivel, Teremtőjével szembeni kapcsolataiban megismert, vagy elérendő testi-lelki javak, mindmegannyi sajátos érzelmek forrásai. Mindeme körülmények sejtetik az érzelmi világ szinte kikutathatatlan gazdagságát, árnyalati finomságát, dús skálájú színezetét, amelynek föltárása megoldhatatlan feladata marad a lélektani kutatásoknak.

Az újabb lélektani kutatások az érzelmek sokoldalú osztályozására vezettek. Vannak érzéki érzelmek: az érzéki életjelenségeket kísérő érzelmek; s értelmi érzelmek: az értelmi tevékenységet kísérő érzelmek. Ehhez hasonló az elemi és a magasabbrendű érzelmek közötti különbségtétel. Az esztétikai érzelmek a szépnek érintései (szín, hang, harmónia, arány-érzelmek); az erkölcsi és vallási érzelmek az erkölcsi jóra, rosszra, vagy Istenre vonatkozó ítéleteink és cselekvéseink belső érintései. Vannak saját énnünkre és más személyre vonatkozó érzelmek (autopatikus és heteropatikus érzelmek): önérzet, büszkeség, hiúság, alázatosság, — gyűlölet, bizalom, tisztelet, szeretet, irigység érzelmek stb. Vannak tevékenységi érzelmek

¹ I. Donat, *Psychologia*⁸, n. 346—381.

² Kornis Gyula, *A lelki élet III.*; Bognár C., *Pszichológia*⁸, 191—223; Zborovszky T., *Pszichológia*, 121 köv.

(Tätigkeitsgefühl): értelmi és akarati tevékenységünk könnyed, tökéletes lefolyásával, élelkségével kapcsolatos érzelmek stb.

b) *A szellelmi törekvő erő, az akarat.* A szellelmi megismerés szellelmi vágyódást, törekvést vált ki. A szellelmi törekvőképesség legtökéletesebb megnyilvánulása a szabadakarati törekvés.

Értelmi tevékenységünk a szellelmi világ végtelen birodalmát nyitja meg: nemcsak az egyedi, hanem az *általános jót* is megismeri. Az akaratnak is természetsszerűen valamiképen végtelenbe nyúló törekvése van. Minthogy a törekvés a megfelelő jóra való ráirányulás, azért az akarat szükségsszerűen csak a jó felé hajlik. Ha a rossz felé irányul, ezt csak akkor teheti, ha a rossz a jónak színében jelentkezik. Az egyedi javakat is azért akarja, mert van bennük valami a *jóságból*, amelyet számára az értelem ismertet meg.

A szabadság a megkötöttségtől, az erőszaktól való mentességet jelent. Az emberi cselekvés szabadságán azt értjük, hogy az ember akarati tevékenysége nem egyirányban megkötött, erőszakolt, hanem szabad. Szabad az akarati tevékenység a cselekvés létrehozásában, gyakorlásában (*libertas exercitii*), mégpedig nemcsak azért, mert külsőleg nem gátolja semmi (*libertas a necessitate externa*), hanem belsőleg sem határozza meg (determinálja) semmi sem annyira, hogy nem tehetné azt, amit akar (*libertas a necessitate interna*).

A szabadság birtokában tehát az akarat számára megmarad a választás lehetősége az igen és nem között (*libertas contradictionis*), s az akarat szabad a cselekvés minőségének kiválasztásában (*libertas specificationis et contrarietatis*), teheti ezt vagy azt, a jót vagy a rosszat.

Az ember a «színről-színre látott» Istent szükségsszerűen akarja. Az Istenben megismert jóság majd teljesen kitölti az akarat törekvését: nem tudja nem akarni Őt (*voluntarium necessarium*). De mondható ez a törekvés a szabadakarat magasabbrendű formájának is, mert Istent tökéletesen tudatos szándékkal akarja, de a végtelen tökéletesség előtt állván, teljesen kimeríti minden vágyó erejét. A szabadság gyökere: a jónak egyetemes ismerete itt is megmarad. — Mivel az ember itt a földön Istent így nem ismerheti meg, azaz csak tökéletlenül ismeri meg, ezért más jónak, gazdagságnak, élvezetnek alárendelheti. A földön tehát minden csak mint részleges jó táruel élénk s ezért az akarat minden irányban szabad, ha a szabad-

akarati cselekvéshez szükséges feltételek érvényesülhetnek. Ezért az akarati (szándékos) cselekedet általában szabad, azaz sajátosan emberi cselekedet. A voluntarium általában egyenlő a liberummal.¹ E szavakat a latinban azonos értelemben is használják. A magyarban nincs is a voluntarium kifejezésére külön sajátos szó. E szavakat: akartam, szándékosan, szabad elhatározásból tettem, vegyesen, azonos értelemben is használják.

Az akaratműködés értelmi megismerés által kiváltott szellemi törekvés; ez a törekvés *tudatosságot* (advententiam mentis, praelucentem intellectum) s ezt követőleg az akarat részéről *szándékosságot* (tendentiam voluntatis in suum obiectum cognitum, voluntarium) foglal magában. *Ezt a voluntariumot tehát szándékosságnak mondjuk*, bár nem fedi tökéletesen a voluntarium értelmét; a szándékosság jelzi az akarathból, mint létesítő okból származó törekvést. Ez a szándékosság, amint láttuk, a visio beatifica-ban, Isten színről-színre látásában szükségszerű; ugyancsak szükségszerű e szándékosság, vagyis akaratműködés az általános jó felé való törekvésben (in bonum in genere); nem szükségszerű azonban az egyedi javak irányában. Fölléphetnek e szándékosságot gátló körülmények s ekkor a szándékosság módosulhat. E szándékosságtól különbözik a pusztán óhajtott, áhított törekvés (volitum). Ha kívánom, óhajtom az esőt, a vágy szándékos, de nem az eső lehullása, mert ennek nem az akarat a létesítő oka.

Ha a tudatosság megfontoltságból, mérlegelésből ered s ennek következtében a különböző egyedi javak közötti választást lehetővé teszi (deliberatio), akkor az akaratműködés is megfontolt szándékosság, azaz szabadakarat (voluntarium deliberatum, liberum). A szabadságot is csökkenthetik gátló körülmények.

Megjegyzendő, hogy a szándékosság, azaz az akaratnak a tárgyra való ráhajlása fokozódhatik (voluntarium augetur), s ugyanakkor a szabadság (liberum) kisebbedhetik. Ha pl. valaki önként haragra gerjed, s a harag fellobbanásában nagy sérelemre szánja el magát, a harag indulata fokozhatja a cselekvés szándékosságát, akarati jellegét, de ugyanezzel kisebbedik a szabadság, mert a harag indulata következtében a megfontolás csappant mértékben van meg, s ezért megcsappan a szabadság is.²

¹ Lehmkühl I. n. 64; Noldin, I. n. 43.

² Lehmkühl, I. 81. III.

A keresztény erkölcsan dogmatikus alapelve, hogy az embernek van szabadakarata, vagyis az a tökéletessége, hogy a cselekvéshez szükséges összes feltételek mellett szabadon határozza el magát a cselekvésre.

Erkölcsei élet és szabadakarat lényegileg összeforrt fogalmak. A szabadakarat fönnállása a katolikus erkölcsan dogmája, üdvrendszerünk alappillére. Az örök boldogság érdemeink jutalma lesz, s azt elérhetjük, de el is veszíthetjük. Mindez nem volna lehetséges az akarat szabadsága nélkül. A Szentírás számtalan helyen igazolja az akarat szabadságát: «Ha meg *akarod* tartani a parancsokat, azok megtartanak téged.»¹ «Megállta ebben a próbát . . . mert véthetett volna, de nem vétett»². «Ha be akarsz menni az életre, tartsd meg a parancsokat.»³

2. A készségek.

A világnak az Istentől megjelölt célra való törekvését, amely egyszersmind a világ csodás harmóniáját is adja, a törvények állandósága biztosítja. Ezeket a fizikai világ szükségszerűen követi. Az ember elé szabott erkölcsi világrend törvényei is megmásíthatatlanok és kötelezők, de az ember, szabadsága birtokában, alkalmazkodhatik hozzájuk s át is lépheti azokat.

Hogy az erkölcsi törvény könnyű és állandó követése lehetővé váljék, az embernek módjában áll készséget szereznie. Már láttuk, hogy az embernek vannak különböző képességei, cselekvésre irányuló hajlamai, amelyek lehetővé teszik, hogy az ember sajátos természetének megfelelően működhessék és természetének megfelelő javak birtokába jusson. E sajátos, természetszerű működés állandósítására és könnyűvé tételére szolgálnak a készségek. Mivel Isten természetfölötti célt tűzött az ember elé, gondoskodott arról is, hogy természetfölötti életelv és készségek birtokában törhessen feléje. A készség valamely képességhez járuló újabb erőforrás a cselekvésre.

A készség (habitus) valamely képességünkben gyakorlat által szerzett felkészültség, erőforrás, amelynek birtokában meghatározott irányban könnyen és tartósan cselekszünk. Képességeink (potentia) biztosítják a cselekvés lehetőségét, a készségek pedig megadják a cselekvés állandósított és

¹ Sirák 15, 16.

² Sirák 31, 10.

³ Máté 19, 17.

könnyű módját. A készségek eszközlik, hogy tökéletesen vagy tökéletlenül, jól vagy rosszul cselekszünk. A készségeknek módosító, tökéletesítő jellegük van. Lehetnek *létmódosító*, *létrendi* (substantivi, entitativi) készségek, pl. a testben az egészség, betegség, szépség; vagy pedig *cselekvés-módosító készségek* (operativi). Szoros értelemben csak az utóbbiakat mondjuk készségeknek.

A készség létrejöttéhez szükséges: 1. bizonyos képesség (potentia), 2. a képességben bizonyos cselekvési közömbösség (indifferentia) legalább oly értelemben, hogy az akarat által több irányba, jó és rossz felé, vagy különböző tárgyak felé terelhető, fejleszthető legyen. Ezért nem lehet készségekről beszélni a fizikai törvényeknél, ahol e cselekvésre való közömbösség nincs meg.

A *készség székhelye, alanya* (subiectum) az a képesség, amelyben a készség gyökerezik, illetőleg amelyben ki-művelhető.

Létmódosító, természetes készség nem lehet a lélekben, mert a lélek az emberi természetnek legteljesebb létmódja. De a lélek létmódja tökéletesíthető természetfölötti készséggel: befogadhatja a megszentelő kegyelmet, amely által a természetfölötti rendbe emelkedik. De lehet létmódosító, természetes készség a testben, pl. egészség, betegség, szépség.

Cselekvőkészség létrejöhet cselekvőképességeinkben, mégpedig elsősorban az akaratban, amelyben a legtökéletesebb fokban megvan a cselekvési közömbösség (indifferentia activa); kialakulhat készség a többi képességekben is, amennyiben az akarat uralma alatt állanak: így az értelemben, amely előtt nyitva áll a lehetőség számtalan tárgy megismerésére s kifejleszthető benne bizonyos irányú tökéletesség, könnyedség (emlékezőkészség), továbbá érzéki benső megismerőképességünkben (képzelet), bár nehezebben; beszélünk ugyanis rendezett és csapongó fantáziáról, leginkább érzéki törekvőképességünkben (appetitus sensitivus), amennyiben az akarat uralma alatt áll.

A *készség megszerzésének eszköze* (causa). Egy készség kezdeti formában a természettől van meg az ember lelkében:

a legáltalánosabb elméleti és erkölcsi elvek megismerésére szolgáló készség (habitus primorum principiorum). A többi készséget az ember saját egyforma cselekedeteinek gyakori ismétlése által szerzi meg (acquisiti), vagy pedig maga Isten önti lelkünkbe (infusi). E készségeket tehát nem maga a természet nyújtja az embernek, nem magunkkal hozott adottságok, de testi-lelki képességeink természet szerű hajlamainban megvan az alap e készségek kifejlesztésére.

A készségek kifejleszthetők, növelhetők; kiterjedésben, azaz tárgyak körének kibővítésében pl. a tudomány több tudományágban; erősségben és szilárdságban, a lélekbe való mélyebb begyökereztetés által. A készségeket elveszíthetjük a velük ellentétes cselekedetekkel, a készségekből fakadó cselekedetek elhagyásával.

3. Az erények. (Virtutes.)

Erkölcsi viszonylatban, vagyis az erkölcsi célra irányuló törekvés rendjében a készségek jók vagy rosszak, *erények* (virtutes), vagy *bűnös készségek* (vitia).

Az erény az erő szóból származik s jelenti a cselekvőkészség erejét és tökéletességét, vagyis a *tökéletes cselekvőkészséget*. Ilyen tökéletes cselekvőkészséget találunk a fizikai világrendben is, de ezek nem szorosan vett készségek s inkább a természet erőinek mondhatók és nem erények, mert itt a cselekvési közömbösség nincs meg. Az ember cselekvőképességei legalább is oly mértékben közömbösek, hogy különböző tárgyakra, különböző tökéletességgel irányulhatnak.

Az erény az erkölcsi jónak szolgálatában áll s ezért: *jó cselekvőkészség* (habitus operativus bonus), mely az embert és cselekedeteit jóvá teszi. *Az erény tehát valamely (erény alanyául szolgáló) képességnek szabadakaratú tevékenységünk által kifejlesztett jótulajdonsága, amely által az erkölcsi jót könnyen és tartósan teljesítjük.*

Szent Ágoston az erényt így határozza meg: *qualitas bona mentis, qua recte vivitur, qua nullus male utitur.* Az erény tehát valamely tehetségünkhöz járuló tulajdonság (a tulajdonság egyik faja: a kész-

ség). Ez a készség jó, megkülönböztetésül a bűnös készségektől; e jótulajdonság szabadakaratú tevékenységünk eredménye; az erénnyel nem élhetünk vissza, vagyis jó készséggel csak jót tehetünk. Az erénnyel csak mint tárggyal élhetünk vissza (pl. valaki dicsekszik erényeivel); de nem élhetünk vele vissza mint a cselekedet létrehozó elvével. Az erény röviden így is meghatározható: tökéletesen ki-művelt képesség állandó felkészültsége a legtökéletesebb teljesítményre (*dispositio perfecti ad optimum*).

Az erény főnti körvonalazása, az erkölcsi tökéletesedést szolgáló tartós készséget, a *tökéletes erény* fogalmát tartalmazza. Tágabb értelemben idesorozhatók a kifejlesztett értelmi készségek is.

Mivel az erény működése valamely erkölcsi jónak, erkölcsi értéknek megvalósítását szolgálja, erényeken bizonyos jócselekedetek tárgyi keretét is értjük, pl. a vallásosság erénye felöleli az istentiszteletre vonatkozó cselekedeteket, ezért mondjuk, hogy az első három parancs a vallásosság erényéhez tartozik. A természetes erkölcsi erényeket a négy sarkalatos erény keretében, vagy az egyes parancsok ismertetése során szokták tárgyalni. Ezek a természetes erények a kegyelmi élet elemeivel természetfölötti célok szolgálatába állíthatók, illetőleg állítandók.

E könyvben a katolikus erkölcsstan rendszerét a parancsokkal kapcsolatban tárgyaljuk, ezért az erények fölosztását itt csak röviden ismertetjük.

Ugyancsak emiatt külön tárgyalást követelnek az istenies erények: a hit, remény és szeretet.

a) Az erények felosztása. Az erények lehetnek :
1. *alanyi forrásuk szerint* : *értelmi erények* (tágabb értelemben vett erények, *intellectuales, imperfectae*) és *erkölcsi erények* (*morales, perfectae*); az előbbiek az értelemben, az utóbbiak az akaratban s az akarat által irányítandó egyéb tehetségeinkben forrásoznak;

2. *a megszerzés módja szerint* : *szerzett erények* (*acquisitae*), amelyek saját cselekedeteink gyümölcsei, és *készen kapott, Istentől belénk öntött erények* (*infusae*), amelyek Isten ajándékai;

3. *céljuk szerint* : *természetes és természetfölötti erények* (*naturales, supernaturales*).

A természetfölötti erények lehetnek *istenies erények* (*theologicae*), amelyeknek tárgya és indítóoka maga az Isten, és *erkölcsi erények*.

Az erkölcsi erények közül kiemelkednek a *sarkalatos*

erények, az okosság, igazságosság, bátorság és mértékletesség erénye; hozzájuk kapcsolódnak, mint azoknak fajai, kiegészítő részei s hasonló megnyilatkozásai a többi erények.

Értelmi erények: Az értelmi erények közül az elméleti értelemben forrásznak: 1. a *legáltalánosabb elméleti elvek megismerésének készsége* (intellectus), 2. a *tudomány* (scientia), a tudnivalók bizonyos nemében vonatkoztatás, következtetés útján való megismerés készsége, 3. a *bölcsesség* (sapientia) mindennemű ismeretnek végső okaiban való feltárása.

A gyakorlati értelemben forrásznak 1. a *legáltalánosabb erkölcsi elvek felismerésének készsége* (sinteresis). 2. a *művészi és mesteri készség*, a művészi és mesteri alkotásokban érvényesülő készség (ars, recta ratio factibilium). Mindezek magukbanvéve még nem biztosítják az erkölcsi szempontból is helyes cselekvést, s ezért csak tágabb értelemben vett erényeknek mondhatók.

Az *okosság* (prudentia) az emberi cselekvést erkölcsileg helyesen irányító készség (recta ratio agibilium). Ezért az okosság erénye a tökéletes erények közé tartozik, sőt az erkölcsi erények élén áll, de működésének tökéletes biztosításához szükséges a készséges akarat, melyet az igazságosság erénye szolgáltató.

b) A sarkalatos erények. (Virtutes cardinales.) Az erkölcsi erények rendjében a négy főerényt: az okosság, igazságosság, bátorság és a mértékletesség erényét sarkalatos erényeknek mondjuk, mert rajtuk, mint sarkokon fordul, épül fel a többi erény, vagyis a többi erénynek mintegy sarkpontjai, tartópillérei.

Az okosság (prudentia) biztosítja az erkölcsi jót értelmünk benső világában; az igazságosság (justitia) biztosítja az akarat helyes irányát a cselekvésben; a bátorság (fortitudo) megerősít a fellépő akadályokkal szemben; a mértékletesség (temperantia) pedig megfékezi és helyes irányba tereli érzéki törekvéseinket.

Az okosság forrása, székhelye az értelemben van; az igazságosságé az akaratban; a bátorságé érzéki küzdő tehetőségünkben; a mértékletességé pedig érzéki vágyó tehetőségünkben.

A sarkalatos erények minden erény általános feltételé-

nek is tekinthetők, melyeknek minden tökéletes érényben meg kell lenniök. De vehetők különálló, sajátos érényeknek is, mert sajátos anyaguk ill. szerepük van. Az okosság tárgya, szerepe: parancsoló diktálása, eligazítása az erkölcsi jónak minden véghezviendő tettünkben; az igazságosság sajátos feladata, tárgya a tartozás, követelés kiegyenlítése; a bátorság anyaga, területe az akadályok, elsősorban nagyobb veszedelmek, főkép a halálveszedelem legyőzése; a mértékletesség sajátos tárgya pedig rendetlen érzéki törekvéseink megfékezése.

A sarkalatos érények köré csoportosulnak a különböző velük kapcsolatos érények (partes annexae). Ezek az érények vagy mint a sarkalatos érények fajai, alanyi részei csatlakoznak a főérényhez (partes subjectivae), vagy mint annak kiegészítő részei (partes integrantes), vagy pedig mint az egyes főérény körébe illetőleg ható erejébe vágó, hasonló érények (partes potentiales).

1. Az okosság. (Prudentia.) *Az okosság a gyakorlati értelem érénye, mely az erkölcsi jóság és tisztesség körül minden cselekedetünkben helyesen ítél és irányít.*

Tárgya minden egyes cselekedet. Sajátos feladata a megfontolás (consulere), a helyes ítélethozatal (consilium capere) és parancsolás (imperare).

Az okosság fajai: a helyes egyéni életvitel, az egyéni életet irányító okosság (pr. monastica), a mások vezetésében kifejtett okos irányítás, kormányzás (pr. regitiva), a családi élet, államkormányzás, katonai vezetés érénye (oeconomica, politica, militaris).

Kiegészítő érényei: a visszaemlékezés jó készsége, illetőleg a multak helyes megítélése (memoria), a jelen körülmények helyes megítélése, azaz az értelmesség (intelligentia), a gondos előrelátás (providentia), a körületekintés, (circumspectio), azaz a körülmények helyes mérlegelése, az óvatosság (cautio) a felmerülő akadályok távoltartásában, a tanulékonyság (docilitas), mások véleményének készséges felhasználása.

Hasonló erények : a helyes eligazodás, okos tanács a kétségek esetén (eubulia); a rendszerező készség egyes cselekedeteknek a törvény keretébe való beillesztése vagy azoknak a törvény alól való kiemelése körül (gnome); az utóbbi irányítja az epikiát.

Az okosság elleni vétség: 1. hiányok révén: a hirtelenkedés, kapkodás az ítéletalkotásban (precipitatio), ellentéte a helyesen eligazodó higgadt megfontolásnak; a megfontolatlanság (inconsideratio), mely a hirtelenkedésnek a következménye, de származhatik hanyagságból (negligentia) is; az ítéleteinkben való állhatatlanság (inconstantia).

2. Túlzás által: az ügyes élvezethajhászat (prudencia carnis); az agyafürtség (astutia) főképp rossz cél elérésére alattomos eszközök ügyes felkutatása; a törbeejtés, félrevezetés, csalás (fallacia), mégpedig ha tetteben nyilvánul meg, a cselvetés (fraus), ha szóban, a becsapás (dolos); az anyagiakért való túlzó buzgólkodás (sollicitudo temporalium); a túlzóan aggódo gondosság a jövőről (sollicitudo futurorum).

2. Az igazságosság. (Justitia.) Az igazságosság szoros értelemben mások jogigényeinek teljesítésében, azaz a tartozás kiegyenlítésében érvényesül. Feltételezi tehát mások jogát, azaz sérthetetlen erkölcsi képesültségét (jogosultságát) valaminek birtoklására, megkövetelésére (habendi, faciendi, exigendi). Az igazságosság biztosítja mindenkinek azt, ami az övé, ami sajátja.

Legáltalánosabb értelemben az igazságosság minden érényre kiterjed, mert arra indít, hogy mindaz megadassék, amivel Istennek, embertársainknak és magunknak tartozunk.

Szorosabb értelemben csak a mások iránti tartozásunkat, Istennel és felebarátainkkal szemben fennálló kötelezettségeinket, tartozásunkat szabályozza.

Legszűkebb értelemben embertársunk szoros értelemben vett jogának teljes kiegyenlítését sürgeti.

Ennek a legszűkebb értelemben vett igazságosságnak gyakorlásához három kellék szükséges:

1. hogy másokkal szemben fennálló tartozásról legyen szó,

2. mások személyi méltóságában, függetlenségében gyökerező, szoros értelemben mások sajátját képező jogról legyen szó,

3. hogy megtörténjék a kiegyenlítés, vagyis a tartozás megszüntetése.

Az igazságosság fajai. Az embernek a társadalmi közösségben elfoglalt hármas viszonylata szerint az igazságosságnak három fajtáját különböztetjük meg :

1. *a törvényszerű igazságosság* (iustitia legalis) az egyednek a közösséggel szemben fennálló az állam törvényeiben előírt tartozását szabályozza;

2. *a kiegyenlítő, kölcsönös igazságosság* (iustitia commutativa) az embernek más emberrel, mint egyen jogú féllel szemben fennálló vagy felmerülő tartozását, illetőleg tartozása kiegyenlítését szabályozza;

3. *az osztó igazságosság* (iustitia distributiva) a közösségnek az egyedekkel szemben fennálló tartozását szabályozza.

A törvényszerű igazságosság arra ösztönzi az alattvalókat, illetőleg a közösség tagjait, ami a közjó megteremtéséhez és fenntartásához szükséges. Tárgya az egyedek szolgáltatása pénzben, hivatali és egyéb szolgálati teljesítményekben, amelyeket a törvény ír elő. Ha a törvényes igazságosságon a közjót célzó összes (az írott törvényen kívüli) természeti követelmények sürgetését is értjük, akkor alkalmasabban *egyetememes* igazságosságnak mondjuk.

A kiegyenlítő igazságosság főképp az adás-vevési szerződésekben szerepel.

Az osztó igazságosság a közösséget, illetőleg annak vezetését arra indítja, hogy az alattvalóknak megadja mindazt, ami a közjó szempontjából szükséges (különböző közintézmények, iskolák, kórházak, különböző közüzemek felállítása által), megköveteli továbbá, hogy a terheket arányosan ossza meg, s hogy a közjót szolgáló hivatalok elosztásában igazságosan járjon el. Ennek az osztó igazságosságnak megsértése a személyválogatás, méltatlanok előtérbe helyezése (korrupcio, nepotizmus, protekcionizmus).

A társadalmi, szociális igazságot egyesek a törvényszerű

kezik. Ellentéte a hízélgés (adulatio, blanditiae), mogorvaság, darabosság, nehézkesség, kellemetlenkedés (morositas, litium);

a *méltányosság* (aequitas, moderatio), a jog méltányosan okos mérséklése, nem túlzó sürgetése, midőn avval jót szolgálunk és senkinek sem ártunk; általában a jognak és a kötelezettségnek a törvény és törvényhozó szellemében, de a méltánylandó körülmények figyelembevételével történő érvényesítése;

a *vallásosság* (religio), a *kegyelet* (pietas) s a *tekintélytisztelet* (observantia) erényei; amelyek Istennel, a szülőkkel, az előjárókkal, rangban magasabban állókkal szemben tartozó köteleességeinket határozzák meg. Ide csatolható a *szeretet* erénye is.

3. A bátorság. (Fortitudo.) *A bátorság erény, mely az embert a nehéz dolgok, a küzdelmek, főképp a halálveszedelem elviselésében erősíti.*

A bátorság a küzdő törekvések, kitörések, lankasztó lelki hullámmzások helyes mederbe terelése, irányítása. Sajátos megnyilvánulásai a nehézségek, bajok eltűrése, a félelem visszaszorítása, a veszélyekkel való szembeszállás, a hevülő buzgóság helyes irányítása.

Kiegészítő erényei: a *lelki nagyság*, *nagylelkűség*, erős lelkűség (magnanimitas), a nehéz dolgok, tiszteletet kiváltó erényes tettek, áldozatok vállalására készítő erény;

a *nemes bizalom*;

a fennhéjázást, törtetést, félelmet kizáró *biztonság*; ellentéte a kishitűség (pusillanimitas);

a nemes, nagy alkotásokat támogató *bőkezű adakozás* (magnificentia), melynek sajátos velejárója a *serény buzgóság* (strenuitas); ellentéte egyrészt az ily közhasznú adakozásban megnyilvánuló szűkösködés (parvificentia), másrészt az oktalan pazarlás, az értéktelen, haszontalan dolgokra kiadott pénzfecsérlés s az ilyen dolgokban megnyilvánuló túlzó fényűzősködés (nimia sumptuositas);

a *türelem* a felmerülő bajok, szenvedések elviselésében (patientia); a türelem a szelídség, az igazságosság és a szeretet erényének előkészítője, szükséges feltétele;

az *állhatatosság* (constantia), a jónak huzamos, hosszantartó gyakorlására ösztönző erény;

a *kitartás* (perseverantia), a jóban való megmaradást a felmerülő nehézségek közepette is sürgető erény; ellentéte egyrészt a lelki tunyaság (mollities animi), másrészt a haszontalan, értéktelen dolgokban megnyilvánuló makacsság (pertinacia).

A bátorság egyik legnagyobb fokú keresztény megnyilatkozása a mártíromság, vértanúság.

A vértanúság: hitünkéről a halál árán tett tanúság.

A vértanúság lényegéhez tartozik: 1. a hit elleni gyűlöletből fakadó bántalmazás, 2. halált okozó sérülés, 3. a halálnak ellenállás nélküli türelmes vállalása.

Az elszenvedett vértanúság a felserdültekben, ha legalább tökéletlen bánat birtokában vannak, megszerzi a megszentelő kegyelmet. Az eszük használatával még nem bíró gyermekekben a megigazulás elnyerésére semminemű felkészültség sem kell. A mártíromságnak mintegy ex opere operato hatékonysága van; ezért hívják vérkeresztségeknek.

4. A mértékletesség. (Temperantia.) *A mértékletesség érzéki vágyainkat az ész korlátai között tartó és helyesen irányító erény.*

Sajátos területe az ön- és fajfenntartás ösztöneinek szabályozása.

A mértékletesség fajtái: az ételben való mértékletesség (abstinentia); ellentéte az étel élvezetében felmerülő rendetlenség, a torkosság;

a *józsanság* (sobrietas), a részegítő italoktól való tartózkodásban, az ital korlátozó mérséklésében tanúsított erény, ellentéte a részegesség (ebrietas);

a *tisztaság* (castitas) a fajfenntartás ösztönének fékezése, helyes szabályozása; ellentéte a bujaság (luxuria).

Kiegészítő erények: az általános értelemben vett *szérméretesség* (verecundia), aggodalmas kerülése az érzéki élvezettel felmerülhető illetlenségnek; vele majdnem azonos az *illedelemesség*, *tisztesség* (honestas), a javak élvezete közben is a széphez, illőhöz való vonzódás, helyes erkölcsi magatartás, mérsékelt magaviselet.

Hasonló erények: az *önuralom* (continentia) a lélek felkészültsége a hevesebb kitörések megfékezésére; az önuralom szükséges feltétele a mértékletesség erényének;

a *szelídség* (mansuetudo), a harag és bosszúvágy megfékezése;

a *kegyesség* (clementia), a szigorúság célravezető, okos mérséklése a kötelességek sürgetésében, vagy a büntetés kiszabásában;

az *alázatosság* (humilitas), a túlzó önbecsülés, dicsőségvágy fékentartása; alapja a helyes önismeret; egész erkölcsi életünket megalapozó erény;

a *serény érdeklődés* a jónak megismerésében (studiositas); helytelen kinövése a kíváncsiság (curiositas);

a *szerénység* (modestia), a bensőleg megalapozott jó modor (modestia morum);

a *külső jó modor*, *finom ízlés*, (modestia cultus).¹

4. A természetfölötti készségek.

a) **A belénk öntett erények.** (Virtutes infusae.) Istentől kapott rendeltetésünk az Ő életében való részesedés révén Isten megdicsőítése s a magunk boldogsága. Hogy az ember ezt elérhesse, új életelvet és felkészültséget kap az Istentől, amellyel a természetfölötti világba emelkedik, s alkalmassá válik, hogy élete, cselekvése a természetfölötti célnak megfelelő legyen. Ezt kapja a megszentelő kegyelemben, amely a lélek létmódját tökéletesíti s a természetfölötti

¹ L. báró Brandenstein B., Etika. 203 köv., ahol a különböző erkölcsi erények a fegyelmezési, tisztelési és szeretet-erények körüli csoportosításban találhatók.

élet részesévé teszi, tehát nem pusztá dísz, hanem új életelve a léleknek. A megszentelő kegyelemmel együtt természetfölötti készségeket is kapunk, amelyek által alkalmassakká válunk természetfölötti cselekedet véghezvitelére.

A természetfölötti készségeket, melyeket természetfölötti erényeknek is mondunk, Isten önti belénk, azért belénköntött készségeknak, illetőleg erényeknek mondjuk. Természetes készségeinkkel, az erényekkel nem mindenben egyeznek. Adnak bizonyos benső hajlandóságot, alkalmazkodást sajátos tárgyukhoz (intrinsicam facilitatem ex forti inhaesione ad obiectum virtutis); de nem külső könnyedséget (extrinsicam facilitatem), mert nem hárítják el az akadályokat a cselekedetek előtt. Megadják a természetfölötti cselekvés lehetőségét (posse), de nem adják meg a cselekvés gyakorlati könnyedségét (facile posse).

A természetfölötti erények tehát Istentől belénköntött természetfölötti készségek, amelyek által természetfölötti cselekedetek véghezvitelére alkalmassakká válunk. Kegyelemmel kísért gyakorlatra van szükség, hogy könnyen is élhessünk velük.

E természetfölötti erényeket Isten a megszentelő kegyelemmel együtt önti a lélekbe. «In ipsa iustificatione cum remissione peccatorum haec omnia simul infusa accipit homo per Jesum Christum, cui inseritur: fides, spes et caritas.»¹ E három természetfölötti erényt: a hit, remény és szeretet erényét, istenies erényeknek mondjuk (virtutes theologicae). Isténies erények, mert Istentől valók, lényegileg természetfölöttiek, mivel indítóokuk (objectum formale) Isten tökéletessége, és legalábbis elsőrangú tárgyak (objectum principale), amelyre a másodrangú tárgy irányul, maga az Isten. A hit által Istent természetfölötti módon megismerjük, a reménnyel feléje törekszünk, a szeretet által pedig hozzá hasonulunk, Őt birtokbavesszük.

Ezek az istenies erények a megszentelő kegyelem növekedésével szintén növekszenek. A megszentelő kegyelem elvesztésével elvesz a szeretet, de nem föltétlenül a hit és a remény. A hit és remény előkészítői a szeretetnek, ezért szeretet nélkül is meg lehetnek a lélekben. A hitet és reményt akkor veszítjük el, ha indítóokukat (a kinyilatkoztató Isten tekintélyét s Isten ígéreteinek teljesítésében való hűséget) elvetjük, tagadjuk. Itt is láthatjuk a különbséget a belénk öntött és a szerzett erények között. A szerzett erényeket

¹ Denz. 800.

ugyanis nem egyszerre veszítjük el, hanem csak nagyobb hanyagság által vagy az erény elleni többszörös cselekvéssel.

Valószínű, hogy a megszentelő kegyelemmel együtt belénk-öntött erkölcsi erényeket is kapunk.

b) A Szentlélek ajándékai. (Dona Spiritus Sancti.)

A megszentelő kegyelemmel együtt megkapjuk a Szentlélek ajándékait is. *Ezek az ajándékok*, Szent Tamástól is tartott általános vélemény szerint az istenies erényektől különálló természetfölötti készségek, melyek alkalmassá tesznek arra, hogy a Szentlélek-Isten kegyelmi megvilágosításainak és indításainak odaadással engedelmeskedjünk.

Hét ily ajándékot különböztetünk meg, közülük négy az értelmi felvilágosítást szolgálja: az értelem, bölcsesség, tudomány és a tanács; három pedig az akarat természetfölötti működését tökéletesíti: az áhítat, az erősség s az istenfélelem.

Az *értelem* ajándéka fogékonnyá tesz bennünket arra, hogy a természetfölötti igazságokat könnyen megismerjük és magunkévá tegyük. E természetfölötti világosságban «boldogok a tisztaszívűek, mert ők meg fogják látni az Istent».¹

A *bölcsesség* ajándéka: fogékonyság Isten irányító, kormányzó akaratának, terveinek megértésére, s ezért megnyugvást, békét teremt a lélekben: «Boldogok a békességesek, mert ők Isten fiainak fognak hívatni».²

A *tudomány* természetfölötti készség, mellyel helyesen ítélünk abban, mit kell hinnünk, követnünk és kerülnünk természetfölötti célunk elérése érdekében. Ez az ismeret termi a szomorkodást mindazon, ami Istentől elválaszt bennünket. «Boldogok akik sírnak, mert ők majd vigasztalást találnak».³

A *tanács* egyes cselekedeteinknek gyakorlatilag helyes természetfölötti irányítója. Mivel a szeretet örök üdvösségünknek mindenekelőtti biztosítója, azért szeretetre, irgalomra ösztönöz. Ez ajándék jutalmának az irgalmasság boldogsága mondható. «Boldogok az irgalmasok, mert majd önekik is irgalmaznak».⁴

¹ Máté 5, 8.

² Máté 5, 9.

³ Máté 5, 5.

⁴ Máté 5, 7.

Az áhítat fogékonnyá teszi lelkünket a mennyei Atya iránti gyermeki odaadásra, alázatos szolgálatra. Mivel ez a szelíd lelkiület elsimítja az akadályokat Isten és az emberek iránti kötelességeink teljesítésében, a szelídség boldogsága a jutalma. «Boldogok a szelídek, mert ők lesznek birtokosai a földnek».¹

Az erősség természetfölötti ajándéka alkalmassá tesz az Isten akarátának teljesítésével járó küzdelmek megvívására s szenvedések elviselésére. Jutalma: az igazságot szomjúhozók, az igazságért szenvedők boldogsága. «Boldogok, akik éheznek és szomjúhozak az igazságot... üldözést szenvednek az igazságért».²

Az istenfélelem a tisztelő, üdvös félelem ébresztője a mennyei Atya iránt. Belőle fakad az ideiglenes javaktól el nem kábított, hódoló, alázatos lelkiület. «Boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyek országa».³

A Szentlélek bennünk való működésének *gyümölcsei* (fructus) Szent Pál felsorolása szerint: «a szeretet, öröm, békesség, türelem, nyájasság, jóság, hosszú tűrés, szelídség, hit, szerénység, megtartóztatás, tisztaság» erénykoszorúja.

5. A végső célt szolgáló külső eszközök. Örök üdvünk munkálásában külső eszközeinkként szolgálnak nekünk mindazok a dolgok, amelyek testi és lelki erőink kiművelését előmozdítják. Ilyen a természetes rendben: a teremtet világ, a civilizáció, a kultúra minden java; a természetfölötti rendben: maga az Egyház sajátos, természetfölötti célt szolgáló intézményei, liturgiája, főképen a Krisztus Urunktól rendelt szentségek, természetfölötti életünk gazdag forrásai, azonkívül a hit szerint élő család, hitet ébresztő, ápoló intézmények, iskolák, tanítók, nevelők, könyvek, a természetfölötti életre áldásosan ható környezet stb.

Ezeknek bővebb tárgyalása a liturgia, pasztorális és a keresztény pedagógia körébe tartozik.

¹ Máté 5, 4.² Máté 5, 6, 10.³ Máté 5, 3.

III. A VÉGSŐ CÉLT SZOLGÁLÓ EMBERI TEVÉKENYSÉG.

Miután az ember felkészültségét megismertük, azt kell megvizsgálnunk, hogyan kell az embernek tevékenységét irányítania, hogy a természetfölötti célnak megfeleljen. Az ember, szellemi tehetségeinek birtokában, a maga sajátos módján halad Istentől kitűzött célja felé. A szabadakaratú tevékenység ugyanis az embernek sajátos, semilyen más földi lényt nem jellemző tevékenysége. Megvizsgáljuk tehát, milyen a sajátosan emberi cselekedet, vagyis a szabadakaratú cselekedet. Mivel pedig az emberi tevékenységnek erkölcsileg jónak, vagyis a végcélra irányuló rendbe vágónak, természetfölöttinek, érdemszerzőnek kell lennie, tehát szó lesz a sajátos emberi cselekedetéről, az erkölcsi, a természetfölötti és az érdemszerző cselekedetéről.

1. A sajátosan emberi cselekedetek.

Szabadakaratú cselekedetek. (Actus humani.)

Azok a cselekedetek sajátosan emberi cselekedetek, melyek az értelmi megfontolás világánál szabadakaratból fakadnak.

E cselekedetek megfontoltan tudatosak és megfontoltan szándékosak. A tudatosság az értelmi ismeret tökéletességét jelzi, amelyet természetszerűen követ a szabadakarat. A megfontolt szándékosság elsősorban az akaratnak a tárgyra való szabad ráirányulását jelenti.

A részeg, az őrjöngő, a csecsemő cselekedetei, általában a figyelem, megfontolás teljes hiányával véghezvitt cselekedetek, nem sajátosan emberi, nem szabadakaratú cselekedetek, mert a kellő ismeret hiányában nem lehet szó szabadakaratú tevékenységről. A latin az ily cselekedeteket *actus hominis* névvel jelöli.

A szabadakaratú cselekvés az értelem és akarat közös működésének eredménye. Ha mindkettőnek működése akadálytalan és tökéletes, akkor válik lehetővé a tökéletesen sajátos emberi cselekedet (*actus perfecte humanus*). Ilyenkor az ember cselekedetének teljes ura, a cselekedet teljesen szabad elhatározásból fakad, az akarat a cselekedet létrehozója, szabad létoka. Mivel azonban az értelmet vagy az akaratot gátló körülmények is felléphetnek, nem minden cselekedet egyformán szándékos és szabad és ezért nem egyformán beszámítható.

A sajátos emberi cselekedetek lehetnek:

belső (interni), vagyis a lélek benső képességeiben, gondolatban, vágyban lefolyók;

külső (externi), külső tevékenységben, szóban, tettben megnyilvánulók;

magában az akaratban fakasztott s az akaratban befejezendő (elicitus), *az akarat indításából más képességben fakasztott, parancsolt* (imperatus) cselekedetek.

Egyéb beosztások a tárgyalás további menetében találhatók.

a) *A szándékosság megnyilvánulási módzatai.* Mivel az emberi cselekedetek beszámíthatósága szempontjából fontos annak ismerete, mily módon s mily fokban erednek az akaratból, mint létesítő okból, ismernünk kell, hogyan és mily fokban nyilvánul meg az egyes cselekedetekben a tulajdonképeni *akaratú működés*, azaz *szándékosság* (voluntarium).

A szándékosság, vagyis valaminek akaratú jellege, az akaratú beleegyezés (voluntarium) lehet:

1. A tudatosság foka szerint:

teljesen tudatos, ha az értelem működését nem gátolja semmi (szórakozottság, indulatból fakadó zavartság) a cselekedet tárgya minéműségének megismerésében, megfontolásában, vagyis az értelem működése, figyelme, fontolgatása teljes és tökéletes (*advertentia et deliberatio plena*). Ez az alapja az akarat teljes és tökéletes szabadságának;

félig tudatos, ha az értelmi működés nem teljes és nem

tökéletes (advertentia et deliberatio semiplena), ilyenkor az akarat működése sem lehet teljes és tökéletes. Az ily akaratból fakadó cselekedetek félig tudatos cselekedetek (semi-deliberata).

2. Az akaratí törekvés foka szerint:

teljesen szándékos (voluntarium simpliciter) és ellenkezéssel vegyes szándékú az akaratí működés (voluntarium mixtum, voluntarium secundum quid).

Teljesen szándékos, ha az akaratnak a megismert tárgyra való ráirányulásába semminemű ellenkezés nem vegyül. Ilyenkor a megismert tárgy minden vonatkozásban tetszik az akaratnak. A másik esetben az akaratnak a tárgyra való ráirányulásába bizonyos ellenkezés vegyül (interna repugnantia), pl. a beteg végelemzésben szándékosan (voluntarium simpliciter) veszi magához a keserű orvosságot, de nem szívesen, hanem bizonyos benső ellenkezéssel, az orvosság keserű volta miatt (involutarium secundum quid.).

Ugyanígy teljesen szándékosan elvetek, nem fogadok el valamely üzletből fakadó hasznot, mert igazságtalan (involutarium simpliciter), de elfogadnám, ha igazságos volna (voluntarium secundum quid.). Ez a megkülönböztetés főképp a félelemből eredő cselekvés beszámíthatóságának megvilágítására szolgál.

3. A megnyilvánulás módja szerint:

a) *külsőleg kifejezésre jutó* (voluntarium expressum), midőn az akaratí beleegyezés szavakban vagy más jelekben külsőleg is nyilvánvalóvá válik;

b) *hallgatólagos* (tacitum), midőn az akaratí beleegyezésre csak egyes külső körülményekből lehet következtetni.

Ha az előljáró észreveszi, hogy alattvalója törvényellenes dolgot művel és nem emeli fel szavát, bár ezt meg kellene tennie s meg is tehetné, hallgatagon beleegyezik abba. Ettől különbözik

c) a *feltételezett akaratí beleegyezés* (praesumptivum), amelynek fennállása, megadása föltételezhető, tehát tulajdonképpen *megvan* s kifejezésre is jutna, ha erre mód adódna. Így feltételezheti valaki, hogy előljárójának beleegyezése fennáll, bár távollétében nem kérheti ki s ezért kifejezésre nem juthat. Ettől ismét különbözik

d) a *pusztán belemagyarázott akaratí beleegyezés*, cselekedet (mere interpretativum); ez csak akkor *volna meg*, ha

bizonyos tényállás ismeretes volna, pl. a pap misét mondana apjáért, ha tudná, hogy meghalt. A feltételezett akarati működést (beleegyezést) tehát meglévőnek vesszük; a pusztán belemagyarázott akarati működés azonban csak akkor volna meg, ha egyes körülmények ismertté válnának.¹

4. A szándékolt cselekvési mód szerint:

Pozitív cselekvésre, valaminek megtételére irányuló (voluntarium positivum), vagy mulasztásra, valamely akaratunktól függő cselekedet szándékos elhagyására irányuló akaratni beleegyezés (voluntarium negativum).

5. A cselekvésre való közelebbi vagy távolabbi ráirányulás szerint:

közvetlen szándékosság, azaz közvetlenül magára a cselekedetre, illetőleg a cselekedet tárgyára vagy annak elmulasztására irányuló akarati beleegyezés (voluntarium in se, immediatum, directum);

közvetett szándékosság, azaz a cselekedetre vagy tárgyára csak közvetve irányuló, a következményt okában érintő szándékosság (voluntarium in alio, in causa, mediatum, indirectum). Ilyenkor a közvetlenül, önmagáért akart cselekedettel kapcsolatos más cselekedetre, illetőleg az önmagáért akart cselekedettel összefüggésben álló tárgyra, következményre vonatkozó szándékosságról van szó.

Valamely cselekedet a másikkal összefügghet: 1. mert kiegészítő része annak, amit közvetlenül akarunk, pl. aki akarja a házasságot, az közvetve akarja a gyermekek eltartását; 2. mert járuléka (accidens) annak, pl. aki akarja a szerepadságot felvenni, közvetve akarja egyúttal a tisztaság fogadalmát is vállalni; és végül 3. mert következménye, eredménye (effectus) annak; pl. mikor a részegeskedésre hajlamos ember iszik, közvetlenül szenvedélyét akarja kielégíteni, de részegsége következtében káromkodik, veszekedik.

Ha a közvetlenül akart cselekvésből eredő következményt nem kívánjuk, akkor tulajdonképpen csak az okot akarjuk (voluntarium in causa tantum), a következményt csak megengedjük (permissum). Ez a megengedés tehát csak előrelátása a következménynek, az akaratnak reáirányuló törekvése nélkül.

6. Az akarat kifejezettsége szerint:

¹ Merkelbach, I. n. 58.

kifejezett (explicitum) és *bennfoglalt* (implicitum) akaratműködést különböztethetünk meg. Itt inkább a figyelem (attentio) szempontja az irányadó. Ha mindenkit szeretek, szeretem bennfoglaltan ellenségeimet is; kérdés azonban, vajon tudom-e, ráirányul-e figyelmem arra is, hogy általános szeretetaktusomban benne vannak ellenségeim is? Az előbbinél inkább a szándék (intentio) az irányadó; pl. szándékolom-e, akarom-e a gyermekek megölését az ellenség városának bombázása közben.

7. A cselekvésre való behatás szerint:

a) *tevőleges* (actuale), b) *erőbeli*, az egyszer felkeltett szándék erejében továbbható (virtuale), c) *alvó*, az egyszer felkeltett, de már tevékenységre ki nem ható (habituale).

Ha pl. valakit meg akarok keresztelni s a keresztelést állandóan ébrentartott szándékkal végzem, akkor akarat működésem, illetőleg szándékom *tevőleges*; ha keresztelési szándékkal kezdem a szertartást, de a szertartás folyamán szórakozottságból másra terelődik a figyelmem, akkor szándékom *erőbeli*. Az *alvó* szándék (voluntarium habituale) nem elégséges sajátos emberi cselekedet véghezvitelére, de elégséges lehet mint felkészültség (dispositio) más által rajtunk, javunkra végzett cselekedet érvényességéhez, hatásának biztosításához; ha pl. valamely beteg figyelmeztette családját, hogy hívjanak papot és szolgáltassák ki neki az utolsó szentségeket, ha közben eszméletét elveszti is, *alvó* (habitualis) szándéka van a szentséget felvenni.

b) **A szándékosság hiányának megnyilvánulásai.** (Involuntarium.) *Általában nem akart, nem szándékos a cselekedet, ha nem az akaratból származik.* Mivel az akarat tevékenység értelmi megismerésnek s akarat beleegyezésnek folyománya, nem akart, nem szándékos a cselekedet akkor, ha akár az egyik, akár a másik hiányzik, pl. ha valaki vadat akar a bokorban lelőni s embert lő le, egyáltalában nem sejtve, hogy ott ember vonult meg, nem akart, nem szándékos az emberölés. Ha valakit bálványoszobor előtt való tömjénáldozásra kényszerítenek, nem szándékos a cselekedete, mert akarat ellenére történt a tömjénáldozat.

Más az *akarat működése, szándékosság hiánya* (involuntarium negativum), mikor az akarat egyáltalában nem moz-

dul, nem működik, s más az *akarati elfordulás* (involuntarium positivum), vagyis a szándékos nemakarás.

Ismét más az *akaratlan tevékenység* és az *akaratunk ellenére* lefolytatott tevékenység. Akarata ellenére tett pl. rosszat az, aki jóhiszeműleg rosszat cselekedett ugyan, de azt nem tette volna, ha ismerte volna tettének rosszását. Aki a tett rosszságának ismeretében is véghezvitte volna tettét, annál a való helyzet ismeretének hiányában elkövetett rossz egyszerűen nem akart, akaratlan (non voluntarium), de nem akarata ellenére történő (involuntarium).

Az *akarati elfordulás* (involuntarium positivum) lehet teljes, tökéletes, határozott (perfectum), vagy lanyha, tökéletlen, határozatlan (imperfectum).

2. Az erkölcsi cselekedetek.

A teremtet világ célja Isten tökéletességében való részesedés s ezáltal a világ Alkotójának dicsőítése, létében, működésében Isten tökéletességének megnyilatkoztatása. Ebbe a közös célra irányított feladatba, rendbe kell beleilleszkednie az embernek is szabadakarati tevékenységével. Úgy kell irányítania cselekvését, hogy a renddel összeköttetésbe ne kerüljön. Ebben az Istentől megállapított rendben találja meg az ember azt a normát, zsinórmértéket, melyet követnie kell, hogy cselekvése célravezető legyen. Midőn ezt szabadon követi, vagy ettől szabad elhatározással eltér, vagyis midőn e rendnek megfelelően, vagy ettől eltérően cselekszik, akkor ölti magára cselekedete az erkölcsi jelleget.

A következőkben közelebbről meg kell határoznunk: 1. mi az erkölcsiség (moralitas), 2. mi az erkölcsi jószág (bonum morale), 3. mi az erkölcsi norma (norma moralitatis) fogalma.

Az *erkölcsiség legáltalánosabb fogalmazásban a szabadakarat cselekvésnek a célirányos rendre való törekvésében,*

ráirányulásában áll (relatio transcendentalis, tendentia in objectum quatenus substat regulis morum).¹ Ez a ráirányulás lehet a célirányos rendnek megfelelő (conformis), ha a cselekvés tárgya e rendbe belevágó, vagy a célirányos rendtől eltérő (difformis), ha a cselekvés tárgya e rendbe nem vág bele.

A cselekedetben megnyilatkozó erkölcsi jóság (bonum morale, valor moralis) pusztán tárgyszerűleg, illetőleg anyag-szerűleg véve (objective, materialiter) a cselekedetnek a célirányos renddel való megegyezése; a cselekedet alanyi, formaszerinti jósága (bonitas subjectiva, valor formalis) a cselekedetnek lelkiismeretből fakadó megegyezése a követendőnek megismert célirányos renddel.

Az emberi cselekvés erkölcsi jóságának vagy rosszságának végső alanyi, azaz benső eldöntése a lelkiismeretben történik. Ezért előfordulhat, hogy valamely erkölcsi cselekedet magában véve, azaz tárgyszerint (materialiter) rossz, de ha a lelkiismeret azt jónak tartva megteszi, forma szerint (formaliter), azaz lelkiismeretben jó, pl. a jóhiszemű hazugság.

Az erkölcsi cselekvés általános normája az Istennek mindent elrendező örök bölcsességével meghatározott és akaratával megkövetelt célirányos rend, végelemzésben az örök törvény.

Isten mint az egész világrendnek és ebben az embernek is alkotója, saját magát tűzte ki végső célul. Az embernek tehát alkotójával szemben fennálló kapcsolata illetőleg függősége jegyében kell életét, cselekvését irányítania. Ezért az Isten iránt tisztelettel és engedelmességgel tartozik s e függőség kapcsolata ellen semmit sem szabad cselekednie. Az embert azonban más teremtetett lények is környezik; ezek az embernek célja elérésében eszközei, nem pedig céljai. Ezért nem helyezheti az ember végső célját pl. földiek birtoklásába, gazdaságba, élvezetekbe. Az ember továbbá egyenjogú társak közösségében él, akiknek jogait tiszteletben kell tartania. Maga az ember pedig, mint a testi és lelki világ egyesítője, köteles sajátmagában, képességeiben a harmóniát megőrizni, a testit a lelkinek alárendelni s minden tehetségével örök célját, Isten dicsőségét szolgálni. E felsorolásból láthatjuk, hogy más és más az egyes teremtményeknek Istentől kiszabott rendeltetése s köztük az alá- és fölérendeltség viszonya érvényesül; ezáltal bizonyos rend, mégpedig Isten célját

¹ Prümmer, I. n. 108; I. a következőkhöz Donat, Ethica generalis. ^o n. 14—63.; Merkelbach, I. n. 124—134.

szolgáló rend nyilvánul meg, amelyhez az embernek is alkalmazkodnia kell szabadakaratú tevékenységével. Mivel Isten a világrend alkotója, célkitűzője és föltétlen Ura, a cél elérését föltétlenül akarja s így föltétlenül akarja az erkölcsi rend megtartását is. Ezért e célirányos rend alapjául szolgáló örök törvény az erkölcsiségnek legvégső meghatározó normája. Midőn tehát az erkölcsi rendet érvényesítjük, tulajdonképpen Isten akaratát teljesítjük; ezért helyes a keresztyén erkölcsiség rövid foglalatára, mely szerint a keresztyén erkölcs Isten akaratának teljesítése. A örök törvény az értelmi világból kizárt lényekben szükségszerűen érvényesül, az ember akaratától pedig föltétlenül követendő normaként jelentkezik.

Midőn azt mondjuk, hogy az örök törvényben meghatározott és megkövetelt rend az erkölcsi cselekvés normája, nem azt mondjuk, hogy az embernek sajátos viszonyaiban minden lehető jócselekedetet meg is kell tennie. Mindig e norma szerint, azaz erkölcsileg jól kell cselekednünk, de nem kell minden lehető erkölcsi jót megvalósítanunk. Vannak ugyanis cselekedetek, melyek az erkölcsi rendnek nagyobb tökéletességét szolgálják, de nem kötelezők, pl. az evangéliumi tanácsok. E norma tehát szabályozza a célunk elérésére föltétlenül szükséges cselekedeteket, de magába foglalja a végső célra törő minden egyéb jócselekedetet is, amelyeket — ha megteszünk — csakis e norma szerint tehetünk meg, illetve kell megtennünk.

Az erkölcsiség közelebbi normája : *a józanul ítélő ész, mint az örök törvény bizonyos fokú birtokosa és kisugározója* (recta ratio). A józanul ítélő ész ugyanis erkölcsi elvek hordozója, melyeket Isten oltott bele az emberi ész világába, s amelyek ezáltal mintegy kisugárzásai Isten örök törvényének.

A cselekvés belső normája a lelkiismeret, mely egyes cselekvésünk erkölcsi jósága vagy rosszassága felett közvetlenül és végső fokon gyakorlatilag ítél.

Isten a világ rendjét a teremtményekbe oltott természet által biztosítja. Az ember is akkor cselekszik helyesen, ha eszes természetének megfelelően munkálkodik. Ha az ember természetét mindenemű: Istenhez, az egyéb teremtményekhez és saját magához való viszonylatában szemléljük, cselekvése akkor lesz erkölcsileg jó, ha felsőbbbségi, mellé- és alárendeltségi kapcsolatainak megfelelően cselekszik. Ezért állítható, hogy az *emberi természet az emberi tevékenység erkölcsi jóságának, helyességének kifejezője, kívánvánítója* (norma manifestativa) s *egyúttal anyagszerű alapja* (fundamentum), de *nem alapja az örök törvénynek, mert ennek alapja Isten lényege* (essentia divina). Midőn tehát az ember eszes természetének megfelelően cselekszik, akkor erkölcsileg jól tesz s mindaz, ami az ember eszes természetével ellenkezik, az rossz.

A természetfölötti világrend kizárólag Isten kinyilatkoztatásából ismerhető meg, s ezért ennek normája a kinyilatkoztatásból megismert természetfölötti elvek és parancsok összessége, amelyekhez az embernek alkalmazkodnia kell, hogy Istentől kitűzött természetfölötti célját elérhesse.

3. Az erkölcsiség forrásai.

Fontes, principia moralitatis.

A meghatározott emberi cselekedetben az általános norma úgy érvényesül, hogy a cselekedet tárgya, célja, körülményei e normával vagy megegyeznek, vagy e normától elütnek, avagy közömbösek iránta. A tárgy, a cél s a körülmények tehát az egyes meghatározott emberi cselekedet forrásai, principiumai (fontes).

a) *Az erkölcsi cselekedet tárgya.* (Objectum actus moralis.) *Valamely cselekedetnek az a tárgya, amire az akarat első sorban s mindenekelőtt irányul; ez a tárgy a cselekvés első célja* (finis intrinsecus). E tárgytól kapja az emberi cselekedet első és lényeges erkölcsi jellegét, nemét. Ebben az értelemben a tárgy tehát nem fizikai, hanem erkölcsi jellegű, azaz az emberi cselekvés által az erkölcsi norma szerint érintett, vele egyező vagy nem egyező tárgy.

A cselekedet ugyanarra a (fizikai) tárgyra különbözőképpen irányulhat; pl. szeretettel irányulhat emberre, s e felebaráti szeretet erkölcsileg jó tárgy, de irányulhat gyűlölettel is, s ez erkölcsileg rossz. A tárgy lehet benső: pl. hit, hívés, vagy valamely külső cselekedet, pl. lopás.

Aki szentelt tárgyat lop, hogy az árát elmulassa, cselekedetének első lényeges tárgyát tekintve a lopás bűnét követte el, s ehhez csatlakozik a körülményből és célból a szentségtörés és mértéktelenség bűne.

b) *Az erkölcsi cselekedet körülményei.* Minden emberi cselekedet bizonyos körülmények között jön létre. E körülmények különböző hatással lehetnek erkölcsi minőségére. Nagyobb az erkölcsi értéke a filléradománynak, ha azt szegény adja; ha valaki aranykelyhet lop a templomból, tárgyát tekintve a lopás bűnét követi el, a körülmény azonban, hogy szentelt tárgyat lopott, tettét a szentségtörés bűnével is beszennyezi.

Az erkölcsi körülmények tehát bizonyos feltételek, amelyek az emberi cselekedet lényegéhez hozzájárulnak, azt kísérik, körülveszik.

Ha a cselekedetnek erkölcsi jóságát vagy rosszását csak fokozzák (kisebb-nagyobb összeget lop valaki, összeszedetten vagy kevésbbé összeszedetten imádkozik), akkor *súlyosbító, vagy enyhítő, azaz erkölcsiséget fokozó vagy gyengítő körülményről* van szó (aggravantes, minuentes);

ha az erkölcsiségnek új nemét adják a cselekedethez, akkor *(erkölcsi) nemetváltoztató körülmények*;

ha végül azt eszközlik, hogy a bocsánatos bűnt súlyossá teszik, avagy megfordítva, akkor a körülmények a cselekedetek *teológiai nemét változtató körülmények*, pl. a papnak tárgyilag véve bocsánatos bűne esetleg súlyos botránkoztatást vonhat maga után.

A körülményeknek nem kis jelentőségük van az egyes emberi cselekedetek megítélésében, értékelésében, beszámítási fokában. Más a megítélése, ha az őrlő, vagy olyan valaki, aki a dolgok őrizetével nincs megbízva (quis), ha tíz fillért vagy ezer pengőt lop valaki (quid), ha templomból vagy profán épületből lop (ubi), ha erőszak alkalmazásával vesz el valaki mástól valamit (quibus auxiliis), ha azért lop, hogy másokat bűnre indítson, vagy hogy alamizsnát adjon (cur), ha ittas állapotban, harag-hevületében vagy higgadt megfontoltsággal tesz valamit (quomodo), hosszabb vagy rövidebb ideig kínzott vagy bántalmazott valakit (quando).

Az erkölcsileg közömbös tárgyú cselekedetet (séta, étkezés) a jó vagy rossz körülmény erkölcsileg jóvá, illetőleg rosszra teszi. (Húst enni tiltott napon.) Ilyenkor a körülmény lép a tárgy helyébe, azaz a körülménytől kapja a cselekedet erkölcsi mineműségét.

A tárgyilag jó cselekedetet a rossz körülmény rosszra teszi, pl. ha valaki lopott jószágból ad alamizsnát.

A tárgyilag jó vagy rossz cselekedetet a körülmény jobbá, illetőleg rosszabbá teheti; pl. a szegénynek alamizsnája nagyobb erkölcsi értékű, mint a gazdagé, a családi körben nagyobb a rosszassága a családfő részegeskedésének, mint családon kívül álló emberének — a botrányokozás miatt.

c) *Az erkölcsi cselekedet célja.* A cél tulajdonképpen a cselekedet egyik körülménye, de jelentős szerepe miatt különös figyelmet érdemel. A következőkben a cselekvő céljáról, célkitűzéséről (finis operantis, extrinsecus) lesz szó, amely a cselekvést kiváltja és irányítja.

A cél az a körülmény, amely végett valaki cselekszik, tesz valamit. A cél a cselekvés kiváltója lévén, az egész cselekedet erkölcsi voltát áthatja.

A cél lehet: *legközelebbi, legközvetlenebb* (proximus), vagy *távoleső* (remotus);

végső (ultimus) vagy *közbülső* (intermedius);

a végső cél lehet egyszerűen utolsó (absolute ultimus), vagy *utolsó a cselekedetek bizonyos nemében, sorában* (ultimus secundum quid);

minden más célt kizáróan utolsó (positive ultimus); vagy *további célt nem kizáróan utolsó*, de további célra nem is törekvő (negative ultimus);

kimerítő, egyetlen, a cselekvést egyedül kiváltó (totalis), vagy *részleges* (partialis);

a részleges célok lehetnek egyenrangúak (aeque principales), vagy pedig *az egyik elsőrangú* (primarius, principalis, movens), amely magában is kiváltja a cselekvést, s *másodrangú* (secundarius, impellens), amely a cselekvésre ösztönöz ugyan, de a cselekedetet magában nem váltaná ki.

A cél kihatása a cselekedet erkölcsiségére:

1. A tárgyi szempontból *közömbös cselekedetet a jó cél* erkölcsileg jóvá, a rossz cél rosszá teszi; ilyenkor a cél a tárgynak a helyébe lép.

2. A tárgyi szempontból *jó cselekedethez a jó cél* az erkölcsiség új nemét adhatja hozzá; pl. ha valaki imádkozik a tisztítóüzben szenvedő lelkekért, imádsága az istentisztelet erőnye mellett a szeretet gyakorlása is.

3. a) Ha a tárgyi szempontból *jó cselekedetnek* valamely rossz cél az *egyedüli* (totalis) kiváltója, akkor a jó cselekedet rosszá válik; pl. ha valaki csak azért ad alamizsnát, hogy mást

gyilkosságra rávegyen, az alamizsnaadás erkölcsileg rosszává válik;

b) ha azonban a tárgyi szempontból *jó cselekedetet* valamely *jó cél mellett* más, *nem súlyosan rossz* célzattal visszük is végbe, akkor ez utóbbi a cselekedet erkölcsi jóságát csak részben rontja le, pl. ha valaki alamizsnát ad az emberek iránti könyörületből, de egyúttal fitogtatásból is;

Ha valakinél valamely részleges cél inkább csak a lkalom valaminek megtételére (motivum impellens), de a mellett teljesen jószándékkal viszi véghez a jó cselekedetet, cselekedete erkölcsileg jó, mert az alkalom, illetőleg alkalmi indítás nem folyik bele magába a véghezviendő cselekedetbe, pl. elmegy valaki a templomba, mert mások is járnak, de e mellett teljesen jószándékkal végzi azt.

c) ha a jó cél mellett szereplő részleges cél *súlyosan rossz*, akkor a jó cselekedet teljesen rosszává válik. Vannak azonban, akik azt tartják, hogy e súlyosan rossz részleges cél a cselekedet erkölcsi jóságát csak részben rontja le;¹ mivel azonban az ily több célból megtett cselekedet erkölcsi egységet alkot, ezért az egész cselekedet erkölcsileg rosszává válik; a gyakorlatban valóban igen nehezen fordulhat elő eset, melyben a különböző célok annyira elválaszthatók lennének, hogy a cselekedet erkölcsi egységét megbonthassák, pl. ha valaki alamizsnát ad másnak, hogy megsegítse, de egyúttal gyilkosságra is rávegye, az alamizsnaadás erkölcsileg rosszává válik.

4. A tárgya szerint *rossz cselekedetet* a *jó cél sohasem teszi jóvá*, bár az ily tettnek rosszasága kisebb, mint a rossz célból véghezvitt cselekedet rosszasága, pl. lopás mások megsegítése céljából, s lopás dorbézolás céljából. A cél tehát sohasem szentesíti az eszközt.

4. Az erkölcsi jó cselekedetek.

Hogy az erkölcsi cselekedet jó legyen, szükséges, hogy az akarat az erkölcsi jót célozza, szándékolja, s hogy a jó cseleke-

¹ L. Prümmer, I. n. 123.

det a bennerejlő jósága szerint legalább bennfoglaltan Istenre, mint végcélra irányuljon. Nem szükséges, hogy a cselekedetet, «mint az erkölcsi normának megfelelőt» akarjuk, ha nem elegendő, ha azt valamely jóság, erkölcsi tisztesség jegyében vesszük végbe.

Ugyancsak nem szükséges, hogy minden cselekedetünket külön felkeltett szándékkal vagy e felkeltett szándék erejében Istenre irányítsuk, vagy épen minden cselekedetünk indítóoka az Isten iránti szeretet legyen. A jóságában akart, véghezvitt cselekedet ugyanis bennfoglaltan Istenre irányul (ut finis intermedius in sua bonitate participata). Ha valaki akarja az erkölcsi jót, akarja az erkölcsi rend megvalósítását; ez pedig Istentől van, s ezért a cselekedet bennfoglaltan (implicite) Istenre irányul. E külön szándék felkeltésére sem általános, sem különleges, azaz egyeseket kötelező parancs nincs.

A közömbös cselekedetek, melyeket minden körülményünkben az ész diktálta korlátoknak megfelelőleg viszünk végbe, erkölcsileg jó cselekedetek; erkölcsileg jó cselekedetek maradnak akkor is, ha azokat az észszerűség követelményeinek szemmel tartásával úgy vesszük végbe, hogy azoknak közvetlen, de további jó célt ki nem záró, sőt bennfoglaltan magába foglaló indítóokuk a bennük talált élvezet.

Ha tehát valaki a mértékletesség korlátait megtartva étkezik, erkölcsileg jól cselekszik, ha az étkezésre a vele kapcsolatos élvezet indítja közvetlenül, vagyis ha benne talált élvezetre vágódik ki. Mások ezt nem tartják elegendőnek, hanem erkölcsileg jó célt követnek (pl. az élet fenntartása). Helyesen jegyzi meg Merkelbach: midőn valaki a közömbös cselekedettel kapcsolatos élvezetet keresve mértékletesen akar eljárni, illetve semmiféle rendellenességet nem tűr meg, az nemcsak nem zárja ki az erkölcsileg tisztességes célt, hanem azt rendszerint bennfoglaltan akarja is.

Közömbös erkölcsi cselekedetek. Az embernek ama cselekedetei, melyek az erkölcsi normára való figyelem nélkül jönnek létre, közömbösek lehetnek. Felmerülhet azonban az a kérdés, vajjon az erkölcsi norma figyelembevételével véghezvitt (erkölcsi) cselekedetek mind jók-e, avagy rosszak, vagy pedig fennállhat-e közömbös erkölcsi cselekedet is? Ha konkrét, meghatározott körülmények között létre-

jövő erkölcsi cselekedetről van szó, az ily cselekedet nem lehet közömbös. Ha ugyanis valaki az erkölcsi norma figyelembevételével tesz valamit, cselekedete erkölcsileg csak vagy jó, vagy rossz lehet.

5. A pusztán külső cselekedet erkölcsisége.

A pusztán külső cselekedetnek, mint a belső akarat külső kivitelezésének nincsen a belső cselekedettől, illetőleg akarati működéstől különálló erkölcsisége. Az erkölcsiség föltétele a szabadság; márpedig ez a belső akarati működés sajátja, s a külső cselekedet csak a belső akarat által lesz szabad; a külső cselekedet minden erkölcsisége tehát a belső akaratból fakad.

A külső cselekedet azonban *növelheti esetlegesen* (per accidens) a cselekedet erkölcsi voltát, mégpedig leginkább azáltal, hogy fokozza az akarat lendületét, hatékonyságát; főképp a cselekedet gyakorisága, ismétlődése eszközli az akarat hathatósabb működését. Azonkívül a külső jócselekedet, a jó példa erejével is hathat; a külső rossz cselekedet pedig botrányt idézhet elő.

A külső cselekedet szolgáltatja az akarat által informálandó anyagot (elementum materiale), s így az akarati működés jóságát vagy rosszságát kiterjeszti (extendit) a külső cselekedetre. Azonkívül, amint láttuk, az akarati működésnek nagyobb erőt adhat, s ezáltal teljessé teszi (perficit) az erkölcsi cselekvést. A külső kivitelezés tehát némi többletet ad a cselekedet erkölcsiségéhez. «Verum . . . est, in actionem quae fit meritum ex intentione derivari, sed intentio stricte non supplet actionem quae non fit.» «Intentio definit actionem quae fit: actionem vero quae non fit non supplet.»¹

Nem lehet a pusztán vágy egyenlő értékű a külső cselekedettel, ha a vágy lehetetlen kívánalmakat tartalmaz. Bármily erős is az ember szándéka, hogy megtérítsen minden embert a világon, sohasem ér fel avval az akarattal, mely kifejtendő volna az emberek tényleges megtérítésével. Nagy különbség van továbbá az akarnám és szeretném és a teljesen elhatározott, tettekre kész akarat között. Ennek a szándéknak erkölcsi

¹ Vermeersch, I. n. 110. 2. és (2). j.

értéke nagyon függ az ember lelki dispoziációjától. Ha valaki a legkomolyabban elszánt arra, hogy megöli embertársát, ez súlyos bűn, gyilkosság benső bűne, de a kivitel az előbb jelzett körülmények miatt is súlyosabb.

Egyes külső cselekedetekhez sajátos következmények is kapcsolódhatnak: pl. a szentségeknél, vértanúságnál, amely utóbbi a külső megvallás jegyét hordozza; a pusztán benső szándék nem elegendő: a penitenciaként feladott külső cselekedetek teljesítésében; a kártérítésre kötelező cselekedetekben; végül a cselekedet külső kivitele lényeges kellék az egyes egyházi büntetések magunkra-vonásában.

6. Az erkölcsi cselekedetek beszámíthatósága.

Az erkölcsi cselekedetekben az ember szabad ura tetteinek (azok akarátának uralma alatt állanak), a szabadakarat közreműködésével jönnek létre vagy maradnak el, azért az erkölcsi cselekedetek az embernek beszámíthatók. Beszámíthatóságról csak a szabadakarati cselekedeteknél lehet szó. Ha az ember nem szabadon rendelkezik tettei fölött, ha nem lehet ura tetteinek, nem is lehetnek beszámíthatók. A szabadság a beszámíthatóság alapfeltétele.

A beszámíthatóság a cselekedetnek az az erkölcsi sajátossága, melynél fogva a cselekedet az embernek, mint létrehozó urának hatalmában áll. Az ily cselekedetért az ember felelős (responsabilitas).

A beszámítás (imputatio) a cselekedet betudása, odaítélése az embernek, mint a cselekedet létrehozójának.

A beszámítható cselekedetben rejlő jóság és rosszaság (bonitas et malitia) az embernek beszámítható.

Az erkölcsi cselekedet teljes beszámíthatóságának feltételei: az értelmi működés, illetőleg megfontolás tökéletessége, azaz ez ismeretben mindennemű gátló körülmény, zavar hiánya, és az evvel járó akarati beleegyezés tökéletessége (consensus perfectus). A cselekedet erkölcsi jóságának vagy rosszaságának általános ismerete (cognitio confusa) elegendő; ha általában tudom, hogy rosszat teszek, hogy másnemű rosszat teszek, vagy általában, hogy súlyos rosszat teszek,

ha nem is tudom *világosan* (clare et distince), hogy miért, ez elegendő ahhoz, hogy a cselekedet teljesen beszámítható legyen.

Hogy az *erkölcsi jó cselekedet* az embernek beszámítható legyen, szükséges, hogy az akarat szándékosan ráirányuljon, azaz a benne rejlő jóságot célozza. Az *erkölcsi cselekedet* ugyanis jóságát elsősorban tárgyától kapja. Az *erkölcsi rossz cselekedet* beszámíthatóságához nem szükséges, hogy az akarat az *erkölcsi rossz*ságra ráirányuljon, mert az akaratnak nemcsak nem szabad a rosszat követnie, a rossz után törekednie, hanem minden rosszat kerülnie is kell.

A *cselekedet jó következménye* szintén csak akkor beszámítható, ha arra az akarat szándékosan ráirányul, pl. ha valaki pusztán szórakoztatás céljából ad valakinek könyvet olvasásra, s a könyv olvasása révén az illető hitetlenségéből megtér, e megtérés nem tudható be a könyv átadójának.

A *cselekedet rossz következménye* beszámítandó, ha az akarat szándékosan ráirányul, mégpedig akár önmagában, akár mint eszközt akarja más következmény elérésére.

A *nem szándékolt s pusztán megengedett rossz következmény* beszámítandó, ha az előrelátott következményt előidéző cselekedetet a cselekvő elhagyhatta volna vagy el kellett volna hagynia.

Mikor engedhető meg valamely cselekedet káros következménye? Az ember jó vagy közömbös cselekedeteinek gyakran lehetnek és vannak is közelebbi vagy távolabbi rossz következményei is. Az a kérdés, hogy minden jó vagy közömbös cselekedetet el kell-e hagynunk, ha azoknak rossz következményei is vannak.

Kétségtelen, hogy a rossz következmények nem mindig föltétlenül beszámíthatók és nem vagyunk kötelesek minden cselekvésünkéből fakadó materiális rossznak a távoltartására. Nagyon megnehezítené az életet, ha soha oly jó, vagy közömbös cselekedetet nem tehetnénk, amelynél megvan a távoleső lehetőség, hogy belőle káros következmény áll elő. Ezért

olykor megengedhető a káros következmény, de akaratunk soha nem irányulhat reá.

Szabad tehát olyasmit tennünk, aminek jó és rossz következménye van, ha a következő feltételek érvényesülnek:

1. ha a cselekedet jó vagy közömbös;

2. ha a jó következmény nem az ugyancsak előálló rossz következményen keresztül valósul meg, hanem egykép közvetlenül fakad a cselekedetből. Nem szabad tehát pl. lopni, hogy másnak alamizsnát adjunk.

A következmények előállhatnak vagy természetszerűleg (*per se*), vagy csak esetlegesen (*per accidens*), pl. az alkohol élvezetéből mámor s egyúttal az egészség helyreállítása (a láz megszűnése) következhet, a szentmisehallgatásból mások épülése vagy megbotránkozása származhatik, pl. hitetlen apának bosszankodása, káromkodása gyermekének templomba járása miatt.

3. Ha a rossz következményt, mely előreláthatólag előáll, nem akarjuk, reá szándékosan nem törekszünk, hanem csak tisztán megengedjük.

4. Ha van megfelelő ok a rossz következmény megengedésére.

E megfelelő ok elégséges volta függ:

a) az előálló rossz következmény nagyságától; azonkívül attól, hogy

b) a tettnek elhagyásával elkerülhető-e a rossz következmény, vagy pedig enélkül is bekövetkeznék-e;

c) milyen szoros kapcsolat áll fenn a cselekedet és annak rossz következménye között;

d) a rossz következmény beállása milyen mértékben biztos;

e) fennáll-e valamely különös kötelezettség a káros következmény megakadályozására.

7. Az erkölcsi cselekvés akadályai.

Átmeneti akadályok.

A szabadakarat háborítatlan működése kettős körülménytől függ: az értelmi megismeréstől (a megfontolástól) s az akaratnak a tárgyra irányuló zavartalan törekvésétől. Ha e kettős tevékenység tökéletes, akkor a cselekvés is tökéletesen szándékos, szabad és beszámítható. Ha azonban akár az értelmi megismerés, a megfontolás,

akár az akarati törekvés működésében zavar, akadály lép fel, a szándékosság, szabadság és beszámíthatóság is módosul. A megismerés és az akarati törekvés háborítatlanságának különböző foka mutatja, illetve eszközli, mily mértékben szándékos, szabad s ezért mily fokban beszámítható a cselekedet.

Akadály merülhet fel a megismerés oldalán: fennállhat ugyanis bizonyos fokú vagy éppen teljes *ismerethiány*; az akarat működését pedig különböző *érzelmi mozgalmasságok*, *felindulások*, *félelem*, s végül *erőszak* akadályozhatják.

a) *A köteles ismeret hiánya.* (Ignorantia.) A szabad-akarat cselekvés az értelem útmutatása szerint igazodik. Ha az értelem nem helyesen vezet, az akarat is téves utakon jár, s ha egyáltalában nem ismerjük valamely cselekedet erkölcsi értékét, akkor annak véghezvitele erkölcsileg beszámítható nem lehet. Ha pl. a játszadozó kisgyermek szétszedi a rádiót, hogy belőle házat építsen, a kártevés nála nem szándékos s ezért nem is beszámítható.

Az esze birtokában lévő embernek bizonyos erkölcsi igazságokat, illetve parancsokat ismernie kell; ilyenek pl. a természeti törvényben, a tízparancsban foglalt kötelezettségek; a különböző élethivatással járó kötelezettségek és ismeretek a megfelelő hivatásban lévő egyének (pap, orvos) számára. A következőkben e kötelességszerűen megkívánt ismeretek hiányáról van elsősorban szó.

A köteles ismeret hiánya az az ismerethiány, amelynek nem volna szabad fennállania (carentia scientiae debita). Rokon vele a *tévedés* (error), amely a cselekvés mineműségéről (jó vagy rossz voltáról) alkotott helytelen ítélet. A figyelmetlenségtől, megfontolatlanságtól (inadvertentia) abban különbözik, hogy figyelmetlenség esetén nem hiányzik az ismeret a cselekvés jóságáról vagy rosszságáról, csak (szórakozottságból vagy sokoldalú elfoglaltság következtében) nem irányul rá a figyelem. A köteles ismeret hiánya, a tévedés, a figyelmetlenség különböző oka és foka módosítja a cselekedet beszámíthatóságát is.

Az ismerethiány lehet *távoltatható*, *leküzdhető* (vincibilis) és *nem távoltatható*, *leküzdhetetlen* (invincibilis).

Ha távoltatható és mégsem távolítják el, akkor szándé-

kos s ezért *vétkes* (culpabilis); ha pedig meg nem szüntethető, azaz leküzdhetetlen, akkor nem szándékos s ezért nem is vétkes (inculpabilis). Az ismerethiány eltüntetése, megszüntetése vagy *fizikailag lehetetlen* (physice invincibilis) vagy pedig *erkölcsileg lehetetlen* (moraliter invincibilis). Erkölcsileg akkor lehetetlen, ha megfelelő utánjárás, erkölcsi gondosság ellenére sem szüntethető meg. Erkölcsi gondosságon azt az utánjárást, körütekintést értjük, amelyet komoly, becsületes ember szokott munkája közben alkalmazni. Ennek a gondosságnak kisebb- vagy nagyobbfokúnak kell lennie a csekélyebb, illetőleg súlyosabb jelentőségű dolgokban.

Az ismerethiány az akaratra illetőleg az akarat elhatározására vonatkozó viszonylatában lehet:

1. Az *akarat elhatározását megelőző leküzdhetetlen ismerethiány* (antecedens invincibilis). Ilyenkor az ismerethiány okozója az akarati elhatározásnak, illetőleg az abból folyó cselekedetnek. A cselekedetnek oka ilyenkor pusztán a hiányos ismeret s azért azt mondjuk, *tévedésből* történt, tévedés a tett oka. Ha valaki elsüti fegyverét, egyáltalában nem is sejtve, hogy ember van a puska előtt, és így embert öl, az ember meggyilkolása, lelövése nem tudatos s ezért nem szándékos és nem is beszámítható. Ha tudta volna, hogy emberre süti el fegyverét, nem tette volna. Akarata *ellenére* történt (involuntarium).

2. Az *akarat elhatározását nem tudatosan kísérő leküzdhetetlen ismerethiány* (concomitans invincibilis). Ha valakinek meg volt az elhatározása, hogy ellenségét megöli, bárhol találjon is rá, az adott pillanatban azonban egyáltalán nem sejtve, hogy ellensége fegyvere előtt van, elsüti puskáját s így megöli, a fennálló ismerethiány miatt cselekedete nem beszámítható. Ismerethiány itt valóban fennáll, s ez az ismerethiány nem szándékos. Ellenségét halálra kereső szándéka azonban bűnös volt, s ha örül ellensége meggyilkolásának, akkor ez az öröm is bűnös. Tettét tehát *tévedéssel*

kapcsolatban vitte véghez (cum ignorantia), ezért csak jelenleg nem-akart (non voluntarium), de nem akarata ellenére történt az eset (non ex ignorantia inv. sed cum ignorantia inv.).

3. *A cselekedetet tudatosan kísérő, vele együtt fennálló leküzdhető ismerethiány* (consequens); ha valakinek gyanúja támad, hogy ember van a fegyvere előtt, vagy általában látja, hogy cselekedete nem helyes és mégis megteszi, akkor e tudatosan kísérő ismerethiánnyal vitte véghez tettét s ezért tette az ismerethiány fennállásának beszámíthatósága szerint beszámítható.

A leküzdhető ismerethiány lehet *önmagában*, azaz *közvetlenül szándékos* (affectata, immediata); az ily ismerethiányból eredő bűnös cselekedet teljes, sőt fokozott mértékben beszámítható. Itt ugyanis nagy az akaratnak bűnre való hajlamossága. *A leküzdhető ismerethiány lehet továbbá közvetett, azaz általános hanyagságból eredő*; (non affectata, mediata); ilyenkor a belőle fakadó cselekedet az utánjárás elmulasztásában, vagyis a tudatlanság távoztatásában mutatkozó hanyagság foka szerint beszámítható.

A közvetve, azaz hanyagságból előidézett ismerethiány lehet súlyos, vaskos hanyagságból vagy nemtörődomségből eredő (crassa, supina), vagy *közönségesen előforduló mulasztásból, figyelmetlenségből eredő* (simpliciter vincibilis).

Tárgyát tekintve az ismerethiány vonatkozhatik *valamely kötelezettségre* (iuris), ha pl. valaki nem tudja, hogy tilos az eretnekkönyvek olvasása; vagy lehet *valamely tényre vonatkozó* (facti), ha pl. valaki nem tudja, hogy az olvasott könyvet eretnek írta, vagy pl. nem tudja, hogy ma kántorbőjt van-e; s végül az ismerethiány fennforoghat a bűnre kiszabott büntetés és fenyíték körül (ign. poenae).

b) *Az érzelmi felindulások, kedélyindulatok*. (Passio, concupiscentia.) A szabadakarati cselekvést gátolják az érzéki törekvésünkkel kapcsolatban felhullámzó mozgalmasságok, kitörések, indulatok, amelyek az érzéki

megismerés nyomán váltódnak ki bennünk. Ily általános fogalmazásban idetartoznak a vágyó és küzdő érzelmi törekvés összes indulatai, kitörései (passio). Ezek az érzelmi hullámzások, felindulások általában a szabadság gátlói, mert a higgadt megfontolást gyengítik, esetleg lehetetlenné teszik. A megfontolás gátlása és megzavarása főként abban áll, hogy izgalmat okoznak, az érzéket élénken a lélek elé vonultatják, az embert lekötik, lebilincselik, a képzetek sorát cikázva összefüggés nélkül rohantatják a lélekben s az akaratot szinte foglyul ejtik.

Ezek a felindulások lehetnek *akarati elhatározásunkat megelőzők* (antecedens), vagy az *akarat működését kísérők* (consequens).

Az akaratot az érzelmi felindulás azért kísérheti, mert:

a) a cselekvő szándékosan felidézi, b) vagy ha önként támad, elfogadja, azaz beleegyezik, c) vagy mert az akarat erős működése váltja ki (per redundatiam) benne az érzelmi hullámzásokat. Haragunkat pl. szándékosan fellobbanthatjuk; szembejövő ellenségünk láttán haragunk önként jelentkezhetik s azt szándékosan tovább táplálhatjuk; imádságunk, bánatunk pl. oly mély és átható lehet, hogy kedélyvilágunkat is mozgásba hozza.

Az akarati elhatározást megelőzően fellépő érzelmi kitörés, felindulás az akarat szabadságát csökkenti, vagy olykor lehetetlenné teszi, következésképp a beszámíthatóság is csökken, vagy épen teljesen megszűnik. Csökkenti a szabadságot és evvel a beszámíthatóságot, mert a nyugodt megfontolást gátolja és esetleg lehetetlenné teszi. Ez előfordulhat pl. hirtelen haragban, vagy nagy elkeseredésből véghezvitt cselekedeteinkben. Az akarat szabadságának e felindulások által történő korlátozását nem a felindulás hevességi fokából, hanem az értelmi működést, a megfontolást zavaró hatásból kell megítélnünk.

Az akarat működését megengedetten kísérő felindulás, érzelmi hullámzás növeli a cselekvés szándékosságát s egyúttal beszámíthatóságát.

Ha teljesen szándékosan felébresztem, vagy ha önként

támad, szándékosan felkarolom a jelentkező indulatot s általa tüzelem, lendítem az akaratot, akkor a kedély indulataival szándékosan hevített, erősített akaratú működésről van szó. Ennek hatására a cselekvés érdemes vagy bűnös volta fokozódik. Ha csak az akarat működésének erőssége kelti fel bennünk az érzelmi hevületet, vagyis ha az akarás érzéki világunkba is átszap, akkor a fellépő érzelmi mozgalmasságok, felindulások inkább csak jelei az akarat erős működésének.

Ha külön vesszük azt a *vágyódást* (concupiscentia), amely a tetszetős, a kellemes felé vonz és csábít (in bonum delectabile) akár érzelmi, akár akaratú világunkban, akkor ennek a kihatása abban jelentkezik, hogy növeli az akarat szándékosságát (auget voluntarium) és csökkenti a teljes megfontolást (minuit liberum). Az érzelmi és akaratvilágunk elé helyezkedő jó vagy tetszetős dolog ugyanis önként húzza, vonzza az akaratot, de ezáltal akadályozza is a helyes ítéletalkotást, a megfontolást.¹

c) *A félelem.* (Metus.) *A félelem valamely fenyegető baj, veszedelem ismeretéből akaratunkban és érzésvilágunkban kiváltódó nyugtalanság és zavar.* Az érzéki világunkban kiváltódó félelem, vagyis nyomasztó érzés, remegés, izgalom a felsorolt affektusok egyike (timor); ennek az akarat működésére gyakorolt hatása ugyanaz, mint a többi indulaté; amilyen mértékben megzavarja az értelem munkáját, illetőleg az ítéletalkotást, oly mértékben csökkenti a cselekedet szabad, beszámítható voltát.

A pusztán akaratunkra nehezedő félelem (metus) esetén tisztán láthatjuk a fenyegető veszedelmet, tisztán meg is tudjuk ítélni félelemből fakadó cselekvésünket s ezért az ily cselekvés tudatos, szándékos és szabad, bár szándékunkba némi ellenkezés vegyül. Ilyen pl., ha a nagy hullámverésben az ember tisztán látja a rá háruló veszélyt, s ebben a félelemben tengerbe dobja áruit, hogy az elmerüléstől megmeneküljön. Ilyenkor a cselekedete beszámítható, amint beszámítható volna az ilyen veszélyben tett fogadalom is. E félelemből fakadó cselekedetek tehát tudatosak (volun-

¹ Merkelbach, I. n. 76.

tarium perfectum), de szándékosságukba némi ellenkezés vegyül (involuntarium secundum quid).

A fenyegető és nehezen távoztatható veszély nagysága szerint a félelem lehet :

súlyos, nagy (gravis), pl. halállal, súlyos anyagi romlással fenyegető félelem;

kisebb, könnyebb természetű félelem (levis), ha a fenyegető baj csekélyebb jelentőségű, vagy ha a súlyos veszély könnyen elhárítható.

A súlyos félelem lehet:

általánosan nagy, mindenkre súlyosan nehezedeő (absolute gravis), pl. a halál, a becsület elvesztésének féelme; és

viszonylagosan nagy, vagyis egyes személyekre nézve súlyos. Általánosságban nagy az a félelem, amely megállapodott lelkű emberre, férfi lélekre is komolyan ránehezedik.

A félelem lehet *belső okokból*, pl. betegségből, evvel egyenlő értékű külső, természeti okokból (pl. tűz-, árvíz-, lavinaveszély) *fakadó* és rajtunk *kívülálló, szabad okokból*, emberektől, gonosz lélektől *eredő*.

Ez utóbbi lehet *jogosan* (juste), vagy *jogtalanul* (iniuste) *támasztott félelem*.

A tisztelő félelem (metus reverentialis) a szülők, előjárók tiszteletéből fakad és azt az aggodalmat jelenti, hogy netán megbántjuk, megsértjük őket, s ezáltal nemtetszésüket vonjuk magunkra. Ez magában véve enyhébb természetű (levis) félelem, ha azonban e félelmünkben nemcsak az előjárók méltatlankodásától, hanem durva bánásmódtól és egyéb súlyosabb bajok bekövetkezésétől is tartanunk kell, akkor e tisztelő félelem is lehet súlyos (gravis) természetű.

Mivel az akarat a félelemből fakadó cselekedetre nem szívesen hajlik, némileg *csökkenti a cselekedet szándékos jellegét* s ezáltal az ily cselekedetekben rejlő jószág vagy rosszóság beszámíthatóságát. Ez a csökkenés nem oly nagyfokú, hogy önmagában, lényegileg rossz cselekedetnél felmentene a súlyos bűn vádja alól, s azt sem eszközli, hogy valamely súlyos bűn a félelem következtében bocsánatos

bűnnek számítson, hacsak nem csökkenti a beszámíthatóságot a vele rendszeren együttjáró félelemérzés, remegés (timor), amely az ember értelmi működését gátolja s így a beszámíthatóságot nagy mértékben is gyengítheti. Ugyanez érvényes a félelemből fakadó kötelezettség vállalásában is, pl. a félelem nyomása alatt tett fogadalomnál. A tételes törvényeknek félelemből fakadó áthágása azonban lehet teljesen beszámíthatatlan és ezért minden bűnösségtől mentes, amaz általános elv szerint, hogy a tételes törvények nem köteleznek súlyos károk, nehézségek árán. Ez a súlyos nehézség itt a félelemből fakadó nyomás, illetőleg visszatekintés, amely nagyon megnehezíti a cselekvést.

Az egyházi törvény enyhítő körülménynek veszi a súlyos félelmet s a pusztán egyházi törvényeknél a bűnösséget távoztató (kán. 2205, 2—3; 2229, 2.), a bírói ítélezéskor is figyelembe veendő (2218, 2229, 3.) körülménynek nyilvánítja. Az egyházi törvénykönyv érvénytelennek nyilvánítja a mások által jogtalanul támasztott félelemből kötött házasságot, ha azt a félelemtől való szabadulás végett kötötték (1087.); érvénytelennek minősíti a súlyos félelemmel kikényszerített szerzetesi ujoncévet (542, 1.) és bármely szerzetesi fogadalmat (572, 1.), és semmisnek nyilvánít minden egyéb, jogtalanul támasztott félelemből tett fogadalmat (1307, 3.).

d) *Az erőszak.* (Violentia, coactio.) Tágabb értelemben a félelem is erőszak, erkölcsi erőszak. Itt azonban a fizikai erőszakra van szó, vagyis akaratunk ellen alkalmazott külső fizikai kényszerről.

Az erőszak kívülről jövő fizikai ráhatás, mely akaratunk ellenére hozza működésbe egyéb képességeinket, képzelő tehetőségünket, izomerőnket. Ilyen pl., ha valakivel fizikai kényszer útján áldozatot mutattatnak be pogány istenek előtt.

Magát az akaratot bensőleg erőszakolni nem lehet, mert erőszakolt akarat és egyben szabadakarat : ellentmondás. (Velle non potest nolens velle.)

Az erőszak lehet *teljes mértékű, leküzdhetetlen* (absolute gravis), vagy pedig csak *bizonyos fokban alkalmazott, leküzdhető* (secundum quid). Az előbbit az akarat minden ellenállás kifejtésével sem tudja távoztatni; az utóbbi akkor áll fenn, ha az erőszakot az akarat teljes ellenállás kifejtésével eltávoztathatja.

Mivel az akaratot magát erőszakolni nem lehet, a leküzdhetetlen, erőszakkal kikényszerített külső jó vagy rossz cselekedet nem szándékos, azért be sem számítható. A nem teljes erőszakkal kikényszerített cselekedet, az ellenállásának különböző foka szerint, vagy a külső ellenállás lehetetlensége esetén, az erőszakolt cselekedetbe való beleegyezés különböző foka szerint súlyosabban, vagy kevésbé súlyosan beszámítható.

8. Állandó jellegű behatások az erkölcsi cselekvésre.¹

Az eddig tárgyalt átmeneti akadályok *rendes* lelki alkat birtokában is felléphetnek. A lelki élet *sajátos berendezettsége* azonban az ily átmeneti akadályok felmerülésére, különböző erejű fellépésére is kihatással lehet. Ez a *sajátos lelki alkat*, állandó jellegű beállítottság a lelki élet, illetőleg az erkölcsi élet, ítéletalkotás szempontjából különös figyelmet érdemel.

Már a régen ismert vérmérsékleti típusok is némi világot derítenek a lélekalkat bizonyos állandóbb jellegű megnyilvánulásaira. A szangvinikust jellemzi a nagy ingerlékenység, könnyebb csapongás, s általában a mélyebb érzelmi világ és a nagyobb akaratí kihatás hiánya; a kolerikus típust szintén erősfokú ingerlékenység jellemzi, de ezt erős és mély érzelmi és akaratí kihatás kíséri nemes és kevésbé nemes irányban egyaránt; a melankólikus jellemzője a lassúság, de amellet az állhatatosság s a kitartás, a magány keresése, a félnkség,

¹ L. Fr. Tillmann, Handbuch der katholischen Sittenlehre. II. Die psychologischen Grundlagen der katholischen Sittenlehre (Th. Müncker). 82—129. Düsseldorf, 1934. L. Schwann;

A. Niedermeyer, Grundriss der Pastoral-medizin. (I. Teil. Pastoral-psychiatrie) Paderborn, 1936. Bonifacius-Druckerei;

Török M., Medicina et psychiatria pastoralis. II. Esztergom, 1928.

I. Klug, Tiefen der Seele.⁶ Paderborn, F. Schöningh;

Somogyi J., Tehetség és eugenika. Bp. 1934.

Marczell M., Érosz és étosz. Bp. 1940. Szent István-Társulat.

Schütz A., A bölcelet elemei.² 496—528. Bp. 1940. Szent István-Társulat.

a gyanakvás előforduló tünetei; a flegmatikusban majdnem teljesen hiányzik az ingerlékenység, a mélyebb érzés és nagyobb akaraterő; zavartalanság, közöny, kényelemszeretet a jellemző vonásai.

Ma már inkább jellemalkatról, lélekstruktúráról beszélnek. Az idevágó vizsgálódások általában a pszichiátria, különösen a karakterológia körébe esnek.

A *karakter minőség szerinti adottságai*, mint a törekvés és cselekvés indítói, két típust, az érzelmi és az akarati típust emelnek ki. Az előbbit az odaadás, az utóbbit az önmagát kereső, érvényesülési törekvés jellemzi. E két típus különböző fokú és mérvű egyesülésében majd az egyik, majd a másik lép fel különböző erősséggel; az érzelmi típus kidomborodása esetén jobban érvényesülnek a tisztelet, a segítség, az áldozatkészség, a részvétel, irgalom érzelmei; az akarati típus felülkerekedése esetén erősebben érvényesül az önállóság, a felelősség-érzet, az uralomvágy. Mindkét típusnak vannak helytelen irányú kielégései is.

A *karakter strukturális alkata* az egyes típusok sajátos működési módozatait mutatja. Ily értelemben jelentkezik pl. az akarat világában bizonyos fokú erő, következetesség; a különböző érzelmi típusok, temperamentumok, erősség, mélység, tartalom szerint oszlanak meg, a karakter érzelmi és akarati együttesében pedig különböző érzékenység, hangulati árnyalat érvényesülhet, azonkívül más és más egyéni képesség a lelki folyamatok feldolgozásában, pl. szegényebb vagy gazdagabb fantázia, kisebb vagy nagyobb képzettársítási készség esetén. Egyeseknél nagyobb, mélyebb lehet a tudatalattiak kihatása a cselekvésre; másoknál inkább a közvetlen pillanatnyi élmények a dominálók s ezért ezeket inkább bizonyos felelőtlenség, változékonyság, a nagyobb elmélyülés hiánya jellemzi.

A jellemalkat kialakulására hatással lehetnek: a születéssel kapott természeti tulajdonok, a miljö, a környezet, a személyi élményvilág, az érzelmi és az akarati öntevékenység.

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy az egyes típusok általában inkább csak átlagmegnyilvánulások és sohasem tiszta típusok s ezért ezekből az emberek erkölcsi magatartásáról, főképen egyes erkölcsi cselekedeteiről könnyelműen ítélni nem szabad. Mindinkább ismereteseek a Spranger által megkülönböztetett típusok: a hasznossági elv szerint igazodó ember, az elméleti kutató típus, a szép iránt érdeklődő esztétikus ember, a végső értékek szerint igazodó vallásos típus, a mindent hatalma alá hajtó, hatalomra törő s végül mások felkarolását szolgáló embertípus.

Kretschmer a karakterbéli differenciáltságot két főirányban, ciklothym és schizothym típusokban mutatja be. A ciklothym temperamentumnak érzelmi világa csendes, nyugodt; változásaiban, hullámzásában majdnem kimért menetű, hangsúlyi színezete emelkedett és nyomott, vidám és szomorú között váltakozik; ritmusa lehet gyorsabb és lassú lefolyású, de ebben is van bizonyos egyenletesség; a schizothym temperamentum érzelmi világa ellenben szakado-

zott, kiszámíthatatlan; hirtelen változatokkal, kitörésekkel, duzzadásokkal tarkázott; érzelmi skálája a heves, ingerlékeny és a közönyös között ingadozik. A ciklothym típus végső beteg kinövése a cirkuláris elmezavar; a schizothym pedig lelki betegség formájában a schizofréniaaba vezet. E típusok keretében a normális és beteg lelki alkatt között áll az ú. n. cikloid és schizoid változat. A tipikusan jellemző vonások könnyebben jelentkeznek a schizoid alkatnál. Mivel e típusok különböző elemei szintén kapcsolódhatnak; ezért belőlük, főképp külső jeleikből egyes cselekedetek erkölcsiségére *könnyen* következtetni veszedelmes, vagy legalább is könnyelmű dolog.

A természetűtől kapott lelkiakat további kialakulására nagy hatással van továbbá a környezet, elsősorban a szülői ház, az iskola, a választott életpálya s mindezek során az ú. n. élménystruktúra, azaz a különböző élménybehatások és azoknak beilleszkedése az ember lelkivilágába. Igen fontos, az erkölcsi élet kialakításában pedig döntő jelentőségű a személyes akarati tevékenység, mert ezáltal formálódik ki a szoros értelemben vett jellem, azaz az egész élettevékenységet állandóan az erkölcsi normák szerint igazító akarati tevékenység. Ennek a személyes akarati tevékenységnek jut az az előkelő és fontos szerep, hogy a természetűtől adott képességeket, a különböző környezeti hatásokat s a lélekbe beszűrődött élményeket a magasabb erkölcsi normák szolgálatába állítsa. De épen ebben a munkában gördíthetnek nehézséget az akarat elé az említett típusok különböző gátlásai, főképp akkor, ha akár a lelkiakat felépítésében, akár az egyes képességek működésében beteges tünetek, zavarok lépnek fel. Épen ezért az egyes cselekedetek erkölcsi megítélésében mindegyik szempontokra figyelemmel kell lenni.

Károsan hathatnak a lelki életre s az erkölcsi tevékenységre a még alapjában meg nem támadott, de működésében megzavart, megrendített idegrendszer s ezzel kapcsolatban a belső lelki tevékenységben is jelentkező zavarok (neurosis). Súlyosabb az a káros behatás, amely már hibás lelkiakatkából ered s már bizonyos hajlandóságra utal a lelki betegségek felé (psychopathia). Fennállhatnak szoros értelemben vett lelki betegségek, amelyek a lelki tevékenységet, az erkölcsi felelősséget teljesen megszüntetik (psychosis.)

Működési zavarokból előálló lelki-életi rendellenességek. E csoportba vonhatók: az ideggyengeség (neurasthenia), a képződés (hypochochria), a hisztéria, az organikus idegbajok, a kényszerképzetek és cselekedetek, az epilepszia.

Az ideggyengeség lehet örökölt vagy szerzett baj. Az utóbbi esetben nagy megrázkódtatások, operációk, túlfeszült munka, kínzó gondok következménye lehet. Állandó jellegű kimerültségnek is mondhatjuk, megkülönböztetésül a kisebbfokú megerőltetéstől, átmeneti kimerültségtől, amely alkalmas pihentetéssel, üdüléssel eltávoztatható. Következménye nagyobb fokú ingerlékenység, szeszélyesség, aggodalmaskodás, bizonyos fokú melankólia, az akaratműködés gyöngülése, a lelki frissesség elvesztése; testi téren az

izmok petyhüdsége, álmatlanság. Mindezekkel kapcsolatban állhat a lelki összeszedettség hiánya, szétszórtság, állhatatlanság, ideges testi érzések, izomrángások. Működési zavarok jelentkezhetnek egyes szervekben is, előfordulhat pl. szívidegesség, amelyet szorongó érzések, halál érzése kísérhetnek. Eredhet túlzó sportteljesítményekből, nagyobbfokú lelki megrázkódtatásokból, sexualis eltévelyedések túlzásaiból. Hasonló tünet a gyomoridegesség, s idesorozhatók a sexualis neurosisok is s a külső hirtelen erőbehatások, szerencsétlenségek, esés, robbanás stb. következtében előálló idegösszeomlás is. Mindezek megfelelő fokú kihatását az erkölcsi életre figyelembe kell venni az egyes cselekedetek s méginkább a huzamosabb erkölcsi magatartás megítélésében.

Kényszerműveletek. Ezek okaiként említhetők meg az erkölcsi cselekvésre többé-kevésbé erősebb kihatások, lelki bevésődések, amelyek nem könnyen távoztatható nyomot hagynak a lélekben, pl. a gyermekkorban kapott helytelen Isten-kép, a mennydörgő, haragvó, lángpallost lobogtató Isten, vagy kis korban tapasztalt, elszennvedett igazságtalanság, vagy erős érzelmi tónussal kísért csúnya beszédek; továbbá a benső ellenkezéssel fogadott és visszaszorított, elnyomott érzelmi behatások (pl. különböző bűn elkövetésekor), amelyek mintegy idegen testként, a lélekben mint gátlások szerepelhetnek. Ezekből különböző lelki szorongások, félelmi érzések, phobiák, pl. tériszony (agorophobia), a magánytól való menekülés (claustrophobia), fertőzéstől, bacillustól való félelem (mysophobia) származhatnak s különböző kényszerérzetek, képzetek, indítások, cselekvések lehetnek kapcsolatosak, melyek az akarat ellenére lépnek fel az emberben. Mindezek mindmegannyi forrásaivá válhatnak az aggályos lelkületnek, az általában vett skrupulozitásnak. Főkép a gyöngébb idegrendszerű emberben váltódhatnak ki erkölcsi szempontból megokolatlan aggodalmaskodások, félelemérzések a bizonytalanság kellemetlen következményeivel. Általuk a lélek szinte kiesik egyensúlyából s e nyugtalanság újabb és újabb ösztönzést szolgáltat hasonlóan aggodalmas eszközökkel, módokkal való kiegyenlítődesre. Ez a beteges lelkiállapot indítja az embert felesleges, zaklató, idegpusztító utánjárásokra, kutatásokra, újramegfontolásokra. Ha pl. valamely csúnya gondolat merült fel a lélekben, az ilyen ember nem tudja eldönteni, bűn volt-e, súlyos bűn volt-e, s ezért újra és újra vizsgálja magát, amivel csak még jobban megzavarja lelkét. Annyira fokozódhatik ez az aggályosság, hogy majdnem minden vallásos cselekményében hibát, bűnt fedez fel. Kísérheti ezt külső eszközökhöz való folyamodás, fejrázás, futás, rohanás, hogy meneküljön a bűntől; további folytatása lehet engesztelő cselekedetek, fogadalmak halmozása; mindezek magukkal hozhatják az idegrendszer újabb megterhelését, gyengülését s az akarat ellenállásának fokozódó sorvasztását. Bizonytalanságok, phobiák származhatnak bizonyos túlzó önbecsülésből is, amely a kitűzött elérhetetlen ideál (pl. minden kísértéstől való mentesség) lehetetlenségének láttán nyugtalanságba, vagy éppen komoly skrupu-

lusokba kergeti a lelket. Mindezek mutatják, mily körültekintő gondossággal kell nyúlni az ilyen lelkekhez s egyúttal megadják a nyitját az ily aggályokból származó cselekedetek erkölcsi megítélésének.

Hisztéria. Igen komplikált testi-lelki betegségi tünet. Van egészen enyhe formájú megjelenése, mely az általános ideggyengeséggel föllépő zavarok, hiányosságok jeleit mutatja; végső stádiumában beletorkolhatik a hisztériás elmezavarba. Itt inkább a többé-kevésbbé erősebb kialakulásában mutatkozó sajátos karakterológiai tüneteire mutatunk rá. Jellemzője a túlzó érvényesülési vágy, hatásvadászat, amely a legkülönbözőbb formában (panaszkodás, szánalomkeltés) léphet fel. A fokozott mértékben felizgatott idegrendszerből magyarázható a nagyfokú érzékenység, ingerlékenység, érthetetlen indulatoskodás, szeszélyesség, düh. Az érvényesülési vágyból következnek — meg nem értés esetén — a könnyű sértődöttség, amelyet gyakran egészen jelentéktelen, sőt ártatlan, de félremagyarázott jelenségek váltanak ki. A feltűnési lázban élő ember valósággal más világot formál ki önmagának, amelyben — kiszakadva az élet rendes menetéből — különállóan él. Innen magyarázható a hisztériának egyik jellegzetes ismertetőjele a ferdítés, túlzás, hazugság, a képzeletvilág valóságként való feltüntetése (pseudologia phantastica).

Az *epilepsziás* lelkiakat rendellenességeire jellemző a fokozott lobbanékonyság, hirtelenség, kiszámíthatatlanság, sőt durvaság és kegyetlenség, amelyből könnyen erőszakos cselekedetek váltódhatnak ki.

Psychopathia. Az eddig felsorolt jelenségek általában inkább működési zavarok következtében előálló rendellenességek. A psychopathiánál a lelkiakat felépítésében már hiányok, fejletlenségi fokozatok mutatkoznak, ezért itt már a lelki, illetőleg erkölcsi élet fokozottabb gyengüléséről lehet szó. Ide sorozható a gyengeelméjűség s a hülyeség. A psychopathiások bizonyos fokban terhelt egyének. A psychopathia a rendes és a már egészen beteg lelkiakat között foglal helyet s ezért kedvezőtlen belső és külső behatások következtében komoly lelki betegségbe csaphat át. A psychopathia területén még sok szép eredmény érhető el, de e beteges lelkek általában nagy terhek, nyomorúságok hordozói maradnak s ezért különös védelemre, támogatásra szorulnak. A vallás nagy értékeinek vigasztaló, békéltető erejére itt valóban szinte pótolhatatlanul szükség van. E terheltség keretébe tartoznak az akaratgyengék, különcök, álmodozók, exaltáltak, csodárávárok stb. Tipikusabb megnyilvánulásai a különböző mániák, pl. a lopási (kleptomania), gyújtogatási (pyromania), sexualis téren mozgó mánia (erotomania), amelyből könnyen különböző eltévelyedések, perverzítások fakadnak. Az erkölcsi beszámítás foka a terheltség különböző erejű változtatától függ, de általában a beszámíthatóság bizonyos foka fennáll.

Psychosisok, lelki betegségek, kórok. A psychosis a lelki élet teljes elsovadása, mely az erkölcsi beszámíthatóságot teljesen eltünteti. Ide tartozik az elmekórtanban, illetőleg a pasztorális medicinában ismertetett sokfajta lelki kór.

Egyéb szempontok az erkölcsi élet megítélésében. Az ember lelki életére, a lelkialkat kialakulására kihatással lehetnek továbbá az időjárás, a klíma, főképp a gyengébb idegrendszerű embereknél. Ugyancsak hatással van a lelki élet folyamatára az évszakok változása; tavasz és a nyári hónapokban általában erősebb a temperamentum reakciója. Az erkölcsi életre kiható tényezők között szerepelhet továbbá a szociális berendezkedés, a lakásínség, a gazdasági krízis, az anyagi megélhetésért folytatott nagy küzdelem; szellemi téren a téves világnézet, erkölcsi, vallási meggyőződés, a köz-erkölcsök romlása, az érzékiséget csalogató, kicsiholó divat, kirakat, erkölcsöt sértő színdarab, mozi, szennyirodalom, a tömegpsychosis, mert mindezek az önálló, higgadt gondolkodást, erkölcsi értékelést akadályozzák, főképp psychopathiára hajlamos egyének között.

A helyes erkölcsi megítélést s ezért az erkölcsi beszámíthatóságot csökkenthetik bizonyos szerzett rossz készségek, megrögzött szokások mind az érzéki, mind a szellemi, erkölcsi síkon, pl. az ivás, a káromkodás szenvedélye, rossz szokása. E rossz készségek, szokások bűnösségét abból állapítjuk meg, hogy mennyire szándékos tevékenység következményei. A belőlük folyó cselekedetek beszámítása az értelmi és akarati működés kizárási foka szerint lehet kisebb vagy nagyobb, vagy éppen a bűnt teljesen ki is zárhatja. Ennek megítélésében azt kell figyelembe venni, megvolt-e a törekvés e szokások távoztatására. Ha valaki rossz szokása ismeretében azt legyőzni semmiképp sem törekszik, a belőle fakadó súlyosan rossz cselekedetei súlyos beszámítás alá esnek.

Az erkölcsi megítélés kifejlődése és beszámítási foka szempontjából fontos az emberi élet fejlődési szakaszainak, a *korkülönbségeknek* megfelelő lelkialkat ismerete. A bimbózó gyermeknél a harmadik életévtől kezdődőleg indul meg a jó és a rossz közötti különbség felismerése. Ekkor kezdi érteni és értékelni az örömet, amelyet magának és másoknak okoz «jó magaviseletével». Az ötödik év körül kezd derengeni benne a kötelességérzet. E megítélések azonban inkább csak külső motívumokra támaszkodnak, s egész a 11. életévig a tekintély befolyása van túlsúlyban. Ebben az időszakban fokozatosan növekszik az értékelési képesség is, de a játsszi, gondtalan élet még nem engedi hatásosabb érvényesülését. A 12. év körül fejlődik ki erősebben az erkölcsi ítéletalkotás, de még nem nyúlik eléggé mélyen a lélekbe. Jellemző e korban a gyermeklélek ingerlékenysége, izgékony-sága is; az érzelmi behatások frissek, elevenek, lobbanók, könnyen tovaröppenők, de éppen ezért felületeseek. A gyermek könnyen fakad sírásra, de könnyen vigasztalódik is, szinte a könnyek mögött is mosoly fakasztható benne, mintha egyszerre elfeledné a sírást; még nagyon a jelennek él, a múltba, jövőbe néző tekintete nincs kifejlődve. Mindjában érezve a maga erejét, felületes, lobbanó érzelmvilága könnyen indítja az erkölcsi akadályok áthágására; ez az előbb említett komolyabb, mélyebb erkölcsi megítélés hiánya miatt általában nem teljesen beszámítható. Ezért merülhet fel a gondolat, vajjon a gyermek

11—12 éves korig átlépi-e általában a kisebb, bocsánatos bűn határát. A nevelőihez való ragaszkodás, a hozzájuk símuló engedelmes készség sok kisiklástól tarthatja távol a gyermeket ebben a korban, ha a gyermeknek ezt a készségét alkalmasan kihasználjuk. A 12. év körül kezdődik mindjobban tettvágya, mely úzi, hajtja a hősi, kalandos cselekedetek (Verne Gyula) világába.

A 12—13. év körül kezdődő pubertás nagyon figyelemreméltó a gyermek további lelki fejlődése szempontjából. A meginduló belső fiziológiai és a velük kapcsolatban fellépő lelki erők működése útjelzői az érési folyamatnak, melynek a lelki élet teljességéhez kell vezetnie. Ennek a kiteljesülésnek vágya dolgozik az ifjú lélekben, ha még homályosan, öntudatlanul is, de ez termi a kamaszkor sajátos tüneteit is. Az ébredező vitális folyamatokkal együtt új erők mozdulnak meg benne, amelyek nem haladnak mindig a megkívánt egységes irányban. A génusz és démon, az angyal és ördög mind erősebben jelentkezik. E periódus elején a visszavonulás, tagadás tünetei kísérik az ifjút; nem tetszik a korlátozás, a maga alávetésében, engedelmességében inkább csak érdek, hasznossági célok vezetik. A benne jelentkező nagyobb erőerzet, a korlátok, törvények megvetésére, áthágására ösztönzi. Úgy érzi, hogy nem talál megértésre másoknál, szembenállónak érzi magát mindenkivel szemben, ezért visszavonuló, magára maradt; viszont az elégedetlenség önmagával szemben új, titkos vágyakat éleszt. Az ifjú lelket a szabadság vágya helytelen irányokba terelheti, gorombaságra és durvaságra ösztönözheti. Kedvezőtlen behatások következtében a másik nemnél is jelentkezhetnek veszélyek. Ebben az időben következhetik be a szülőkkel, nevelőkkel való szembehehelyezkedés. Mivel e korban a vitális erők, a szenvedély, a fantázia erősen fokozott mértékben lépnek fel, a helyes erkölcsi megítélés csökkenhet, a magasabb ideálok háttérbe szorulhatnak s esetleges könnyelműség, belső feszültségek kirobbanása okozói lehetnek nem kis eltévelyedéseknek. E küzdelemben fejlődik ki az ifjúban a mindig nagyobb tetterő és lelkesedés, amely a szellemi, erkölcsi ismeretek növekedésével újabb, nemesebb értékek megbecsülését hozza magával. A megismert nagyságok vonzóerővel hatnak rá, sokszor elszánt követésre találunk nála. E széthúzóknak látszó erők összeműködéséből kell kifejlődnie körülbelül a 17. év után a mindinkább érettebb erkölcsi egyéniségnek. A harc azonban később sem szűnik meg. Az ifjúkorból magával hozott vagy szerzett jó és rossz készségek kísérik továbbra is. Alkalmasan jöhet itt a választott hivatás terén végzett jó munka. Ha nem tud küzdeni és győzni, lecsúszhatik a lemondás, a közöny világába, ha tud uralkodni önmagán, megindul az igazi férfilelek emelkedettebb, tisztább, érzelmi és akarati vonatkozásban nyugodtabb, állandóbb világába, bár a további életküzdelem, a család, a kenyér gondja ad módot és alkalmat harcra a nemes erkölcsi karaktert folytatott küzdelemben.

E röviden érintett kérdések rávilágítanak arra a nagy, nemes, belső és külső erők viaskodásával telített küzdelemre, melyből szép

erkölcsű, erős egyéniségnek kell diadallal kialakulnia; egyúttal rávilágítanak arra is, mily körütekintő, okos gondosság és irányítás szükséges a nevelés és önnevelés nagy feladatában. A lélek gyöngeségeinek, betegségeinek vizsgálata sohasem juthat oda, hogy csak ezeknek a szemüvegén nézhessünk a világba, s elmeegőgyintézetet lássunk a környező világban. Inkább vezessen a normális életerők minél tökéletesebb megőrzésére, kifejtésére s általuk az erkölcsi élet minél tökéletesebb diadalrajuttatására. Főképp a nevelési eszközök helyes felhasználásával s a nevelő tényezők, szülő, iskola, társadalom összefogásával kell minél tökéletesebben formálni az öröklött lelkiállatban szunnyadó jó irányú erőket, törekedni kell a helyes élményi hatások biztosítására s azoknak a természetes és természetfeletti világban való okos feldolgozására és felhasználására. A sok lelki baj és nyomor ismeretében különösen vigasztaló a keresztény vallásnak lelki eszközökben és lelki ráhatásokban való kimondhatatlan gazdagsága, amellyel természetes és természetfeletti úton finoman és határozott erővel nyúl bele a lélekbe, hogy azt emelje, erősítse, tökéletessítse. Elég csak rámutatnunk arra, hogy mennyi szorongó érzés, gátlás, kétség, aggodalom szűnik meg abban az isteni erővel felhangzó abszolútban, a szentgyónásban, amely a maga finomságában, tapintatában, isteni erejében messze felülmúl mindennemű psychoanalysist; általában mily áldólag, oldólag hat a gyenge, gyarló, bűnnel vert emberre Krisztus irgalmas szeretetének tanítása; mily megnyugtatólag, kiegyenlítőleg, emelőleg hat az emberiségre a nyolc boldogság magasztos erkölcsiséget jelző, de kis problémákat is könnyedén elsimító isteni szövege.

9. A természetfölötti érdemszerző cselekedetek.

Hogy a cselekedet természetfölöttivé váljék, szükséges, hogy erkölcsileg jó legyen és természetfölötti principiumból, azaz kegyelemből származzék. Mások még azt is megkövetelik, hogy a cselekedet indítóoka természetfölötti legyen.

Ha ez utóbbi feltétel úgy értendő, hogy minden egyes cselekedet külön-külön fölindított természetfölötti motívumból vigyünk végbe, akkor ez túlsokat követelne. Tartható az a vélemény, mely azt állítja, hogy a *hívó ember* szabadakaratú, erkölcsileg jó és kegyelemből fakadó cselekedetei természetfölöttiek, mert a hívó ember megfelel ama követelményeknek, amelyek a természetfölötti élet biztosítására a hit szempontjából szükségesek.

Hogy cselekedetünk természetfölöttileg érdemszerzővé váljék, szükséges, hogy 1. ebben az életben megvalósuljon, 2. szabad, 3. erkölcsileg jó, 4. a megszentelő kegyelem állapotában véghezvitt, 5. Isten jutalomadó ígértét bírja, 6. s

végül — sokak véleménye szerint — a jutalmazó Isten kedvére, kedvében járó szolgálatára véghezvitt, azaz Isten iránti szeretetből fakadó cselekedet legyen (in obsequium Dei.).

Az utolsó feltételt különböző módon szabják meg az erkölcs-tudósok. Egyesek szerint elegendő bármely természetfölötti indítóok. Mások természetfölötti szeretetet tartanak szükségesnek indítóokul, mégpedig tevőleges (actualis) vagy ennek erejében ható (virtualis), vagy pedig egyszer felindított, de vissza nem vont, azaz állapotszerű természetfölötti szeretetet (habitualis). Van vélemény, mely elegendőnek tartja a megszentelő kegyelemmel birtokolt szeretetet (szeretet erényét) s nem tart szükségesnek külön felindított természetfölötti szándékot, indítóokot.

Az érdem (meritum): a cselekedetnek jutalomra méltó volta, illetőleg maga a jutalamra méltó cselekedet. Ily értelemben mondjuk, hogy valakinek nagy érdemei vannak. Ennek ellentéte a büntetést érdemlő cselekedet, illetőleg a cselekedetnek büntetésre méltó volta (demeritum).

Teológiai értelemben az érdem: *az Isten előtt jutalomra méltó cselekedet, azaz a természetfölötti életünk szempontjából érdemszerző cselekedet.* A természetfölötti érdem Isten rendeléséből, ígéretéből lehet *jogos, jogszerinti* (de condigno), ha az igazságosság alapján jár érte jutalom; *méltányos* (de congruo), ha csak méltányosságból jár érte jutalmazás.

A megszentelő malaszt állapotában lévő ember az igazságosság alapján (de condigno) kiérdemelheti: 1. a megszentelő kegyelem növelését, 2. az örök életet, 3. a mennyei dicsőség növekedését.

Méltányosság alapján (de congruo), kiérdemelhet 1. segítőkegyelmet a maga és mások számára, 2. megtérést mások számára, 3. földi javakat.

A halálos bűn állapotában lévő ember semmikép sem kiérdemelheti ki az első segítőkegyelmet, de Isten jóságából kapott kegyelmével méltányosság szerint (de congruo) kiérdemelhet más segítőkegyelmeket, sőt a megszentelő kegyelmet, illetőleg megigazulást is, ha előkészülete eljut a tökéletes szeretetig.

IV. A TÖRVÉNY.

1. A törvény fogalma, hatása, szankciója, felosztása.

a) *A törvény fogalma.* Az emberi cselekedetnek az erkölcsi normához való igazodása eszközli, hogy cselekvésünk erkölcsi jóságot valósít meg. E norma, amint láttuk, Isten világtervező értelmi eszméinek célszerű rendje. E norma kötelező is. Az örök törvény tehát norma és egyúttal törvény, mert Isten e célszerű rendet akarja is. Törvény, mert kötelező norma, azaz követeli a normaszzerű cselekvést. A törvény ugyanis normaszzerű eljárásra, cselekvésre kötelező parancs az erkölcsi rend javára, e rend közjávána szolgálatára. Az erkölcsi rend fönntartására, céljának biztosítására szolgálnak az örök törvény alapján nyugvó, különböző szükség-gel megkövetelt parancsoló irányelvek, törvények.

A fizikai rendben is vannak törvények, melyek öntudatlanul érvényesülnek az Isten által sajátos működésre beállított természeti erők által. Szorosabb értelemben azonban csak a szabad cselekvést kötelezően irányító parancsot nevezzük törvénynek.

Szent Tamás klasszikus meghatározása szerint *a törvény valamely nyilvános közösség előljárójának kihirdetett, észszerű és állandó jellegű rendelkezése a közjó szolgálatára.*

A törvény tehát rendelet (ordinatio), azaz kötelező jellege van; észszerű, mert célt szem előtt tartó rendelkezés; a nyilvános előljáró fogalma részben a felsőbbbségi, illetőleg joghatósági hatalomra, részben pedig az alattvalókra utal, mindkettő lényeges jegye a törvénynek. Végül a törvény közvetlenül a közjót szolgálja. A törvény érvényességéhez szükségszerű feltétel még (conditio necessaria) a törvénynek kihirdetése. A törvényt a közösség számára hozzák s ezért, ha egyes személyekre vagy osztályokra vonatkozó törvényekről is

beszélünk, akkor az egyes személyek, illetőleg osztályok a közösséghez való viszonylatukban szerepelnek; így vannak a római pápáról, a szerzetesrendekről stb. szóló törvények.

A törvény tehát nem pusztán tanács (consilium), amelynek nincs kötelező jellege. A törvény nem pusztán parancs (praeceptum), mert a parancs 1. nem tartós, állandó jellegű, a parancsoló halálával megszűnik, 2. nem a közösségnek, hanem inkább az egyes embernek vagy kisebb közösségnek, egyesületnek adják. Az utóbbiakat inkább szabályzatoknak (statuta) nevezzük; 3. nem a közjót szolgálja közvetlenül, hanem inkább az egyénnek, vagy kisebb testületnek az érdekét; 4. a parancsadáshoz nem kell joghatósági hatalom, elég magánjogi hatalom (ius privatum), így az apa parancsolhat gyermekeinek, de nem adhat törvényt számukra; 5. az egyszerű parancs inkább személyileg kötelező rendelkezés, amely az embert követi, bárhová megy is (personalis), a törvény azonban rendszerint bizonyos területre vonatkozó jellegű (territorialis) s a joghatósági területen kívül nem kötelez (kán. 8. §. 2.).

b) A törvény kihatása. A törvénynek, mint a törvényhozó akaratanak, közvetlen hatása: *parancsoló indítás* (praecipere) egyes cselekedetek megtételére, vagy tiltás, esetleges megengedés s végül büntetés: ezek következménye a kötelezés (obligare).

A törvénynek az alattvalókra vonatkozó lényeges hatása: megtartásuk *kötelezettsége* (obligari), vagyis a szabadakarat elé helyezkedő észszerű erkölcsi követelmény, szükségesség, amelyet teljesítenie kell. Erkölcsi kötelezettségről van szó, amellyel csak a szabadakarat köthető. Mivel az ember szabad és független, ezért feltétlenül követendő törvényeket csak a világ ura, Isten adhat az emberek számára, rajta kívül pedig csak az, aki erre Istentől jogot kap. Ezt a jogot Isten megadja vagy a természeti törvény keretében, vagy pedig külön tételes formában, amint az Üdvözítő adta Egyházának a törvényalkotás hatalmát.

c) A törvény szankciója. (Sanctio legis). A törvény kötelező erejének hangsúlyozására, a megsértett erkölcsi rend orvoslására és e rend megsértőinek megfélemezésére és megtorlására szankció (sanctio) járulhat a törvényhez. *A törvény szankciója: a törvény megtartására, áthágására kitűzött jutalom, illetőleg büntetés.* Ez lehet belső, azaz magából a

törvény megtartásából eredő (lelkiismereti béke, lelkiismeret-furdalás) vagy pedig a törvényhozó által hozzákapcsolt (börtön, halál).

d) *A törvény felosztása.* A keresztény erkölcsan különbséget tesz

1. *Isten örök törvénye* (lex aeterna) és a *természeti törvény* között. Az előbbi magában Istenben öröktől fogva meglevő, az utóbbi a teremtet világgal fellépő, azaz természeti törvény (lex div. naturalis).

2. Istentől erednek azonkívül *tételes törvények* (lex divina positiva), melyeket bizonyos formában maga Isten ad élénk.

3. Embertől erednek a *világi polgári* (civiles) és *egyházi* törvények (ecclesiasticae).

4. A törvényből fakadó kötelezettség szerint lehetnek *erkölcsi*, azaz *parancsoló* (praeceptiva, moralis) törvények, melyek magának a cselekedetnek megtételét vagy elhagyását lelkiismeretben követelik, pusztán *büntető jellegű* (poenalis) törvények, melyek a lelkiismeretben csak a büntetés elviselésére köteleznek, vagy pedig együttesen parancsoló és büntető jellegűek (praeceptiva et poenalis).

5. Az erkölcsi törvény lehet *cselekvésre szólító* (affirmativa), a *cselekvés elhagyását követelő, tiltó* (negativa) s *megengedő*, azaz előnyt biztosító (permitens) törvény.

6. A tiltó törvény vagy csak *egyszerűen tiltó* (simpliciter prohibens), vagy *tiltó és egyúttal érvénytelenítő* (prohibens et simul irritans). Ez utóbbi nemcsak tiltja a cselekedetet, hanem hatásában érvényteleníti is és ezáltal tartja vissza tőle az embereket.

7. *Általános* (generalis) a törvény, ha minden alattvalót kötelez, *helyi* (particularis) törvény, ha csak meghatározott területen kötelez.

2. Az isteni törvény.

a) **Az örök törvény.** (Lex aeterna.) A teremtet világ rendje benne volt az Isten örök terveiben. Ezt a világrendet Isten öröktől fogva s változatlanul akarja, mert Istenben semmiféle változásnak helye nincs. Ezért öröktől fogva akarja a fizikai és erkölcsi világrendet is. Isten örök törvénye: *Isten mindent helyesen elrendező és célszerűen iránytszabó bölcsesége és akarata*, amelyet a létre szólított világnak követnie kell. A világ teremtése előtt, midőn még nem létezett az Isten akaratának külső megvalósító alanya, ez az örök tervszerű rend csak Istenben volt meg. Midőn Isten a világot létreszólította, ez az egész világmindenség működésének normájává lett. Ezt az örök törvényt mondjuk az erkölcsiség legvégső normájának. De mivel a törvény szoros fogalma szabadakaratot tételez fel, ezért Isten örök törvényének csak az erkölcsi örök törvényt mondjuk. Ez az örök törvény jelentkezik a világrendben természeti törvény gyanánt, oly értelemben, hogy az utóbbi részesedés az előbbiben (sigillum et sigillatum).

b) **A természeti törvény.** (Lex divina naturalis.) Isten örök terveiben megalkotott világrendet s ennek révén a világ céljának elérését a dolgok természetébe oltott hajlamokkal, törekvésekkel valósíttatja meg. Így valósítják meg az ésszel nem rendelkező lények a természetükbe oltott szükségszerű működésükkel az Isten által meghatározott célszerű rendet. Az embernél, magasabbrendű szabadsággal megáldott természete szerint, Isten az értelmi világban tudatja a helyes működési rendet, melyet eszünk könnyen felismer. A természettörvény tehát természetes eszünk világával kapott részesedés az Isten örök törvényében (participatio legis aeterna). Ezt az isteni örök törvényben részesülő józan, helyesen ítélő ész azt mondtuk az erkölcsi élet legközelebbi normájának.

Az emberi természetben működő józan ész önkéntelenül megismerteti az emberi természetnek megfelelő működést s arra kötelességszerűen indítja az embert; ezért mondjuk a természeti törvényt *a józan ész parancsának* (dictamen rectae rationis). Ezért a természettörvény közelebbi meghatározásában: *az eszes teremtmények természetében gyöke-*

rező s a természetes ész világával megismert kötelességszerű szabály a végcélra irányuló cselekvés rendjében.

Mivel Istentől kapott eszes természetünkől önként fakad, ezért *természeti törvénynek* mondjuk. Mivel pedig magának a természetnek megnyilatkozása, illetőleg természetszerűen jelzi, milyen cselekvés felel meg az eszes természetünknek, ezért mondhatjuk, hogy erkölcsileg jó a cselekedet, amely megfelel eszes természetünknek; vagyis, az eszes természet *kifejezője* (norma manifestativa) az erkölcsiség normájának, illetve e norma keretként szolgáló erkölcsi rendnek is, amely nem más, mint a célja felé törekvő ember sajátos természetű viszonylataiból fakadó helyes cselekvési rend. Ezért a természeti törvény tulajdonképpen az erkölcsi rend megtartásának kötelezettsége (obligatio servandi ordinem moralem). Így tehát a természeti törvény tárgyilag maga az erkölcsi rend, alanyilag (subiective) az erkölcsi rend megtartásának az emberre háruló kötelezettsége.

A természeti törvény elnevezés utal kihirdetési módjára is; a természeti törvényt maga a természet nyilvánítja ki, vagyis józan ítélő eszünknek megvan a természettől az a tehetsége, hogy könnyen felismeri az erkölcsi élet alapelveit.

Mivel az emberi természetnek velejárója, ezért mindenki alattvalója a természeti törvénynek, aki az emberi természet hordozója. Ezért azok, akik bármely okból eszük használatában gátolva vannak, még nincsenek felmentve a természeti törvény megtartása alól; a természeti törvény áthágása az ilyeneknél anyagszerűen (materialiter) vétkes, bár erkölcsileg, azaz lelkiismeretben nem beszámítható (formaliter). Önként következik mindezekből, hogy semmiféle tételes törvény sem ütközhetik a természeti törvénnyel, mert magával a természettel kerülne ellentétbe. Ezért a természeti törvény minden más törvények alapjául szolgál; a természeti törvény pedig Isten örök törvényére támaszkodik.

A természeti törvény parancsai, irányelvei. A természeti törvény megismerteti velünk, mit kell tennünk az erkölcsi rend megőrzésére s megbontásának kerülésére. Tartalmaz tehát bizonyos követendő erkölcsi parancsokat, irányelveket (praecepta, principia moralia generalia).

Ez erkölcsi irányelvek *felismerési sorrendjében* első helyen állanak: a *legáltalánosabb erkölcsi irányelvek* (principia, praecepta universalissima), amelyeket közvetlenül és szükségyszerűen megismerünk. Ilyenek: *a jót tenni, a rosszat kerülni kell*; a világ urát tisztelnünk kell; amit magadnak nem kívánsz, másnak se tedd. Ezekből a legáltalánosabb erkölcsi irányelvekből közvetlenül folyók, azaz könnyen levonandók: a még *általános, de már részlegesebb erkölcsi elvek, parancsok* (principia, praecepta particularia). Ilyenek a tízparancsba foglalt általános erkölcsi irányelvek, illetőleg parancsok. Ez utóbbiakból vonjuk le az egyes *szűkebb, meghatározott körre vonatkozó erkölcsi követelményeket* (conclusiones particulares), így pl. a házasság felbonthatatlanságát, a talált tárgyak visszaadási kötelezettségét stb. Az általános erkölcsi elvek alapjául szolgálnak a további erkölcsi kötelezettségek megállapítására, amelyeknek megismertetése, illetőleg törvénybe foglalása az emberi törvényalkotás feladata.

Tárgyát tekintve: a természeti törvény parancsai az ember hármass viszonylatából fakadó kötelezettségekre, azaz: *Isten iránti, önmagunk iránti s embertársunk iránti kötelezettségekre* vonatkoznak.

Az ember hármass természetes hajlama szerint tartalmazza: az *önfenntartás, a fajfenntartás* helyes irányítására s a *szellemi élet helyes kifejtésére* vonatkozó kötelezettségeket.

Az erkölcsi rend megőrzésére irányuló hatásukban a természeti törvény parancsai lehetnek:

1. *elsőrangúak* (primaria), amelyek nélkül az erkölcsi rend rombadól, és

2. *másodrangúak* (secundaria), amelyek megtartása az

erkölcsi rend megőrzésére és tökéletesítésére előnyös, elhagyásuk azonban az erkölcsi rendet csak gyöngíténék, de teljesen romba nem döntenék. Így pl. feltétlenül tiltott a többférjűség, de nem ily feltétlenül és kizáróan tiltott a többneűség. (Az Újszövetségben Krisztus parancsa szerint a házassági kötelék egy és felbonthatatlan.)

Hiányozhatik-e az emberben a természeti törvény ismerete? A természeti törvényről eddig mondtak mutatják, hogy a természeti törvény ismerete magával a természettel adódik. Az a kérdés, vajjon hiányozhatik-e mégis ez az ismeret az esze birtokában levő emberben? A válasz az, hogy a legáltalánosabb erkölcsi elvek ismerete semmiképpen sem hiányozhatik az emberben, ha eszének használatára jutott. Hosszabb időre nem hiányozhatik az általános erkölcsi elvek ismerete sem, mert azok a természettörvényből önként és könnyen kikövetkeztethetők, a lelkiismeret szava pedig sürget e parancsok megismerésére; ezért ha ez elmarad, megismerésük hiánya beszámítható s ezért bűnös lehet. A további erkölcsi követelmények ismerete, mivel azok hosszabb megfontolást, okoskodást feltételező következtetések, hosszabb időre is hiányozhatnak, ez az ismerethiány oly mértékben vétkes, amilyen mértékben vétkes a hanyagság ez ismeret megszerzésénél.

Hiányozhatik-e az emberben a tízparancs ismerete? Hiányozhatik (legalább is bizonyos időre) teljesen, azaz leküzdhetetlenül, a belső, azaz a gondolatban és vágyban elkövetett bűnök ismerete.

Ugyanígy hiányozhatik a gyermekkorban, vagy a kevesebb tudással rendelkező embernél az olyan bűnös cselekedetek rosszaságának ismerete, amelyeket a környezet helytelenül jónak és megengedettnek tart, pl. hazugság szükség esetén, lopás mások segítésére, hamis eskü életünk megmentésére. Az erkölcsstudósok vitatkoznak azon, vajjon megengedettnek tarthat-e valaki oly benső bűnt, amelynek külső megvalósítását tiltottnak, illetőleg bűnnek ismeri, pl. lopás, vagy általában mások megkárosítása. Szent Alfonz sohasem tartotta ezt valószínűnek. Ily esetben a bűnös tényleges lelkiismereti állapota dönti el a beszámíthatóságot, illetőleg annak fokát.

A kötelezettség szerint vannak feltétlenül (absolute) kötelezők: pl. az Istent tisztelni kell és csak feltételesen (hypothetice), azaz a kötelezettség (pl. fogadalom) vállalása esetén kötelezők.

A természet törvényt egyszerűen megszüntetni, vagy más törvénnyel felcserélni, azaz megváltoztatni nem lehet (mutatio interna), mert ha valami természetszerű, az csak

úgy szűnhetik és változhatnak meg, ha maga a természet is megszűnik és megváltozik.

A természet törvénye alól nincs helye a felmentésnek, (mutatio externa) azokban a törvényekben, amelyek Isten akaratától is függetlenül rosszak (pl. a káromlás), nincs tehát felmentés a természettörvény elsőrangú (primaria), azaz a föltétlen kizárólagossággal kötelező erkölcsi elvei, illetőleg parancsai alól; adhat azonban az Isten felmentést a másodrangú parancsok alól, bizonyos időre, nagyobb cél érdekében. Így engedte meg Isten az Őszövetségben a válást, illetőleg a házasság felbontását.

Isten korlátlan hatalommal rendelkezik az ember élete és javai felett. Ezért, ha az egyes javakat és jogokat magának fenntartja és e fenntartás után másoknak odaadja, akkor az ily cselekedet jogtalansága megszűnik, mert megváltozik a törvény anyaga, t. i. ami eddig tiltott volt, most megengedetté válik. Ezért midőn Isten megengedte, hogy a zsidók elvihessék magukkal az egyiptomiak javait, értékeit, e cselekedet nem volt bűnös, mert nem volt jogsértés. Isten ugyanis ezt a jogot fenntartotta magának, abszolút hatalmával sajátjának foglalta le, és ezekből (a most már nem tiltott) javakból juttatott másoknak.

Az egyházi hatalom a természettörvényt nem változtathatja meg; de azt csálhatatlanul magyarázhatja (interpretatio); azokban az erkölcsi kötelekekben pedig, ahol a kötelezettség az ember saját akaratára közbejöttével állott elő (szerződésekben, fogadalmakban), felmentést adhat oly értelemben, hogy jogos okok következtében megállapítja Isten beleegyezését az akarat megváltoztatásához, illetőleg a kötelezettség alóli felmentéshez, ami által a vállalt kötelezettség megszűnik. Ez tehát az Egyház részéről csak tágabb értelemben vett felmentés (sensu improprio); tulajdonképen Isten ment fel a kötelezettség alól, s e felmentést az Egyház csak megállapítja. Azokban a parancsokban, ahol az emberi akaratától függetlenül áll elő a kötelezettség (pl. Istent tisztelni kell, hazudni nem szabad), az Egyház nem menthet fel.

c) *Az isteni tételes törvény.* (Lex divina positiva.)

Isten örök céljának elérését és egyúttal az ember számára a természetfölötti örök boldogság biztosítását szolgálják az Istentől adott tételes törvények. Ezeket az Ő- és Újszövetségben közölte Isten az emberiséggel.

Az isteni tételes törvények: az *Isten által szabadon hozott különböző módon kihirdetett törvények*. Ezek a törvé-

nyek a természeti törvényt, illetőleg erkölcsi rendet nem rontják le, sőt inkább tökéletesítik. A természetfölötti tételes törvények ugyanis tartalomban és értékben gazdagítják és kitágítják az erkölcsi törvényeket; Krisztus Urunk maga mondja: nem jött a törvényt felbontani, hanem beteljesíteni.

Az ószövetségi törvények : Isten az Ószövetségben a természettörvényt, azaz az erkölcsi törvényeket (praecepta moralia) a tízparancsba foglalt tételes törvényben megerősítette. Az istentiszteletparancsa általában szintén a természet-törvény parancsa, de a szombat megünneplése tételes (szertartási) törvény jellegű. Ugyancsak tételes törvénnyel szabta meg az Isten az istentisztelet módját és szertartásait is, és rendezte a zsidó nép szociális életét, a szertartási és bíraskodási törvényekben (praecepta ceremonalia et iudicialia). Az ószövetségi törvények közül a szertartási és bíraskodási törvények érvényüket veszítették.

A Krisztus Urunk halála utáni első időkben megtartották a mózesi szertartásos törvényeket s megtartásuk ekkor még nem volt bűnös. A törvény ugyan kihalt (mortua), de nem volt halálthozó (mortifera). Jeruzsálem pusztulása után azonban az ószövetségi szertartási törvények megtartása már nem volt megengedett, ezért követésük bűnössé vált.

Az újszövetségi törvények. Krisztus Urunk megváltói tevékenységével az embert a természetfölötti rendbe visszaállította s ennek a természetfölötti rendnek s az ember természetfölötti célja elérésének biztosítására új törvényeket is adott. Ilyen parancsok az istenies erényekre vonatkozó parancsok: a hit, remény és szeretet parancsa. A tízparancsot Krisztus Urunk nem szüntette meg, sőt inkább megerősítette, példájával és magasabb indítókokkal tökéletesítette. Az ember megszentelését szolgáló szentségek felvételére és kiszolgáltatására s a szentmise áldozat bemutatására szintén parancsot adott. Bíraskodási törvényeket Krisztus Urunk nem hozott, de a törvényhozási hatalmat megadta Egyházának s legfőbb helyettesítő hatalmának hordozóját Szent Péterben és Szent Péter utódaiban jelölte meg.

Az újszövetségi törvények messze túlszárnyalják az ószövetségi törvényeket, mert *a)* sokkal inkább szolgálják az ember belső megszentelését és tökéletesítését; *b)* a szeretet parancsa által az Isten és az emberek egymás közötti viszonyát tökéletesítik, *c)* a szülői szeretetet és a tekintélytisztelést fokozzák, mert e tekintély hordozóiban Isten helyettesítőit jelölik meg; *d)* tökéletesítik az úr és a szolga közötti viszonyt is, mert a szolgában is Krisztus testvérét kell látnunk; *e)* a szerénység és alázat az Üdvözítő példájában megdicsőült és nagy erénnyé vált.

Kiket kötelez az újszövetségi törvény? Az újszövetségi törvény kötelezi minden idők emberét az egész világon, mert mindenkinek és minden időben szól Krisztus parancsa: «Minden hatalom nekem adatott mennyben és a földön. Elmenvén tehát, tanítsatok minden népet, megkeresztelvén őket az Atya és Fiú és Szentlélek nevében; tanítván őket megtartani mind, amiket parancsoltam nektek».¹ Az Egyház — az erkölcsstanítók egybehangzó véleménye szerint — az isteni tételes törvény alól való felmentésre nem kapott hatalmat (*potestas dispensandi*), bár Krisztus Urunk azt megadhatta volna az Egyháznak. De az Egyház csálhatatlan magyarázója az isteni tételes törvénynek, értelmezője tartalmi körének, kötelező erejének és így értelemben módosítója és körülhatárolója.

Az evangéliumi tanácsok. Az evangéliumi tanácsok nem törvények, mert nincs kötelező erejük. Ezek oly életmódokat és cselekedeteket ajánlanak, javasolnak, amelyek nem parancsoltak ugyan, de tökéletesebbek, mint a velük szemben álló szintén megengedett, vagy parancsolt cselekedetek. Így pl. a tisztaság, engedelmesség a keresztyén, krisztusi élet nagyobb tökéletességének hathatós eszközei, az Isten iránt való szeretet és Isten szolgálatának legalkalmasabb elősegítői. Az evangéliumi tanácsokban foglalt szegénység gyakorlatát az Üdvözítő saját életének példájával és szavaival tanítja:

¹ Máté 28, 18. köv.

«Ha tökéletes akarsz lenni, menj, add el amid vagyon, és oszd el a szegényeknek».¹ A szent tisztaság követésére így szólít fel: «Aki fel tudja fogni, fogja fel».² Önmagunk megtagadása, midőn akaratunkról mondunk le az engedelmesség kedvéért, nagyobb, mint minden egyéb önmegtagadás. Az Üdvözítő általános felhívása is mutatja az engedelmesség nagy tökéletességét: «Ha tökéletes akarsz lenni . . . jer, kövess engem»,³ a Szentírás pedig azt mondja róla, hogy (Nazarethben) *engedelmes volt s «engedelmes volt mindhalálig»*.

3. Az emberi törvény. (Lex humana.)

Az emberi törvényekről szóló tanítás szorosan véve az egyház-jog keretébe tartozik, ezért itt csak a lekipásztori teendők szempontjából fontos tudnivalókat ismertetjük. Szó lesz: 1. a törvény szerzőjéről, 2. alattvalójáról (alanyáról), 3. a törvény kihirdetéséről, 4. kötelező erejéről, 5. a törvény kötelező erejének, 6. magának a törvénynek megszűnéséről, a jogszokásról és a törvények összeütközéséről.

a) Az emberi törvény szerzője. Az Egyház, mint tökéletes társaság (societas perfecta) birtokában van a törvényszerzéshez szükséges joghatóságnak. Birtokában van a szükséges illetékességnek (competentia) is, vagyis megvan a hatalma a törvényeiben foglalt dolgokon.

Az Egyházban törvényt hozhat: a római pápa és mindaz, akinek a római pápa erre felhatalmazást ad. A római pápának minden emberi hatalomtól független törvényhozási joga van: ezt a hatalmat Krisztus Urunk adta neki.

A római pápa ezt a hatalmát rendszerint a római kongregációk útján gyakorolja. A kongregációk a pápa törvényhozó és kormányzó szervei. Tizenegy ilyen kongregáció van, amelyek közül némelyiknek az élén maga a római pápa áll.

A congregatiók határozataikat döntvények (decreta) formájában hozzák. Az erkölccsant elsősorban nem az elméleti, hanem a

¹ Máté. 19, 21.

² Máté 19, 12.

³ Máté 19, 21.

gyakorlati életre vonatkozó döntvények érdeklik (decreta disciplinaria). A döntvények vagy új törvényt, vagy fennálló törvények értelmezését (declaratio), vagy egyes esetekben hozott ítéletet, végzést, döntést, adott kérdésre választ (decisiones, resolutiones, responsa) tartalmaznak. A kongregációknak csak a pápától megengedett fokban van törvényalkotási joguk. A tulajdonképeni törvényt, azaz egyetemes jellegű döntvényt (decretum vim legis universalis habens) csak a pápa megbízásából és az ő megerősítésével hozhatnak. Szűkebb térre szorított és korlátozott hatóerővel rendelkező döntvényeket (decreta particularia) egyes kérdésekben saját hatáskörükben is hozhatnak, de ezek is, legalább általános formában (ha a kánonokkal nem ellenkeznek) a pápa megerősítésére szorulnak. Hogy a kongregáció döntvényeinek meglegyen a kötelező ereje, hiteleseknek (authentia) kell lenniök. Csak a kongregáció prefektusának és titkárnak aláírásával és a kongregáció pecsétjével ellátott döntvények tekintendők hiteleseknek. Az egyes döntvények megtalálhatók a hiteles gyűjteményekben, 1909 óta az apostoli szentszék hivatalos közlönyében (Acta Apostolicae Sedis) is.

A nem különleges pápai megbízásból eredő és a pápa által nem különleges formában megerősített döntvényeknek tehát nincs általános érvényű, azaz egyetemes törvény jellegük. Ezért csak a kérdéses döntvény tárgyára, esetére vonatkoztatandók. Ha azonban teljesen hasonló tárgyban és hasonló körülmények között lefolyó ügyben kell dönteni, ilyenkor az ugyanily ügyben hozott döntvény szerint, mint valószínű norma szerint lehet határozni, a felmerült kérdést megoldani. Ha azonban valamely részleges döntvény a fennálló egyetemes törvénynek (legis universalis) részletes esettől független értelmezését adja (interpretatio), akkor az értelmezésnek, illetőleg az értelmezést tartalmazó döntvénynek törvényereje van. Az értelmezés ilyen jellegét a döntvényben használt kifejezősmód, illetve egyes szavak tüntetik fel. A döntvények általános érvényű, azaz általánosan kötelező jellege kitűnik abból is, hogy a felmerülő kérdések sorozatára a kongregáció ugyanazt a választ adja.

2. *A szabályszerűen egybehívott és vezetett egyetemes zsinat az egész Egyház számára*, ha a római pápa a hozott törvényeket megerősíti. A nemzeti (országos) zsinat, az egyháztartományi zsinat csak a saját területére kötelező törvényeket hozhat, de ezek kihirdetés előtt a római zsinati kongregáció megerősítésére szorulnak. E zsinati törvényeknek a püspökök is alá vannak vetve, azok alól felmentést csak jogos okból és egyes esetekben adhatnak.

3. *A püspök vagy saját maga, vagy egyházmegyei zsinat útján.* Ugyanezzel a joggal rendelkeznek az apostoli vikáriu-

sok, az apostoli prefektusok és a saját egyházmegyével rendelkező apátok (abbas nullius), továbbá a püspöki székhely üresedése esetén a káptalani helynök és a *szereztesrendek egyetemes káptalanja* a pápától kapott joghatóság alapján.

b) *Az emberi törvény tárgya.* (Obiectum legis humanae.) A törvény a közjót szolgáló kötelező erejű szabály. A törvényhozó tehát törvényeiben mindazt elrendelheti, ami a közjó biztosítására szükséges. Semmiféle egyházi vagy világi hatalom sem hozhat azonban olyan törvényeket, amelyek a természeti, isteni tételes törvénnyel ütköznek. Az Egyház olyan törvényeket hozhat, amelyeket az emberek üdve közvetlenül, vagy közvetve megkövetel. A törvény tárgyának tisztességesnek, igazságosnak, lehetségesnek, azaz megvalósíthatónak, keresztülvihetőnek és a közjóra hasznosnak kell lennie.

1. *Tisztességes* (honestum) a törvény tárgya, ha erkölcsileg jó, vagy legalább közömbös. Erkölcsileg rosszat, amely önmagában (intrinsece) rossz, akkor sem szabad tennünk, ha a törvényben parancsolják is. Közömbös cselekedetek a jó cél érdekében törvénybe foglalhatók, vagyis törvényben előírhatók vagy megtilthatók. A közömbös cselekedetek, a törvény előírása vagy tiltása folytán (moralitas externa) jóvá vagy rosszává válnak és annak az erénynek jóságát öltik magukra, amelynek jegyében előírták azokat, illetve amely erény a törvénynek indítóoka volt. Sőt a törvény tárgya lehet valamely jónak elhagyása is, más, nagyobb jó érdekében.

2. *Igazságos* (iustum), ha a közjót szolgálja, az alattvalók teherbírásának megfelelő és a törvényhozó illetékeségi körébe vág, azaz, ha a törvényhozónak hatalmában áll a törvénybefoglaltakat megparancsolni. Igazságtalannak mondjuk azokat a törvényeket is, amelyek meg nem engedett vagy tisztességtelen dolgokat írnak elő. Némelykor engedelmeskednünk kell olyan törvényeknek is, amelyek a törvényhozó illetékeségi körén kívül álló dolgokat írnak

elő, így a rendkívüli adókat kirovó törvényeknek, mert ezek a rendelkezések, illetőleg törvények nagyobb bajok elhárítását célozzák.

Rendkívüli cselekedetekre (actus heroicus) az isteni tételes törvény nem kötelez, de kötelezhet. Az emberi törvény is kötelezhet ezekre, ha a közjó megkívánja, azonkívül oly szabadon választott élethivatások keretében, ahol rendkívüli tettek megkívántatnak. (Örök clausura, ragályos betegek ápolása egyes rendekben, szentségek kiszolgáltatása, betegek ápolása a papi és orvosi hivatás keretében.)

Vajjon előírhat-e az Egyház törvényileg pusztán benső cselekedeteket? A valószínű vélemény szerint igen. Az Egyház ugyanis mindazt előírhatja, ami célja eléréséhez, az emberek üdvöztetéséhez szükséges. Ehhez pedig a benső cselekedetek szükségesek. Az Egyház él is evvel a hatalommal, gyógyási elégtételleképpen imádságokat, elmélkedést ad, papjainak előírja, mily szándéokra kell a szentmisét egyes napokon mondaniok (intentio) stb.

Sokan tagadják, hogy az Egyház törvényszerűen előírhat pusztán benső cselekedeteket. Szerintük ezt csak közvetve teheti: megparancsolhatja pl., hogy az eskü igaz, a benső lelkiületnek megfelelő legyen, mert ez szükséges a külső cselekedet, a kimondott eskü érvényességéhez, vagy amidőn különös indítókat, benső szándékot kapcsolhat valamely külső, nyilvános cselekedet véghezviteléhez, pl. közös imádságot mondathat a pápáért, királyért stb.

3. *Lehetséges*, azaz (erkölcsileg) teljesíthető, ha az alattvalók teherbíróképességét felül nem múlja. Enélkül a törvény nem volna észszerű rendelkezés.

4. *A közjóra hasznos*, mind a törvény tárgya, mind pedig a kötelezés módjára nézve célszerű; vagyis csak büntető, csak tiltó vagy tiltó és egyben érvénybontó hatással előírt cselekedetek, amint a cél elérése követeli.

Vajjon kötelezhet-e a törvény visszafelé, azaz a multa vonatkozólag? A törvény tulajdonképpen a cselekedetek irányítója, már pedig nem irányíthatja azokat a cselekedeteket, amelyeket már előkövetünk. Ha új törvényt hoznak valamely tárgyban, amelyet régebbi törvény már szabályozott, az új törvény a régi törvénynek hatását (effectum) általában nem érvényteleníti, ha ezt kifejezetten nem említi.

4. A törvény alattvalója. (Subiectum legis.)

Azok a törvény alattvalói, akik számára a törvényt hozták. A törvényhozó azonban kifejezetten is meghatá-

rozhatja, hogy a törvény kit, milyen korban kötelez; az egyházi törvények pl. nem köteleznek a betöltött 7. életév előtt.

Az egyházi törvénykönyv szerint: a gyermek (akár fiú, akár leány) a 7. életév betöltéséig kisdéd (infans, puer parvulus), a 7. életév után a fiú a betöltött 14., a leány a betöltött 12. évig serdületlen, kiskorú (impubes). Utána az ifjú vagy leány serdült (pubes), de még kiskorú (minor); a serdült ifjú és nő a betöltött 21. év után válik nagykorúvá (maior). Az eszük használatától állapotszerűen megfosztottak csecsemőknek számítandók.

Lakóhely szempontjából: akinek valahol rendes lakóhelye (domicilium) van, az ott *lakos*. Akinek valahol ideiglenes lakóhelye (quasi domicilium) van, az ott *jövevény* (advena), akinek valahol rendes vagy ideiglenes lakóhelye van, s ezt megtartva másutt tartózkodik, az *utas* (peregrinus); akinek se rendes, se ideiglenes lakóhelye nincs, az *kóbor, vándor* (vagus, vagabundus).

1. *A természettörvénynek* minden ember alattvalója, mert minden ember az emberi természet hordozója. Alattvalói tehát a még eszük használatára nem ébredt gyermekek is.

2. *Az isteni tétéles törvénynek*, amely a természettörvény megerősítője és amelyet Krisztus Urunk mindenki számára hozott, minden ember alattvalója, azt mindenkinek meg kell tartania. Ezért mindenkinek meg kell keresztelkednie és az Egyházba belépnie.

3. *A hívők* (megkereszteltek) számára hozott isteni tétéles törvényeknek (általában a szentségeknek) alattvalója minden hívő, mielőtt eszük használatának birtokába jut.

4. *A pusztán egyházi törvények* alattvalója minden megkeresztelt és csakis minden megkeresztelt ember, aki esze használatának birtokában van és életének 7. évét betöltötte. Pusztán egyházi törvénynek nem alattvalói a pogányok, vagyis a meg nem kereszteltek. Ezeket tehát nem köti pl. a vasárnapi szolgálai munkától való tartózkodás s ezért ily munkával foglalkozhatnak és foglalkoztathatók. Ugyancsak nem alattvalói az egyházi törvénynek az állandóan állapotszerűen elmebajban szenvedők.

Az eretnekek és hithagyók tulajdonképpen alá vannak

vetve az egyházi törvénynek, hacsak kifejezetten ki nem vétetnek a törvény alól.¹

Komoly erkölcsstanítók azt tartják, hogy az Egyház az eretnekeknek, főleg azoknál, akik születésüknél fogva eretnekségben éltek és nevelkedtek, nem sürgeti azoknak a törvényeknek megtartását, amelyek az egyén benső megszentülését szolgálják, pl. a bűnt, az ünnepek megszentelését. Ezek azonban a törvény áthágásával formális bűnt inkább csak azért nem követnek el, mert náluk a törvény megszegése leküzdhetetlen ismerethiány miatt nem beszámítható. Mindazonáltal nem szabad az eretnekeket rávezetni az egyházi törvény megszegésére, sőt módot kell nyújtani arra, hogy követhessék. Így pl. adhatunk nekik bűnti napon húst, de legyen mód rá, hogy mást is kaphasson, ha óhajt; ha azonban hústételt követelnek, adhatunk nekik, és ily esetben más ételről nem is kell gondoskodnunk. Ha eretnekek katolikus féllal való együttes működéséről, illetőleg kötelezettségéről van szó, akkor az eretneket is kötelezi az egyházi törvény. Ha katolikus köt házasságot eretnekekkel, a házasság felmentés nélkül érvénytelen.

A gyermekek a pusztán egyházi törvényeknek a betöltött 7. életév előtt nem alattvalói, még akkor sem, ha eszük használatának birtokában vannak; ezért nem köti őket pl. sem a bűnt, sem a misehallgatás parancsa. A 7. életév eltelte után rájuk is kötelezők azok az egyházi törvények, amelyek koruknak megfelelnek (szentmiserhallgatás, a hústól való megtartóztatás, a húsvéti szentáldozás). A serdületlen gyermek nem esik a megállapító egyházi fenyíték alá, de sújtja az említett fenyíték azokat a serdülteket, akik az előbbieket e fenyítéssel sújtott bűnre vezetik, vagy azokban közreműködnek.

Hogyan kötelezi a törvény a törvényhozót? A törvényhozás felsőbbbségi akarat érvényesítése; ezért senki magának törvényt nem hozhat, még kevésbé gyakorolhatja önmaga ellen a törvény kényszerítő erejét (vim coercitivam). Ha tehát a törvényhozó hatalom egy ember kezében van, az általa hozott törvény az ő számára nem kötelező. Kötelezi azonban a törvényhozót az általa hozott törvény megtartására az általános természeti törvény, illetőleg a természeti törvény által megkívánt méltányosság és illendőség. Ez megköveteli, hogy a törvényhozó jó példájával alkalmazkodjék a közönséghez a törvény megtartásában; mert amit a közjó érdekében másától követel, vagy másnak megtilt, ezt neki is meg kell tennie, illetve elhagynia. A törvény meg nem tartása azonban a törvényhozó részéről csak akkor súlyos vétés, ha súlyossá teszi a törvény áthágásával járó botrányt; ha megfelelő okból (amely a botrányt jellegét is eltünteti) hágya át a törvényt, akkor ez megengedett. Ha törvényhozó testület alkotja a törvényt, akkor az a testület tagjait is kötelezi. Kivételes helyzete van a római pápának az egyetemes zsinattal szemben, mert a római pápa az egyetemes zsinat felett áll.

¹ kán. 1099, 2.

Hogyan kötelezi a törvény az utasokat? (peregrinos.) Az utasokat otthonuktól távol nem kötelezik saját otthonuknak helyi jellegű (leges particulares) törvényei, hacsak áthágásuk otthon, vagyis a helyi jellegű törvény területén káros következménnyel nem jár. Helyi jellegű törvény lehet pl. valamely böjt, ünnep megtartása stb. Ha valaki oly területről, ahol szigorú böjt van, átmegy más területre, ahol a helyi törvény szerint semmiféle böjt nincs — ehetik hústételt; ha aznap még visszatér, a böjt (ieiunium, egy-szeri jóllakás) már otthon sem kötelezi, de húst nem szabad ennie; a hús élvezetének tilalma ugyanis minden egyes étkezésre fennáll, a böjt azonban egy napra terjedő osztatlan kötelezettség; ugyan- ezért, ha otthonában kötelezi a böjt, de tudja, hogy délután olyan területre megy, ahol ez nem kötelezi, már otthon sem kell magát tartania hozzá. Ha valakit lakóhelyén kötelez a misehall- gatás, és a misehallgatási idő alatt otthon tartózkodik, meg kell hall- gatnia a szentmisét akkor is, ha délután olyan területre megy, ahol aznap a misehallgatás nem kötelező; ha azonban délelőtt, még a szentmisehallgatás lehetőségének idején megy el más helyre, ahol szentmise nem kötelező, sem otthon, sem másutt nem köteles szent- misét hallgatni. Itt t. i. a misehallgatásra alkalmas idő a szempont. Lehet azonban oly jellegű is a törvény (rossz célra való gyűjtés tilalma), amelynek megsértése káros következménnyel járna lakóhelyén akkor is, ha olyan helyen szegné is azt meg, ahol a törvény tulajdonképen nem kötelez, ezért megtartása ott is, ahol ily helyi szokás nincs, kötelező.

Az utast nem kötik annak a területnek helyi törvényei sem, ahová megy; de kötelezik, ha a törvény megszegése botrányt okoz, a köz- rendet veszélyezteti, ha a törvény szerződések érvényes megkötésére vonatkozó rendelkezéseket tartalmaz s végül, ha az ott elkövetett bűncselekmény megbüntetését írja elő. Egyébként nem kötik az utast más terület helyi törvényei, mert ott nem alattvaló, még akkor sem, ha ugyanaz a helyi törvény állna is fenn mind a két területen.

A két kivételt követeli maga a természetjogi törvény, amely tiltja a botrányt és mások károsítását. Ha az utas nem volna köteles pl. a szerződések jogerős megkötéséhez szükséges külső feltételek megtar- tására, nagy kár származnék belőle a közre, illetve az ottani lakosok számára. Maga a törvénykönyv is kimondja, hogy az érvénytelenül kötött szerződések esetén a bűnös fél a helyi ordinarius előtt, vagyis ott, ahol az érvénytelen szerződést megkötötte, perbe fogható.

Az általános törvények (leges generales) azonban kötelezik az uta- sokat, bárhová mennek is, mégpedig oly módon, amint azt tartózkodási helyük törvénye előírja, még akkor is, ha saját lakóhelyük területén nem úgy köteleznek.

Az általános törvény pl. elrendeli mindenszentek vigiliáján a szigorított böjtöt, Magyarországon azonban felmentés következtében csak enyhített böjt van. Ha valaki Magyarországi területéről olyan helyre megy, ahol mindenszentek vigiliája szigorú böjttel tartandó

meg, neki is meg kell azt tartania, bár itthon (Magyarországon) ránézve nem volna kötelező. Vagyis nem élhetnek a saját lakáshelyüknek adott kiváltságokkal (privilegiis). Ha azonban pl. egyik helyen (Hollandiában) augusztus 14-én megtartotta a böjtöt, másutt (Poroszországban), ahol a Nagyboldogasszony vigiliáját a következő szombaton tartják, már nem kell megtartania. Ha a két helyen épen akkor tartózkodik, midőn a böjt nem kötelez (14-én Poroszországban és a rákövetkező szombaton Hollandiában), valószínűleg egyik helyen sem köteles megtartani.

A kóborokat azonban *mindenkori tartózkodási helyükön* mind az általános, mind a helyi törvények kötelezik. Az általános törvényeket tehát úgy kell megtartaniok, amint azok tartózkodási helyükön kötelezők.

5. A törvény kihirdetése és elfogadása. (Promulgatio et acceptatio legis.)

A törvény kihirdetése : a törvénynek az alattvalók számára a törvényhozó részéről való hivatalos közzétételének, kihirdetése. A hivatalos kihirdetés szükséges ahhoz, hogy a törvény kötelező erőre emelkedjék. Nem szükséges azonban ehhez a kihirdetésnek *elsterjedése* (divulgatio), sem a törvénynek minden alattvaló részéről való megismerése (notitia). A kihirdetett törvény e két utóbbi nélkül is kötelez. A törvény akkor jön létre, midőn kihirdetik.¹ Hogy törvényerőre emelkedjék, szükséges, de egyúttal elegendő is, hogy mindenki megismerhesse.

Ha a törvényt valaki magánúton a kihirdetés előtt megismerné is, mégsem kötelező ránézve mindaddig, amíg a hivatalos kihirdetés meg nem történt. Ha valaki a törvényt még nem ismeri, áthágásával lelküismeretben bűnt nem követ el, de a külső fórum előtt a törvénynek ő is alá van rendelve, mert a kihirdetés után a törvény ismeretét a törvényhozó feltéttelezi.²

A Szentszék 1909 óta hozott törvényeit az Acta Apostolicae Sedis hivatalos közlönyében teszi közzé. Ha más intézkedés nem történik, a törvény a közzététel napjától számított három hónap után kötelez, azaz lép életbe. A számítás naptár szerint történik, tehát nem feltétlen 90 nap értendő, hanem pl.: január 20-án közzétett törvény április 20-án lép életbe. Ha az utolsó hónapban nincs annyi nap,

¹ kán. 8, 1.

² kán. 16, 2.

pl. februárban, akkor a hónap utolsó napján, február 28-án, vagy 29-én kezd kötelezni a törvény.

A törvény elfogadása az alattvalók részéről nem szükséges ahhoz, hogy a törvény kötelezővé váljék. A törvényhozó az alattvalók részéről történő elfogadástól függetlenül hozhat törvényt. A törvényt akkor fogadják el, midőn teljesíteni kezdik, ha pedig nem teljesítik, ellenkező szokás indulhat meg, vagy esetleg fellebbezésnek van helye.

Az egyházi törvények nem szorulnak a világi hatalom részéről elfogadásra, s ez elfogadástól függetlenül is kötelezőnek. A Szentszék azonban a követendő elveket és gyakorlatot konkordátumokban szabályozhatja.

6. A törvény értelmezése. (Interpretatio.)

A törvényt röviden szövegezik. Mivel csak az általános szempontokat tartja szem előtt (communiter contingentia), szövegezése nem terjedhet ki minden legkisebb esetre. Ezért értelmezésre, magyarázatra szorul. Az értelmezés közelebb-ről meghatározza a törvény szavaiban kifejezett fogalmak körét vagy eloszlatja az esetleges homályokat (interpretatio simplex, ordinaria), vagy pedig egészen rendkívüli esetről megállapítja, hogy a törvényhozó szándékai szerint kívül esik a törvény hatóerején, illetőleg, hogy az esetet a törvényhozó sem akarta törvénybe foglalni. Ez utóbbi az epikia, azaz rendkívüli értelmezése a törvénynek (interpretatio extraordinaria). *A törvény értelmezése a törvény szövegének a törvényhozó eredeti szándékainak szellemében való kifejtése* (interpretatio genuina).

A törvény magyarázatát adhatja 1. maga a törvényhozó, vagy a törvényhozó utódja, vagy annak hivatalos megbízottja (authentica), 2. származhatik a törvény megtartásának szokásából, gyakorlatából az alattvalók részéről (interpretatio usualis); ehhez hasonló az ú. n. joggyakorlat, amely egyformán hozott ítéletek sorozatából ered, 3. s származhatik szakértők magyarázatából (interpretatio doctrinalis, tudo-

mányos törvényt magyarázat), a törvényt magyarázattan (hermeneutika) szabályai szerint.

Szigorú (stricta) az értelmezés, ha a szavakat jelentésük szoros, szűk körére korlátozza, így pl. a fiú, gyermek szó alatt nem értendő az adoptált gyermek. Különböztető (lata) az értelmezés. *Átfogó* (comprehensiva, declaratoria) az értelmezés, ha annak adja magyarázatát, ami a törvényben tényleg bennfoglaltatik vagy a homályt, kétségeket eloszlatja; *kiterjesztő* (extensiva, ampliativa), ha a törvényt jobban kiterjeszti, amint eddig történt; *megszorító* (restrictiva), ha a törvény körét az eddiginél jobban megcsökkenti.

A törvényhozónak a törvény keretében adott magyarázata szintén törvényerejű; ha az értelmezés pusztán biztos értelmű szövegnek magyarázata, nem is szükséges újabb kihirdetés és a múltba visszaható ereje van a törvény értelmezésének. Ha azonban változtatást eszközöl, kétséget eloszlat, bővítést vagy megszorítást tartalmaz, hivatalosan közléseendő és nincsen visszaható ereje. Különálló esetekben bírói ítélettel vagy döntvénnel adott magyarázatnak nincsen törvényereje, s ezért csak az illetékes személyeket, illetőleg ügyet érinti. A tudományos és a szokás útján kifejlődött magyarázatnak szintén nincsen törvényereje, hacsak az utóbbi esetben a jogszokás kifejlődéséhez szükséges idő el nem telt, s a törvényhozónak legalább hallgatólagos beleegyezése hozzá nem járult, ha módjában volt akaratát nyilvánítani. Ilyenkor ugyanis a szokás már jogszokás, azaz törvényereje van.

A törvény rendkívüli értelmezése. (Epikia.) Az epikia rendkívüli esetekben alkalmazott engedékeny és méltányos törvényt magyarázat, amely egyes eseteket, bár általában a törvény keretébe esnek, a törvényhozó feltételezett szándéka szerint kiemeli a törvény kötelező ereje alól. Az epikia feltételezi ugyanis, hogy a törvényhozó is ezt tette volna, ha az ily rendkívüli esetet előre láthatta volna. Az epikia tehát nem a homályos törvény magyarázata, hanem

inkább egyes rendkívüli esetek kiemelése a törvény kötelező ereje alól.

Epikiával élhetünk, midőn egyes rendkívüli esetekben a törvény megtartása nagyon súlyossá, vagy nagyon ártalmassá válik. De nem szabad élnünk vele, 1. ha a törvényhozótól könnyen felmentést kérhetünk, 2. ha a természettörvény megtartásáról van szó és 3. az érvénytelenítő törvényekkel szemben.

7. A törvény kötelező ereje. (Obligatio legis.)

A törvény lényeges jegye: *kötelező ereje, a kötelezettség*. Olyan rendelkezés, mely semmiképen sem kötelez, nem is törvény.

Minden igazságos, akár egyházi, akár világi törvény bizonyos lelkiismeretbeli kötelezettséget ró az emberre. E lelkiismeretbeni kötelezettség vagy csak a törvény megtartására (ad culpam), vagy csak büntetés elviselésére (ad poenam), vagy pedig mindkettőre kiterjed. Kötelezhet súlyos vagy bocsánatos bűn terhe alatt.

Hogy e különböző lehetőségek közül mely kötelezettség hárul reánk, az elsősorban a törvény anyagából, céljából, körülményeiből és a törvényhozó akaratából világlik ki. A törvényhozó ugyanis elérheti célját esetleg pusztán büntetőtörvényekkel is. Az ily pusztán büntetőtörvény bizonyos cselekedetekhez büntetést fűz. (Aki ezt teszi, ilyen és ilyen büntetésben részesül.) Rendszerint abból ismerhető fel, hogy a büntetés szokatlanul nagy, ha csak nincs nagyjelentőségű törvényről szó; ilyenkor azonban a törvény anyagából is látható, hogy nemcsak a büntetés elviselésére, hanem a törvénynek megtartására is lelkiismeretben kötelez. Meg kell jegyeznünk, hogy a törvényhozó nem súlyos anyagot tartalmazó törvények megtartását nem követelheti súlyos lelkiismeretbeni kötelezettség terhével, de súlyos anyagú törvényt előírhat, illetőleg megkövetelhet bocsánatos bűn terhe

alatt. A magában véve kisebb jelentőségű cselekedet is nagyfontosságúvá válhatik, ha nagy, fontos cél biztosítására szolgál (ilyen pl. a szentmisében kevés víz hozzávegyítése borhoz).

Hogy a törvény súlyosan kötelezzon, ahhoz szükséges: súlyos anyag s a törvényhozó részéről súlyosan kötelező szándék. A törvényhozó súlyosan kötelező akaratát meg tudhatjuk a törvény szavaiból (szigorúan megparancsolom stb.); ha pedig ily szavak nem utalnak súlyos kötelezettségre, a törvény anyagának súlyosságából, a büntetés nagyságából, a súlyosságot megítélő gyakorlati megtartásából és a törvény értelmezéséből.

Ha valaki a törvényt a törvényhozó hatalom iránti megvetésből hágya át, ha nem súlyosan kötelező törvényről van is szó, súlyosan vétkezik, mert tette lázadás a törvényhozó hatalommal szemben.

Mire terjed ki a törvény kötelező ereje? A törvény kötelező ereje kiterjed:

1. *Magának a törvénynek megtartására*, különben nem törvény. 2. *A törvény megismerésére*. Ha valaki szándékosan elmulasztja a törvény megismerését, pl. nem nézi meg a püspöki körleveleket, vétkezik a meg nem ismert törvény ellen. 3. *Mindarról való gondoskodásra, ami a törvény megtartásához közvetlenül szükséges*. 4. *Mindannak kerülésére, ami a törvény megtartását veszélyeztetheti*. Aki ezt megfelelő ok nélkül nem teszi, vét az illető törvény ellen.

8. A pusztán büntető törvény. (Lex poenalis.)

Pusztán büntető a törvény, ha lelkiismeretben elsősorban nem valamely cselekedet megtételére vagy elhagyására, hanem az áthágás esetén kirott büntetés elviselésére kötelez. Törvény ez is, mert van itt is lelkiismeretbeli kötelezettség, s van sajátos tárgya is, amely nem valamely erkölcsi vétség, vagy valamely külső gondosság hiányából eredő vétség megtiltása,

hanem büntetés feltételes elviselése. Ez a büntetés alkalmas eszköz és mód arra, hogy a törvényhozó rászorítsa alattvalóit a törvényben előírt cselekedet megtartására, illetőleg elhagyására s így közvetett úton eléri a törvényben kitűzött sajátos célját.

Az egyházi törvényhozásban ritkán szerepelnek (találhatók a szerzetesrendek szabályzataiban), de a világi törvényhozásban gyakoriak. Ilyenek a külső rend fenntartására irányuló rendőrségi intézkedések, azonkívül a különböző közterületi tilalmak, halászáti, vadászati, legeltetési tilalmak stb.

9. Az érvénytelenítő törvény. (Lex irritans.)

Érvénytelenítő a törvény, ha érvénytelenné, semmissé nyilvánít egyes cselekedeteket. Az ilyen érvénytelenítő törvények leginkább a szerződés, házasságkötés, fogadalmak, választások, öröklések körül felmerülő nehézségek, bajok elhárítására, tehát a közjó védelmére szolgálnak.

Az érvénytelenítő (irritans) törvény különbözik a pusztán *gátló* (tiltó), (prohibens) törvénytől. A gátló törvény a vele ellenkező cselekedetet meg nem engedetté teszi (illicitum), amaz pedig érvényteleníti (invalidum), vagy érvényétől megfoszthatónak nyilváníthatja (invalidandum).

A *gátló és érvénytelenítő* törvény együttesen is jelentkezhetik (prohibens et irritans).

Az érvénytelenítő törvény egyik faja a *cselekvésre képtelenítő, alkalmatlannak nyilvánító* törvény (lex inhabilitans). Ezt az érvénytelenítést vagy maga a jog (ipso iure) eszközli, s ekkor a cselekedet kezdettől fogva érvénytelen, vagy csak bírói ítélet nyilvánítja érvénytelenné. Ez az ítélet lehet vagy *megállapító*, akkor a cselekedetet visszahatólag is érvényteleníti, vagy *csak érvénybontó* (elítélő), vagyis bírói ítélet határozza meg a cselekedet érvényes vagy érvénytelen voltát és így csak a bírói ítélet folytán, visszaható erő nélkül válik érvénytelenné. Az ilyen törvények egyes cselekedeteket

vagy teljes mértékben és minden fenntartás nélkül (absolute) érvénytelennek jelentenek ki, vagy pedig egyesek (kiskorúak) javára jogot adnak a cselekedetnek peres úton való érvénytelenítésére (rescindibilem reddit).

Az érvénytelenítő törvények vagy *pusztán csak érvénytelenítene*k valamely cselekedetet, pl. bizonyos külsőségek hiányában a végrendeletet, de azért azt megengedik (mere irritans); vagy *egyúttal tiltják is* (prohibentes et irritantes, házassági bontó akadályok).

Az érvénytelenítő törvény vagy *közvetlenül érvénytelennek* nyilvánítja a cselekvést (directe irritans), vagy *csak közvetve, illetőleg feltételesen*, vagyis bizonyos külsőségek, formák megtartásától teszi függővé a cselekedet érvényességét.

Az egyházi és világi hatalomnak van joga ily törvények hozatalára, mert ezek a közjót szolgálják, sőt ennek biztosítására egyesesen szükségesek. Az érvénytelenítő törvény látszólag szinte a természeti törvény fölé kerekedik, valójában azonban az általában tág fogalmazású természeti törvényeknek, alapelveknek csak körülbástyázása, pontosabb körvonalazása: a nagyobb, magasabbrendű törvény érvényesül a kisebbrendű törvénnyel szemben, a közjó védelme a magánjavak előtt.

A cselekedeteket erkölcsileg (lelkiismeretben) érvénytelenítő törvény nem tételezendő fel, hanem a törvény ilyen jellegét a törvény szavaiból, céljából és egyéb jelekből bizonyítani kell.

Az egyházi érvénytelenítő törvények a cselekedetet lelkiismeretben is érvénytelenítik. A világi érvénytelenítő törvények magukban véve csak a külső fórum, a törvénykezési közegek előtt vesztik el érvényüket, ha csak a törvény tárgyából, szavaiból más nem következik.

Az érvénytelenítő törvény általában megőrzi érvénytelenítő hatását akkor is, ha a cselekedet leküzdhetetlen ismerethiányból, vagy nagy félelemből származik is, mert a közjó követeli ezt így.¹ Ha azonban elsősorban *büntetés*

¹ kán. 16, 1.

jellegű, akkor az ismerethiányból, vagy nagy félelemből véghezvitt cselekedetet a vétkekesség hiánya miatt nem érvényteleníti.

Az érvénytelenítő törvény abban az esetben veszíti el hatályát, ha az egész közösség számára lehetetlenné válik, vagy a közösség igen súlyos veszedelmével jár. Érvénytelenítő törvényeknél az epikíának helye nincs.

10. A vélelmen nyugvó törvény.¹ (Lex in praesumptione fundata.)

A vélelem bizonyos körülményekre támaszkodó valószínű feltevés vagy ítélet, nem biztos dolgokról, tényállásról. Pl. ez a törvény: a bíró ítéletének engedelmeskedni kell, azon a vélelmen nyugszik, hogy a bíró minden esetben igazságosan, azaz a való tények szerint ítél. A rossz könyvek olvasásának tilalma, azaz tiltó törvénye azon a vélelmen nyugszik, hogy a rossz könyvek olvasása közveszélyes. E két példa jelzi egyúttal a vélelmen nyugvó törvény két fontos fajtát.

Egyes (mindenegy) tény való fennállásának vélelmén nyugszik a törvény, ha az egyes esetek tényleges, való fennállására támaszkodik. Pl. a bíró ítéletéről feltételezik, hogy bíraskodása az eset megítélésében a ténnyt valóban fedi, s mivel ezt a bíró mindenegy ítéletéről felteszik, ezért áll az a törvény, hogy a bíró ítéletének engedelmeskedni kell (noha tévedés fennállhat).

Az egyes tények feltevésén nyugvó törvénynek nem kell engedelmeskedni, ha a tény valójában nem áll fenn. Ha pl. a bíró elítél valakit, mert jószágá más földjén károkat okozott, az elítélt *lelküismeretben* nem köteles a kárt megfizetni, ha a károkozás jószágá részéről nem történt meg.

Közveszély vélelmén nyugvó törvényt minden esetben teljesíteni kell, tehát akkor is, ha egyesekre a veszély nem áll fenn, mert különben a törvény nem érné el célját. Ezért az

¹ L. Merkelbach, I. n. 345—6.

ilyen törvény inkább a *közveszély elhárítására szolgáló törvénynek* mondható.

A vélelmen nyugvó törvénytől különbözik a *színtelt feltevésen nyugvó törvény* (lex in fictione iuris fundata); az egyházjog pl. a gyökerében rendezett érvénytelen házasságot kezdettől fogva érvényesnek nyilvánítja.

11. A törvény teljesítésének módja.

1. A *tiltó* törvénynek eleget teszünk, ha a tiltott cselekedetet belső ellenkezés nélkül elhagyjuk.

2. A *parancsoló*, mégpedig cselekvés megtételére szólító törvény általában valaminek szolgáltatását, a parancsolt cselekedetnek végrehajtását teszi kötelezővé, nem pedig annak módját. Ezért vele szemben a következő elvek igazítanak el:

a) Ha a törvény valamely *dologi kötelezettséget* ír elő, magát az előírt dolgot kell teljesítenünk, pl. az adósságot megfizetjük. Ha ezt más teljesíti helyettünk, legalább a mi beleegyezésünk szükséges. Ha valaki a törvényt kényszerből teljesíti, akkor külsőleg eleget tesz a törvénynek, de lélekben nem.

b) Ha a törvény *személyi teljesítményt* követel, akkor szükséges, hogy az előírt cselekedetet tudva és akarva, emberi módon, mindenki saját maga teljesítse; más helyette nem teljesítheti, mert valakinek a cselekedete nem lehet másé. Szükséges, hogy akarjuk a megkövetelt cselekedetet véghezvinni, de nem szükséges, hogy a törvényhozó elérendő célját is szem előtt tartsuk, mert az nem esik a törvény alá. Az a szándék sem kell, hogy a «törvénynek akarunk eleget tenni» (intentio satisfaciendi praecepto), mert a törvényt nem azért hozzák, hogy az alattvalók a törvény megtartásával a törvény iránti engedelmességüket kimutassák, hanem azért, hogy a közjót szolgálják.

Aki tehát pl. szentmise alatt alszik, nem teljesíti a mise-

hallgatás parancsát, mert nem tudatos a részvétele. Aki nem tudja, hogy ünnepnap van, szentmisét hallgat, eleget tesz a parancsnak, mert mindenkiről feltételezzük, hogy először a kötelelősségszerű dolgot akarja megtenni. Aki a törvényt lényegében teljesíti, és csak csekély részben hanyagolja el, a törvényt teljesítette, hacsak a törvény elő nem írja egyes körülmények megtartását is, és pontosan nem körvonalazza a törvény megtartásának módját. A szentáldozás előtt pl. csekély étel és ital magunkhoz vétele is súlyosan tiltott.

3. A törvény teljesítéséhez nincs szükség arra, hogy a *kegyelem állapotában* történjék, hacsak az a törvényt teljesítő cselekedethez lényegileg nem tartozik hozzá (húsvéti szentáldozás); sőt teljesíthetjük a parancsot bizonyos körülmények következtében előálló bűnös cselekedettel is, hacsak a bűn nem akadályozza az előírt cselekedetnek lényegi teljesítését. Eleget tesz pl. a parancsnak az, aki meg akarja hallgatni a szentmisét, de egyúttal lopni is akar, vagy aki szentmisét hallgat s egyúttal rossz gondolatokkal is foglalkozik; aki bőjtöl, de fukarságnak is hódol.

4. Vajjon teljesíti-e a parancsot, aki megteszi ugyan az előírt dolgot, de a parancs teljesítésének szándéka nélkül? Itt két eset lehetséges, *a)* ha a törvény kötelező ereje a törvényhozó akaratától függ, akkor a törvénynek eleget tett. Annak, aki ájtatosságból szentmisét hallgat avval a szándékkal, hogy a kötelelősségszerű misehallgatásnak később akar eleget tenni, nem kell más szentmisét hallgatnia, mert a parancsot már teljesítette. Más a parancs ugyanis nem követel, mint a pusztá misehallgatást. *b)* Ha a kötelező erő magának a cselekvőnek akaratából fakad, mint pl. a fogadalomban és az ígéretben, akkor a törvénynek nem tesz eleget, mert amint a cselekvőnek szándékától függ, hogy a törvény létrejöjjön, ugyancsak annak az akaratától függ, hogy akarja-e a törvényt teljesíteni, vagy nem.

5. Aki az *egész törvényt* teljesíteni *nem tudja*, semmire sem köteles akkor, ha a törvények anyaga, illetőleg a parancsolt cselekedet oszthatatlan. Ha azonban megosztható, s egyik részét teljesíteni nem tudja, a megvalósítható részt

teljesítenie kell. Aki pl. nem tudja egész nagyböjtben megtartani a szigorú böjtöt, az legalább tartsa meg a hústól való megtartóztatás parancsát.

6. Több törvénynek eleget tehetünk *ugyanavval* a *cselekedettel*, hacsak nem volt más a törvényhozó akarata, s más és más indítóokból nem fakad a törvény, mert egyetlen cselekedettel teljesíthetjük azt, amit esetleg több törvény előírt. Aki húsvéti áldozás idején viaticumként veszi magához betegségében az Oltáriszentséget, eleget tett a húsvéti szentáldozás kötelezettségének is.

7. *Ugyanabban az időben* több törvénynek, illetőleg parancsnak is eleget tehetünk, hacsak a törvény által előírt cselekedetek nem zárják ki egymást és a törvényhozó nem írt elő más-más időben való teljesítést. Így pl. meghallgathatja valaki a kötelező szentmisét, s alatta elvégezheti a szentgyónásban kapott elégtételt is.

Mikor kell teljesíteni a törvényt? 1. Ha a törvény meghatározott, záros időben, napon végzendő cselekedeteket ír elő, akkor a törvény által megjelölt időben kell azt teljesíteni (*tempus ad finiendam obligationem*). Ha azonban a meghatározott időpont nem záros jellegű és csak arra szolgál, hogy sürgesse a parancs teljesítését, akkor később is teljesíthető (*tempus ad urgendam obligationem*). A parancs teljesítésének idejét a törvényhozó szándékából, a törvény céljából, a törvény szavaiból és a törvény megtartásának szokásából tudhatjuk meg.

2. Abban az időben, időközben, amelyben a törvény parancsa sürget; így teljesíthető pl. a húsvéti szentáldozás parancsa az arra rendelt időszak bármely napján. Aki a húsvéti szentáldozás kötelező időszakában észreveszi, hogy későbbi időpontban nem tudja teljesíteni a parancsot, akkor előbb kell azt megtennie. Ha azonban a húsvéti szentáldozás ideje előtt tudja, hogy az előírt időben a törvényt nem tarthatja meg, nem kell előbb teljesíteni a törvényt, mert a törvény előre nem kötelez. Nem teljesíthető a törvény

abban az időben, amely időre nincs kiterjesztve a törvényteljesítés, hacsak nincs reá engedély.

12. A törvény megváltoztatásának módja.

A törvény változtatásával kapcsolatban szó lehet: 1. a törvény kötelező erejének bizonyos időre való felfüggesztéséről, 2. a törvény teljes megszűnéséről.

A törvény kötelező ereje megszűnhetik: 1. mentesítő okok következtében (*causae deobligantes*), 2. felmentés útján (*dispensatio*), vagy 3. kiváltság (*privilegium*) révén.

Maga a törvény teljesen hatályát vesztheti, illetőleg megszűnhetik 1. a törvény visszavonásával, 2. a törvény céljának megszűnésével, 3. ellenkező jogszokás törvényes kifejlődésével, előálltával, azaz jogszokás révén.

a) A törvény kötelező erejének megszűnése.

a) *Mentesítő okok* (*causae deobligantes, excusantes*).

A törvény kötelező ereje alól felszabadíthatnak olyan okok, amelyek vagy teljesen *kivonnak*, *kiemelnek* (c. *eximentes*) a törvény alól, pl. a kiváltság, — ilyenkor az ember megszűnik a törvény alattvalója lenni; vagy pedig olyan *gátló körülmények, okok* (*causae impeditentes*), amelyek *mentesítenek a törvény megtartása alól, bár továbbra is alattvalói maradunk a törvénynek*. Így pl. betegség mentesíthet a bört kötelezettsége alól.

A törvény megtartását gátló s ezért mentesítő okok: a törvény ismeretének *hiánya* (*ignorantia*) s a törvény megtartásának *lehetetlensége* (*impotentia*).

Ha az ismerethiány *legyőzhetetlen*, vagyis ha valaki gondos utánjárás mellett sem juthat a törvény ismeretére, akkor mentesít a vétség alól (*culpa*) és a büntetés alól is (*poena*); az érvénytelenítő és a személyt cselekvésre képtelenítő törvényeknél (*irritans et inhabilitans*) azonban nem ment fel a megsértett törvény érvénytelenítő hatásától (*effectus*). Ha az ismerethiány *legyőzhető*, akkor nem ment fel a vétkesség alól és rendszerint a büntetés alól sem, mert itt némi szándékosság van a törvény megszegésében.

A törvény megtartásának *lehetetlensége* származhatik a

szükséges *fizikai erők hiányából* (impotentia physica), a törvény kívánta cselekedet ugyanis ilyenkor felülmúlja fizikai teljesítőképességünket; vagy *erkölcsileg válik lehetetlenné* a törvény megtartása (impotentia moralis) valamely ránk nehezedő nagy kár miatt, amely a törvény teljesítésével — bizonyos mellékkörülmények miatt — bekövetkezik. A fizikai lehetetlenség teljesen felment a törvény megtartása alól: ad impossibile nemo tenetur. Felment a törvény megtartása alól általában az erkölcsi lehetetlenség is, de idegőán figyelembeveendő:

1. a tiltó természeti törvények megtartásától (leges naturae negativae) a halálveszedelem sem ment fel,

2. a cselekvésre szólító isteni vagy emberi (leges affirmativae) törvények megtartásától szintén nem mentesít még a halálveszedelem sem, a) ha a törvény megsértése a közjó kárát idézné elő, b) ha valakinek végső lelki szükségben kellene segítenünk, c) ha Isten és a vallás iránti gyűlöletből, vagy az Egyház iránti megvetésből követelik a törvényszegést. Máskülönben az erkölcsi lehetetlenség, vagyis a megfelelő fokban súlyos nehézség mentesít a törvény megtartása alól, akár cselekvésre szólító természeti (affirmativa), akár tételes isteni és emberi törvényről van szó.

Nem vagyunk kötelesek halálveszedelemnek kitenni magunkat, hogy a nálunk letétbe helyezett pénzt megmentsük. A gyónás szent-ségének teljessége is elmaradhat (kórházban egymás mellett fekvő betegeknel), ha a bűnét más kihallgathatja, s így a gyónó hírneve csorbat szenvedhetne. Az erkölcsi lehetetlenség ugyanis úgy meg-nehezíti a parancs teljesítését, hogy az az emberek nagyrészére lehetet-lenné tenné annak megtartását; ha a törvényhozó ennek ellenére is sürgetné a törvényt, akkor az inkább a közjónak ártalmára, mint javára válnék, s ezért nem is volna már tulajdonképen törvény. A mentesítő ok megfelelő súlyossága más és más az egyes törvényekben.

Mikor és hogyan élhetünk mentesítő okokkal. (Appositio causarum deobligantium.) A mentesítő okokkal élhetünk vagy egyenesen avval a szándékkal, hogy a törvény kötelező ereje alól felszabaduljunk (appositio directa), vagy pedig más cél-ból, bár előre látjuk, hogy ezáltal a törvény megtartása

lehetetlenné válik (appositio indirecta). A parancs teljesítését gátló okokat, akadályokat gördíthetünk *közvetlenül* a parancs által sürgetett cselekvés előtt, vagy midőn a törvény megtartása rövid időn belül sürgetővé válik (proxime), avagy csak *távolabbi* aladályokat (remote) gördítünk a törvény megtartása elé, amidőn a törvényt csak későbbi időpontban kell teljesítenünk.

1. A törvény alól *hivonó, kiemelő okokkal* (causae eximentes) élhetünk közvetlenül a parancs teljesítése előtt is és pedig egyenesen avval a szándékkal (directe), hogy a törvényt ne kelljen teljesítenünk.

Ha valamely területen helyi jellegű bört van előírva, a szomszédos területen azonban ilyen törvény nincs, átmehetnek oda és nem vagyok köteles a börtöt megtartani. Hasonlóképen átmehet valaki más egyházmegye területére és meggyónhatja bűnét, amely saját egyházmegyéje területén fenntartott bűn.

2. Nem szabad a törvényszegés *egyenes szándékával* (directe), sem közeli, sem távoli *gátló körülményeket, okokat* (c. imped.) előidézni a törvény megtartásának lehetetlenné tételére.

A törvény kötelező erejéből következik, hogy megtartása elé akadályokat gördítenünk nem szabad, sőt azokat tőlünk telhetőleg el kell távolítani. Nincs szükség különös gátló okra (causae peculiares), hogy mentesüljünk a későbbi időpontban teljesítendő parancs megtartásától, de szükség van mégis *valamelyes okra*, pl. általános kenyérkeresési gondok.

3. *Szabad tehát valamelyes okból, de nem a törvény alól való kibúvás egyenes szándékával*, a törvény megtartásának idejétől távoleső akadályokat, gátló okokat gördítenünk a törvény megtartása elé (remote inpedientes), azaz nem kell elkerülnünk a törvény megtartását csak távolról veszélyeztető okokat. Így pl. szerdán, vagy csütörtökön belekezdhetünk oly vállalkozásba, amely esetleg lehetetlenné teszi a vasárnapi szentmise meghallgatását.

4. *A törvény megtartását közletről gátló körülményekkel*

azonban csak akkor élhetünk (*proxime impedientes*), ha megfelelően súlyos mentő okunk van rá (*proportionate gravis*.)

Minél súlyosabb a törvény, vagy minél ritkábban kötelez, annál előbb kell a felmerülő akadályokat eltávolztatni. Minél súlyosabb a törvény és minél közelebb áll megtartásának ideje, annál súlyosabbnak kell lennie a mentőoknak is. Súlyosabb ok is szükséges ahhoz is, hogy valaki gyakran, vagy éppen állandóan érezze magát felmentettnak a törvény alól, mint ahhoz, hogy csak itt-ott mentesítse magát. Pl. a betegség hosszabb időre is mentesítő ok a törvény megtartása alól, de nem a nagyobbfokú, de mégis csak pusztá fáradtság.

β) **A felmentés.** (*Dispensatio*.) Eddig a mentesítő okokat magában az alattvalóban vizsgáltuk, mégpedig azokat a gátló körülményeket, amelyek magukban véve elegendők arra, hogy a törvény megtartása, illetőleg kötelező ereje alól mentesítsenek. Ilyenkor saját magunk szabadítjuk fel magunkat a törvény megtartása alól. De gyakran előfordulhat, hogy noha ezek az okok nem adnak jogot arra, hogy kivonjuk magunkat a törvény megtartása alól, a törvényhozó a maga hatalmánál fogva mentesíthet alóla. Ilyenkor van szó felmentésről.

A felmentés a törvénynek egyes különös esetekben alkalmazott megglazítása a törvényes felsőbbség részéről.

Felmentést csak az adhat, akinek megfelelő joghatósága van rá.

Különbözik a felmentés az engedélytől (*licentia*): ha valaki engedéllyel tesz valamit, törvényt teljesít, s nincs törvénylazításról szó. Ahol ugyanis valamit engedély megkövetelésével parancsolnak, ott nem feltétlen, hanem csak feltételes, azaz engedélyhez kötött parancsról van szó, pl. nem szabad a házat elhagyni, csak engedéllyel.

Van rá eset, hogy a törvényhozó, megfelelő okot találván, maga ad felmentést, minden kérelem nélkül. Rendesen azonban a felmentést kérelmezik és kérvényben kell feltüntetni a kérést alátámasztó okokat. Így adódhat hamis okot tartalmazó kérvény alapján adott felmentés (*dispensatio obreptitia*); és egyes körülmények, okok elhallgatása alapján adott felmentés (*dispensatio subreptitia*) is.

A felmentés adható *kifejezetten* (*expressa*), pl. szóban vagy írásban; vagy pedig *hallgatólagosan* (*tacita*), pl. az előjáró megenged, vagy eltúr oly dolgot alattvalói részéről, amihez felmentésre volna szükség; ha az előjáró gátló körülmények miatt nem nyilatkozhatik, akkor nem lehet szó hallgatólagos felmentésről.

Ki adhat felmentést? A felmentés lényegéből következik, hogy a felmentést adhatja: a törvényhozó, annak jogutóda, valamint felettese s akinek ezek arra felhatalmazást adnak.¹ Felmentést adhat a törvényhozó: saját törvényei alól, hisz a törvény az ő akarata, elődeinek törvénye alól, mint azoknak törvényes jogutódja; alárendeltjeinek törvényei alól, mint azok törvényes felsőbbisége.

Felmentést adhat: 1. *A pápa minden egyházi törvény alól. Nem szorosan vett felmentéssel* mentesíthet a törvény kötelező ereje alól egyes isteni törvényekben is, ott t. i., ahol az ember önként vállal bizonyos kötelességet Istennel szemben, amelyet Isten elfogad s amely alól ennek következtében — *szoros értelemben véve* — csak az Isten menthet fel, ilyen pl. a fogadalom, az eskü, az érvényesen megkötött, de nem elhált házassági szerződés.

2. *A püspök vagy helyi ordinárius* rendes joghatóságánál fogva egyházmegyéje törvényei alól, és egyes esetekben s jogos okból a tartományi zsinat törvényei alól. Nem adhat felmentést még egyes esetekben sem az Egyház általános és a római pápától hozott különleges törvények alól, még a saját egyházmegyéje területén sem; e törvények alól csak akkor adhat felmentést, ha erre kifejezetten, vagy másban foglaltan (implicite) felhatalmazást kapott, vagy a Szentszék megkeresése nehéz és egyúttal nagy kár, közeli veszélye fenyeget, és olyan felmentésről van szó, amelyet a Szentszék meg szokott adni.²

Felmentést adhatnak továbbá az általános törvények alól, még az érvénytelenítő és személyi cselekvésre képtelenítő törvények alól is akkor, ha ténybeli (dubium facti) kétség forog fenn, föltéve, ha a római pápa ezek alól felmentést szokott adni.

3. *A kiváltságos szerzetesrendek* nagyobb előljárói a jog által meghatározott esetekben.

¹ kán. 80.

² kán. 81. köv.

4. *A plébánosok* az egyházi törvénykönyv felhatalmazása alapján egyes esetekben jogos okból az ünnepek megszentelésének kötelezettségei alól, a szigorú és enyhített böjt megtartása alól, vagy mindkét kötelezettség alól egyszerre, de csak egyeseknek, vagy egyes családoknak, de nem az egész községnek, azonkívül saját területén az utasoknak; ezt a jogot, mint rendes joghatóságot átruházhatja káplánjára is.

5. *A kisebb előjárók* (superiores minores domus), épenúgy, mint a plébánosok, felmenthetik a jelzett kötelezettségek alól alattvalóikat és a házbelleket, akik éjjel-nappal a szerzetesházban szolgálat, nevelés, vendégség vagy betegség címén tartózkodnak.

A gyóntatók felmentést csak különleges felhatalmazás alapján adhatnak. Azt azonban megállapíthatják, hogy a mentesítő okok elegendők-e arra, hogy a törvény kötelező ereje alól felszabadítsanak.

Kiknek adható felmentés? A felmentés joghatósági ténykedés, ezért csak alattvalóknak adható,¹ e szempontból ezek közé sorozandók a kóborok (vagi) is.

A felmentés megadható távollévőnek is; annak is, aki nem tud róla, sőt megadható az alattvaló akarata ellenére is. Ha más intézkedés nem történik, a felmentés érvényes annak elfogadása előtt is. Ha valaki akár rendes, akár átruházott általános felmentési joghatóságot élvez, saját magát is felmentheti, mert ez kegyosztó joghatósági ténykedés.

Ha valamely gyóntató meghatalmazást kap felmentésadásra, ez a felhatalmazás csak arra a területre vonatkozik, ahol neki gyóntató-sági joghatósága van, ill. azokra, akiket föloldozhatna. A missziót tartó papoknak adott felmentési meghatalmazás a missziók egész időtartama alatt fennáll még akkor is, ha nincsenek állandóan missziós munkával elfoglalva.

Milyen okból adható felmentés? A felmentésért benyújtott kérvényt meg kell okolni. A megokolásban szerepelnek *belső okok*, azaz a törvény megtartásából eredő nehéz-

¹ kán. 201.

ségek, pl. legyengült szervezet miatt nehéz a bört meg-tartása, továbbá *külső okok*, amelyek külső körülményekből adódnak, vagy a közjót szolgálják, pl. országos ünnepség, amelynek napja péntekre esik. Lehetnek *indítóokok* (motivae), amelyek magukban elegendők a felmentés kieszközlésére, továbbá *támogató, segítő okok* (impulsivae), amelyek maguk-ban erre nem elegendők, de az indítóok alátámasztására, megerősítésére szolgálnak és ezáltal megkönnyítik a fel-mentés kieszközlését.

A törvényhozó, annak utódja, vagy felettese *érvényesen* (valide) felmenthet minden ok nélkül is; a törvény ugyanis az ő akaratától függ. Ha a felmentés okmány útján (re-scriptum) történik,¹ legalább egy indítóoknak kell szere-pelnie. *Megengedett módon* azonban (licite) még a tör-vényhozó is csak jogos okból adhat felmentést;² külön-ben személyválogatóvá válnék és eljárása zavart, elégedet-lenséget váltana ki.

A törvényhozó *megbízottjai*, alárendelt joghatósági köze-gei (inferior) nem adhatnak érvényesen (valide) felmentést jogos és észszerű ok híján;³ ha ezt megteszik, súlyos anyag-ban súlyosan vétkeznek.

Ha kétség áll fenn: vajjon van-e eléggé jogos és észszerű ok, a megadott felmentés érvényes és megengedett (valida et licita), ha a felmentést akár a törvényhozó, akár a meg-bízottja adta meg.⁴

Nem szabad jogos ok nélkül felmentést kérni (petitione illicita); ha azonban valaki ilyen esetben is él az érvényesen (rendes hatóságtól eredő) megadott felmentéssel, nem vétke-zik. Ha kétes a kérést alátámasztó ok elegendő volta, meg-engedett a folyamat.⁵

Ha a felmentés megadása után kitudódik, hogy a folyamatban feltüntetett ok körül tévedés (error) állt fenn, a felmentés érvényes marad, ha a felmentést adó

¹ kán. 40, 42, 2.² kán. 84, 1.³ kán. 84, 1.⁴ kán. 84, 2.⁵ kán. 84, 2.

hatóság azt akarta, hogy minden esetben érvényben maradjon;¹ egyéb esetben, ha a felmentési kérvényben semmiféle ok nem szerepel, érvénytelen a felmentés. Ezért a tévedés felfedezésétől kezdve a felmentéssel élni nem szabad.

Ha a tévedés a felhozott ok elegendő volta körül mozgott, akkor a folyamatos cselekvésre adott felmentés megszűnik, az egyszerre végbemenő, egy cselekedettel befejezett cselekvésre adott felmentés azonban nem szűnik meg szükségképen, s megszüntetése vagy fennmaradása abból ítélendő meg, milyen hatalommal rendelkezett és hogyan akart élni hatalmával a felmentést adó előljáró.

Mikor szűnik meg a felmentés? A felmentés hatályát veszti:

1. *a felmentést adó részéről*

a) a felmentés törvényes visszavonásával (revocatione); ehhez, mint törvényhozónak joga van, de hogy ezt megengedett módon (licite) tegye, jogos ok szükséges;

b) a felmentést adó halálával, vagy joghatósága elvesztésével (resoluto iure dispensantis), de csak akkor, ha «ad beneplacitum nostrum» vagy evvel azonos értelmű és erejű záradékkal adta a felmentést.

Az alárendelt joghatósági közeg (inferior) csak jogos okból vonhatja vissza a felmentést, különben a visszavonás érvénytelen.

2. *a felmentést élvező részéről*

a) az illetékes felsőbbbséggel közölt s általa elfogadott *lemondás útján* (renuntiatione); csak a saját javát szolgáló felmentésről mondhat le az ember, de nem mondhat le olyan felmentésről, mely a közösség (communitas), valamely méltóság vagy hely javára adatott s akkor sem, ha a lemondás az Egyház vagy más emberek kárára történnék;

ha valaki nem él a felmentéssel, vagy éppen ellenkezőjét teszi, a felmentés nem szűnik meg, ha másoknak nem okoz kárt vele; ha azonban másoknak kárt okoz, csak akkor veszti

¹ pl. kán. 1054.

hatályát, ha törvényes elévülés, vagy hallgatólagos lemondás következik be;

b) a *felmentést élvező halálával* (per mortem dispensati), ha személynek és nem hivatalnak adott felmentésről van szó; az utóbbi esetben hivatali utódja élvezheti a felmentést;

c) a *felmentési időhatár elmúltával* (elapso tempore);

d) a meghatalmazásban *meghatározott számú esetek elintézésével, kimerülésével* (expleto numero causarum).

e) az indítóokok biztos és teljes megszűnésével.

Ha egy egyházmegyére kiterjedő általános jellegű felmentésről van szó, más egyházmegye területén nem szabad vele élni, mert az ily felmentés területre vonatkozó (territorialis); ha azonban részleges felmentésről van szó, melyet különös okból egyes személyeknek adtak, bárhol szabad élni vele.

γ) **A kiváltság.** (Privilegium.) Felment a törvény kötelezettsége alól a kiváltság is, mégpedig úgy, hogy kiemel, kivon a törvény alól s az ember nem marad továbbra is alattvalója. Itt is tehát a törvényes felsőbbtség nyújtja ezt a kegyet.

A kiváltság : részleges, kivételes kegyet tartalmazó magántörvény, amely vagy kiemel valakit az általános törvény alól (pr. contra ius commune), vagy olyan jogokat biztosít valakinek, amelyek az általános jog szerint nem illetik meg (praeter ius commune).

A kiváltság törvény, mert jogot adó norma s mert megtiltja, hogy mások megakadályozzák a kiváltságot a kiváltság élvezésében; de magántörvény, mert nem a nagy közösségnek, hanem egyeseknek, vagy a közösség csak egy részének nyújt kegyet. A felmentéstől abban különbözik, hogy a kiváltság önálló, különálló új kegyet biztosít, mégpedig vagy a törvény ellen, vagy a törvényen kívül, a felmentés azonban nem ad ilyen új jogot s abban merül ki, hogy megglazítja a törvényt és egyes esetekben nem követeli annak megtartását. Felmentés adható az egész közösségnek, kiváltság azonban nem, mert ez a vonatkozó törvény megszüntetése (abrogatio) volna.

A kiváltság lehet:

személyhez kötött (personale), vagy pedig valamely tárgyhoz, oltárhoz, egyesülethez, méltósághoz vagy egyéb

dolgokhoz kötött (reale); az utóbbi esetben az ezekkel kapcsolatos személyek közvetlenül élvezik azt;

kegyetnyújtó (gratiosum, favorabile), de senkinek nem ártó kiváltság (misehallgatás magánkápolnában) vagy

mások jogának ártó (odiosum), kiemelés másnak joghatósága alól (exemptio),

ingyenes (gratuitum), jutalmazó, jutalomképpen érdeméért adott (remuneratorium); vagy ellenszolgáltatással járó (onerosum);

részközösségnek adott s elsősorban a közösség javát szolgáló (commune), ilyen a kánoni privilégium, a szerzetesrendek kiváltsága vagy magánkiváltság (privatum), mely egyeseknek vagy a közösségnek adott, de elsősorban egyesek javát szolgáló kiváltság;

«motu proprio» vagyis kérés nélkül, önként; vagy kérésre, de motu proprio záradékkal, vagy pedig csak kérvényezésre (ad instantiam) adott kiváltság.

A kiváltság szerzésének módja. A kiváltság megszerezhető: 1. *közvetlenül* a szükséges joghatósággal rendelkező többség részéről, 2. *közvetve* a másnak nyújtott kiváltságban való részesedés (communicatio) útján.

Ez a részesedés lehet teljesen egyenrangú (forma aequae principalis), vagyis oly hatályosságú, mint annak a kiváltsága, aki közvetlenül kapta; az ilyet a részesedő függetlenül birtokolja, s kiváltsága nem változik, ha a közvetlen forrásban, a főkiváltságosban változnék is; vagy pedig függő, járulékos formában történő részesedés (forma accessoria), ha a kapott kiváltság mindenben függ a főkiváltságtól s vele együtt változik. Ilyen kiváltságszerzési mód volt az approbált szerzetesrendekben; az egyházi törvénykönyv azonban ezt a jövőben nem engedélyezi.

3. *Törvényes elbirtoklás és törvényes szokáskifejlődés útján.*

Törvény elleni kiváltság (contra legem) csak alattvalónak adható; törvényen kívüli kiváltság (praeter legem) azonban nem alattvalónak is adható.

Hogyan élhetünk a kiváltsággal. 1. Korlátozott közösségben a közösség javára adott kiváltsággal mindenkinek élnie

kell, mert a közösség javát célozza, ilyenek pl. a papságnak, szerzeteseknek adott kiváltságok.

2. *Magánjellegű személyi kiváltsággal* — önmagában véve — *nem kell élnie* a kiváltság birtokosának, s le is mondhat róla, hacsak más ok nem kötelezi a kiváltság használatára. Pl. ha valakinek kiváltsága van a fenntartott bűnök alóli földoldozásra, fel kell oldoznia a rendesen elkészült bűnbánót.

3. *Közösségnek adott magánjellegű*, azaz egyesek javát szolgáló kiváltsággal a közösség egyes tagjainak *élnie nem kell* — de arról csak a közösség mondhat le. A közösség tagjait előjárói parancs, a többiekhez való alkalmazkodás követelménye azonban kötelezheti a kiváltság használatára.

A kiváltság értelmezése. 1. A kiváltság értelmezésében a kapott kegyet sem szűkíteni, sem tágítani nem szabad, hanem a szöveg felkínálkozó jelentése szerint kell magyarázni (*ex tenore ipsius*), de az értelmezés mindig olyan legyen, hogy a kiváltságnak kegyet tartalmazó jellege megmaradjon.¹

2. Kétség esetén (*in dubio*) a más jogának ártó (*pr. odiosum*) kiváltságot szigorúan, a kegyet nyújtó kiváltságot tágan kell értelmezni.²

A kiváltsággal együttjár mindannak engedélyezése, ami szükséges ahhoz, hogy valaki a kapott kiváltsággal élhessen.³

A kiváltság megszűnése. Közvetlenül megszűnik a kiváltság:

1. A kiváltságról való *lemondás által*, mégpedig kifejezésre juttatott és a törvényes felsőbbség által elfogadott lemondás által.

De nem mondhat le egyes személy a közösség javára adott, a ranghoz, helyhez kötött kiváltságról, sőt a közösség sem mondhat le a kiváltságról, ha azt törvényképen kapta, vagy pedig, ha az Egyház és mások kárával járna.⁴

2. A kiváltság kifejezett (*expresse*), vagy hallgatólagos (*tacite*) *visszavonásával*, ellenkező törvény hozásával.

Közvetve: megszűnik a kiváltság 1. a kiváltságadó

¹ kán. 67. 68.

² kán. 50.

³ kán. 66, 3.

⁴ kán. 72.

jogának megszűntével (*resoluto iure concedentis*), ha ad *beneplacitum nostrum, donec voluero, durante Pontificatu nostro* vagy ehhez hasonló záradékkal adták.

2. A személyi kiváltság a kiváltságot élvező személy halálával.

3. A tárgyhoz, helyhez kötött kiváltság a tárgy, a hely *teljes pusztulásával*, ez utóbbi újra visszanyeri a kiváltságot, ha 50 év elmúltá előtt helyreállítják.

4. Ha a kiváltság *ártalmassá*, vagy meg *nem engedetté* (*nocivum et illicitum*) válik.

5. A záros időre, vagy meghatározott esetekre adott kiváltság — a *záros idő elmúltával*, illetőleg az esetek kimerítésével.

6. Ha a kiváltságos a törvény *elévüléséhez szükséges ideig nem él* a kapott kiváltsággal, vagy épen ellenkező dolgot tesz — a kiváltság megszűnik, ha mások jogainak ártó kiváltságról van szó; más jogának nem ártó kiváltság nem szűnik meg, bármily hosszú ideig nem élnek is vele.

b) A törvény megszűnése. A törvény megszűnhetik vagy *külső okból*, azaz a törvényhozó akaratából (ab *extrinseco*), vagy *belső okból*, a törvény céljának megszűnésével (ab *intrinseco*).

A törvényhozó megszüntetheti a törvényt, vagy annak *teljes visszavonásával* (*abrogatio*), vagy *részleges visszavonásával* (*derogatio*), vagy ellentétes törvénnyel, azaz eddigi törvénnyel ellenkező rendelkezéssel (*obrogatio*). Az *obrogatio* esetében az utóbb hozott törvény kiküszöböli az előbbit, ha azt kifejezetten kimondja, hogyha vele egyenesen szembe helyezkedő, vagy teljesen ellentétes, vagy pedig az előző törvény anyagát egészen megváltoztatja, illetőleg teljesen újból rendezi.¹ Ennek terjedelmét tekintve: az új egyetemes törvény nem vonja vissza a részleges törvényeket és az egyes személyeknek adott szabályrendeleteket, hacsak kifejeze ten

¹ kán. 22.

másképp nem történik intézkedés;¹ az új egyetemes törvény megszünteti az előbbi egyetemes törvényt; az új részleges törvény megszünteti a vele ellentétes általános és részleges törvényt, hacsak kifejezetten mást nem ír elő.²

Ha kétség merül fel, hogy az előző törvények visszavonattak-e, nem kell őket visszavontnak tekinteni, hanem az előző törvényeket az újabban hozott törvényekkel össze kell hasonlítani, s amennyiben lehetséges, összeegyeztetni.

A törvény céljának megszűnése. A törvény célja, azaz indítókoka megszűnhetik *teljesen* (adaequate), vagy *nem teljes mértékben* (inadaequate); megszűnhetik *mindenkire nézve* (universaliter), vagy csak *egyes emberre nézve* (particulariter), megszűnhetik azért, hogy ártalmassá, nagyon nehézé válik (positive, contrarie), vagy pedig egyes esetben nem éri el célját, de nem válik ártalmassá, sem nagyon nehézé (negative).

Irányadó szempontok. Ha a törvény célja teljes mértékben mindenkire nézve megszűnik (adaequate et universaliter), akkor a törvény maga is megszűnik. Ha a törvény célja csak egyesekre nézve szűnik meg és megtartása a köz számára károossá válik (particulariter et contrarie), a törvény megszűnik; ha azonban a törvény csak egyesekre nézve válik feleslegessé (negative), de megtartása a közre károossá nem válik, sőt továbbra is hasznos, a törvény mindenkit kötelező ereje megmarad.

c) *A jogszokás.* (Consuetudo.) *A jogszokás a közösség tagjainak hosszantartó és ismételt cselekedeteiből a törvényhozónak legalább is hallgatólagos beleegyezésével létrejött, illetve bevezetett törvény.*

Felosztása. Lehet *legáltalánosabb* (generalissima, universalis), az egész Egyházra kiterjedő, lehet nagyobb részterületen *általános* (generalis, in se particularis), valamely egyháztartományra kiterjedő; továbbá *részleges* vagy *helyi* jellegű, kisebb közösségre vagy területre kiterjedő (egyház-

¹ kán. 22.

² Noldin, I. n. 198, 3.

megyére, rendre, specialis), és egészen különleges (specialissima), amely olyan magánszemélyek és közösségek szokása, amelyek nem alkalmasak arra, hogy törvény hordozói lehessenek. Kifejlődhet szokás a *törvény ellen*, azaz törvényrontó (contra legem), amely a fennálló törvényt vagy teljesen, vagy részben megszünteti; a *törvényen kívül*, azaz törvénypótló (praeter legem), amely új törvényt hoz, és *törvény szerinti*, *törvényt magyarázó* (secundum legem), amely a fennálló törvényt gyakorlatában megerősíti, vagy értelmezi.

A jogszokás kifejlődésének feltételei. Hogy a szokás törvényerőre emelkedjék, azaz jogszokássá váljék, meghatározott feltételeknek kell érvényesülniök a törvényhozó, az alattvaló, a szokás tárgya, a szokást bevezető cselekedetek és a szokás időtartama szempontjából.

1. *A törvényhozó részéről* szükséges annak legalább törvényszerű, azaz a jogszokás kifejlődését magában a törvényben megengedő akarata (consensus legalis), vagy személyes vagy legalább is hallgatólagos beleegyezése. Ha a szokáshoz hozzájárul a törvényhozónak akárcsak hallgatólagos személyi beleegyezése, akkor nincs is szükség a megkívánt időn át történő gyakorlatra, e nélkül is megszűnik a vele ellenkező törvény.

2. *Az alattvalók részéről* szükséges, hogy meglegyen az alattvalók közösségének illetékessége a szokás behozatalára, vagyis csak olyan közösség fejleszthet ki jogszokást, amely számára egyházi törvény hozható.

3. *Tárgy szempontjából* szükséges, hogy a szokás észszerű és hasznos legyen, noha a fennálló törvénnyel esetleg ellenkezik; ne ellenkezzék a természeti isteni tételes s ellenkező szokást tiltó törvénnyel.

4. *A cselekedetek részéről* szükséges, hogy gyakoriak, egyformák, nyilvánosak, szabad elhatározásból eredők, a kötelezés és a kötelezettség elhárításának szándékával véghezvittek legyenek.

5. *A szokás tartama szempontjából* szükséges, hogy a

szokás a törvény által megjelölt ideig tartson; ez az időtartam a törvény elleni, a törvényen kívüli jogszokás kifejlődéséhez 40 egymás után következő, illetve folytatódó és betöltött esztendő; oly törvénnyel szemben, mely újabb szokást megtilt, 100 esztendő vagy emlékezetet meghaladó időtartamú szokás fejlődhetik ki jogszokássá.

A jogszokás következménye. Az egyházi jogszokásnak törvényszüntető ereje van; ezt a hatást, illetőleg erőt az egyházi törvénykönyv kifejezetten megadja neki.

A szokás nem szüntethet meg természeti törvényt, sem isteni tételes törvényt, de megszüntethet egyházi törvényt. Nincs egyházi törvény, amelyet ellenkező szokás meg nem szüntethet, hacsak a törvénykönyv kifejezetten meg nem tiltja.

A jogszokás törvényhozó ereje. A szokásnak (a jelzett feltételek mellett) törvényalkotó ereje van.

Bevezethet mindenféle, azaz parancsoló, érvénytelenítő, sőt tisztán büntető törvényt is, mert a szokás ugyanazt eszközölheti, amit maga a törvény. Már pedig a törvény mindenfajta kötelező erővel felléphet.

Megszüntetheti-e az új törvény a fennálló törvénnyel szembehelyezkedő szokásokat?

1. A törvényellenes, illetőleg törvénnyel szembehelyezkedő és a törvényen kívüleső jogszokást a vele ellenkező törvény visszavonja, de az évszázados és az emberemlékezetet meghaladó időtartamú szokást az új törvény nem vonja vissza; hasonlóképen nem vonja vissza az általános törvény a részleges jellegű jogszokást, ha ezt a törvénykönyv kifejezetten nem említi.

2. Azok az akár általános, akár részleges törvények, melyeket a kánon kifejezetten elítél, megjavítandók, noha emberemlékezetet meghaladók. Azok a szokások, amelyeket a törvénykönyv nem kifejezetten ítélt el, s amellyel évszázadosak, illetőleg emberemlékezet óta fennállók, eltűrhetők, ha a helyi ordinariusok úgy vélik, hogy nem észszerű és célra-

vezető a megszüntetésük; ha azonban nem ily hosszú idő óta fennállók, megszüntetendők, hacsak a törvénykönyv kifejezetten másképp nem intézkedik.

Törvényösszeütközés alkalmával követendő szempontok. A törvények összeütközése esetén az a kötelezettség teljesítendő, amely természeténél és céljánál fogva nagyobb, fontosabb. Ezért: a természeti törvények eléje helyezendők az isteni tételes törvényeknek, emezek az emberi törvénynek, az egyházi törvény a világi törvénynek, a tiltó törvények a cselekvésre szólító törvényeknek; az igazságosságból fakadó kötelezettség a más erényekből fakadó kötelezettségnek, a nagyobb javakat védő törvények a kisebb javakat védő törvényeknek.

V. A LELKIISMERET.

1. A lelkiismeret fogalma.

Az erkölcsi cselekvés külső kötelező normája a törvény; benső normája, amely szerint az ember a törvények szemmel-tartásával végső fokon gyakorlatilag dönt az egyes véghez-viendő vagy véghezvitt cselekedetek erkölcsi tisztessége fölött (*honestas, liceitas*) a *lelkiismeret*.

A lelkiismeret ténye, fennállása az emberiség általános tapasztalata. Megvan és irányít minden emberéletem. Nehezebb dolog fogalmának meghatározása. Az ismeret szó az értelem világába utal, de a lelkiismeret egyszersmind parancsol, tilt, sőt a tett véghezvitele után megnyugtató vagy korhol is. Az ítélethozás s egyúttal parancsolás jelöli meg a lelkiismeret működését. A lelkiismeretnek tehát *cselekvés*, aktus jellege van.

Isten az emberi természetbe, illetőleg az ember értelmi és akarati világába sajátos működésüket szolgáló hajlamokat oltott bele. Van az embernek a természettől adott készsége is a legelemibb, legáltalánosabb erkölcsi alapelvek megismerésére (*sinteresis*). E készség birtokában az említett hajlamok megerősítéséből, azoknak helyes vagy helytelen irányú kifejlődéséből adódik az ember általános erkölcsi beállítottsága, lelkiismeretessége, s ezzel kapcsolatban erkölcsi érzülete. E készség és hajlam csak támasza a lelkiismeretnek, de nem maga a lelkiismeret, amelynek feladata gyakorlati ítélethozás egyes cselekedet erkölcsi jóságáról vagy rosszságáról. A lelkiismeret nem a természeti törvény, amelyet az előbb említett *sinteresis* útján ismer meg az ember; a lelkiismeret éppen e törvény alkalmazása egyes esetekben. A lelkiismeret nem is az okosság erénye, mert ez is készség, a lelkiismeret ellenben gyakorlati tett. Nem is erkölcsstudomány, mert az erkölcsstudomány csak az erkölcsi törvényeknek rendszeres ismertetése; a lelkiismeret azonban benső, szubjektív irányítója az ember egyes cselekedeteinek. Nagy erkölcsstani tudás mellett is lehet valaki lelkiismeretlen.

A lelkiismeret közvetlen benső gyakorlati ítélet véghezviendő vagy véghezvitt cselekedeteink erkölcsi jóságáról vagy rosszságáról.

A lelkiismeret tehát az objektív hitbeli és természetes erkölcsi normák (törvények) szemmeltartásával, végső fokon gyakorlatilag dönt egyes meghatározott véghezviendő vagy véghezvitt cselekedet erkölcsi tisztességéről vagy rosszságáról.

A lelkiismeret működése tulajdonképpen sillogizmus jegyében történik. A főtétele: az objektív erkölcsi törvény; az altétel a véghezviendő cselekedet; a következmény pedig a meghozott ítélet. Igaz, hogy az okoskodás alakilag nem mindig teljes, de bennfoglaltan megvan a logikai ítéletalkotás. Mivel a lelkiismeretnek is az objektív erkölcsi norma szerint kell igazodnia, helytelen az autonóm erkölcs elve, következésképp helytelen a lelkiismeretszabadság olyan hirdetése is, mely függetlenül mindentől egyedül bírálja és meghatározója az erkölcsi jónak és rossznak.

2. A lelkiismeret változatai.

A lelkiismeret a cselekedet erkölcsi jósága vagy rossz-sága fölött a cselekvés előtt és véghezvitt cselekedet után ítél, ezért beszélhetünk

tettet megelőző és tettet követő lelkiismeretről (antecedens, consequens).

Mivel erkölcsi objektív normák, törvények után kell igazodnia, lehet

igaz (vera) és téves (erronea), amint az erkölcsi alapelvek, törvények, amelyekre támaszkodva ítél, igazak vagy tévesek. Ha igazak, akkor a lelkiismeret is igaz és helyes következtetés esetén helyes is (recta); ha (legyőzhetetlenül) tévesek, akkor lehet helyes, de nem igaz, ezért hamis (falsa). Az igaz és helyes szót azonban ugyanazon értelemben is használják.

A téves lelkiismeret lehet

legyőzhetetlenül téves, avagy *legyőzhetően téves*, amint a tévedés ki nem küszöbölhető, vagy pedig kiküszöbölhető (invincibilis, vincibilis).

A lelkiismeret továbbá lehet

biztos, képes, véleményyszerű, azaz valószínűségeen alapuló.

Az első esetben minden félelem nélkül formálja meg

ítéletét, a második esetben vagy felfüggeszti az ítélethozást, vagy pedig ítéel ugyan, de némi aggodalommal; s végül ha az érvek súlya alatt valamely irányban állást foglal ugyan, de a tévedés aggodalmával, akkor véleményyszerű, illetőleg valószínűségre támaszkodó (probabilis).

A lelkiismeret állapot szerinti mivoltában, illetőleg hajlamszerű működési módozatában lehet *tág* (laxa), *aggályos* (scrupolosa) és *zavart* (perplexa). Az első meg nem felelő okból kisebbíti vagy tagadja a bűnt; a második bűnt lát ott, ahol nincsen, vagy nagy bűnnek ítéli a kisebbet vagy éppen a pusztá emberi gyarlóságot; a zavart lelkiismeret pedig valamely cselekedet véghezvitelében is, elhagyásában is egyformán bűnt lát.

A lelkiismeret parancsának követése. A lelkiismeret a legbensőbb szubjektív fórum, ahol a végső döntés történik az emberi cselekvés erkölcsi jóságáról vagy rosszágáról. A törvény is a lelkiismereten keresztül lép fel végső fokon kötelezőleg velünk szemben, mint Isten szava, hírnöke (ut praeco et nuntius Dei).

1. *A biztos lelkiismeret szavát akár parancsol, akár tilt valamit, követnünk kell még akkor is, ha leküzdhetetlen tévedés miatt tárgyilag (objective) bűnös dologra kötelez.*

Az igaz és biztos lelkiismeret természeténél fogva (per se ex natura sua) minden feltétel nélkül kötelező benső formája cselekvésünknek, mert igaz lévén, a törvénnyel valóban összeesik. A legyőzhetetlenül téves, de biztos lelkiismeret nem természetszerűleg, hanem csak közvetve (per accidens, non ex natura sua) kötelező norma; mivel parancsoló vagy tiltó szava nem egyezik a törvénnyel, ezért föltételesen kötelez, addig t. i. míg legyőzhetetlen kétely fennáll.

Mivel más zsinórmérték s végső döntési fórum nincsen, a lelkiismeret parancsát akkor is követnünk kell, midőn az leküzdhetetlen tévedésből helytelen dolog megtételére ösztönöz, sürget. Ebben az esetben csak materialis (anyagszerűen vett) bűnről lehet szó, formális bűnnek nem tudható be.

2. *Ha lelkiismeretünk leküzdhetően kétes, nem szabad előbb cselekednünk, míg a kétséget el nem távoztatjuk, illetőleg míg biztos lelkiismeretre nem jutottunk.*

3. *Ha valakinek zavart lelkiismerettel kell tennie vala-*

mit, azaz ha minden esetben bűnt lát maga előtt, tegye azt, amit esetleg mégis jobbnak lát; de ha ezt sem tudja megítélni és cselekednie kell, teheti bármelyiket, nem vétkezik.

4. Akinek *tág lelkiismerete van*, köteles azt megjavítani, mert különben kiteszi magát a bűn, esetleg súlyos bűn veszélyének; ha a tág lelkiismeretű ember a bűn elkövetése után kételkedik, hogy a bűnbe beleegyezett-e, feltehetjük, hogy valóban beleegyezett, amint a gyengéd lelkiismeretről feltehetjük, hogy bűnbe nem egeyzett bele.

3. Az aggályos lelkiismeret.

A lelkiismeret gyakorlati ítéletalkotás. Az aggályos lelkiismeret azonban nem ítéletalkotás, hanem képzelt, minden komoly alapot nélkülöző félelem és aggodalom valamely tettünk, bűnös vagy épen halálosan bűnös volta felett. Inkább tehát *a megzavart léleknek égettelen okból származó aggságoskodása, mintsem ítélet*. Meglátszik ez megjelenési formáján is: kapkodás, idegeskedés, zavart szív működés, megrendült idegrendszer jellemzi.

Az ilyen lelkiismeret rendszerint betegség, amely valóságos kinnpaddá válhat az aggályoskodó és a lelkivezető számára egyaránt. Az aggályos lelkiismeretből ritkán származik üdvös gyümölcs; de gyakran hozhat veszedelmet testre is, lélekre is. Megrontja az egészséget, összezúzza az idegrendszert, akadályozza a lelki életben való előhaladást, olykor az őrültségig fokozódhatik s legmeggondolatlanabb cselekedetre ösztönöz, letöri, búskomorra teheti az embert. Előfordulhat az is, hogy az aggályoskodás legnagyobb laxizmusba, bűnözésbe csap át.

Az aggályos lelkiismeret tünetei: 1. túlságos aggodalom, vajjon valamit elvégeztünk-e, vagy jól végeztünk-e el; 2. oly körülmények latolgatása, felsorolgatása, amelyek egyáltalában nem tartoznak a dolgok lényegéhez, főképp benső lelki folyamatoknál, gondolatoknál, érzelmeknél stb., sokszor külső cselekedetek végzésénél is; 3. meg nem nyugvás a tanácsadó, gyóntató ítéletében; az aggályos ember gyakran az egyik gyóntatótól a másikhoz fut, de egyik ítéletében sem nyugszik meg; 4. gyónásait nem tartja jónak s újra meg újra életgyónást akar végezni; 5. minden gondja és érdeklődése aggságoskodásának tárgyára és körére irányul.

Az aggályos lelkiismeret okai: Az aggályosság okai gyakran a beteg, gyengült idegrendszerben találhatók. Előidézhetik egyes lélekben erős nyomot hagyó behatások, rögeszmék, a lélek állhatatlansága, akaratgyengeség, megrögzött félelemérzés; igen gyakran megfélelő ismeretek hiánya.

Megszüntetésének módjai: Az említett okok lehetőség szerinti távoztatása. Feltétlen engedelmesség a tanácsadónak, ill. gyóntatónak, mert az aggályoskodó saját magát irányítani egyszerűen nem tudja. Az aggályoskodó bizalmának megnyerése; nagy türelem és jószág az aggályoskodóval szemben; higgadt, határozott, lehetőleg mindig egyformán adott felvilágosítás, utasítás; hosszabb boncolgatások kerülése; kitartás egy vezetőnél; a lelkiismeretvizsgálás tartamának meghatározása; az egészség ápolása, felüdülés, kirándulás, okos szórakozás, alkalmas külső és belső elfoglaltság.

Az aggályos nem köteles aprólékos lelkiismeretvizsgálat végzésére; épen ezért erre csak rövid, a gyóntató által megjelölt időt fordítson; elhagyhatja a szentgyónásban a kisebb bűnök megvallását is csak azokat gyónja meg, amelyeket kellő megfontolás után súlyosabbnak talál. Szabad, sőt kell is aggodalmi ellen cselekednie, mint-hogy aggodalmaskodása nem lelkiismeret.

4. A biztos lelkiismeret.

Minthogy a lelkiismeret benső törvény, határozott, biztos parancsát követnünk kell még akkor is, ha le nem győzhető téves ítélettel helytelent, vagy épen (tárgyilag, anyagszerűen, materialiter) bűnös dolgot parancsol. Ha azonban ez a biztosság nincs meg és kétség merül fel a véghezviendő cselekedet megengedett vagy tiltott volta, azaz erkölcsi tisztessége (de liceitate, honestate) körül, nem szabad addig cselekednünk, míg ezt a kételyt el nem oszlattuk, vagyis amíg biztos lelkiismerethez nem jutottunk. Ilyenkor jutnak szerephez a biztos lelkiismeret megszerzésére szolgáló módszerek (systemata moralia).

Biztos a lelkiismeret, ha az ész tévedéstől való félelem nélkül ítéli meg a szóbanforgó, most véghezviendő cselekedet megengedett, vagy meg nem engedett voltát. Itt erkölcsi biztosságot kell értenünk, nem pedig metafizikai abszolút biztosságot, mely a tévedések lehetőségét is kizárja. Ily abszolút fokban biztosak az általános erkölcsi elvek, a jót tenni, a rosszat kerülni, Istent tisztelni kell. Az erkölcsi biztosság különböző fokozatokat enged meg. A szorosabb értelemben vett, vagy tökéletes erkölcsi biztosság (certitudo stricta) kizárja a még jelentéktelennek látszó kétségeket is, míg a tágabb értelemben

vett biztosság (certitudo lata) csak minden józan kétséget és aggodalmat zár ki.

Különbséget kell tennünk az *elméleti*, vagyis az ész általános ítéletében fennálló (speculativa) és a *gyakorlati*, a lelkiismereti (practica) biztosság között. Az elméleti biztosság valamely törvényre vagy valamely cselekedet tárgyi tisztességére általában vonatkozik: pl. vasárnap szabad tervrajzot készíteni. A gyakorlati, azaz lelkiismereti biztosság a törvény egyes meghatározott körülmények között történő alkalmazására vonatkozik, azaz a most véghezviendő cselekedetről lelkiismeretben megalkotott ítélet biztossága, pl. ma vasárnap elkészítem a tervrajzot.

A lelkiismeret a most véghezviendő cselekedetről alkotott gyakorlati ítélet, amely tulajdonképen előző ítéletekből levont következmény. Az e következtetést megelőző ítéletek nem lelkiismereti ítéletek; ezek az észnek a lelkiismeretet megelőző ítéletei.

Közvetlen erkölcsi biztosságom van valamely cselekedet megengedett vagy meg nem engedett voltáról s így a törvény fennállásáról, ha a cselekedet ilyen voltát magának a cselekedetnek természetéből, benső jellegéből merítem (a szántás pl. sajátos természete szerint szolgai munka, elsősorban testi javainkat szolgáló nehéz munka).

Ha így nem szerezhetek lelkiismereti biztosságot, akkor meg kell azt szereznem közvetett úton, azaz meg kell szereznem a *közvetett biztosságot* (certitudo indirecte). Ha pl. nem tudom biztosan megítélni, vajjon a szóbeli imádság kötelezettségének eleget tettem-e a pusztán külső figyelemmel végzett imádsággal, akkor mástól kérdezem meg s így szerzek biztosságot (certitudo externa); ha az erkölcstudósok sem tudják eldönteni a kérdést, akkor a kétely fennmaradván — az úgynevezett külső, reflex principiumok útján, közvetve szerezhetünk biztosságot a cselekedet megengedett vagy meg nem engedett voltáról. Ilyen principium pl.: lex dubia non obligat, a kétes törvény nem kötelez.

Ilyenkor külső principium útján szerzek biztosságot, mert nem magából a szóbanforgó cselekedet megítéléséből merítem, hanem ettől függetlenül magának a principiumnak általános igaz voltából ítélek; reflex principiumból, mert e principiumot alkalmazom, ráfordítom (reflecto) a szóbanforgó kérdésre s ennek erejében, fényében teszem biztossá cselekedetem megengedettségét.

Egyéb ilyen reflex principiumok:

In dubio melior est conditio possidentis. Kétség esetén a birtokos előnyösebb helyzetben van.

Delictum non praesumitur, sed probari debet. A bűncselekményt nem feltételezni, hanem bizonyítani kell.

Szabad cselekednünk közvetett úton szerzett, tágabb értelemben vett gyakorlati biztossággal is.

5. A kétes lelkiismeret.

Kétes a lelkiismeret, ha az ész vagy nem hoz ítéletet a cselekedet erkölcsi jóságáról vagy rosszaságáról, azaz ítéletét felfüggeszti, vagy pedig ítélt, de a tévedés lehetőségének aggodalmával, félelmével.

Az ítélet felfüggesztését szorosabb értelemben vett kétségnek mondjuk (dubium strictum). A tévedés bizonyos aggodalmával hozott ítéletet tágabb értelemben vett kételynek tekintjük (dubium latum). Az ily aggodalommal állást foglaló ítélet, vagyis a tágabb értelemben vett kétely egyenlő a véleményyszerű ítéletalkotással (opinio).

Negatív a kétely, ha valamely ítélet felfüggesztésére, vagy semmi komoly ok, vagy csak egészen jelentéktelen okok szerepelnek. Pozitív a kétely, ha erre komoly okok vannak.

Elméleti kételynek mondjuk a valamely törvényről, vagy cselekedet erkölcsi tisztessége felől általánosan fennálló kételyt. Az egyes meghatározott, most véghezviendő cselekedet erkölcsi tisztességére vonatkozik a lelkiismereti, azaz *gyakorlati kétely*. Elméleti kétely állhat fenn valamely törvény fennállása, kiterjedése, azaz a törvényben foglaltak körül, ez a jogi kétely (dub. iuris), vagy valamely tett, cselekedet körül (dubium facti), amely valamely jogot biztosít (pl. a

breviarium elmondása a praebenda felvételére), vagy valamely kötelezettséget fakaszt (pl. a fogadalom ténye).

Nem szabad cselekednünk gyakorlati kétellyel.

Minden pozitív kétely bizonyos *kialakult vélemény* (opinio), amelynek megvan a maga valószínűsége, illetőleg megokolása. A tárgyi valószínűség (probabilitas) valamely véleménynek érveken nyugvó megalapozottsága, amely miatt a komolyan, józanul gondolkodó ember azt elfogadhatja, bár fennmarad némi aggodalom, hogy esetleg tévedés is fennforoghat.

E tárgyi valószínűségre épített ítélet szintén lehet *elméleti* (speculativa), azaz a törvényről, vagy az egyes cselekedetek erkölcsi tisztességéről általánosan alkotott ítélet, és *gyakorlati* (practica), azaz a lelkiismereti aktusban érvényesülő ítélet;

belső (interna), azaz benső érveken nyugvó, és *külső* (externa), azaz mások tekintélyére támaszkodó ítélet;

komoly alapon nyugvó, vagy *csekély okokra támaszkodó* (solida, tenuis);

biztos és kétes valószínűségre épített (certa, dubia);

önmagában hordott valószínűségen nyugvó (absoluta), vagy ellenkező véleménnyel való összehasonlításból eredő valószínűségi ítélet (relativa), ezért lehet az egyik vélemény a másiknál *valószínűbb* (probabilior), vagy *kevésbé valószínű*, mint a másik (minus probabilis).

A bűnnel szemben való *védettségünk biztosítása* szempontjából (ratione securitatis) lehet eljárásunk, illetőleg eljárásunkat irányító ítéletünk *biztos védelmet nyújtó* (tuta), biztosabb védelmet nyújtó (tutior), amely a materiális bűn lehetőségét is kizárja, és *kevésbé biztos védelmet nyújtó* (minus tuta).

A törvény megtartását sürgető és áthágásának megengedését javasoló vélemények közül a bűnt mindenképen kizárja a biztosabb védelmet nyújtó (tutior), de mivel a megalapozott véleményre támaszkodó ítélet is biztos lelkiismeret szerzésre szolgáltat módot, ezért a formális bűnt szintén biztosan kizárja, vagyis ez utóbbi is lehet egy-

szerűen *biztos védelmet nyújtó* (simpliciter tuta), s ezért nem kell a föltétlenül biztosabb (tutior) módot követni.

Megjegyzendő még, hogy a bűn ellen biztos védelmet nyújtó (tuta) és valamely cselekedet megengedettségét javasoló valószínű vélemény (opinio probabilis), nem esnek az összehasonlítás egyazon vonalába. Lehet ugyanis, hogy valamely cselekedet biztosabban megment a bűntől, erkölcsi veszedelemtől; de más kérdés, hogy ettől a veszélytől feltétlenül biztossággal távol kell-e tartanunk magunkat.

Ez a vélemény pl.: a halálos bűnt mindjárt elkövetése után meg kell gyónnunk (Szt. Bonaventura) biztosabb védelmet nyújtó, mint a másik vélemény, mely erre nem kötelez (Szt. Tamás), bár ez utóbbi noha kevésbé biztos védelmet nyújtó (minus tuta), mégis valószínűbb (probabilior).

6. A gyakorlatilag biztos lelkiismeret megszerzésének módozatai. (Systemata moralia.)

A kérdés az, hogyan lehet az elméleti kétely fennmaradásával a gyakorlati (lelkiismereti) kételyt eloszlatni s így gyakorlatilag biztos lelkiismeretre szert tenni. Ha két vélemény áll egymással szemben, amelyek egyike a törvény megtartását javasolja, a másik az akaratot a törvény megtartásától felmenti, kérdés, melyik esetben szabad követni azt a véleményt, mely nem a törvénynek, hanem a szabadságnak, illetőleg szabad eljárásnak kedvez.

1. **Az abszolút tutiorismus** csak akkor fogadja el a szabad eljárásnak kedvező véleményt, ha az biztos (certa), vagyis ha biztos vagyok abban, hogy nem áll fenn (kötelező) törvény.

Ezt a rendszert kárhoztatta VIII. Sándor Sinichius harmadik tételének elítélésével: «Non licet sequi opinionem vel inter probabiles probabilissimam».

2. **A mérsékelt tutiorismus** (mitigatus) csak akkor fogadja el a szabadságnak kedvező véleményt, ha az igen valószínű (probabilissima).

Mivel a legnagyobb valószínűség tulajdonképpen felér az erkölcsi biztossággal, azért az előbbi módozattól nem különbözik, s ugyanazon megítélés alá kerül.

A biztos lelkiismeretszerzés e két módozata a bűntől való — védetségünk biztosítására — a törvény alól felmentő valószínű véleményel szemben mindig a törvény megtartását sürgeti, mert az biztosabb védelmet nyújt. Ezért nem engedi meg az indirekt úton, reflex-princípiumok által történő gyakorlatilag biztos lelkiismeret megszerzését, vagyis a probabilisztikus módszereket.

3. *A probabiliorismus* akkor engedi meg a bűn kizárását direkt úton nem teljesen biztosító s így csak kevésbé biztos védelmet (minus tutam) nyújtó véleményt, ha az valószínűbb (probabilior) a törvény kötelező ereje mellett kitartó véleménynél.

4. *Az aequiprobabilismus* csak akkor engedi a szabadság melletti döntést, ha a mellette szóló vélemény egyformán, vagy majdnem egyformán valószínű (aeque vel fere aeque) az ellenkező, a törvény megtartása mellett kardoskodó véleménnyel.

Ez a módszer csak akkor érvényesítendő, ha a törvény létezése, fennállása körül merül fel kétség, de nem alkalmazható oly esetben, midőn a törvény megszűnése körül áll fenn kétely. Erre a megszorításra azért van szükség, mert az egész rendszer a «melior est conditio possidentis» elven épül fel. Mivel biztosan volt törvény, s a kétség a körül forog, vajjon megszűnt-e, ily esetben a törvény mintegy possidens (birtokló), a kötelező erő birtokában van, s ezért ilyenkor mindig a törvényt kell követnünk. A törvény fennállása és megszűnése körüli kételyek között tulajdonképpen nincs különbség, a kötelezettség egykép kétséssé válik. A probabiliorizmus a törvény fennállása körüli kételynél is csak akkor engedi meg a szabadságnak kedvező vélemény követését, ha az valószínűbb (probabilior).

5. *A probabilismus* szerint az ember szabadon dönthet a szabadság mellett, azaz a törvény ellen, ha a törvény kötelező erejét kétségbevonó véleménynek biztos és komoly alapokon nyugvó valószínűsége van. Ezt a véleményt követheti akkor is, ha a másik vélemény is valószínű, sőt valószínűbb (probabilior), de a valószínű vélemény valószínűségét meg nem dönti s az valószínű marad. Ez a valószínű vélemény ugyanis a törvényt bizonytalanná teszi (dubiam reddit); a bizonytalan, kétes törvény pedig nem kötelez (lex dubia non obligat), ezért cselekvésemben dönthetnek az ily bizonytalanná vált törvény megtartása ellen.

6. A *compensationismus* azt sürgeti, hogy kövessük a törvény mellett szóló valószínűbb véleményt, hacsak az e mellett is bizonyos fokban mégis kétséssé vált törvény áthágására megfelelő ok nem szerepel. Ilyenkor alkalmazandó a kettős (jó és rossz) következményű cselekvést irányító szempontok. A jó következmény a cselekvésben való szabadság, a rossz következmény a materiális bűn veszélye. Ezért a törvény súlyossága szerint megfelelően súlyos mentő oknak kell szerepelnie ahhoz, hogy a törvény ellen cselekedhessünk.

Ez a rendszer nehéz kivitele miatt nem látszik a biztos lelkiismeretszerzés alkalmas módjának. A minden körülményt mérlegelő probabilizmus megnyugtató megoldást ad. A *compensationismus* szempontjai hathatósan figyelmeztetnek a probabilizmus alkalmazásában.¹

7. A *laxismus* akkor is megengedi, hogy a törvény ellen járjunk el, ha ellene, azaz a törvény kötelező ereje ellen csak csekély érvek szólnak. Ez a felfogás feltétlenül elítélendő, mert az erkölcsi élet lazulására vezet.

Gyakorlati eljárás. A negatív, vagyis minden komoly állapot nélküli kétely egyszerűen megvetendő. Ennek megjegyzése fontos az aggályos lelkiismeretűek számára. Az ily aggodalom ugyanis nem rontja le a lelkiismeret biztosságát. Megalapozott komoly, tehát pozitív kétség esetén mindig eljárhatok a törvény szerint, vagy pedig a kétséget előbb eloszlatom. A kétség elosztható a megteendő, vagy elhagyandó cselekvés erkölcsi tisztességének tüzetes megvizsgálásával, alkotó elemeinek, tárgyának, céljának, körülményeinek mérlegelésével (*directe*). Így benső principiumok útján eljuthatok annak biztos megismerésére, hogy a megteendő cselekedet erkölcsileg megengedett-e; ha igen, akkor azt nyugodt lelkiismerettel meg is tehetem. Vagy pedig megkérdezem a dolgot másoktól, kikérem mások tanácsát, felvilágosítását, megnézem az erkölcstudósok tanítását, akik

¹ L. Prümmer I. n. 344; Merkelbach, II. n. 99.

a kétséget (benső okokból) meg tudják oldani, illetőleg el tudják oszlatni. Ily módon az egyszerű hívő kétségeit, aggodalmait eloszlathatja a lelkipásztor. Ha megfelelő utánjárás és kutatás után komolyan valószínű marad a véghezviendő cselekedet megengedett volta s ezért a cselekedetet tiltó törvény bizonytalanná válik, gyakorlatilag biztos lelkiismeretet szerezhetünk amaz általános elv alapján, hogy a kétes törvény nem kötelez (*lex dubia non obligat*). Megfelelő utánjárást mondtunk, mert különben könnyen és könnyelműen ítélnénk s ezért bűnösen kitennök magunkat annak a veszélynek, hogy a törvényt megsértjük. A törvény pedig elsősorban magának a törvénynek megismerésére kötelez.

Valamely cselekedet megengedett voltát nyilvánító, elvi, doktrinális vélemény csak akkor válik valószínűvé (*probabilis*), ha mellette 5—6 elfogadottan komoly erkölcstudós tekintélye szól. Az Egyház különös tekintélyt biztosít Szent Alfonznak, akinek tanítása szerint igazodhatunk, kivéve az Egyház által megjelölt tételeket. Különben egyetlen erkölcstudós tekintélye csak a legkritább esetben, csak mélyreható nagy tanulmány, beható tudományos feldolgozás alapján tehet valószínűvé e téren véleményyt.

Ha jogot vagy kötelezettséget fakasztó tényre vonatkozó kételyről van szó: akkor a tény valószínű fennállásáról, illetőleg hiányáról komoly okoknak kell tanúskodniok (tett-e valóban fogadalmat). Különben a tőle (ténytől) függő kötelezettség sem válhatik bizonytalanná.

Ha valaki kétes lelkiismerettel cselekszik, halálos bűnt csak akkor követ el, ha a kétely a halálos bűn kételye körül forgott, különben csak bocsánatos bűnt. Csak az a kétely vehető figyelembe, mely az ész ítéletében áll elő, nem pedig a minden komoly okot nélkülöző aggályoskodásból származó kétely. Az aggályoskodó súlyosnak vélt esetekben nem vétkezik súlyosan, mert saját hibáján kívül, beteges lelkilete következtében nem lát tisztán s így tette rendszerint be sem számítható.

Mik esnek a probabilizmus területén kívül? Általában nem esik a probabilizmus alkalmazási körébe az olyan eset, melynél nem a cselekedet megengedettségéről, vagy legalább is nem csak erről, hanem a cselekedet érvényességéről is (de validitate), továbbá valamely cselekedet alkalmas voltáról a biztosan és célként elérendő javak megszerzéséről, vagy biztosan távoltartandó bajok elkerüléséről van szó. Ezért elsősorban nem alkalmazható a probabilizmus:

1. A szentségek kiszolgáltatásának érvényessége körüli kételyekben.

2. Lelkünk üdve elérésére feltétlenül szükséges dolgokban.

3. A gyónási titok megőrzésében.

4. Ha valaki szerződésből kifolyólag, vagy hivatalánál fogva köteles a biztosabb eszköz alkalmazására (pl. az orvos a beteg kezelésében).

5. Midőn egyes mindenképen távoltartandó veszélyről van szó, amihez másnak biztos joga van. Nem szabad elsütni a fegyvert, ha gyanú támad, hogy ember van a puská előtt.

Itt tehát világos, hogy a szeretet és az igazságosság a cselekedet érvényes megtételének, a cél föltétlen elérésének, a föltétlen távoltartandó bajoknak minden kockázatot kizáró kötelezettségét róják az emberre, melyet bizonytalanná tenni nem szabad. Ezekben a valószínűség nem tudja pótolni az esetlegesen felmerülő hiányt. Ha erősen vizes bort használók az átváltozásnál, a valószínűség, hogy esetleg még érvényes lesz az átváltozás — nem pótolja a hiányt, ha netán még sincs elegendő bor a kehelyben. Ha azonban pusztán a cselekedet megengedettségéről van kételyünk, a reflex principiumokkal biztossá tett lelkiismeret véghezviendő cselekedetünk biztos végső törvényévé válik s a cselekedet erkölcsi tisztességét meghatározza.

VI. A BŰN.

1. A bűn fogalma.

Erkölcsei életünk külső szabályozója Isten törvénye, belső szabályozója pedig a törvény szerint igazodó, cselekvésünk erkölcsi jóságát végső fokon eldöntő lelkiismeret. Ha lelkiismeretben a törvény ellen cselekszünk, vétkezünk a törvény, illetőleg a törvény által védett erkölcsi rend ellen.

A bűn tehát Isten törvényének lelkiismeretbeni, azaz tudatos és szándékos megszegése. A törvény Isten akaratát s Ő akaratának megtartását jogosan és szükségszerűen megköveteli. Ha valaki Isten törvényét megszegi, sérelem (offensa) esik Isten akaratán és jogtalanság (iniuria) történik Istennel szemben. A sérelem és jogtalanság Isten nemtetését és büntetését vonja maga után.

Bűn akkor jön létre, ha az Isten törvényét áthágó cselekedetet a cselekvés rosszságának ismeretében, azaz szándékosan visszük végbe. De nem szükséges, hogy a cselekedetben rejlő rosszszagot egészen világosan lássuk (advertentia clara et distincta); elegendő a bűn létrejöttéhez a cselekedet *bűnösségének általános ismerete* (confusa). Ha általánosságban tudjuk, hogy a cselekedet erkölcsileg rossz, vagy épen súlyosan rossz, azaz Isten akaratát sértő, nem szabad elkövetnünk s elkövetésével vétkezünk; mégpedig az utóbbi esetben súlyosan. Nem szükséges az ú. n. *részműlő figyelem* sem (reflexa) a bűn elkövetéséhez. Ha a szerzetes a 6. parancs ellen vét, noha közben nem eszmél rá fogadalmá tiltó szavára, azaz nem lebeg szeme előtt fogadalommal vállalt kötelezettsége, mégis szentségtörést követ el.

2. A bűn fajtái.

1. Az *eredeti bűn* (originale) az összülők bűne következtében kegyelmi állapotunk elvesztésének az emberi természetben való részesülésünk (fogantatás, születés) útján való átöröklése.

2. *Személyes a bűn* (personale), ha saját akaratunkból fakad.

3. *Cselekedeti a bűn* (actuale), ha a törvényszegés egyes múltó cselekedetünkkel kapcsolatos; lehet bűnös cselekmény (comissio), vagy bűnös mulasztás (omissio), valamely parancsolt cselekedetnek pl. a szentmise hallgatásának elhagyása.

4. *Az állapotbeli bűn* (habituale), a cselekedeti bűnnek a lélekben hagyott foltja (macula).

5. *Külső a bűn* (externum), ha szóban vagy tettben nyilatkozik meg.

6. *Belső* (internum), ha gondolatban, vágyban jelentkezik.

7. Vannak *bűnös tudatlanságból* (peccatum ignorantiae), *gyarlóságból*, azaz a szenvedély csábításaiból (peccatum infirmitatis), vagy teljesen *rosszakaratból*, gonoszságból elkövetett bűnök (peccatum malitiae).

8. Pusztán *anyagi a bűn* (materiale), ha minden akaratí beleegyezés nélkül jön létre.

9. *Tudatos, szándékos* (formale), ha az akarat beleegyezésével történik s ezért rosszasága beszámítandó (culpabilis).

10. *A testi és lelki bűnök* (carnale et spirituale), a test, illetve a lélek rendetlen vágyaiból és élvezeteiből fakadnak; az elsőkhöz tartozik pl. a torkosság, bujaság, az utóbbiakhoz pl. a gyűlölet, kevélység bűne.

11. *Idegen bűnöknek* (aliena) nevezzük azokat a bűnöket, melyeket tulajdonképen más követ el, de az általuk okozott botrány, csábítás, vagy pedig a bűncselekményben való közreműködésünk miatt nekünk is beszámíthatók.

12. *Súlyos, halálos a bűn* (mortale, grave), ha az Istentől mint végcélról teljesen elfordít és a lélek halálát okozza; számúzi ugyanis a lélekből a megszentelő kegyelmet s ezáltal a lélek természetfeletti életében holtá válik.

13. *Bocsánatos a bűn* (leve), ha nem fordít el teljesen Istentől, csak megnehezíti az Istenhez való közeledést; a

lélek halálát nem eszközli, inkább rendellenesség, a léleknek betegsége.

14. *A Szentlélek elleni bűnökről*, az égbekiáltó bűnökről és főbűnökről külön fejezetben tárgyalunk.

Ha valaki a jelenben sürgető parancs teljesítése helyett mással foglalkozik, a mással való foglalkozás bűnössé válik, ha oka a parancs megszegésének, illetőleg elhagyásának. Ha elfoglaltsága magában véve is rossz, akkor kettős bűn származik, pl. ha valaki kötelező misehallgatás alatt tiltott könyvet olvas.

A bűn keletkezése. A bűn szabadakaratból fakadó cselekedet. Létrejöttének folyamatát elemeire bontva a következőkben vázolhatjuk: Elénk áll a felismerés különböző foka szerint külső érzékeink, képzelőtehetségünk vagy az értelem útján valamely felkínáló tárgy vagy cselekedet, amelyhez a törvény megsértése nélkül hozzá nem nyúlhatunk, meg nem tehetünk. Érzéki és vágyó tehetőségünkben természetszerű hajlandóság mutatkozik a tetszetős tárgy birtokbavételére, az ilyen cselekedet megtételére, mielőtt még megfontoltuk volna a cselekedetben rejlő jószágot vagy rosszszágot. Amíg az értelem ezt a munkáját el nem végzi s az akaratnak helyes utat nem mutat, bűn nem állhat elő, mert az akarat magában véve vak tehetsége az embernek, mely irányításra szorul. Miután az értelem meghozza ítéletét, az akarat szabad voltánál fogva elhatározhatja magát a törvénytelen dolog elfogadására vagy elvetésére, megtételére vagy elhagyására. A rossznak ez az elfogadása, az abba való beleegyezése által áll elő a bűn. A bűn tulajdonképeni eszközlője tehát az akarat, mely szabadon határozza el magát a törvényellenes cselekedetre. A törvényellenes cselekedetre az akarat vonzza, ingerli: a bűnre való kísértés, amelynek előidézésére szolgálnak a különböző bűnalkalmak, ezek pedig magukban hordják a bűnveszélyt. Bűnveszély, bűnalkalom és kísértés tehát kapcsolatos fogalmak.

3. A bűnveszély. (Periculum peccati.)

Bűnveszély ott van, ahol a bűn bekövetkezhetik, vagyis a bűnalkalomban és a kísértésben; ezek t. i. a bűn felé hajlíthatják, sodorhatják az akaratot. Ez a veszély lehet

belső, midőn bensőnkől támad a kísértés pl. képzeleti képek révén;

külső pl. bűnrecsábító dolgok, személyek, cselekedetek;

közeli, vagy súlyos (proximum, grave), ha belőle erkölcsileg biztosan bekövetkezik a bűn;

távoli, nem súlyos (remotum, leve), ha a bűn elkövetése nem szorosan kapcsolatos vele, azaz, ha a bűn nem biztosan következik be. A súlyos bűnveszély lehet

általában súlyos (absolute grave), azaz mindenki számára súlyos;

viszonylagosan súlyos (relative grave), ha csak egyesek, bizonyos lelki alkatú emberek számára súlyos.

A bűnveszély kerülése. A közeli, azaz *súlyos bűnveszélyt súlyos kötelezettség terhe* alatt kell kerülnünk, mert nyomában a bűn biztosan bekövetkezik. Aki ezt nem teszi, súlyosan vétkezik, mert nem akarván eltávolítani a bűnnek biztos okát, magát a bűnt akarja. Ezért magunknak súlyos bűnveszedelembé való juttatása súlyos bűn. Aki azonban a bűnt elköveti, annak nem lesz két bűne, hanem csak egy, t. i. a veszedelemből bekövetkező bűn, mert ott egy akarati beleegyezésről, egy bűnről van szó.

Súlyos okból és megfelelő óvintézkedések mellett kitehetjük magunkat közeli, súlyos bűn veszélyének is. Ebben az esetben a megtett óvintézkedések kisebbitik a bűn bekövetkezésének lehetőségét, vagyis ezáltal a közeli veszélyt távolivá változtatják. Ilyenkor nem akarjuk a bűnt s ezért bízhatunk Isten segítségében. De ennek az oknak annál súlyosabbnak kell lennie, minél nagyobb a bűn, amelynek beállása, elkövetése fenyeget, azaz minél nagyobb, illetve minél közelebbi maga a bűnveszély.

A megkívánt óvintézkedések: a bűnnek határozott visszautasítása, imádság, más irányú elfoglaltság akár gondolatban akár külső munkában, szentségek buzgó használata stb. Áll ez pl. a papra, akit a lelkipásztori tevékenysége, hivatásos munkája olyan körülmények közé juttat, amelyek számára is bűnveszélyt jelentenek. Ha a bűn elkövetése biztosan előrelátható, akkor semmiképen sem szabad magunkat bűnveszélybe juttatni.

Kisebb, azaz *távoli bűnveszély kerülése* bocsánatos bűn *terhe* alatt kötelező. Épen ezért megfelelő észszerű ok fel-

menthet az ily kisebb bűnveszély kerülésétől. A bűnnek pusztá lehetősége tulajdonképpen nem bűnveszély, mert ez fennáll mindig, mindenütt és mindenki számára; ezért pusztá lehetőségét a bűnös földhöz kötött ember teljesen sohasem zárhatja ki.

Ha valaki olyan bűnveszélybe juttatja magát, amelyből valószínűleg bekövetkezik a bűn (*periculum probabile*), egyesek szerint halálos bünt követ el. Ha azonban a bűn elkerülésének megalapozott reményében juttatja magát ily veszedelembé, tette talán nem mondható mégsem mindig súlyos bűnnek. A gyakorlatban itt is a mentő-okok, a fenyegető bűn súlya, a bűn közelebbi vagy távolabbi veszedelme dönti el a kérdést. Ha valaki a bűn elkövetését valószínűleg magával rántó veszedelembé megfelelő ok nélkül és vakmerően rohan bele, súlyosan vétkezik, mert ebben az esetben nem számíthat Isten segítő kegyelmére.

4. A bűnre való kísértés. (*Tentatio*.)

A kísértés ingerlés a bűnre, törvénytelen, törvényellenes, meg nem megengedett dolgoknak, cselekedeteknek, körülményeknek akaratunkra gyakorolt vonzása. A kísértés bűnné csak akkor válik, ha abba az akarat is beleegyezik.

A kísértés benső okát, forrását természetünk rosszra való hajlandóságában találjuk, amellyel tiltott javak felé, vagy pedig megengedett javak felé rendetlenül, mértéktelen módon tör. Ebből a forrásból minden ember számára adódik kísértés, mert mindnyájan egyformán örökösei vagyunk a rosszra hajló emberi természetnek. E rendetlen hajlam csábítólag, támadólag lép fel az akarattal szemben. A kísértés hevéssége függ a kísértő tárgy csábító erejétől s a rendetlen hajlam kisebb vagy nagyobb fokú lobbanékonyságától, ingerlékenységétől. E rosszra hajló vonzódás három irányban tör elő: 1. ama javak felé, amelyek a testnek kíváncsok (concupiscentia carnis), 2. amelyek a szemre csábítóak (concupiscentia oculorum) pl. fény, pompa, gazdagság, és 3. amelyek önzésünknek, kevélységünknek tetszelgők (*superbia vitae*) pl. hírnév, dicsőség; ez utóbbiak tehát inkább szellemi javakra, értékekre vonatkoznak.

A külső ingert véve alapul, a kísértések forrása, okozója a «világ», illetve a jelzett «földi javak», amelyekkel visszaélhetünk, vagy úgy, hogy tiltott javak után törekszünk, vagy úgy, hogy megengedett dolgokban mértéktelenséget tanúsítunk.

Forrása a kísértéseknek a gonosz lélek is. Bár akaratunkra közvetlen befolyása nincsen, de közvetve érzéki életünk, fantáziánk felingerlésével, csábításával, hízalgő beállításával s ezáltal értelmünk megzavarásával, aggályok keltésével megkísérthet bennünket. Nem kell ugyan azt gondolnunk, hogy minden kísértésünkben a gonosz léleknek van szerepe; fakadhat az magából a rosszra hajló természetünkéből. Végső fokon mégis a gonosz lelket mondhatjuk minden kísértés kútfejének, mert az első bukás, ősszüleink bukása az ő kísértésének eredménye s ezáltal minden bekövetkező bűnnek ősforrása. A gonosz léleknek azonban csak korlátozott hatalma van; működése alá van rendelve az Isten gondviselésének. Isten akaratától nélkül semmi sem történhetik; s ha Isten megengedi (bár nem okozza) a kísértést, ennek oka lehet: hűségünk próbára tétele, erényes életünk fokozása, megerősítése.

A kísértés *súlyos* (gravis), ha súlyosan tiltott dologra vagy cselekedetre hevesen ingerli az akaratot, *nem súlyos* a kísértés (levis), ha nem súlyosan tiltott dologra, vagy cselekedetre, avagy, ha súlyosan tiltott dologra ingerel ugyan, de csak csekély mértékben, nem nagy hevességgel.

Védekezés a kísértéssel szemben. A kísértés tulajdonképeni forrása rosszrahajló természetünk, rendetlen vágyakozásunk. Kérdés, hogyan kell e rosszrahajló természetünkéből feltörő csábítással szemben fellépni, védekezni.

A kísértéssel szemben viselkedhetünk úgy, hogy nem adjuk ugyan beleegyezésünket a kísértésbe, de semmi ellenszert sem alkalmazunk (resistentia negativa), vagy pedig minden akaratilag beleegyezésünket megvonjuk, azaz felébresztett nemtetszéssel elfordulunk tőle, vagy másfelé irányítjuk érdeklődésünket (resistentia indirecte positiva), vagy pedig közvetlen védelemmel, ellenkező erény gyakorlásával igyekszünk a kísértést legyőzni (resistentia directe positiva);

ilyen közvetlen védelem pl. a fantázia visszaszorítása, fizikai kényszer alkalmazása, a gyűlölet ellen a szeretet felkeltése.

A teljes nyugalmi, közömbös álláspont, mely semmiféle ellenállást nem fejt ki, nem megengedett; önmagában véve ugyan még nem bűnös, mert nincs akarati beleegyezés, de közvetve bűnössé válik, mert a beleegyezés közeli veszélyébe juttat; ezért beleegyezésünk megvonása, akarati elfordulás, ellenkezésünk felébresztése szükséges.

Ha van reá megfelelő jogos ok, elégséges az akarati elfordulás, a nemtetszés felkeltése, melyet azonban nem kell állandóan ismételtetni, mert ha nem vonjuk vissza, erejében tovább hat; elégséges továbbá, ha legalább is bennfoglaltan megvan ez az akarati elfordulás azért, hogy megveti a kísértéseket és semmikép sem akar foglalkozni velük. Ily eset fordul elő, midőn a kísértés szükséges és hasznos dolgok végzése közben fordul elő, vagy amidőn rövid lefolyású, átmeneti gerjedelmekről van szó, vagy midőn egyéb ellenállás nem segít, s a különös aggodalom, izgatottság még inkább fokozná a szenvedély hevét; vagy végül, midőn a pozitív ellenállás igen nehéz volna, főképp a kísértés huzamossága miatt.

Általában nem szükséges a kísértéssel szembenálló cselekedet által vagy a kísértés erőszakos elnyomásával (directe) ellenállni, mivel ez többnyire nagyon nehéz, olykor ingerlő, s sokszor nincs is rá szükség. Ezért gyakrabban közvetve kell ellenállnunk a kísértéseknek elménknak, fantáziánknak más tárgyak felé irányításával.

Nagyon üdvös, ha lelkivilágunkat távol tartjuk a bűn tárgyától testet-lelket üdítő elfoglaltsággal, hasznos munkával, okos szórakozással, felüdüléssel, séta, kirándulás, játék, kézimunka, olvasmány, tanulás, karitatív tevékenység vagy bárminemű külső elfoglaltság által.

Ha gyengéd lelkiismeretű emberek aggályoskodnak, vajjon elégendőképp ellenálltak-e a kísértésnek, főképp súlyos bűnre való kísértés esetén, rendszerint nem vádolhatók súlyos mulasztással.

A kísértéssel szemben való ellenállásnak is vannak fokozatai; ezért az ellenállás kisebb vagy nagyobb foka szintén tekintetbe veendő a bűn súlyosságának megállapításánál.

Egyes csábító kísértésekkel szemben nem kell feltétlenül az ellenkező erénygyakorlattal védekezni, mert gyakran jobban beválik a közvetett ellenállás lelkünknek más irányba való terelésével, lefoglaltságával. Vannak azonban oly kísértések, melyekkel szemben nagyon alkalmas a közvetlen védekezés, pl. a szeretet, alázat gyakorlása az önzés s a kevélység kísértéseivel szemben.

5. A benső bűnök. (Peccata interna.)

A belső bűnök lelkünk benső tehetségeiben, az értelemben és akaratban mennek végbe. Három ilyen bűn állhat elő benső világunkban : 1. *bűnös kívánság* (desiderium pravum)

2. *bűnös öröm* (gaudium pravum) és 3. *bűnös gyönyörködés* (delectatio morosa).

A kívánság a jövőben bekövetkező cselekedetre, az öröm a már befejezett, tehát a múltban véghezvitt bűnös cselekedetre, a bűnös gyönyörködés a jelenben a lélek elé álló bűnös cselekedetre irányul. Bár a kívánság jövőre irányul és az öröm a múltban már megtett bűnös dologra vonatkozik, benső lefolyásukban a jelenben elkövetett, azaz most lefolyó bűnök. Az örömnél és gyönyörködésnél csak a bűn helyeslő elfogadásáról van szó, a bűnös vágy azonban a bűnnek megvalósítására tör. A bűnös öröm és gyönyörködés nemük szerint nem különböznek egymástól; az a külső körülmény, hogy az öröm a múltban elkövetett bűnnek örül, a bűnös gyönyörködés pedig a jelenben a lélek elé álló bűnben tetszeleg, nem teszi a kettőt külön jellegű bűnné. Belső lefolyásában a bűnös dolgok, cselekedetek tetszelgő elfogadása mind a kettő és nem több. E kettőtől jelleg szerint elütő a bűnös vágy, mely a jövőben megvalósítandó bűnre tör, mert itt más jellegű az akarat működése. E benső bűnök gyakran összefolynak, együttesen lépnek fel.

a) *A bűnös kívánság.* A bűnös kívánság valamely jövőben elkövetendő bűnnek szándékos kíváncsálma, megkívánása. Ez a bűnös kívánság, vagy mindentől független eltökéltség, elhatározás, határozott megkívánás (desiderium efficax, absolutum) pl. meg fogom ölni ezt az embert, kívánom más halálát; vagy feltételhez kötött kívánság, óhaj (desiderium inefficax, conditionatum). A feltételes kívánságban a feltétel a bűnös cselekvés tárgyára vonatkozik, pl. megtenném, szeretném ezt vagy azt tenni, ha szabad volna.

A bűnös elhatározás magában foglalja a véghezviendő cselekedet minden megismert, tudatos rosszságát, mert az akarat a tárgytól kapja elsősorban jóságának vagy rosszságának jellegét, különböző nemét. Aki elhatározza, hogy a templom kelyhét ellozza, kettős bünt követ el, vétkezik az igazságosság és a vallásosság erénye ellen, szentségtöréssel

kapcsolatos lopást követ el; aki kívánságot, vágyat ébreszt önmagában különböző tisztátalan dolog, cselekedet után, az vét a cselekedetben tudatosan megkívánt rosszasággal.

A feltételhez kötött kívánság, óhaj nem bűn, ha a feltétel eltávolítja a cselekedet bűnös voltát, rosszaságát. A feltételnek megvalósulása kivetkőzteti a cselekedetet rosszaságából. Ennék ma húst, ha nem volna péntek, elmennék vadászni, nem hallgatnék misét, ha nem volna vasárnap.

Ez a feltétel, ha szabadna, ha nem volna bűn, eltávoztatja a cselekvés rosszaságát a következő esetekben:

1. *Pozitív tételes törvény által tiltott dolgokban*, mint az előbbi két példában.

2. Az *oly természeti törvényeknél*, amelyeket bizonyos esetekben áthághatunk; lopnék, ha azt Isten megengedné.

A föltétel a cselekvés rosszaságát nem távoztathatja el:

1. az *önmagukban rossz* cselekedeteknél, ahol tehát semmiféle feltétel nem alkalmazható, mert minden esetben és minden feltétel mellett is rosszak maradnak; káromkodnék, ha nem volna bűn,

2. ha a *bűnt távoztató feltétel* nem a véghezviendő cselekedetre, hanem *más körülményre vonatkozik*; meggyilkolnám a gazdámat, ha nem tartoznék hálával iránta. Ha nem volna hálára kötelezve, akkor sem volna szabad meggyilkolni a gazdáját.

Az oly kifakadásokban, illetőleg föltételes rossz kívánságokban, ahol a föltétel nem veszi el a cselekvés rosszaságát, figyelembe kell venni, vajjon komolyak, szándékosak-e e kívánságok, avagy csak fölindulás, keserűség kitörései, megnyilvánulásai, pl. ha ezt megtenné, megfojtanám, tán meg is gyilkolnám.

b) A bűnös öröm. (*Gaudium pravum.*) *A bűnös öröm szándékos tetszelgés a magunk vagy mások által már elkövetett bűnök felett.*

A bűnös örömmek tárgya lehet 1. *maga a bűnös tett*, 2. *a bűnös cselekedet módja*, 3. *a bűn következménye.*

1. *Nem szabad örülni magának a bűnös tettnek.* A bűnös tetten táplált öröm rosszasága olyan, mint magának az elkövetett bűnös tettnek rosszasága, mert akarati cselekvésünk nemét elsősorban annak tárgya határozza meg. Ezért a szentgyónásban megemlítendő a bűnös örömnek tárgya is, mert más bűn pl. a más meggyilkolásán vagy a más megrágalmazásán táplált öröm. Önként adódik, hogy ennek ellentéte a mások java, boldogsága feletti szomorúság is bűn.

2. *Megengedett a bűncselekmény kiviteli módján táplált öröm,* mert ebben az esetben az öröm tárgya nem a bűnös cselekedet, hanem a kivitelben esetleg megnyilatkozó agyafúrtság, elmésség, művészet, stílus stb.

3. *Szabad örülni a bűnös cselekmény következményének.* Tehát (legalább is elméletileg véve) szabad örülni az örökségnek, amelynek birtokába a rokonok meggyilkolásával jutott valaki. A gyakorlatban azonban nehezen választható el a kettő: a rokonok meggyilkolása s a kapott örökség feletti öröm.

Szabad örülni mindannak, amit kívánni szabad;¹ az anya tehát örülhet leánya halálának, mert az reménye szerint eljutott Isten boldogságába.

c) A bűnös gyönyörködés. (Delectatio morosa.) *A bűnös gyönyör az akaratnak tetszelgő odatapadása a gondolatban, illetőleg képzeletben eléje állított bűnös dologhoz, a bűn kivitelének szándéka nélkül.* (Szándékos elmerengés az eléje varázsolt tárgyon.) A tárgy rosszasága határozza meg magának a gyönyörnek a rosszságát is. Hogy az ilyen gyönyör bűnössé váljék nem szükséges, hogy *hosszabb ideig* tartson (morosa); már a pusztá beleegyezés is bűnné válik.

Különbséget kell tenni a bűnös (szellemi) gyönyörködés és a bűnös nemi élvezet között (delectatio venerea); a gyönyörködés csak a szellemi, értelmi és akarati világban mozog, a nemi élvezet a nemi gerjedelmekben való tetszelgés, illetőleg élvezet; itt azonban nem a nemi gyönyör élvezetéről van szó, amely már más bűn.²

¹ L. II. rész 97.; ² II. rész 132.

Az élénk varázsolt gondolati vagy képzeleti tárgy, illetőleg cselekmény rosszásától függ a belőle származó bűnös gyönyör *súlyos vagy nem súlyos volta*. A bűnös gyönyör tehát, legalább is általában, felveszi tárgyának nemét változtató körülményeit, illetőleg e körülményekből fakadó különböző rosszását is. Ha pl. valaki gyönyörködik egy papnak meggyilkolásában, kettős bűnt követ el: a gyilkosság és a szentségtörés belső bűnös örömet.

Bűnös gondolatokban gyönyörködni és bűnös dolgokról gondolkozni két különböző dolog. Az első nem megengedett, a második megfelelő okból (pl. orvosi, erkölcsstani tanulmányok stb.) megengedett, sőt szükséges.

6. A bűnök megkülönböztetése. (Distinctio peccatorum.)

A szentgyónásban a súlyos (halálos) bűnöket *nemük* és *számuk* szerint kell megvallani. Ezért szükséges tudnunk, mikor súlyos a bűn, nemük szerint hogyan különböznek a bűnök, és szám szerint hány bűnt követtünk el. A súlyos és nem súlyos bűn közti különbséget teológiai megkülönböztetésnek (distinctio theologica) mondjuk. A nem szerinti megkülönböztetésből (distinctio specifica) tudjuk meg, hogyan állnak elő nem szerint különböző bűnök, a számszerinti megkülönböztetésből (distinctio numerica) a bűnök számszerű összegét ismerjük meg.

a) *A bűnök teológiai megkülönböztetése.* (Distinctio theologica.) *Teológiai vonatkozásban*, vagyis Istenhez való viszonylatban megkülönböztetünk *súlyos*, halálos és *nem súlyos*, bocsánatos bűnöket. A bűn az Isten örök törvényén nyugvó erkölcsi rendnek megszegése s mostani üdvrendünkben egyúttal természetfölötti életünknek gyengítője vagy lerombolója. *Súlyosnak mondjuk a bűnt, mely az erkölcsi renden súlyos rést üt, s a természetfölötti élettől teljesen megfoszt bennünket.* Az erkölcsi rendet *nem súlyosan sértő és természetfölötti életünktől meg nem fosztó bűnöket bocsánatos bűnöknek mondjuk.*

A bocsánatos szó nem tökéletes kifejezője a benne foglalt tartalomnak, mert Isten a halálos bűnt is megbocsáthatja, sőt a szükséges feltételek mellett meg is bocsátja. Talán inkább azért mondhatók

bocsánatos bűnnek, mert azokat az Isten a gyónáson kívül is megbocsáthatja, pl. a szeretet cselekedetei révén. A súlyos bűnt *halálos* bűnnek nevezzük, mert megfoszt a megszentelő kegyelemtől s így természetfölötti életünkől.

Különbség van tehát a súlyos és bocsánatos bűn között. Vagyis nem minden bűn egyenlő, hanem egyes bűnök természetük szerint halálosak, mások ugyancsak természetük szerint bocsánatosak. Világosan látjuk ezt a Szentírásból, amely felsorol bűnöket, amelyek kizárnak az Isten országából,¹ de azt is mondja, hogy a megigazultaknak is vannak bűneik, s ezek ellenére is igazak maradnak az Isten előtt.² A kisebb bűnök természetéből is következik, hogy nem tudhatók be súlyos bűnöknek, mert az erkölcsi rendet csak kis mértékben zavarják és így Istenhez fűzött természetfeletti kapcsolatunkat sem rombolják le teljesen. Következik ez a tisztítóhely és pokol létezésének dogmájából is; mert a tisztítóhelyre nem volna szükség, ha nem volna bocsánatos bűn.

Miből állapítjuk meg a halálos és bocsánatos bűn közötti különbséget? Hogy mely bűnök súlyosak, megtudhatjuk a bűnök természetéből, a Szentírásból, a pápák és az egyetemes zsinatok határozataiból, a szentatyák és hittudósok egyező véleményeiből, továbbá a pozitív, azaz tételes törvényekből, a törvény megsértése esetére alkalmazott szigorú büntetésből, pl. a kiszabott kiközösítésből.

Súlyosnak veendőők azok a bűnök, amelyekre a Szentírás mondja, hogy *kizárnak* Isten országából, hogy *megvetendőők*, *gyalázatosak* (abominabilia), hogy az *Isten gyűlöletét vonják maguk után*, *örök büntetést*, *örök halált érdemelnek*, vagy amelyekért Isten külön kárhozzátással (vae!) fenyeget.

A bűn *természetéből* következtethetünk súlyos voltára: ha a vétkes cselekedet vagy mulasztás súlyos jogtalanságot tartalmaz Istennel szemben, ha nagy veszélyt hoz az emberi közösségre, Egyházra, államra, vagy nagy kárt okoz felebarátunk, vagy saját magunk lelki vagy testi javaiban.

¹ 1. Kor. 6, 9—10.

² Eccl. 7, 21.

A bűn tárgyának súlyosságát tekintve vannak *teljes nemük szerint súlyos* (ex toto genere suo mortalia), vagyis tárgyak szerint mindig súlyos bűnök. Itt az anyag csekélyisége (parvitas materiae) nem szünteti meg a bűn súlyos voltát. E bűnök csak a cselekvés beszámíthatóságának gyengüléséből lehetnek bocsánatosak. Ilyen bűnök pl. a káromkodás, esküszegés, hitetlenség.

Vannak továbbá *teljes nemükben bocsánatos* bűnök (ex toto genere suo venialia). Ezek nemük keretében mindig bocsánatosak: pl. a hazugság, de fellépő körülmények miatt ezek is súlyosakká válhatnak.

Egyszerűen *nemük szerint súlyosak* (ex genere suo mortalia) azok a bűnök, amelyek nemük szerint magukban véve súlyosak ugyan, de az anyag csekélyisége folytán bocsánatos bűnök is lehetnek. E bűnök tehát lehetnek súlyosak és bocsánatosak is. Az anyag csekélyiségéről olyan bűnöknél beszélhetünk, amelyekben véges részekre bontható javak ellen vétünk. Ilyen a pénz, istentiszteleti szertartások stb. Csekélyértékű pénz ellopása, az istentiszteleti szertartásokból kisebb rész elhagyása tehát lehet bocsánatos bűn, mert csekély az anyag. Hogy mekkora e bocsánatos bűnt kitevő csekély anyag, meghatározzuk abból, hogy *a)* a bűn által sértett javaknak mily értékük van önmagukban; *b)* *részleges jó sértése esetén láthatjuk az egészel való összehasonlításból*, *c)* végül megítélhetjük abból, hogy a sérelmes cselekedet milyen fontosságú a törvény által szem előtt tartott cél elérése szempontjából.

α) **A halálos bűn.** (Peccatum mortale.) A bűnnek, mint erkölcsi cselekedetnek, kettős eleme van: *tárgyi*, vagyis a cselekedet magában véve, és *alanyi*, vagyis a bűn elkövetőjének lelkiismeretbeli állásfoglalása.

Az alanyi elemet tekintve a halálos bűn szabadakaratból, azaz lelkiismeretből fakadó cselekedet, amely *által az ember teljesen elfordul, elszakad az Istentől mint legfőbb javától és végső céljától s végcélját a teremtett dolgokba*

helyezi. A halálos bűn az erkölcsi rendet lényegében töri meg.

Isten teremő kezének alkotása az ember is, akinek minden más teremtménnyel együtt Isten dicsőítése a kötelessége és célja. A teremés tényéből fakadó és végső cél munkáló kötelezettségének akkor tesz eleget, midőn Isten akaratát teljesíti, őt mindenekfölött szereti. Evvel tartozik Istennek, akinek teremő szeretete mutatkozik egész lényében. Ez a lényeges viszony törik meg a halálos bűn elkövetése által. Az ember teljesen elfordul Istentől, és teremtett dolgokba helyezi végcélját és így a saját maga javát helyezi Isten java elé. Ez az elfordulás, az Isten iránti szeretet teljes megszűnése, a halálos bűn lényege; ez lesz a bűnhődés is érte: az Istentől való teljes elszakítás, vagyis az örök kárhozat (poena damni). E teljes szakítás történhetik kifejezetten az istengyűlölet bűne által, vagy azonos hatással bennfoglaltan (virtualiter implicite) minden más halálos bűn által, mert azzal az ember Istennek súlyosan kötelező akaratát megvetve a teremtményhez fordul — Isten helyett.

Tárgyi szempontból a halálos bűn az erkölcsi rendet súlyosan sértő cselekedet. Az erkölcsi rend három irányú lényeges kapcsolatból fakadó kötelezettséget ró ránk: Istennel, saját magunkkal és felebarátunkkal szemben. E kapcsolatok súlyos megsértése halálos bűn. Így pl. az Istennel szemben a hitetlenség, káromkodás, saját magunkkal szemben öngyilkosság, részegség, felebarátunkkal szemben súlyos lopás, becsületsértés stb.

A halálos bűn következménye. Mostani üdvrendünkben Isten az ő természetfölötti birtoklását ígérte számunkra. Ez történik a megszentelő kegyelem útján. A megszentelő kegyelemmel szükségszerűen együtt jár Isten természetfeletti szeretete. A halálos bűn ettől a megszentelő kegyelemtől s így az Istennel összekötő természetfölötti kapcsolattól foszt meg minket, de egyúttal megfoszt a belénköntött természetfölötti szeretet erényétől és a Szentlélek ajándékaitól is. Nem foszt meg szükségképen a hit és remény természetfeletti istenies erényeitől, amelyek csak a velük ellenkező súlyos bűnök által tűnnek el lelkünk-ből. A megszentelő kegyelem elvesztése nagy sebet, foltot hagy az ember lelkén (macula peccati).

A halálos bűn következtében megmarad lelkünkben bűnösségünk állapota, Istentől való elfordulásunk állandósulása, a *bűnösség* (reatus culpaе), melyet a lélekből bánattal kell eltávolítani, és a büntetésre méltó állapotunk, *büntetendőségünk*, azaz büntetést érdemlő lelki beállítottságunk (reatus poenae). Ezért Isten örök kárhozatba dönthet bennünket, azaz megvonja tőlünk barátságát (poenae damni), és büntetést (poena sentus) ró reánk, mert a teremtet dolgokat elébe helyeztük az örök isteni javaknak.

A halálos bűnnel elveszítjük összes érdemeinket, lehetlenné válik újabb érdemek szerzése, és méltatlanokká válunk újabb segítő kegyelmek elnyerésére.

β) *A bocsánatos bűn.* (Peccatum veniale.) A bocsánatos bűn *alanyi* (subjectiv) *elemét tekintve nem teljes elfordulás, teljes elszakadás Istentől.* Tárgyi elemét tekintve az erkölcsi rendet nem lényegében sértő cselekedet, hanem inkább kisebbfokú rendellenesség. A bocsánatos bűnben tehát vagy nincsen meg a teljes szándékosság, s ezért nem lehet teljes elfordulás Istentől, vagy nincsen szó súlyos törvényről, melynek megtartása szükséges az erkölcsi rend megőrzésére és biztosítására. Bocsánatosak tehát a bűnök cselekvésünk tökéletlensége miatt (ex imperfectione actus), vagy a cselekvés tárgyának csekély volta miatt (propter parvitatem materiae).

A bocsánatos bűn következménye. A bocsánatos bűn a megszentelő kegyelmet nem oltja ki a lélekből, sőt azt nem is kisebbíti s így a többi belénk öntött erényeket, sőt az eddig szerzett érdemeinket sem. Káros következménye azonban buzgóságunk, szeretetünk gyengítése; az erények gyakorlatában lanyhává, a halálos bűn elkövetésére hajlamossá tesz, ellenállásunkat a bűn ellen megtöri. Mivel a bocsánatos bűn is Isten nemtetszését vonja maga után, általa is előáll lelkünkben bűnösségünk állapota (reatus culpaе), s a büntetést érdemlő állapot (reatus poenae), bár ez nem az örök kárhozat szenvedéseinek, hanem ideiglenes

büntetés elviselésének kötelezettsége a földön vagy a tisztítóhelyen. Míg a halálos vagy bocsánatos bűntől meg nem szabadulunk, addig az említett következmények, hatások a lélekben megmaradnak, s ezt a lelkiállapotot állapotbeli bűnnek (*peccatum habituale*) mondjuk.

b) A bűn feltételei. *a) A halálos bűn feltételei.* A bűn Isten törvényének tudatos és szándékos áthágása. Forrása tehát kettős: az értelem és az akarat. A tudatosságot és a szándékosságot (az akarat beleegyezését) azonban több dolog gyengíti, akadályozza. Megtörténhetik tehát, hogy súlyos törvény ellen vét valaki, de a teljes tudatosság, szándékosság hiánya miatt bűne nem súlyos. Kérdés, milyen feltételeknek kell érvényesülniök ahhoz, hogy halálos bűn jöjjön létre. Három feltétel teljesülésével lesz *súlyossá a bűn*: 1. ha *anyaga súlyos*, 2. ha *teljes figyelemmel*, tudással s ha 3. *teljes beleegyezéssel, megfontolt szándékossággal* történt.

1. A *súlyosságot* a lelkiismeret ítéli meg. Ezért ha magában véve nem súlyos anyagban vétkezik is valaki, ha azt lelkiismeretben súlyosnak tartja, súlyos bűnt követ el, mert a lelkiismeret a végső döntő fórum a bűnösség megállapításában.

2. Szükséges a teljes figyelem (*advertentia plena*), azaz az embernek *teljes tudatában kell* lennie a megnyilatkozó *rosszaság súlyos voltának*, a törvény súlyosan kötelező erejének. Az ismeretnek azonban nem kell egészen világosnak lennie, azaz nem kell a bűn súlyosságát elemeiben, nem szerint is megismerni. Elég pl. ha valaki tudja, hogy a szent tárgyaknak ellopása jelentősen nagyobb bűn, mint más profán tárgyak elvitele; ez a tudata, ismerete elegendő a súlyos bűn elkövetéséhez és nem kell egész pontosan ismernie szentségtörés jellegét.

A teljes tudatosság (figyelem) hiányából fakadnak a *féligtudatos bűnök* (*semideliberata*): a félálomban, félig ittas állapotban, a harag indulatában, nagy szórakozottságban, izgalmakban, hisztériás állapotban elkövetett cselekedetek.

A teljes tudatosság hiányának jele az is, ha valaki rögtön a tett elkövetése után alig emlékszik rá, mit is cselekedett, vagy aki tettére visszagondolva, biztosra veszi, hogy ilyet nem követett volna el, ha teljes tudatában lett volna cselekedete bűnös voltának.

3. Szükséges a teljes beleegyezés (consensus plenus), azaz teljes, megfontolt *szándékosság*. Kétség esetén, főképp benső bűnöknél, vajjon megvolt-e a beleegyezésünk, a következő szempontok szerint kell igazodnunk:

Ha gyengéd lelkiismeretű, a bűnt gondosan kerülő ember kételkedik bűnbe való beleegyezéséről, feltehetjük, hogy nem egyezett bele a bűnbe. Ha valaki a bűn elkövetése után rögtön aggódik, nyugtalankodik és megrettenve a bűntől, undorodva elfordul tőle, szintén feltehetjük, hogy nem egyezett teljesen bele. Annak, aki a bűnt külsőleg könnyen keresztülvihette volna, de nem tette, valószínű, hogy benső bűne sem volt teljesen szándékos.

Ha valaki ingadozott, vajjon elkövesse-e a bűnt, vagy kerülje, és ingadozása megfontolt latolgatás volt (deliberatio vera et plena), akkor ingadozása bűnnek, súlyos bűn esetén súlyos bűnnek tudható be; ha azonban csak némi huzavona, lanyhaság volt benne a fellépő kísértéssel szemben, akkor nem súlyos a bűn.

Mikor és hogyan válik a neme szerint súlyos bűn bocsánatos bűnné? A neme szerint súlyos bűn bocsánatos bűnné válhatik: 1. ha valaki *téves lelkiismerettel bocsánatos bűnnek* tartotta és mint ilyet követte el, 2. a *kellő megfontoltság és szándékosság hiánya* következtében, 3. a bűn anyagának *csekélysége* miatt, 4. a törvény megtartásától *mentesítő okok* következtében.

Lehet pl. okom a szentmisehallgatás elhagyására, mely magában véve nem elegendő ahhoz, hogy teljesen kimentsen, de enyhíti mulasztásom súlyosságát, illetve felment a súlyos bűntől, a súlyosan bűnös mulasztástól. A nemük egész körében súlyos bűnöknél csak a beszámíthatóság, illetve teljes tudatosság és szándékosság gyengüléséből származhatik bocsánatos bűn; de nem az anyag csekélységéből.

β) *A bocsánatos bűn feltételei.* Bocsánatos bűnt akkor követünk el, 1. ha csekély anyagban, vagyis nem súlyos kötelezettség ellen vétkezünk, 2. ha a magában véve súlyos kötelezettséget téves lelkiismerettel nem súlyosnak tartva megszegjük, vagy végül, 3. ha a súlyosan kötelező anyagban vétünk is, de nem teljes megfontoltsággal és beleegyezéssel (semideliberata).

A nemük egész terjedelmében, vagyis a magukban véve *bocsánatos bűnök halálössá válhatnak* :

1. *Téves lelkiismeret következtében*, ha t. i. a bocsánatos bűnt súlyosnak tartva követjük el.

2. Ha a bocsánatos bűnt súlyosan vétkes *cél elérésére* (szándékából) eszközként használják föl. Itt a súlyosan bűnös szándék rosszasága átcsap az előkészítő cselekedetekre is, bár a bűn befejezésével, magával a súlyosan rossz cselekedettel egy erkölcsi egységbe olvad. Aki tehát szándékosan 100 pengőt lop, de ezt részletekben, esetleg csak 20 filléres részletekben viszi is végbe, a kis lopás is súlyos bűnnek számít a 100 pengős lopás szándéka miatt.

3. Ha általa *botrányt okozunk másoknak*. Így pl. a pap, a szülő, az előljáró kisebb bűnös tetteivel is súlyos botrányt okozhat mások előtt.

4. Ha valaki magának a *törvényhozónak*, mint ilyennek, vagy a *törvénynek megvetéséből* (contemptio formalis) szegi meg a törvényt; az ilyen bűn végeredményben Isten ellen irányul, mert a törvényhozási hatalom, ha közvetve is, Istentől származik. Nincs szó a törvény ily megvetéséről s ezért rendszerint nincs szó súlyos bűnről, ha valaki a törvényt meg nem felelőnek, rossznak minősíti, s ezért nem tartja meg (contemptus materialis), vagy pedig a törvényhozó, a parancsoló meggondolatlansága vagy rosszindulata miatt nem tartja meg a törvényt. Az isteni törvénnyel szemben azonban e megvetés minden esetben súlyos bűn.

5. Ha *közeli bűnveszedelmül szolgál* súlyos bűn elkövetésére.

6. A földi dolgokhoz való túlságos ragaszkodás következtében, ha ez oly fokú, hogy súlyos parancs teljesítését is kész elhagyni alantasabb élvezet miatt.

7. *Az egybeforradó bűnanyag súlyossá növekedésével, ha a bűnös ennek tudatára ébred.*

A bocsánatos bűnöknek pusztán számszerű növekedésével nem áll elő súlyos bűn, mert a súlyos és bocsánatos bűn között lényeges különbség áll fenn. Az az elhatározás tehát, hogy minden bocsánatos bűnt elkövetünk, nem halálos vétés, legalább is elméletileg nem; gyakorlatilag azonban súlyosan bűnös az ilyen elhatározás a súlyos bűn elkövetésének biztos veszélye miatt.

c) **A bűn súlyossága.** A bűn súlyosságának, azaz a benne foglalt rosszaságnak különböző fokai lehetnek. Az egyik bűn súlyosabb lehet a másiknál.

Kitűnik ez a különböző fontosságú és súlyú törvényekből és erényekből, amelyeket sértenek. E kérdésben a következő szempontok szerint kell igazodnunk:

1. Annál nagyobb a bűn, *minél nagyobb erényt, minél fontosabb törvényt sért.* Ugyanazon erény elleni bűnöknél súlyosabbak a tiltó törvények elleni vétségek, mint a cselekvésre szólító törvények elleni bűnök.

2. Annál nagyobb a bűn, *minél nagyobb a sértett személy méltósága.* Súlyosabbak tehát a bűnök, amelyekkel Isten személyét közvetlenül sértjük, mint bármely más ember ellen elkövetett bűnök.

3. Annál nagyobb a bűn, *minél értékesebb, nagyobb javakat sért.* Ezt főképp a felebarátunk ellen elkövetett bűnök súlyosságának megállapításánál kell szem előtt tartanunk.

Ezek szerint a bűnök súlyosságának sorrendjét a következőkben állapíthatjuk meg:

1. Közvetlenül Isten ellen irányuló bűnök: istengyűlölet, hitetlenség, kétségbeesés.

2. Isten külső javait sértő bűnök: káromkodás, babona, esküszegés, istenkísértés; idesorozhatók Krisztus embersége és az Oltáriszentség ellen elkövetett bűnök.

3. Közvetve Isten ellen irányuló bűnök: Istennek szentelt személyek, tárgyak, helyek megsértésével; idetartoznak a különböző szentségtörések, simonia.

4. Emberi személyeket sértő bűnök: saját magunk, hozzátartozóink, szüleink, rokonaink, előjáróink és általában felebarátaink elleni bűnök.

5. Felebarátaink javai ellen elkövetett bűnök: élet, hírnév, vagyon ellen elkövetett bűnök, gyilkosság, rágalom, lopás.

7. A bűnök nem szerinti megkülönböztetése.

(*Distinctio specifica.*)

A tárgyak, melyek körül cselekvésünk mozog, illetőleg amelyekkel cselekvésünk kapcsolatos, más és más parancsok és erények körébe tartoznak. Ezért a bűnös cselekedetek is nemük szerint különbözők lehetnek, amint elütő a tárgyak, avagy más és más parancsba vagy erénybe ütköznek. Akár a *bűnök tárgya* (Szent Tamás), akár a *parancsok* (Vasquez), vagy az egyes *erények* (Scotus) elleni vétség szerint osztályozzuk a különböző nemű bűnöket, lényegileg ugyanoda jutunk, mert minden bűnnek megvan a sajátos tárgya, amely vagy valamely parancsba, vagy pedig erénybe ütközik. Ha a bűnöket, mint az erények elleni vétségeket osztályozzuk, akkor következő esetekben állanak elő nemük szerint különböző bűnök:

1. Ha *különböző erényeket sértenek*, pl. a hittagadás és a gyilkosság különböző nemű bűnök, mert különböző erények ellen irányulnak. A hittagadás a hit erénye, a gyilkosság az igazságosság erénye elleni bűn.

2. Ha *ugyanazon erényt sértik ugyan*, de a *cselekedet tárgya teljesen különböző* (*objectum formaliter diversum*). Az igazságosság erényének tárgya, anyaga lehet pl. az élet, hírnév vagy pedig vagyoni érték. E különböző tárgyak miatt nem szerint különböző lesz a bűn is, noha ugyanazon erény ellen vétkezünk is. Hasonlóképen az esküszegés, káromkodás, fogadalomszegés, egy erény (a vallásosság) ellen irányuló vétkek, mégis különböző nemű tárgyak miatt különböző nemű bűnöknek számítanak.

3. Ha egyazon erény ellen irányulnak ugyan, de ellentétes módon (contrario modo), mégpedig túlzás, vagy fellépő hiány révén (per excessum vel per defectum). A vakmerő bizakodás és a kétségbeesés pl. különböző nemű bűnök, mert noha ugyanazon erény, a remény elleni vétkek, de ellentétes módon.

4. Ha egyazon cselekedetet követelő parancsoknak más és más erény az indítóoka, a bűnök nemük szerint annyi bűnnek számítanak, ahány erény a parancsoknak indítóoka. Aki a bűjt megtartására fogadalommal is kötelezte magát, a bűjt megszegésével nem szerint két bűnt követ el, mert vét a mértékletesség erénye ellen, melyből az egyházi parancs fakad és a vallásosság erénye ellen is a megszegett fogadalom következtében, mert a fogadalom megtartására a vallásosság erénye kötelez.

5. Ha egy és ugyanaz az erény az indítóoka a különböző parancsok által megkövetelt cselekedeteknek, akkor a parancsok áthágása nem szerint egy bűnnek veendő. Nem szerint egy bűnt követ el pl. aki lop, noha a lopást a természettörvény, az isteni tételes törvény és az emberi törvény egyaránt tiltja, mivel mind a három parancsnak egy, azaz az igazságság erénye az indítóoka (motivum).

8. A bűnök szám szerinti megkülönböztetése. (Distinctio numerica.)

A bűnök szám szerinti összegének megállapításánál a számítási egység nem a fizikai, hanem az erkölcsi cselekedet. Azt kell tehát megtudnunk, hogy a bűnös cselekedetek hány erkölcsi egységet alkotnak, s akkor megtudjuk, hogy szám szerint hány bűnről van szó. Lehetséges ugyanis, hogy

több (fizikai) cselekedetünk erkölcsileg egybeforr, s ezért erkölcsileg egy bűnt alkot,

egy bűnös cselekedet több tárgyra, személyre vonatkozik ugyan, de ezek a tárgyak és személyek egy erkölcsi egységet alkotnak és így, mivel a bűnös cselekedet csak egy erkölcsi egységet sért, szám szerint csak egy bűnt alkot.

Ha cselekvésünk folyamatossága *erkölcsileg megszakad* s később újra folytatódik, akkor szám szerint új bűn keletkezik. A folyamatosság megszakadása más és más módon áll elő, ha pusztán benső bűnökről, ha külsőleg is véghezviendő bűnökről, vagy pedig magukról a külső bűnös cselekedetekről van szó. Mind a három esetben, valahányszor a cselekvés folyamatossága megszakad és újra kezdődik, szám szerint új bűn áll elő.

Az első kérdés az, *hogyan forrhat össze több cselekedet egy erkölcsi egységbe* és így mikor veendő szám szerint *egy bűnnek több cselekedet*.

Több cselekedet egy erkölcsi egységbe olvadhat:

1. Az *elérendő bűnös cél szándékából*, illetőleg a bűnt elkövetőnek bűnös célra törekvő szándékából (ex intentione finis, agentis). Ebben az esetben a bűnös szándék átjárja az összes akár belső, akár külső bűnös cselekedeteket, amelyek *eszközü*l szolgálnak a bűnös cél elérésére s így erkölcsileg egybeforrasztja őket, még ha esetleg hosszabb időköz esik is egyes cselekedetek közé. Ha valaki elhatározza, hogy megöli ellenfelét, a gyilkolás szándéka erkölcsileg egységbe tömöríti mindazokat a cselekedeteket, melyek a bűn előkészítéseként hozzájárulnak a bűnös cselekedet véghezviteléhez (a bosszú gerjedelme, e bosszú többszöri megismétlése, fegyver vásárlása és végül a gyilkosság). Ha valaki elhatározza, hogy 100 pengőt lop (a cél 100 pengő lopása), de a 100 pengőt nem egyszerre, hanem részletekben lopja el, egy bűnt követ el, mivel a 100 pengő ellopásának szándéka a részletlopásokat erkölcsileg egybeforrasztja. Ezért elég a szentgyónásban azt mondani: embert öltem, 100 pengőt loptam.

Megjegyezzük, hogy az első részletlopás is bármily kicsiny, súlyos bűnnek számít, amint a bekövetkező többi lopás is, de összességükben a szándék következtében egy bűnné olvadnak össze.

2. Erkölcsileg egységbe forrasztja az *egynemű* belső és külső bűnös cselekedeteket az *indulat heve* (affectus volun-

tatis), még ha némi időköz választja is el a cselekedeteket egymástól.

Ha valaki indulat hevében többször káromkodik, többször esküszik, átkozódik, egy bűnt követ el; ha valaki hosszabb időn keresztül tisztátalan gondolatokban gyönyörködik, ha közbe-közbe rövid időre meg is szakad ez a gyönyörködés, egy bűnt követ el, mert a kis időköz a cselekedet egységét nem bontja meg.

3. Erkölcseleg egybefolynak a cselekedetek, ha *azok egy egésznek összetevő részei* (partes integrantes).

A breviárium elmondásának kötelezettsége ily erkölcsi egészet alkotó köteletség, egy nap kötelezettsége. De részekre bontható, sőt az egyes részek, pl. órák elmondása külön-külön is súlyosan kötelező. Mégis ha valaki elhatározza, hogy az egészet elhagyja, vagy pedig minden elhatározás nélkül egyszerűen nem mondja el, csak egy bűnt követ el. De ha valaki elhatározza, hogy a felét elhagyja s csak a felét mondja el, s később elhatározza, hogy a felét sem mondja el, két bűnt követ el. Itt t. i. már két erkölcsileg szétválasztott bűnös akarati elhatározásról van szó, amelyek nem egy egészre, hanem súlyos kötelezettséggel elmondandó két részre vonatkoznak. Ha a pap súlyos bűn állapotában többeket áldoztat (amivel egyesek szerint súlyosan, mások szerint — helyesebben — bocsánatosan vét) egy bűnt követ el, mert az áldoztatás egy kiszolgálás (egy étkezés) s így egy erkölcsi egység, s ezért egy bűnnek veendő. Több erkölcostudós szerint egy bűnt követ el a pap, ha egy alkalommal folytatólagosan több embert feloldoz, mert ezt egy papi szolgálatnak (functionak) tekinti; nem így pl. Prümmer,¹ aki a feloldozást oly cselekedetnek tartja, mely teljesen önálló, a másiktól elszigetelt és magában befejezett tárgy (obiectum totale).

b) Amint említettük, több önálló cselekedet hosszabb folyamatú erkölcsi egységgé forrhat. A cselekvés folyama,

¹ I. n. 380, 3.

illetőleg erkölcsi egysége azonban meg is szakadhat, s így az a kérdés merül fel, mikor lesz a megszakadás, megszűnés akkora, hogy a cselekvés folytatása, illetve újra felvétele erkölcsileg önálló cselekedetté, tehát szám szerint is új bűnné válik.

Másképp történik e megszakítás a benső bűnöknel, a külső cselekedet megtételére elszánt akaratnál, és másképp a külső bűnöknel.

a) Az ugyanazon tárgy körül mozgó *folyamatos benső* cselekedet egysége megszakad:

1. *a bűnnek szándékos visszavonásával,*
2. *szándékos abbahagyásával, vagy*
3. *egyszerű — bizonyos körülmények, más elfoglaltság folytán történő — megszűnésével.*

Ha valaki folyamatosan rossz gondolatokkal foglalkozik s közben néhány szót vált mással, de aztán rögtön visszatér rossz gondolataihoz, az egység nem szakad meg; ha az ily beszélgetés hosszúra nyúlik és teljesen elvonja a rossz gondolatoktól, de aztán újra visszatér hozzájuk, szám szerint új bűn áll elő. Az indulat heve, ha közben mással foglaljuk el magunkat, hamar lelohadhat. Általában két-három órai időköz már megszakítja a benső indulatból fakadó bűnt, pl. a gyűlöletet.

β) A külső megvalósításra törő, vagy a véghezvitelt már meg is kezdő *szándék által egybefonódó cselekedetek erősebben olvadnak egybe erkölcsi egységbe. Ez a szándék akkor szakad meg, ha*

1. *szándékosan visszavonjuk, vagy*
2. *a szándékosan megkezdett cselekedetet szándékosan megszüntetjük, azaz a cselekvéstől szándékosan elállunk.*

Ha *nem szándékosan szüntetjük meg* rossz cselekedetünket, akkor hosszabb időköz szükséges ahhoz, hogy a cselekedet erkölcsi egysége megszakadjon.

Aki pl. elhatározza, hogy lopni fog, abban e szándék napokig eltarthat, vagy aki bosszú után liheg, e bosszúvágy hetekig élhet, ha azt vissza nem vonja és tudatosan el nem áll tőle. Hogy a nem szándékos abbahagyás esetén a bűn megszakításához mekkora idő szükséges, azt a bűn súlyosságából és egyéb különleges körülményekből ítéljük meg. Aki pl. elhatározza, hogy lopni fog, s ezt a szán-

dékát 3—4 napon keresztül lelkében hordja s közben e szándékát többször meg is újítja és csak aztán követi el a lopást, egy bűnt követ le. Ha azonban elhatározza, hogy ma éjszaka lop, és bár gondol erre a szándékára, de a lopást mégsem hajtja végre, másnap azonban újra felteszi magában, hogy lopni fog, az két bűnt követ el, mert az első esetben elhatározásától, illetőleg a bűn elkövetésétől szándékosan elállt.

γ) Külső bűnös cselekedetek számszerűleg különálló bűnöknek veendőek, ha magukban teljes és más külső bűntől független bűncselekményt alkotnak, vagyis ha nem részei, vagy eszközei más bűnös cselekedetnek s a bűnös szándék s az indulat heve nem egyesíti erkölcsi egységbe.

Ezért aki két esetben teljesen *különálló* bűnt követ el, két bűnnel vétkezik, még ha rövid egymásutánban történnek is. Két bűnt követ el pl. aki két ízben sebez meg valakit, hacsak — amint említettük — a nagyobb sértés szándéka, vagy az indulat heve nem egyesíti az egyes cselekedeteket erkölcsi egységbe. Annál, aki valamely tiltott könyvet nem egyszerre, hanem részletekben olvas el, az egyes esetben történő olvasás különálló cselekedet ugyan, de a szándék, hogy az egész könyvet el akarja olvasni, erkölcsileg egy egységbe tömöríti az egyes olvasásokat.

Az olyan külső cselekedetek, amelyeknek *teljesen különálló* vagy *elütő a tárgya*, s amelyek önmagukban *teljesen befejezettek s elszigeteltek, erkölcsi egységbe sem a szándék sem az indulat heve által nem vonhatók*. Ha pl. a pap elhatározza, hogy egy hónapon keresztül elhagyja a breviáriumot, minden egyes napnak mulasztása külön-külön bűnnek tudandó be, mert az egy napi elmondás különálló, a másik napétól független, elszigetelt kötelezettség s ezért az egyes mulasztások nem vonhatók erkölcsi egységbe; minden önfertőzés, mint magában teljesen befejezett cselekedet, mindig különálló bűn.

c) De vajjon sokszorozódik-e **egy cselekedet** számszerűleg (erkölcsi értelemben), ha *több tárgyra irányul?*

A kérdés eldöntése attól a körülménytől függ, hogy a

cselekedet által érintett több tárgy egy erkölcsi egységet alkot-e, vagy legalábbis egy erkölcsi egységbe foglalható-e.

Több tárgy (személy) néha már *magában véve is egy erkölcsi egységet alkothat* pl. a család, az állam vagy legalább is egy erkölcsi egységbe foglalható pl. a baráti kör, ellenségeink csoportja.

Egy cselekedet több tárgyának egységbe tömörülésénél más és más elvek érvényesülnek a belső és külső bűnöknel.

1. A pusztán *belső cselekedetben* (vágyban, kívánságban) az *egyenmű tárgyak*, személyek *egységbe tömöríthetők*, erkölcsi egészként foghatók fel.

Aki tehát pl. *elhatározza*, hogy egy hónapon keresztül nem mondja el a napi zsoltosmát, ezzel az elhatározással egy bűnt követ el; megjegyzendő, ha ezt *megvalósítja*, az egyes napok mulasztása szám szerint külön-külön súlyos bűn, mert amint láttuk, az ilyen teljesen különálló, egymástól elszigetelt külső kötelességmulasztás a többivel nem foglalható egy egységbe.

2. Aki ellenségének több *bajt, rosszat*: nélkülözést, halált, vagyoni romlást kíván, annak ez a *kívánsága* egy bűn, mert mindezeket egybefoglaltan, mint *halom rosszat*, sereg *rosszat kívánja* neki.

Hasonlóképen annál, akinek gyűlölete sok emberre irányul, vagy aki több embert akar meggyilkolni, a gyűlölet, illetve gyilkos szándék egy bűnnek veendő, ha ezeket az embereket egy *tömegként, csoportként* egységbe foglalja.

3. A több tárgyat érintő *külső bűnös cselekedet* csak akkor vehető szám szerint egy bűnnek, ha a bűn tárgyköre a fentebb említett módon *egy erkölcsi egységbe tömöríthető*.

Ha tehát valaki megrágalmaz egy családot, testületet, szám szerint egy bűnt követ el, ha a családnak, mint ilyennek szándékozott ártani, nem pedig külön-külön minden egyes tagjának.

Egyes erkölcstudósok szerint egy bűnnek veendő (a szentgyónásban szükséges bevallás szempontjából) az a bűnös cselekmény is, mely többeket érint, ha azokat mint csoportot egy egységbe foglalja. Ha valaki pl. elsüti fegyverét és azt egy csoport ellen irányítja, akkor tulajdonképpen egyszerre ennek az embercsoportnak, mint

erkölcsi egységnek akart ártani, s ezért egy erkölcsi teljesítménynek fogható fel; ezt a szentgyónásban azonban legalább is így kell bevallani: több ember életét kioltottam, vagy több embert meggyilkoltam.

Tekintélyes erkölcsstudósok Szent Alfonzzal egyetemben azon a véleményen vannak, hogy aki egy gyilkos cselekedettel több embert megöl, vagy egy rágalmazással több embert sért, többnek együttes vagyonát lopja el, annyi bűnt követ el, ahány ellen vétett, mert az ily cselekedetben egyesek meggyilkolása, rágalmazása, meglopása teljesen különálló, erkölcsi egységű cselekedet (objectum totale), s az ily cselekedet több különálló rossziaságot tartalmaz még akkor is, ha az ugyanazon erény ellen irányul is. A szentgyónásban azonban a fent említett vélemény szerint ezeket nem kell külön-külön bevallanunk. Igaz ugyan, hogy az ily több különálló tárgyat érintő egy cselekedetben ezek a maliciák, azaz egyes tárgyat érintő rossziaságok homályosan (virtualiter, erőbelileg) bennfoglaltatnak, de a szentgyónásban megkövetelt vallomásnál ezt nem kell feltüntetni, hacsak nem szerint vagy formálisan nem különböznek egymástól, vagy ha ugyanazon nem keretében az egyes tárgyak, személyek ellen egyenként kifejezetten nem irányul a cselekvés.

Mínthogy azonban a szentgyónásnak úgy kell történnie, hogy a gyóntatónak tiszta képe legyen a bűnös állapotáról, ehhez szükségesnek látszik ily esetekben a minél teljesebb bűnbevallás.

Ha egy cselekvés több egymástól teljesen elütő, nem szerint teljesen különböző tárgyat érint, a tárgyak erkölcsi egységbe nem vonhatók, akár benső, akár külső cselekedetről van szó. Ha pl. valaki egy lövéssel leteríti a lovast és lovát, nem egy, hanem két bűnt követ el.

9. Főbűnök, bűnös készségek. (Vitia capitalia.)

Főbűnöknek mondjuk az eredeti bűn következtében *önként jelentkező rossz hajlamokat, és szándékosan kifejlesztett rossz készségeket, amelyek különböző tiltott javak felé ösztönzik az akaratot.* A főbűnök elsősorban bűnös készségek, amelyekből mintegy forrásokból fakadnak sajátos vagy velük kapcsolatos rokon bűnök, bűnös kihatások.

Hét főbűnt különböztetünk meg; ezek a kevélység, a fösvényesség, a bujaság, az irígység, a torkosság, a harag s a jóra való restség. Ezek közül a kevélység a többinek mintegy a kútforrása, mert ki akar vonni Istennel szemben való alárendeltségünkől s így közvetve minden bűnnek okozója.

1. A kevélység. (Superbia.) *A kevélység, mint főbűn, saját magunk kiválóságának rendetlen hajhászása. Fészke*

az akaratban van, illetve az akarat rendetlen vágyakozásában, törtetésében. *Megnyilatkozása*: általános nagyvágy, hóbort, rendetlen önszeretet, túlzó önbecsülés, mások háttérbeszorítása, megvetése, öndícséret, becsület-hajhászás.

Ha magunk kiválóságát Isten dicsőségének, lelkünk üdvének és mások javának szolgálatába állítjuk, akkor érvényesülési törekvésünk tiszta és nemes lehet, s épen Isten akaratának és mások javának igaz szolgálata minden törekvésünket mentesíti a magunk javának mértéktelen és igazságtalan keresésétől, vagyis mindenben érvényesül a szeretet rendje.

Teljesség (perfecta) válik a kevélység, ha Isten akaratának szándékos megvetéséből származik, vagyis ha tudatosan és szándékosan kivonja magát Isten felsőbbbbségi hatalma alól. Ez *súlyos bűn*, mert lázadás Isten akarata ellen. Származhatik abból a hiedelemből, hogy az ember minden javát és tulajdonát nem Istentől kapta, vagy hogy minden az ember saját érdeme, ha Istentől kapta is. Ha valaki Istennel szemben alárendelt viszonyát elismeri, de önmaga kiválóságát kelletténél többre becsüli, bűne magábanvéve *bocsánatos bűn*, ha ugyan e kevélységből oly cselekedetekre nem ragadtatja magát, amelyek súlyos jogtalanságot okoznak másoknak.

A kevélység fajtái: a *vakmerőség*, *vakmerő vállalkozás* (praesumptio), nagy, de erőnket meghaladó tettekre való vágyakozás, vállalkozás. Ez magábanvéve bocsánatos bűn ugyan, de a velejáró veszélyek miatt, illetve az esetleg másokra háruló károk miatt súlyos bűnné válhatik.

A rendetlen rang- és hivatalhajhászás (ambitio) oly méltóságokra, rangra való törekvés, amelyre méltatlanok és alkalmatlanok vagyunk.

A hiú dicsőséghajhászás (inanis gloria), magunk dicsőítésének rendetlen, mértéktelen keresése. Ez történhetik vagy azáltal, hogy valaki abban keres elismerést, ami nem elismerésre méltó, vagy pedig azoknál keresi azt, akik értékeit kellően megítélni nem tudják. Ez a dicsőséghajhászás megnyilatkozhatik szavakban, tettekben s ekkor *kérkedés*, *hetvenkedés* (iactantia, ostentatio) vagy pedig az erény színlelése

s ekkor *képmutatás, alakozkodás* (hypocrisis); megnyilatkozhatik *nézetünkhöz való makacs ragaszkodásban* (pertinacia), az ebből fakadó *egyenetlenkedésben* (discordia), *kötekedésben* (contentio), *engedetlenségben* (inobedientia).

A kevélység bizonyos mértékben minden emberben megvan, mert mindnyájan örököltük az eredeti bűnnel járó rosszra hajló természetet. De mivel magunkban nem könnyen fedezhető fel, s emellett makacsul kitartó, azért a legveszedelmesebb főbűn s különösképen kiváltja Isten és az emberek ellenszenvét, nemtetszését, elhidegülését.

Ellenkezik a *szeretet és alázat erényével*, mert sérti a szeretet rendjét s nem akar a törvényes felsőbbség uralma alatt maradni.

2. A fősvénység. (Avaritia.) *A fősvénység rendetlen vágyakozás, törtetés ideiglenes földi javak után.* Ez a törtetés irányulhat vagy a javak megszerzésére, a vagyon halmozására (bírásvágy, kapzsiság, kuporgatás); vagy pedig a szerzett vagyon túlzóan aggodalmas megőrzésében (zsugoriság, garaszkodás) jelentkezik. A magyarban a fősvény szót inkább az utóbbira alkalmazzák.

Rendetlen vágyódásnak azért mondjuk, mert tisztességes cél nélkül törtet s a földi kincsekben való pusztá gyönyörködés a rúgója. Ez a rendetlen vágyakozás *magábanvéve bocsánatos bűn* (ex toto genere suo veniale), ha ugyan a vagyonban nem a végső célját látja az ember. De a gyakorlatban könnyen súlyossá válhatik, mert rendszerint vagy az igazságosság vagy a szeretet erénye ellen vétkezik általa az ember. (Bérmegszorítás, alamizsnamegvonás, mások sanyargatása stb.)

Rokon bűnök: a szív eldurvulása, a keményszívűség, az emberekkel szemben való gorombaság, nyersség; az erőszakosság (violentia), *a hamisság, az ármánykodás, a cselszövés* (fallacia), amely megnyilatkozhatik szavakban (dolus) vagy pedig tettekben (fraus), *az adott szó megszegése, az árulás* (proditio), *az esküszegés* (periurium). Következménye: *állandó nyugtalanság, zaklatott élet* (inquietudo).

A bujaságról a hatodik parancsban tárgyalunk.

3. Az irígység. (*Invidia.*) *Az irígység mások javán való szomorkodás, mert abban a magunk kíválságának, dicsőségének gyengítését, kicsinyítését látjuk.* Közvetlenül szembe helyezkedik a szeretettel, amely másoknak is kívánja a jót; gyökere azonban az irígységnek is a kevélység, mert más javát a maga számára akarja lefoglalni s ezért ellenkezik az alázattal is. Főképp ott fordul elő, ahol egyforma erők állnak egymással szemben. Ha valaki nagy fokban válik ki a többi közül, annak nagyságában, kiemelkedésében nem igen látjuk a magunk kisebbitését.

Az irígység *neme szerint súlyos bűn*, mert a szeretettel ellenkezik; a szeretet parancsa pedig nem szerint súlyosan kötelez. Lehet súlyos vagy bocsánatos bűn, amint szándékos irígységünk tárgya nagyobb vagy kisebb testi, lelki jó, amelytől a magunk javának, dicsőségének védelmében megfosztottnak szeretnők látni embertársunkat.

Mivel a teljes szándékosság ritkábban fordul elő, az irígység rendszerint nem súlyos bűn, de a kísérő körülmények, a vele kapcsolatos bűnök miatt súlyossá válhatik; az irígységből fakadhat gyűlölet is.

Rokon bűnök, bűnös kihatások: a tisztességtelen versengés (aemulatio), a megszólás (detractio), az öröm mások szerencsétlenségén (káröröm), a lesujtottság mások java, öröme láttán; a titkos áskálódás, lekicsinylése másoknak (sussurratio).

Az irígység orvossága a szeretet, alázat gyakorlása, az irígység káros következményeinek fontolgatása, mert a Szentírás szerint az irígység kiszárítja a lelket, s sorvasztja a testet-lelket.¹

4. A torkosság. (*Gula.*) *A torkosság az étel, ital rendetlen élvezetében jelentkező bűnös készség.* Tágabb értelemben véve magában foglalja az étel és az ital élvezetében való mértéktelenséget (*comessatio, ebrietas*), szorosabb értelemben a *torkosság az étel élvezetében jelentkező rendetlenséget* jelenti; ellentéte a mértékletesség (*abstinentia*);

¹ Bölcs. 6, 25.

a részegséggel szemben áll a *józan mértéktartás, józanság* (sobrietas).

Idevágó bűnös rendellenességek: a *falánkság*, az adagolásban megnyilvánuló mértéktelenség (ardenter); az ételben való *válogatás, finnyáság, kényeskedés* (laute, studiose); az *egyéni szükségleten, korláton túlmenő étkezés* (nimis), a rendetlenség az étkezés időpontjában (eszik, amikor eszébe jut, praepropere).

Ez a bűn mint közömbös, megengedett dologban megnyilatkozó rendetlenség magában véve *teljes neme szerint bocsánatos bűn*, de a belőle fakadó nagyobb testi-lelki káros következmények miatt súlyos bűnné válhatik.

Rokon bűnök, kihatások: a *szellemtelen, tisztességtelen vigasság* (inepta laetitia); a *szószátyárság s a modortalan beszéd* (multiloquium, scurrilitas); a testi-lelki *eltompultság* (hebetudo); általában külsőben, bensőben, testi-lelki javaink ápolásában megnyilvánuló *rendetlenség, hanyagság, gondozatlanság*.

A *részegesség* (ebrietas). A *részegesség alkoholtartalmú, azaz részegítő italoknak pusztán élvezetből való mértéktelen fogyasztására ingerlő rossz készség*. Következménye a lerészegedés, a *teljes részegségállapota* (ebrietas perfecta), mely teljesen megfoszt eszünk használatától, vagy pedig a *bizonyos fokú mámor* (imperfecta), amellyel nem jár öntudat elvesztése.

A teljes részegségnek jele, ha az ember a kijózanodás után nem tudja, mi történt vele, mit beszélt, ha teljesen szokatlan dolgokat művelt stb.

Aki szándékosan annyit fogyaszt részegítő italokból, hogy előreláthatólag elveszíti esze használatát, *súlyosan vét*, mert erőszakosan megfosztja magát az élet legtökéletesebb megnyilvánulásától, az öntudat világától. Ez ugyanis nagy lealacsonyítása az emberi méltóságnak.¹

A kisebb fokú mámor *bocsánatos bűn*, hacsak botrány, velejáró perpatvar, másnak okozott szomorúság, bűnös cél súlyossá nem teszi.

Az alkoholnak és méginkább az egyéb erősebb narkotikus sze-

¹ 1. Kor. 6, 10.

reknek (morfium, ópium stb.) élvezete nagy veszedelemmel jár, ha állandóan és nagyobb adagokban élnek vele. Az embert valósággal rabbá teszi, az idegrendszer lerontja. Kisebb mértékben való használatuk nem bűnös. Megfelelő okból nagyobb fokban való használatuk is megengedett lehet. Ha azonban valaki egyes kábítószereket oly nagy adagokban vesz magához, hogy az életét is kioltja, akkor ez szándékos öngyilkossággá válik. Nem szabad a «könnyű halál» (euthanasia) biztosítására sem annyi mérgező anyagot adni a betegnek, hogy az halálát okozza. Óvatosan kell eljárni az agónia fájdalommainak csillapításában. Ha a halálra elkészült emberről van szó, akkor nagy fájdalmak csillapítása végett a beteg tudtával és beleegyezésével szolgáltathatnak ily fájdalomenyhítő szereket még akkor is, ha ezáltal a beteg esetleg öntudatát elveszti is.

Az alkohol fokozott mértékben való állandó élvezete káros következménnyel jár: gyengít testileg, lelkileg, tompítja az erkölcsi érzéket, hajlamossá tesz pazarlásra, civódásra, s ezáltal okozója lesz a közös élet, főképp családi élet boldogtalanságának. A nagyfokú állandó alkoholélvezet, megrögzött részegeskedés egész nemzedékekre kiható irtózatossággal járhat, amiről idevágó statisztikai kimutatások szomorú képet festenek.

5. A harag. (Ira.) *A harag hevességgel párosult rendetlen, bosszúra ingerlő indulat.* Ellentéte a szelídségnek. Kettős rendellenességet is tartalmaz: az egyik az érzéki világunkban kirobbanó túlzó felhevülés, fellángolás; a másik mértéktelen bosszú.

Ha csak a *fellángolást, lobbanékonytságot* vesszük figyelembe, ez magában véve *teljes nemében bocsánatos bűn*, ez a kirobbanás azonban oly nagy is lehet, hogy az embert kivetkőzteti emberi méltóságából s ilyenkor súlyos bűnné válik.

A harag jelentkezhetik

1. *neheztelésben* (rancor), amely a méltatlankodásnak szülője, hosszantartó és lappangó természetű;

2. *dühben* (furor), szokatlanul nagy és heves kitörésekben;

3. *őrjöngésben* (insania), mely megfosztja az embert eszének használatától.

Mint *mértéktelen bosszúvágy* neme szerint *súlyos bűn*, mert az igazságosság és a szeretet erénye elleni vétség. Vétkezhetünk általa, ha sértésre, megtorlásra ingerel, amikor annak nincs helye; ha túlzó megtorlásra ösztönöz, ha gyűlö-

letből fakad, végül ha bűnös szenvedély, a bosszúvágy ki-elégítésére használjuk fel.

Rokon bűnök, bűnös kihatások : az ok nélküli méltatlan-
kodás (indignatio), a bosszúforralás, a bosszút lihegő, a bosszúra
szomjas lelkület (tumor mentis), a kúszált, zavart beszéd,
lármás kiáltozás (clamor), a gyalázkodás (contumelia), a
káromkodás (blasphemia).

6. A jóra való restség. (Acedia.) A jóra való restség általában renyheség, lustaság, nemtörődomség akár külső, akár belső dolgokban, kötelelességteljesítésben.

A jóra való restség, mint főbűn : *tunya szomorkodás, kelletlenség Isten jóságával szemben ; azon való szomorkodás, hogy Isten felkínált kegyelmét, barátságát el kell fogadnunk s a velejáró köteleességeket teljesítenünk.* Ez tehát sajátos nemű, Isten végtelen szeretete elleni bűn, illetve bűnös készség. Isten nagy szeretetének hálás öröme kellene hangolnia az embert; a rest pedig éppen emiatt szomorkodik, s Isten felénkáradó jóságától szándékosan elfordul. Ezért az ilyen restség teljes nemében súlyos bűn, mert közvetlenül ellenkezik Isten szeretetével. A restségnek ez a neve azonban ritkán fordul elő.

Az általános restségből elkövetett bűnök rosszasága nem különbözik a bűnös mulasztás (pl. mise hallgatásának elmulasztása) rosszaságától.

Rokon bűnök, kihatások : a lelki dolgokkal szemben szándékosan táplált ellenszenv, gyűlölet (malitia); a tunyaság a lelki dolgok végzésében, a benső szétszórtság (evegatio mentis) a kétségbeesés örök üdvünk elérését illetőleg (desperatio).

10. Az égbekiáltó és a Szentlélek elleni bűnök.
(Peccata in coelum clamantia; peccata contra Spiritum Sanctum.)

A Szentírás négy bűnt nevez égbekiáltó bűnnek : a szándékos emberölést, a szodomiát, a szegények és özvegyek sanyargatását, a munkások bérének elvonását.¹ E bűnök különös

¹ Gen. 4, 10; 19, 13; Ex. 22, 22; Jak. 5, 4.

rosszasága abban rejlik, hogy a közjót veszélyeztetik, a társadalmi rend szilárdságát, biztonságát lazítják.

Krisztus Urunk megbélyegző szavai szerint Szentlélek elleni bűn volt a farizeusoknak az a gonoszsága, amellyel a Szentlélek erejével művelt csodákat a gonoszléleknek tulajdonították. Isten a csodákban végtelen jóságát mutatja be; e jóságnak, szeretetnek megszemélyesítője pedig a Szentlélek.

Az erkölcstudósok más bűnöket is neveznek Szentlélek elleni bűnöknek, főképp az Isten szentségét sértő bűnöket, a Szentháromság és Szentlélek elleni gyalázkodást, az Isten iránti megvetést, a legfőbb uralma elleni lázadást. Teljes felsorolásban a Szentlélek elleni bűnöknek a következőket jelölik meg: 1. *vakmerő bizazkodás* Isten irgalmában (praesumptio); 2. *kétségbeesés* lelki üdvünknek megszerzésében (desperatio); 3. a megismert igazság elleni *tusazkodás* (impugnatio agnitae veritatis); 4. mások kapott kegyelmének *irigylése* (invidentia fraternae caritatis); 5. *makacs ellenállás* Isten kegyelmével szemben (obstinatio); 6. *megátalkodottság* s vele kapcsolatosan *a bánat teljes hiánya* (impoenitentia).

Midőn azt mondjuk, hogy a Szentlélek elleni bűnök nem kapnak bocsánatot, ezt elsősorban a Krisztus Urunk által megbélyegzett bűnre, végül is a bűnben való megátalkodottságra, vagyis a bánat teljes hiányára kell értenünk, mégpedig azért, mert ezt követeli e bűn természete. Abban áll ugyanis e bűnnek sajátos gonoszsága, hogy szándékosan elveti Isten irgalmát, kegyelmét s ezáltal lehetetlenné teszi az üdvözülést, mert Isten nem bocsát meg annak, aki az Ő segítő kezét szándékosan visszautasítja. A többi felsorolt bűnt a teljes megátalkodottsághoz vezető lépcsőnek tekinthetjük.

VII. AZ ISTENIES ERÉNYEK.

A) *A természetfölötti hit.*

1. A hit fogalma, fölosztása, székhelye, indítóoka, tulajdonságai.

A hit által a megismerés új világa nyílik számunkra: új világrend, kegyelmi javak ragyognak fel általa, amelyeket szem nem látott, fül nem hallott s az emberi szív be nem fogadott¹ a megváltás és jövődő természetfölötti boldogságunk világa. A hit által a kegyelem közreműködése révén értelmi és akarat világnak gazdagodik, azaz a kinyilatkoztató Isten által adott természetfölötti igazságok birtokába jut. A természetfölötti hit üdvözülésünk, természetfölötti életünk kezdete, alapja és gyökere.²

a) *A hit fogalma.* Amikor hiszünk, elfogadjuk, igaznak tartjuk másnak szavát, tanuskodását, mert az hitelt érdemel. Így elhiszük barátunk szavát, hiszünk barátunk szavának, mert szavahihetőségében nem kételkedünk. Ha pedig Istennek hiszünk, Isten tekintélyére támaszkodva elfogadjuk és igaznak tartjuk kijelentéseit, azaz kinyilatkoztatását, mert Isten nem tévedhet és senkit meg nem téveszthet.

A kinyilatkoztatásból tudjuk, hogy az üdvözítő hit gyakorlására Isten természetfölötti segítsége szükséges. Ezért az üdvözítő hit gyakorlásában értelmünk Isten tekintélyére támaszkodva természetfölötti segítséggel szabadon elfogadja és igaznak tartja az Isten által kinyilatkoztatott igazságokat. *Az üdvözítő hit tehát mint aktus: a kinyilatkoztatott igazságnak szabad, természetfölötti elfogadása Isten tekintélye alapján.*

A hit, mint istenies erény, természetfölötti készség az Isten tekintélyében megerősített kinyilatkoztatás elfogadásában.

¹ 1. Kor. 2, 9.

² Conc. Trid. s. 6. c. 8.

A vatikáni zsinat ezt mondja róla: «Ezt a hitet, az emberi üdvösség kezdetét, a katolikus Egyház természetfölötti erejének vallja, melynek erejében az Isten kegyelmétől ihletve és segítve a tőle kinyilatkoztatott tanításokat igaznak fogadjuk el, nem mert eszünk természeti világával átlátjuk azok benső igazságát, hanem mert meghódolunk a kinyilatkoztató Isten tekintélyének, aki nem tévedhet és nem téveszthet». A hit tehát az észnek hódolata, az Isten által kinyilatkoztatott igazságok előtt; az *észnek hódolata*, mert a hit is ismeret, de szerepe van benne az *akaratnak* is, mert az akarat indít hódolatra Isten tekintélye előtt.

b) *A hit felosztása.* A hit, mint aktus, megnyilvánulása szerint lehet:

1. *istenies hit* (divina), a kinyilatkoztatott igazságok elfogadása a kinyilatkoztató Isten tekintélye alapján, *egyházi* (ecclesiastica), az Egyház által csalhatatlanul tanított igazság elfogadása az Egyház tekintélye alapján. Az istenies hit továbbá lehet

2. *egyszerűen istenies* (simpliciter divina), amellyel elfogadjuk az Isten által kinyilatkoztatott igazságot, melyet azonban az Egyház nem terjesztett az összes hívők elé dogmaként; *istenies és katolikus* (divina et catholica), az Isten által kinyilatkoztatott és az Egyház által akár ünnepélyesen, akár az Egyház rendes tanítói működése által hívésre előterjesztett ilyen igazságok elfogadása;

3. *kifejezett* (explicita), valamely hitigazságra közvetlenül irányuló, amellyel t. i. valamely hitigazságot közvetlenül önmagában elfogadunk, pl. hiszek a Szentháromságban, *bennfoglalt* (implicita), midőn hitünk nem irányul közvetlenül valamely tételes megfogalmazott hitigazságra, hanem más általánosabb igazságra vagy hitelvre, amely a tételes megfogalmazott hitigazságokat magába foglalja: aki pl. hisz *mindent, amit Isten* kinyilatkoztatott, bennfoglaltan hisz minden Istentől kinyilatkoztatott igazságot;

4. a maga nemében *tökéletes*, azaz *forma szerint fel-*

ébresztett (formalis), vagy *erőbeli*, azaz burkoltan más cselekvésben ható (virtualis, exercita), a maga nemében tökéletes, forma szerinti hittel hiszem pl. Krisztus istenségét, mert Isten kinyilatkoztatta; erőbeli hittel hiszek, midőn oly külső cselekedetet viszek véghez, amelynek hatóereje a hit, pl. keresztet vetek. E keresztvetés ugyanis föltételezi forma szerinti hitünket a Szentháromságban, amelyet azonban a keresztvetés alkalmával külön nem ébresztünk fel magunkban;

5. *benső* (interna), azaz lélekben való elfogadása az isteni kinyilatkoztatásnak, *külső* (externa), azaz szóban, tettben, vagy más jelben megnyilatkozó elfogadása a kinyilatkoztatott igazságnak pl. keresztvetés, térdhajtás;

6. *élő hit* (formata), mely a szeretet erényével együtt van meg, *holt hit* (informis), midőn a szeretet erénye nincsen meg a lélekben. Holt hitnek azért mondjuk, mert érdemszerző cselekedet gyakorlására a szeretet belénk öntött erénye nélkül alkalmatlanok vagyunk. Ezzel a hittel is ébreszthetünk azonban természetfölötti aktusokat s előkészíthetjük lelkünket a megszentelő kegyelem befogadására.

c) *A hit hordozója, székhelye.* (Subiectum.) A hit közvetlenül az értelemben van; az értelem a hit közvetlen forrása és székhelye. A hit is ismeret, az ismeret pedig értelmi működés. Mivel azonban a hitigazságok önmagukban, azaz lényegükben teljes világossággal (evidenter) meg nem ismerhetők, az akaratnak is van szerepe a hitben, mert az parancsolja az értelemnek a meghódolását.

A hit alanyai, a hit felébresztésére képes személyek: tehát a földön élő minden ember, a tisztító tűzben szenvedő lelkek.

d) *A hit indítóoka.* (Obiectum formale.) A hit indítóoka a *kinyilatkoztató Isten tekintélye*, amely Isten kettős tökéletességén, mindentudásán és végtelen igazvoltán nyugszik. Isten ugyanis csalhatatlan, nem tévedhet, s nem téveszthet meg senkit sem.

e) *A hit tulajdonságai.* A hitnek benső természetéből

és rendeltetéséből több lényeges tulajdonsága következik. Az üdvözítő hit *természetfölötti*, mert természetfölötti a tárgya, indítóoka és a kegyelem segítségével jön létre; *csalhatatlan* (infallibilis), mert Isten tekintélyére támaszkodik, ugyanezért *szilárd és visszavonhatatlan* (stabilis et irrevocabilis). Mivel Isten tekintélye mindenek felett áll, Isten minden szavát, azaz minden kinyilatkoztatott igazságot el kell fogadnunk s ezért hitünknek *általánosnak* (universalis) kell lennie. Mivel pedig Isten legfőbb urunk, jogosan megkövetelheti és meg is követeli, hogy kinyilatkoztatását elfogadjuk, ezért a hit *kötelező* (obligatoria); üdvözülésünk szempontjából pedig *szükségszerű* (necessaria), mert a természetfölötti életnek kezdete, gyökere, azaz múlhatatlanul szükséges föltétele.

2. A hit tárgya. (Obiectum materiale.)

A hitnek tárgya: *az Isten által kinyilatkoztatott igazságok* (revelata a Deo), melyek vagy a Szentírásban, vagy a Szentagyományban foglaltatnak, mégpedig elsősorban önmagáról az Istenről, aztán a hozzávezérlő igazságokról és eszközökről szóló tanítás.

A *hit elsőrangú tárgya* tehát maga az *Isten*, mint természetfölötti életünk célja, önmagától való ősigazság (obiectum primarium); *másodrangú tárgyai* egyéb kinyilatkoztatott igazságok, pl. a megtestesülés titka, a szentségek, amelyek vonatkozásban vannak Istennel s amelyek által Istent, természetfölötti célunkat jobban megismerjük s amelyek segítségével feléje törekszünk.

1. A *pusztán istenies hit* (fides simpliciter divina) tárgya a magánkinyilatkoztatás, mégpedig annak számára, akinek a kinyilatkoztatás történik, de nem mások számára; továbbá azok a kinyilatkoztatásban található igazságok, amelyeket az Egyház még ünnepélyes formában vagy általános tanítói működése útján hittételként hívésre kötelezőleg elő nem terjeszt.

Ezeket is csak annak kell hinnie, aki szilárdan meg van győződve arról, hogy ezek az igazságok benne foglaltatnak a kinyilatkoztatás forrásaiban.

2. *Az istenies és katolikus hit tárgya.* Istenies és katolikus hittel hinnünk kell mindazt, amit Isten kinyilatkoztatott, vagyis mindazt, amit a Szentírás vagy a Szentagyomány magában foglal s az Egyház vagy ünnepélyes kihirdetéssel, vagy általános tanítói működés útján mint kinyilatkoztatott igazságot hívés végett élénk ad.

Az üdvözítő hit tárgya tehát csak a kinyilatkoztatott igazság, amelyet az Egyház ünnepélyes kihirdetéssel, a római pápa útján (ex cathedra, tanítóhivatalilag), vagy egyetemes zsinat által, vagy általános tanítói hatalommal élénk tár hívés végett.¹

A kinyilatkoztatott igazságok kizárólag a kinyilatkoztató Isten tekintélyére támaszkodnak, vagyis csak azokat az igazságokat vehetjük hitigazságoknak s az üdvözítő hit tárgyának, melyeket Isten kinyilatkoztatásából ismerünk meg. Ez a kinyilatkoztatás élénk tárulhat a maga nemében teljes és tökéletes módon (vere et formaliter) mégpedig vagy kifejezetten (explicite), pl. a Szentírásban a háromszemélyű egy Istenről adott kinyilatkoztatás, vagy bennfoglaltan (implicite), pl. Krisztus felvette az emberi természetet, tehát van emberi teste és lelke. Az így formálisan, akár kifejezetten, akár bennfoglaltan kinyilatkoztatott igazságok beletartoznak az istenies és katolikus hitnek tárgykörébe.

Nem tartoznak bele:

a) Egyes bölcseleti igazságokról tett tévedhetetlen megállapítások.

b) Nem tárgyai az istenies és katolikus hitnek az ú. n. *dogmatikai tények* (facta dogmatica), azaz ama tények, amelyek nincsenek kinyilatkoztatva, de egyes hitigazsággal (dogmával) oly szoros kapcsolatban vannak, hogy nélkülök a

¹ Conc. Vat. s. 3. const. de fide cath. c. 3. D. 1792.

dogmának igazsága is kétségbevonható volna (vajjon a trienti zsinat egyetemes zsinat volt-e?). Hasonlóképen csak az egyházi hitnek tárgya (*fides ecclesiastica*) egyéb ki nem nyilatkoztatott egyházi előterjesztés és bölcséleti igazság.

c) *A leszámaztatott igazságok, teológiai következtetések* (*conclusiones theologicae*), mert itt a következtetés egyik előtétele az emberi értelemre támaszkodik. Már pedig a hitigazság pusztán Isten tekintélyén nyugszik. Az ily igazság a kinyilatkoztatott igazság erején nyugvó (*rev. virtualis*), de abból emberi okoskodással levezetett, leszámaztatott igazság, amely tehát még akkor sem lehet az istenies hit tárgya, ha az Egyház tanító tekintélyével mint csálhatatlan igazságot tárja elének. (Általános vélemény szerint.)

d) Egyetemes egyházfegyelmi intézkedések.

e) A szenttéavatások.

Az Egyháznak hiteles, de nem csálhatatlanul előterjesztett tanítását benső vallási hozzájárulással kell elfogadnunk, mert Istentől kapott tekintélye szól benne hozzánk.

3. A hit szükségessége általában.

A szükségesség fogalma. Mivel célunk természetfölötti, Isten gondoskodott különböző módozatokról és eszközökről, amelyeknek használata lehetővé teszi természetfölötti örök boldogságunk elérését. E természetfölötti célunkat szolgáló módozatok, eszközök, cselekedetek kisebb és nagyobb mértékben lehetnek szükségesek (*necessaria*). E természetfölötti eszközök szükséges volta lehet: *eszközszerű* (*necessitas medii*), vagyis annyira szükséges, hogy annak hiányában még ha nem tudatosan hanyagoljuk is el, örök célunkat el nem érhetjük; továbbá *parancsszerű* (*necessitas praecepti*); a parancsszerűen megkövetelt módok, eszközök nem szándékos, azaz nem bűnös elhagyása nem zárja ki örök célunk elérésének lehetőségét.

Ha eszközszerű szükségességgel megkívánt dolog alkalmazása nem áll hatalmunkban (a magára hagyott kisgyer-

meknél a keresztség felvétele), akkor *pusztán eszközszerű* szükségességről (*necessitas medii tantum*), ha pedig alkalmazása hatalmunkban áll, akkor *eszközszerű és parancsszerű* szükségességről (*necessitas medii et praecepti*) van szó. Ha az eszközszerűen szükséges dolgot semmi más nem pótolhatja, akkor szoros értelemben vett, azaz *feltétlen* és tárgyában megkívánt *szükségességről* (*absoluta et in re*), ha pedig mással pótolható, akkor tágabb értelemben vett, azaz *feltételes* és legalább vágyban *megkövetelt* *szükségességről* van szó (*hypothetica et in voto*). Ez a vágyban megkívánt szükségesség: komoly akarat a szükséges dolog, eszköz alkalmazására, midőn annak lehetősége felmerül.

A trienti zsinat szerint a hit az üdvözülés kezdeti alapja és gyökere, amely nélkül semmiképen sincs üdvösség.

A hit azonban többféle módon nyilatkozhatik meg és különböző nagyobb és kisebb mértékben fontos és súlyos igazságokra terjed ki.

Ezért tárgyalnunk kell a hitnek mint *erénynek* s a hitnek mint *aktusnak, cselekedetnek* szükségességéről, továbbá az utóbbi benső gyakorlásáról, illetőleg felindításáról és külső megvallásáról. A hit tárgya szempontjából meg kell jelölnünk, mely igazságoknak hittal való elfogadása szükséges eszközszerű, vagy csak parancsszerű szükségességgel, s végül mely igazságokat kell kifejezetten ismernünk és hinnünk, s melyeket csak bennfoglaltan.

A *hit erénye* minden ember számára *feltétlen eszközszerűséggel* szükséges (*necessitate medii absoluta et in re*); nélküle senki sem üdvözülhet. Az üdvözüléshez szükséges a megszentelő kegyelem, a megszentelő kegyelemmel pedig együtt jár a hit erénye is.

A *hit mint aktus* (*fides actualis*), vagyis a hit *felkeltése, felindítása feltétlen eszközszerűséggel* szükséges minden *felserdült ember számára az első megigazuláshoz*, akár valamely szentség felvétele által, akár a tökéletes szeretet vagy bánat felindításával jut is a megigazuláshoz.

A felserdült embernek a megigazulás megszerzésére elő kell készülnie; hogy ezt megtehesse, természetfölötti módon kell az irgalmazó Istenhez fordulnia, azt pedig csak a hit útján teheti meg. Hinnie kell ugyanis, hogy Isten van s irgalommal hajlik le hozzá.

A második megigazuláshoz, a bűnbeesés után, elegendő az ember számára az erőbeli (virtualis) hit, hacsak a hittel való elszakadás révén nem veszítette el a hit természetfölötti erényét is, mert akkor újra szüksége van a kifejezett és formaszerinti hit felébresztésére.

A megigazulás állapotában lévő felserdült embernek is eszközszerűen szükséges a hit, mert nem törhet örök célja, azaz Isten felé, ha a kezdő lépéseket teljesen elhanyagolja. Számára azonban elegendő az erőbeli hit is, mely föltételezi az eszközszerűen szükséges hitigazságoknak és Isten tekin-télyének a kifejezett hittel való elfogadását.

4. A hit tárgy- és módszerinti szükségessége.

A megigazulás megszerzéséhez *kifejezetten és eszköz-szerű szükségességgel tudnunk és hinnünk kell*: hogy van Isten s Isten a jónak jutalmazója, a gonosznak büntetője. «Hit nélkül pedig lehetetlen Istennek tetszeni; mert az Istenhez járulónak hinnie kell, hogy ő van, és az őt keresőknek meg-jutalmazója.»¹

Vajjon kell-e e két főigazságon kívül más hitigazságokat is kifejezetten és eszközszerű szükségességgel ismernünk és hinnünk, nem egyezők a vélemények? Valószínű, hogy a megigazuláshoz a jelzett módon hinnünk kell a *Szenthárom-ság és a megtestesülés hitigazságát is*.

Ezért a haldoklót nem szabad feloldozni, ha az első két főigaz-ságot nem ismeri és nem hiszi. Ha azonban csak az utóbb meg-jelölt hitigazságokat nem ismeri és így nem hiszi, s ha már ezen hit-igazságokra meg nem taníthatjuk, s a bennük való hitet fel nem ébreszt-hetjük, feltételesen feloldozhatók. Hasonlóan nem szabad a kereszt-

¹ Zsid. 11, 6.

ség szentségét kiszolgáltatni annak a felseerdült embernek, aki ezeket a főigazságokat nem ismeri és nem hiszi. Halálveszedelem esetén azonban megkeresztelhető, ha a két főigazságot ismeri és hiszi, s a Szentháromságban s a megtestesülés hitigazságában való hitet vele megismertetni (és vele felébresztetni) már nem tudjuk. Bennfoglaltan (implicite) azonban hinnie kelle minden igazságot, melyeket Isten kinyilatkoztatott s az Egyház mint ilyeneket hívésre előterjeszt.

Mely hitigazságokat kell kifejezetten és parancsszerűen tudnunk és hinnünk? Krisztus Urunk parancsából tudnunk és hinnünk kell a keresztény hittitkok fő fejezeteit. «Elmenvén az egész világra, hirdessétek az evangéliumot minden teremtménynek. Aki hiszen és megkeresztelkedik, üdvözül; aki pedig nem hiszen, elkárhozik.»¹

Minden embernek ismernie és hinnie kell mindazt, ami keresztény hitéletünk kialakítására és annak megvallására szükséges. Az Egyház útmutatása szerint súlyos kötelezettség terhe alatt mindenkinek ismernie és kifejezetten hinnie kell 1. az *apostoli hitvallást*, 2. a *Miatyánkot*, 3. a *mindenkinek szükséges szentségeket* (keresztség, penitenciatartás, Oltáriszentség, ez utóbbit legalább is bennfoglaltan). 4. a *tízparancsot*.

Nem elég ezeket csak megtanulni és egyesek értelmi képessége szerint tudni, hanem a bennük foglalt kinyilatkoztatott igazságokat hinni is kell. Nem szükséges, hogy ezeket feltétlenül szóról-szóra tudjuk; elegendő, hogy lényegükben, közönséges értelmük szerint ismerjük a bennük foglalt igazságokat. De ez igazságok szóról-szóra való megtanulása által a legjobban biztosítjuk a bennük foglalt igazságok megjegyzését, ismeretünk megtartását. A legnagyobb erkölcstudósok szerint a bocsánatos bűn alól nem vonhatók ki azok, akik a Miatyánkot, Üdvözlégyet és Hiszekegyet teljes szövegük szerint nem tudják, ha csak különös ok nem menti őket.

Mindezek élesen rávilágítanak a katekézis nagy fontosságára. A felsorolt igazságoknak alapos megismertetése és megtanítása súlyos kötelességet ró a hitoktatókra; akik e téren kötelességüket hanyagságból nem teljesítik, súlyos bűnt követnek el.

Ha a hívek ismeretei nem kielégítőek, nem oldozhatók fel, ha komoly ígéretet nem tesznek bűnös mulasztásuk jóvátételére. A különböző képzettség foka és az egyéb életkörülmények döntenek el, vajjon kisebb vagy nagyobb fokban kell-e valakinek ismernie, illetőleg ki-

¹ Márk. 16, 15—16.

fejezetten hinnie egyes igazságokat, és így azok megtanulásának elhanyagolásában tanúsított hanyagsága súlyos vagy kevésbé súlyos mulasztás-e.

5. A benső hit ápolásának parancsa.

Az isteni és az egyházi parancs egyaránt sürgeti a benső hit ápolását. A hit pótolhatatlan eszközszerű szükségességéből is folyik ez a kötelezettség. Ezért a hit felébresztése s ápolása önmagában (*per se*) megkívánt szükségesség, máskor meg egyes körülményekkel kapcsolatosan (*per accidens*) válik szükségessé a hit felkeltése, ébrentartása. E benső hit ápolásának kötelessége nem okvetlen sürgeti a hit formaszerű kifejezett felkeltését a hívő embereknek. Ezek eleget tesznek e kötelességnek, midőn keresztyén életüket gyakorolják, élnek s így bennfoglaltan ápolják hitüket, pl. imádkoznak, szentségekhez járulnak, szentmisét hallgatnak.

A hit benső ápolásának kötelességét világosan megtaláljuk Krisztus Urunk parancsában: «Aki pedig nem hiszen, elkárhozik».¹ Különálló kérdés azonban, mikor és hányszor kell e benső hitet magunkban felkelteni. A hit ápolásának parancsa *pozitív parancs lévén*, nem mindig és kivétel nélkül (*semper et pro semper*) kötelez, hanem amint a parancs célja, a parancs teljesítésével összefüggő egyéb kötelességek, körülmények megkövetelik.

Önmagában (per se) megkívánt kötelezettség áll fenn a benső hit felkeltésére:

1. Midőn az ember Isten kinyilatkoztatásáról és a hit kötelező voltáról megfelelő felvilágosítást kapott.

Ez az időpont a serdülő gyermeknél akkor áll be, midőn esze használatára ébred s a kinyilatkoztatásról megfelelő tanításban részesül. A hitetlenek és az eretnekek e hitfelkeltési kötelessége akkor áll elő, midőn az isteni kinyilatkoztatást s a hit kötelező voltát megfelelően megismerték.

2. *Gyakrabban az élet folyamán.*

¹ Márk 16, 16.

Vannak vélemények, amelyek a hitnek felébresztését évenként, havonként, hetenként megkövetelik; azonban az időpont pontos és részletes meghatározását sem a Szentírásban, sem az Egyház döntvényeiben nem találjuk. A keresztyény hívek e kötelességnek alkalmasan eleget tesznek, midőn keresztyény hitük szerint élnek, szentmisét hallgatnak, szentségekhez járulnak, imádkoznak. Nagyon alkalmas a hit ápolására a prédikációk után szokásos imádságban a hit felébresztése.

3. Az eretnekiség, vagy hittagadás bűnébe való esés után.

4. A hit ellen támadó kísértések idején.

5. Midőn az Egyház valamely igazságot, mint kinyilatkoztatott igazságot *hívésre előterjeszt*. Egyesek még hozzáfűzik,

6. halálveszedelem esetén.

Ez a kötelesség azonban csak akkor áll fenn, ha a hit ellen kételemek támadnak. A haldokló ugyanis vagy a kegyelem állapotában van, s akkor nincs szüksége a hit felindítására, vagy pedig halálos bűn állapotában van, s akkor nem a hit parancsából, hanem a megigazulás megszerzésének kötelességéből fakad a hit felébresztésének a kötelessége is, mert e nélkül nincsen megigazulás.

Közvetve (per accidens), azaz bizonyos körülményekkel kapcsolatosan fel kell ébresztetni a hitünket

1. *amidőn külsőleg is meg kell vallanunk* ;

2. valahányszor oly parancsot kell teljesítenünk, melynek *hit nélkül eleget tenni* nem tudunk, pl. a szentségek felvétele;

3. *midőn más erények elleni kísértést* kell eltávoztatnunk hitünk erősítésével.

6. A hit megvallásának parancsa.

A Szentírásban világosan megtaláljuk a hit külső megnyilvánításának, azaz megvallásának a parancsát is. De következik ez testi-szellemi mivoltunkból is; Istent ugyanis nemcsak lélekben, hanem egész emberi mivoltunkban, tehát külsőleg is meg kell vallanunk. Szent Pál írja: «Hogy ha száddal vallod, hogy Jézus az Úr, és szívedben hiszed, hogy az Isten föltámasztotta őt halottaiból, üdvözülsz».¹

¹ Róm. 10, 9.

Általában külsőleg is meg kell vallanunk hitünket, midőn az Isten tisztelete és az emberek lelki üdve ezt megköveteli. A hit megvallásának isteni törvényből eredő kötelességét az egyházi törvénykönyv a következőkben foglalja össze: *Kötelező a hit megvallása, ha annak elhagyása*

1. *hittagadást, 2. Isten megvetését, 3. Istennel szemben jogtalanságot, 4. másoknak megbotránkoztatását vonná maga után.*

Ezért ha valakihez a hivatalos hatalom részéről kérdést intéznek hitbéli meggyőződése felől, meg kell vallania hitét, még halála árán is. Ha azonban magánember érdeklődik hitünk iránt, nem vagyunk kötelesek nyilatkozni, egyszerűen el is utasíthatjuk kérését. Ha a hivatalos hatalom üldözi a keresztényeket, s azok közül egyesek elmenekülnek, ez nem hittagadás, hanem inkább a hitmegvallás jele; ha az üldözés alkalmával arra kényszerítik a keresztényeket, hogy jelentkezzenek a hatóságok előtt, nem kell engedelmeskedniök, mert az ily törvény jogtalan. Ha azonban valakit akár magánember, akár a tulajdon apja arra kényszerítene, hogy a hitnek megcsúfolására hitellenes dolgot tegyen, nem szabad megtennie. Meg kell jegyeznünk, hogy az egyes statisztikai összeírásoknál nem a benső hitbéli meggyőződés megvallására történik hivatalos megkérdezés, hanem inkább csak a külső hovatartozás statisztikus lajstromozása érdekében történik összeírás.

Ha a hithű ember előtt gyalázzák a krisztusi hitet, meg kell védenie, hacsak a körülmények nem javasolják a hallgatást, mert az esetleges védelmezésből csak nagyobb károk, újabb kirohanások, gyalázkodások, újabb botrányokozás származnának.

Az egyházi törvény egyes alkalmakkor egyes személyek részéről külön is megköveteli a hitvallást.¹

Az Egyház parancsa szerint a megkeresztelendő felnőtt embernek vagy az Egyházba visszatérőnek *nyilvánosan kell hitét megvallania*, legalább a pap és két tanu előtt; a megkeresztelkedés, illetve az Egyházba való visszatérés után pedig a hit szerint kell élnie. Nem kell azonban a megtérést nyilvánosan kihirdetni (publicare). Súlyos okból bizonyos időre megengedhető, hogy az ilyen visszatérő hitét titokban tartsa. Ez azonban a mai életkörülmények között hosszú időn át nem igen valósítható meg, ezért nem is szabad ily

¹ kán. 1406—8; Sipos J., Kat. egyházi jog. 177.

esetben kiszolgáltatni a keresztséget, vagy a megtérőt az Egyházba visszafogadni, hacsak oly életkörülményeket nem választ, ahol hitét szabadon gyakorolhatja. A haldoklókat azonban egyedül maga a pap is visszaveheti az Egyházba, mert halálos veszedelemben nyilvános, sőt zártkörű hitvallás sem szükséges, hacsak elhagyásából nagy botrány s mások lelki kára nem származik.

A hittagadást tiltó parancs. A hittagadást tiltó parancs sajátos jellegénél fogva *mindig és kivétel nélkül* (semper et pro semper) *kötelez*. Mivel a hitigazságok Isten tekintélyére támaszkodnak, sohasem lehet ok azok megtagadására. Ezért a hitet megtagadni soha sem szabad, sem bensőleg a hitigazságok el nem fogadásával, vagy azokkal ellenkező meggyőződés formálásával, sem pedig bármely külsőleg megnyilatkozó módon: «Aki.. megtagad engem az emberek előtt, én is megtagadom azt Atyám előtt, ki mennyekben vagyon».¹

A hitet külsőleg meg lehet tagadni *szóval, tettel* (pogány oltár előtti áldozatbemutatással), *jelekkel, jelvényekkel* (szabadkőműves jelvény használatával) vagy hallgatással akkor, midőn a hallgatás hittagadással ér fel. A külső hittagadás történhet *komoly szándékkal* (serio), vagy csak *színelve*, benső hozzájárulás nélkül (negatio ficta), *kifejezetten* (directe, explicite), a hittagadás egyenes szándékával, vagy *közvetve, másbafoglaltan* (indirecte, implicite), midőn valaki olyat mond, vagy tesz, amelyből a hittagadás kiolvasható, pl. ha katolikus ember részt vesz a protestánsok úrvacsoráján.

A hitet külsőleg megtagadni akár komolyan, akár pedig színelve sohasem szabad, mert mindenkép súlyos sértést követünk el Istennel szemben. A színelt tagadás is sértő az Istenre és botrántoztató az emberek számára.

Szabad azonban hitünket olykor titokban tartani, palástolni (dissimulare), de csak akkor, ha a hitmegvallást parancs nem követeli, ha a hitet palástoló cselekedet közömbös s ha megfelelő ok van reá. Lehetnek körülmények, amelyekben a hit palástolását Istennek s az embereknek nagyobb java meg is követeli.

¹ Máté 10, 33.

Ha veszély fenyegeti a pap életét valamely pogány területen, ahol nem ismerik, járhat polgári ruhában, vagy ehetik húst pénteken, hogy életét megmentse, vagy egyéb veszedelmektől megszabaduljon. Ebben az esetben nincs szó hittagadásról. A pénteki hústilalom pozitív parancs lévén, nagy nehézségek közepette nem kötelez.

Hasonlóképen kell megítélni azokat az eseteket, midőn valaki nagy veszélyek kerülése céljából ruhája, öltözködése révén titkolja hitét a pogányok és hitetlenek előtt. Ha a ruha nemzeti jellegű (török fez), súlyos okból használható; ha a vallást megkülönböztető ruhadarabokról van szó, akkor csak a legsúlyosabb okból viselhető, ha pedig pogányságot vagy eretnekséget nyilván kifejező ruhadarabokról van szó (pogány és eretnek papi ruhák), akkor ezek használata egyenlő értékű volna a hittagadással, amit pedig külsőleg sem szabad megtennünk.

Vallásüldözések idején a menekülés nem hittagadás. De bizonyos körülmények között egyeseknek nem szabad menekülniök, így a lekipásztornak, akinek jelenléte több okból szükséges, menekülése pedig botrányt okozna; ha egyeseknek jelenléte nem föltétlenül szükséges, az menekülhet is, maradhat is. Ez utóbbi esetben erényt gyakorol, s másokat hitükben megerősíthet. De előfordulhat, hogy egyeseknek életben maradása s így menekülése kívánatos és szükséges, vagy a közös érdekében, vagy azért, mert különben a hittagadás közeli veszélyébe jutnának. A hitnek hősie és bátor megvallásából rendszerint sokkal nagyobb javak fakadnak, mint a hitmegvallás megengedett elhagyásából.

7. A hit elleni bűnök.

Hit elleni bűn jelentkezhetik a hitnek hiányában, fogyatékoságában (*per defectum*); a szükséges hitigazságok megismerésének elhanyagolásában, a belső hitápolás és a hitmegvallás parancsának elhagyásában, hitetlenségben, hithagyásban, eretnekségben s a pogányok és eretnekek vallásos ténykedéseiben való részvételben. Vétethünk a hit ellen túlzással (*per excessum*), pl. hiszékenységgel (*credulitas*), midőn könnyen kinyilatkoztatásnak vesszük és hisszük a nem kinyilatkoztatott igazságokat; babonával, amely szintén hitellenes bűn, de egyúttal bűn Isten első parancsa ellen is.

Behatóbb tárgyalást követel a hittel egyenes ellentétben álló hitetlenség, a hithagyás s az eretnekség bűne s a veszélyt rejtő részvétel a pogányok és eretnekek vallásos ténykedéseiben.

a) A hitetlenség. (*Infidelitas*.) *A szoros értelemben vett hitetlenség a hitnek hiánya a meg nem keresztelt emberben.* Ez a hitetlenség lehet a hit körüli 1. *teljes tudatlanságból* eredő (*infidelitas negativa*); ebben az esetben ez a hitetlenség nem bűnös; 2. *hanyagságból* előálló, midőn valaki

nem szerezte meg a hitet, noha annak megszerzésére meg volt a módja és alkalma (infidelitas privativa); az ily hitetlenségből fakadó bűn súlyossága a mulasztás súlyosságától függ; 3. *tudatos és szándékos ellenállásból*, a hittel való szembehelyezkedésből fakadó (infidelitas positiva, contraria). Ez utóbbi legszorosabb értelemben vett hitetlenség: evvel az ember szándékosan elveti az elegendőképpen megismert kinyilatkoztatást, tudatosan megvonja tőle beleegyezését. Ez a hitetlenség tehát tudatos és makacssággal összekötött hitellenes tévely. E pozitív hitetlenség nagyon súlyos bűn, mert a kinyilatkoztató Isten tekintélyének megvetése, az üdvözüléshez szükséges eszköz elvetése, s lehetlenné teszi a hit erényének megszerzését, amely nélkül nincs üdvözülés. E hitetlenség fajtái: a tudatosan ápolt pogányság, a zsidó vallás, a mohamedanizmus, a meg nem keresztelt emberben az atheizmus, a pantheizmus stb.

b) **A hithagyás.** (Apostasia.) A tágabb értelemben vett hitetlenség körébe tartozik a hithagyás és az eretnokség is, vagyis a megkeresztelt ember részéről a hitnek egészben vagy részben való elvetése.

Hithagyó (apostata) az a *keresztény ember, aki hitét teljesen elveti*. Aki pl. keresztény hitét elvetve zsidó, mohamedán vallásra tér át, felekezetnélküli, vagy egyszerűen hitetlen lesz. A hithagyás fogalmához nem tartozik hozzá az a körülmény, hogy a hithagyó ember valamely, a katolikus hitet elvető valláshoz csatlakozzék s az sem szükséges, hogy az Egyházból forma szerint kilépjen.

«Aposztata»-nak mondjuk más jelentésben azt a szerzetest, aki rendjét visszatérés szándéka nélkül elhagyja (apostata a religione); továbbá azt a papot, szerpapot és alszerpapot is, aki hivatását otthagya, világi, civil emberek életét akarja folytatni (apostata ab ordine sacro); aposztata bizonyos értelemben a szakadár is (skizmatikus), az a megkeresztelt ember, aki a római pápa főségét, illetőleg fennhatóságát elveti, s az Egyháznak a pápa fönnhatósága alatt lévő tagjaival minden közösséget megtagad, (apostata ab oboedientia).¹ A szakadároknak ren-

¹ kán. 1325, 2.

desen nemcsak engedetlenség a bűnük, mert vétjük könnyen a pápa primatusának tagadását is magával vonja. Az engedetlenség a római pápával szemben magában véve nem hitellenes bűn.

c) *Az eretnekség. Az eretnekség egyes hitigazságoknak a megkeresztelt ember részéről való tagadása, vagy egyes hitigazságokban való szándékos kételkedés.*

*Eretnek tehát az a megkeresztelt ember, aki a keresztség után, megtartva a keresztény nevet, valamely istenies és katolikus hittel tartandó igazságot makacsul tagad vagy abban kételkedik.*¹

Az eretnekség a hithagyástól abban különbözik, hogy az eretnek keresztény marad, azaz nem veti el teljesen a keresztény hitet, hanem csak egyes hitigazságokat makacsul, az Egyház tekintélye elleni lázadással s a hitigazságokkal szembehelyezkedő ítélettel (iudicium positivum fidei contrarium) tagad.

A kétely akkor válik eretnekséggé, ha a kételkedő pozitív hozzájárulással állítja a hitigazság kétes voltát, bizonytalanságát. Ez tehát pozitív ítéletalkotás a hitigazság kétes voltáról (iudicium positivum). Aki nem akarja magát kivonni az Egyház csalhatatlan tekintélye alól, vagyis nem makacs (contumax), az legalább is teljes értelemben, formálisan nem eretnek. Ezért a születésüktől fogva eretnekségben élők s az Egyház tanítását nem ismerő emberek, ha eretnek vallásgyakorlatokon, szertartásokon részt is vesznek, mivel eretnekségük nem tudatos és szándékos, többnyire nem teljes, formális, hanem csak jóhiszemű (materialiter) eretnekek. Ha azonban az ilyeneknek komoly kételyeik támadnak s nem kutatnak az igazság után, vagy ha a katolikus vallás igazságáról meggyőződnek s nem térnek át a katolikus vallásra, formális eretnekekké válnak.

Az eretnekség különböző megnyilvánulása. Az eretnekség lehet 1. teljes értelemben vett, *formaszerinti* (formalis) *eretnekség*, azaz tudatos és szándékos elvetése egyes hit-

¹ kán. 1325, 2.

igazságoknak, vagy makacsul tartott téves ítélet; és *jó-hiszeműen* (materialiter), nem tudatosan fennálló eretnekség;

2. *benső* (interna), vagyis lélekben táplált és külső (externa), *külsőleg* is megnyilatkozó;

3. *nyilvános* (publica), azaz sokak előtt kinyilvánított, *titkos* (occulta), azaz kevesek, vagy senki előtt ki nem nyilvánított eretnekség.

Az egyházi törvény kiközösítéssel sújtja az eretnokséget. Ez a fenyíték azonban csak akkor sújtja az eretneket, ha bűne tudatos és külsőleg akár nyilvánosan, akár titkosan kifejezésre jutó (externa); a gondolati benső eretnokség (interna) és a gondolati kétely nem esik fenyíték alá, bár lelkiismeretileg eretnokség bűne. Az eretnokség bűnét vonja magára az ember akkor is, ha valamely igazságot tévesen kinyilatkoztatottnak tart s azt külsőleg tagadja; fenyíték azonban nem sújtja, mert a téves ítélet tárgya nem tartozik az istenies és katolikus hittal tartandó hitigazságok közé.

A hithagyás és eretnokség *teljes nemükben súlyos bűnök*. Súlyosabbak bármely erkölcsi erény ellen elkövetett bűnnél, mert itt Isten tekintélyének elvetéséről van szó.

A hithagyás és az eretnokség, valamint a különböző eretnokségek nem szerint (specie) *nem különböznek egymástól*, mert mind egyformán Isten tekintélye elleni vétések. Az a tény, hogy a hithagyó a hitet teljes egészében elveti, csak súlyosbító körülmény.

A jóhiszemű, azaz nem tudatos eretnokség (materialis), nem bűn. Ha azonban valakinek kételye támad felekezete igazságáról és nem kutat tovább, a hanyagság különböző foka szerint súlyos, vagy kevésbé súlyos bűnt követ el.

Az eretnokség fogalmának megadott körvonalazásából kitűnik, mikor nincsen szó eretnokségről. Ez az eset áll fenn a magánkinyilatkoztatás el nem fogadásánál is. Akinek a kinyilatkoztatás szól, annak azt istenies hittal kell elfogadnia; ha nem hiszi, a hitetlenség s az nem eretnokség bűnébe esik.

Az Egyház a magánkinyilatkoztatásokról a szentek kanonizációjával kapcsolatban vagy csak azt állapítja meg, hogy nincs bennük a keresztény hitet és erkölcsöt sértő

állítás, vagy jóváhagyólag elismeri a magánkinyilatkoztatás megtörténtét. A magánkinyilatkoztatásban feltárt igazságokat engedelmes készséggel, vallásos hozzájárulással kell elfogadni; csak emberi hitet érdemelnek, sőt megfelelő okok alapján kétségbe is vonhatók.

Pusztán istenies hittel (*fide divina*) kell hinnünk azokat az igazságokat, melyeknek kinyilatkoztatott voltát az Egyház akár ünnepélyesen, akár rendes tanítói működése által hívésre elő nem terjesztett. Ilyen a Boldogságos Szűzről, mint minden kegyelem közvetítőjéről szóló tanítás; s ilyen volt a Szeplőtelen Fogantatásról szóló igazság a dogmatikus kihirdetés előtt.

Egyházas hittel kell elfogadnunk azokat az igazságokat, amelyeket az Egyház ugyan csálhatatlanul, de nem mint kinyilatkoztatott igazságokat tár elének. Az ily igazságoknak elvetése nem eretnkség ugyan, de súlyos bűn az Egyház csálhatatlan tanítói tekintélye ellen. Nem hittétel erejű ugyanis az a tanítás, hogy az Egyház ezekben az igazságokban, illetőleg azok előterjesztésében tévedhetetlen.

Ha az Egyház nem kinyilatkoztatott igazságokat és nem csálhatatlanul (pl. kongregációk útján) terjeszt elének, akkor a tanító Egyháznak kijáró engedelmességgel kell fogadni azokat, de tagadásuk nem hit elleni bűn.

Az eretnkség bűnét tartalmazza a hitigazságokra vonatkozó kétely is (*dubiūm*). Az ok nyilvánvaló: a hitigazságok Isten tekintélyére támaszkodnak, ezért abszolút erejű igazságok; kétségbevonásuk Isten tekintélye elleni lázadás. Ez a kétely azonban csak akkor válik az eretnkség bűnévé, ha az tényleges jóváhagyással alkotott ítélet (*iudicium positivum*) a hitigazság bizonytalanságáról, illetőleg kétes voltáról.

Ha valaki ítéletét csak felfüggeszti, azaz ítéletet nem alkot magának, s aláveti magát az Egyház tekintélyének, nem eretnek ugyan, de mulasztással vétet a hit parancsa ellen.

Aki pedig ingadozik valamely hitigazság elfogadása és

el nem fogadása között, de hitét nem függeszti fel, rendesen csak bocsánatosan vét, mert a kísértésnek, ingadozásnak nem kellő eréllyel vetett véget.

A hitigazságok abszolút, Isten tekintélyére támaszkodó ereje kizár minden hitbéli és vallási közömbösséget. Ezért a hitigazságok körül nincsen és nem lehet sohasem megalkuvás. Az általános szokás-mondás, mindegy bármely vallásban tiszteljük és imádjuk is Istent, nem helyes. Más dolog, ha azt állítjuk, hogy a szeretetet nem kell megvonnunk más vallásos meggyőződésű emberektől sem. Ha katolikus emberek ajkáról hallunk hitközömbösséget helyeslő szavakat, esetleg mentheti őket tájékoztatlanságuk, de súlyosan tévednek s ezért felvilágosítandók. Ha hitkörüli kételyekről panaszkodnak a gyóntatószékben, ajánlatos megkérdezni, mely igazság körül áll fenn a kétely; megtörténhetik ugyanis, hogy nem is hitigazságról van szó, s ezért fel kell világosítani a tévelygőt, hogy a helytelen ismeretből fakadó bűntől megmentsük és megnyugtassuk.

8. Vallásos gyakorlatokon való részvétel, érintkezés hitetlenekkel és eretnekekkel. (Communicatio in sacris.)

A hit ellen véthetünk a hitetlenek és eretnekek vallásos gyakorlatain való részvétel által is. Ha a részvétel *szándékos* és az eretnek vallásos gyakorlatát helyesli, akkor ez bűn a hit ellen. Ha csak *külsőleges*, akkor bűnveszély lehet a katolikus ember számára s ezért a felmerülő bűnveszély megengedése miatt bűnös. Hozzájárul még rendesen mások megbotránkoztatása is, aminek elkerülésére a szeretet parancsa sürget.

Ez az érintkezés történhetik vagy úgy, hogy *katolikus ember vesz részt eretnek istentiszteleten* (positiva), vagy *eretnek részvételét, közreműködését engedjük meg katolikus vallásos szertartásban* (negativa). A kódex ezt *materialis passiva communicationak* mondja.

A katolikus részt vehet azokon az eretnek szertartást,

vallásos gyakorlatot *helyeslő szándékkal* (formalis), vagy csak *külsőlegesen*, lélekben nem helyeselve az eretnek szertartást (materialis).

A részvétel lehet *nyilvános* (publica), azaz az eretnekek istentiszteleti gyülekezetében való részvétel; vagy csak *magánjellegű* (privata), az ily gyülekezeten kívüli érintkezés, pl. valaki eretneggel közösen mond el valamely imádságot.

Az ily vallásos érintkezésre vonatkozólag a következő szempontok az irányadók:

1. Meg nem engedett a *hitetlenek részvétele katolikus vallási szertartásokban*, mert megengedett részvételük azt jelentené, hogy nincsen semmi különbség az eretnek felekezet és a katolikus vallás között, és ezt az Egyház parancsa is kifejezetten tiltja.

2. Sohasem megengedett katolikusnak részvétele eretnek vallásos szertartásokban, ha azt *szándékosan*, az eretnek szertartást helyeslő, jóváhagyó lélekkel teszi; ez a katolikus hitnek benső és külső megtagadása volna.

3. Ha az eretnek vallásos gyakorlatokon való részvétel *csak magánjellegű és pusztán külsőleges* (activa materialis et privata), azaz az eretnek szertartást el nem ismerő szándékkal történik, botrányt nem idéz elő s a közösen végzett vallásos gyakorlat (imádság) hitellenes dolgot nem tartalmaz, *akkor megengedett*.

4. *Súlyosan tiltott a pusztán külsőleges, de nyilvános*, azaz nagyobb vallásos gyülekezetben való részvétel, mert sokakat megzavarhat hitében, botrányul szolgálhat másoknak, azonkívül legalább is külső megtagadása a hitnek; már pedig a hit külső megtagadása is bűnös dolog.

Ha felsorolt pontokban rejlő veszély nem fenyeget, akkor a pusztán külsőleges részvétel súlyos okból, amelynek helyességét kétes esetben a püspök dönti el, világi hivatallal járó méltányosságból, mások személye iránti tiszteletből megengedhető; ilyen pl. a nem katolikus temetésen, házasságkötési szertartásokon s hasonló jellegű vallá-

sos gyakorlatokon való megjelenés.¹ Nem szabad azonban az ily megjelenés alkalmával olyan szerepet vállalni, amelynek vallásos szertartási jellege van.

a) Eretnekek milyen vallási érintkezése tiltott katolikusokkal? 1. Eretnek nem lehet katolikus gyermeknek keresztszülője; de megjelenhetnek mint pusztán tanu.

2. Nem szabad eretneket közös kórusimádságra (zsolozsmaimádságra) felszólítani, azt velük felváltva mondani, nekik békecsókot adni, fejükre szentelt hamut hinteni, nekik szentelt gyertyát, barkát nyújtani s egyéb más szertartásban bármit is átadni, nekik kiszolgáltatni vagy a szertartásban olyasmit tőlük elfogadni, ami a velük való benső vallási kapcsolatot és összetartozás jelét mutatná.

3. Nem szabad nekik liturgikus ténykedéseknél fátylát, gyertyát vinni; nem szabad őket vallásos egyesületbe felvenni.

4. A botrány távoltartásával, katolikus ember hiányában, nem-katolikus orgonista katolikus templomban alkalmazható.

b) Katolikusok milyen vallási érintkezése tiltott eretnekekkel? 1. Katolikusoknak nem szabad eretnek gyermeknél a keresztszülő szerepét vállalniok.

2. Nem szabad a keresztség szentségét eretnek által kiszolgáltatniok.

3. Nem köthetnek házasságot eretnek pap előtt.

4. Nem szabad eretnek papot hívni oly katolikus egyén eltemetésére, akinek temetését az Egyház megtagadta.

5. Nem szabad másvallású beteghez vallásos felekezetének papját elhívni; ha a beteg kéri, nagyobb baj elkerülése végett pusztán látogatás címén szabad csak meghívni.

6. Szabad esküt tenni eretnek biblia érintésével és megcsókolásával.

¹ kán. 1258, 2.

7. Szabad eretnek templomok művészi tárgyait megsemlélni, olykor a templomi éneket, muzsikát, beszédeket megfelelő okból s mások megbotránkoztatásának kerülésével meghallgatni.

8. Veszélyes s ezért nem megengedett más felekezetek templomainak rádióbeszédét meghallgatni, hacsak ez olykor pusztán kíváncsiságból vagy valamely komoly okból nem történik. Ugyancsak meg lehet olykor nézni kíváncsiságból a templomi szertartásokat is, de nem szabad az eretnek templomban pl. az eretnekekkel együtt énekelni vagy bármely más szertartásos ténykedésben résztvenni. Ha ez a részvétel inkább a közrend, illetőleg napirend kedvéért történik, pl. hajókon, börtönökben vagy egyéb intézményekben, akkor a pusztán külsőleges megjelenés megengedett.

9. Nem szabad használni katolikus templomok hangját eretnek temetése alkalmával; ha azonban ennek elhagyásából nagyobb bajok és zavarok támadnának, s ha a helyi felfogás szerint nem jelenti az eretnekekkel való együttműködést és az eretnek szertartások elismerését, akkor okkal-móddal megengedhető.

10. Nem szabad közös helyen katolikus és más felekezeti vallásos szertartásokat végezni, hacsak ez igen súlyos okból nem történik, mint pl. Jeruzsálemben.

11. A katolikus és hitetlen (meg nem keresztelt) között kötött házasság — bontó akadályként — tiltott; katolikus és eretnek házasságát tiltó (és érvénytelenítő) akadály ellenzi.

12. Ha a katolikus házaselek egyike eretnökké lesz, ez ok az ágytól és asztaltól való elváláshoz.

13. A püspök és a papság elkísérheti katolikus templomba a nem katolikus uralkodót, de annak nem szabad cselekvőleg résztvennie a katolikus imádságban és szertartásokban.

c) *Az egyházi könyvbírálat és könyvtilalom.* A hit, de általában a jóerkölcsök védelmét szolgálja az Egyháznak könyvbírálata és könyvtilalma. Maga a természeti törvény is tiltja minden erkölcsöt veszélyeztető írásmű olvasását. E tilalom alapja mind a természeti, mind az egyházi törvénynél az erkölcsi életet fenyegető veszély. A természeti törvény tilalmán felül az Egyház tételes intézkedéssel is igyekszik elhárítani a rossz könyvekből származó hitbeli és erkölcsi életre háruló veszélyt. Az Egyház megköveteli a hívőktől, hogy vallási dolgokban ne adjanak ki olyan könyveket, melyeket előzetes bírálatával (*praevia censura*) jóvá nem hagyott; a hitre és erkölcsre káros könyvek olvasását pedig megtiltja. Az Egyház e kettős jogát Krisztustól kapta, hogy őrködjék a hit tisztasága és az erkölcs épsége felett.

Bizonyos könyvekre vonatkozóan az Egyház előírja, hogy csak az illetékes egyházi hatóság engedélyével jelenhetnek meg, amelyet hivatalos bírálat előz meg. Ez a rendelkezés a szerzőre és kiadóra egyaránt vonatkozik. A bírálat alapján hozott jóváhagyás (*approbatio*) mindössze annyit jelent, hogy a könyv hit- és erkölcsellenes tanítást nem tartalmaz; irodalmi értékéről azonban nem ítélt. E könyvbírálatra vonatkozó törvények magukban véve súlyosan köteleznek.

Sem egyháziak, sem világiak nem adhatják ki bírálat és engedély nélkül: a) a Szentírást, a hozzá tartozó jegyzetekkel és magyarázatokkal, b) a hittudomány bármely szakába vágó könyvet, továbbá a bölcséleti istentant (*theologia naturalis*) és erkölcsant, vagy más hasonló tudományos kérdést tárgyaló könyveket, c) imádságos, hitbuzgalmi, lelki könyveket és általában minden olyan írásművet, mely a vallást vagy jóerkölcsöt különösebben érinti, d) bármimódon sokszorosított szentképeket, akár van rajtuk imaszöveg, akár nincs.

Mindehhez az engedélyt a világiak és egyházmegyei papok számára vagy a szerző saját ordináriusa, vagy a meg-

jelenés, nyomtatás helyének ordináriusa adhatja meg. A szerzeteseknek emez engedélyen, jóváhagyáson kívül előzetesen még a saját nagyobb előjáróiktól is engedélyt kell szerezniök.

Az egyházmegyei papok saját ordináriusuk, a szerzetesek nagyobb előjáróik és a helyi ordinárius *engedélye* nélkül még profán tárgyú műveket sem tehetnek közzé, valamint nem írhatnak ujságokba, folyóiratokba és nem is szerkeszthetnek ilyeneket. E felsorolt esetekben nincs szó előzetes bírálatról, hanem csak engedélyről, amelyet sürgős esetekben vélelmezni is lehet.

Némely esetben *különleges engedélyre, jóváhagyásra* van szükség: A boldoggá- és szenttéavatási ügyekről csakis a Szerzetesek Kongregációjának engedélyével szabad bármit is kiadni; a Szentszék engedélye kell a Szentszék által búcsúkkal ellátott imádságok és jócselekedetek hiteles gyűjteményének, az apostoli búcsúk jegyzékének és a különböző engedélyezésekből összeállított és még jóvá nem hagyott búcsúgyűjteményeknek kiadásához; a különböző kongregációk határozatait újból kiadni csakis az illető Kongregáció engedélyével és előírásai szerint szabad; a liturgikus szövegeket és a nyilvános használatra szánt litániákat a Szentszék hagyja jóvá, új kiadásukat azonban a püspökökkel kell hitelesíteni, hogy pontosan megegyeznek-e az eredetivel; a Szentírás nemzeti nyelven csak pápai jóváhagyással adható ki, ebben az esetben jegyzetek nélkül, vagy jegyzetekkel, a püspök felügyelete alatt és annak engedélyével; a jóváhagyott könyv fordítása és új kiadása új jóváhagyásra szorul. Jóváhagyott folyóirati cikkek különlenyomatához azonban ez nem szükséges; a törvénykönyv előírásai szerint a jóváhagyás csakis a kiadásra kerülő könyveknél szükséges, nem a magánhasználatra szánt könyveknél.

Egyes könyvek *olvasásának* megtiltására az illetékes hatóság elsősorban a legfőbb egyházi hatóság, a pápa és az egyetemes zsinat, az egész Egyházra nézve; a tartományi zsinatok és az ordináriusok csakis saját alattvalóiknak tilt-

hatnak el könyveket; épígy az önálló monostor apátja és a kiváltságos papi szerzet legfőbb előjárója tanácsával együtt, sőt más nagyobb előjáró is, de csak halaszthatatlanul sürgős esetben és avval a kikötéssel, hogy az ügyről illetékes feljebbvalójának minél hamarabb jelentést tesz. A Szentszéknél kisebb rendű hatóságok döntései ellen lehet ugyan Rómába fellebbezni, de a végleges döntésig a könyvek tiltottak maradnak.

A könyv elítélése (indexre tétele) nem jelenti szükségképen azt, hogy a könyv hitellenes vagy erkölcstelen dolgot tartalmaz. Lehet a mű könnyen félreérthető, helytelen beállítású, a helyi viszonyok miatt veszélyes; s ezért megtörténhetik, hogy az idők változtával az egyházi hatóság az illető könyveket kivonja az indexből. Az Egyház által elítélt könyvet (újra) kiadni, olvasni, megtartani, eladni, más nyelvre fordítani és mással bármimódon közölni tilos.

A könyvet *kiadja* a szerző, a nyomdász és a szoros értelemben vett kiadó, aki gyakran nem azonos a nyomdással; a törvény a személyes *olvasást* tiltja; nem vét ellene az, aki csak a felolvasást hallgatja; a könyvet az *tartja meg*, aki akár mint tulajdonát, akár mint másét magánál őrzi, vagy tulajdonjogát megtartva másnál letétbe helyezi; nem szabad megtartani a könyvet akkor sem, ha nyelvét nem értjük; a könyvtárost nem tekinthetjük a könyv megtartójának, mert nem magánál és nem saját nevében őrzi; a könyvet mással *közli*, aki azt másnak kölcsönzi, felolvassa, vagy más számára részleteket kiír belőle; szabad azonban jogos okból tiltott könyvek tartalmát, megfelelő magyarázatokkal és kritikával másokkal megismertetni és belőle szemelvényeket közölni.

A kiadó súlyosan vét, ha olyan könyvet tesz közzé, mely ártalmas tartalma miatt az emberek nagy lelki kárát okozhatja; ha azonban ártalmatlan könyvet (pl. imádságos könyvet) kellő jóváhagyás nélkül ad ki, nem vét súlyosan.

Az *olvasó* súlyosan vét, ha a tiltott könyv jelentékeny

részét elolvasa, sőt ha nagyon káros tartalmú részletekről van szó, már néhány lap olvasása is súlyosan tilos.

A könyv megtartását kellő ok nélkül egy hónapnál hosszabb időn át általában súlyosnak kell megítélni.

Melyek a tiltott könyvek? A könyvek eltiltása kétféleképp történik: vagy az általános jogszabályok által (ipso jure, a könyvek bizonyos fajtái), vagy külön apostoli irat útján (egyes névszerint megnevezett könyvek).

Az általános jog által eltiltott könyvek: a) a Szentírás eredeti szövegeinek és régi katolikus fordításainak nem katolikusok által készült kiadásai, valamint az általuk készített vagy kiadott bármilyen nyelvű fordítás; b) bármely szerző műve, mely eretnekséget vagy szakadárságot védelmez, vagy magának a vallásnak alapjait bármimódon felforgatni törekszik; c) minden olyan könyv, mely a vallást és jóerkölcsöt kifejezetten, szántszándékkal támadja; ide tartoznak azok a folyóiratok és újságok is, melyek célzatosan és rendszeresen közölnek vallásellenes és erkölcsrontó cikkeket; nemkatolikusoknak azok a művei, melyek egyenesen a vallással foglalkoznak (nemcsak szorosan vett hittanok, hanem a Szentírásról, egyháztörténetről, aszkézisről stb. tárgyaló könyvek is), kivéve, ha biztosan nem tartalmaznak semmit a katolikus hit ellen. A nemkatolikusok egyéb könyvei nem tilosak, még ha itt-ott bele is kevernek valamely vallási tévedést.

e) Ha hiányzik az előírt jóváhagyás, a következő könyvek: a Szentírás könyvei, a hozzájuk tartozó jegyzetek és magyarázatok, a Szentírásnak nemzeti nyelvű fordításai, valamint mindazok a könyvek, melyek új jelenéseket, kinyilatkoztatásokat, látomásokat, jövődöléseket, csodákat beszélnek el, vagy pedig új ájtatosságokat akarnak meghonosítani, bár avval az ürüggyel, hogy azok csak magánjellegűek; (más, biztosan jótartalmú, de jóvá nem hagyott ájtatossági könyvek olvasása nem tilos); f) azok a könyvek, melyek valamely katolikus hittételt támadnak, vagy gúnyolnak, a

Szentszék által elítélt téves tanokat védelmeznék, az istentiszteletet ócsárolják, az egyházi fegyelmet fel akarják forgatni, az egyházi rendet, a papi vagy szerzetesi életformát szándékosan gyalázzák; *g*) bármiműű babonát tanító vagy ajánló könyvek; *h*) azok a könyvek, melyek a párbaft, öngyilkosságot, az elválást megengedettnek hirdetik, a szabadkőművességet és hasonló társaságokat az Egyházra és a társadalomra előnyösnek és ártalmatlanoknak tüntetik fel; *i*) piszkos, szemérmetlen dolgokat szándékosan és tervszerűen tárgyaló, elbeszélő vagy tanító könyvek, (persze nem tilos a komoly tudományos anatómiai, orvosi vagy erkölcs-tani könyv olvasása); *j*) a Szentszék által jóváhagyott liturgikus könyvekkel nem egyező kiadások; *k*) hamis (apokrif) vagy a Szentszéktől eltiltott vagy visszavont búcsúkat terjesztő könyvek; *l*) azok a bármimódon nyomtatott szentképek, amelyek az Üdvözítőt, a Boldogságos Szűzet, angyalokat, szenteket az Egyház szellemétől és rendeleteitől eltérő módon ábrázolják.

Az általános jog által tiltott könyvek közül egyeseket a legfőbb egyházi hatóság külön rendelettel névszerint is kárhoztat (indexre tesz); e könyvek jegyzéke az Index librorum prohibitorum; ez vagy külön apostoli levéllel, irattal történik, vagy a Szent Officium rendeletei útján.

Ha valamely könyv olvasása tilos, akkor a tilalom az egész könyvre kiterjed; ha több kötetes munka egységes témáról szól, minden kötet olvasása tilos, ha különböző dolgokról, csak a veszélyes köteté; ha valamely szerzőnek minden műve indexen van, ez elsősorban a vallási kérdésekről tárgyaló könyveire áll, a többi művei közül azokra, amelyek az általános jog vagy külön rendelet tilalma alá esnek.

Tiltott könyveket engedéllyel szabad olvasni, ennek megadására elsősorban a római pápa illetékes; az ordináriusok saját alattvalóiknak adhatnak engedélyt a Szentszéktől kapott felhatalmazás mértéke szerint; a kiváltságos papi

szerzetek nagyobb előjárói saját alattvalóiknak az előbb jelzett keretben.

Nem minden tiltott könyv olvasása jár büntetéssel, csak a két következő csoportba tartozók, mégpedig a szoros értelemben vett könyvek. A Szentszéknek külön módon fenn tartott kiközösítésbe esnek: *a)* az aposztaták, eretnekek és szakadárok aposztáziát, eretnekséget, szakadárságot védelmező könyveinek kiadói, védelmezői, engedély nélkül olvasói és megtartói; *b)* az apostoli levéllel, névszerint, a kiközösítés büntetése alatt tiltott, bármely szerzőtől való könyvnek védelmezői, olvasói, megtartói. A Kongregációk által tiltott könyvek nem tartoznak ide.¹

B) *A természetfölötti remény.*

Az Üdvözítő sokszor és nyíltan hangoztatja, hogy az örök boldogság, az örök élet lesz földi érdemeink jutalma. Évvel is sarkal, lelkesít a küzdelemre, amellyel örök boldogságunkat kell kivívnunk. A küzdelem s e küzdelemből fakadó remény, mellyel az örök élet birtokbavételére törekszünk, tiszteletet parancsoló erény. Nem vonható le értéke avval, hogy jutalomra vágyódik, mert tulajdonképpen lépcsőfoka az istenszeretnek, mely által az ember az örök boldogságban az Istennel egyesül. A reményben benne van a szeretet csirája, hiszen mint jóra való törekvés, a jónak helyeslését, szeretetét feltételezi.

1. *A remény fogalma, székhelye, indítóoka, tárgya, tulajdonságai.*

a) A remény fogalma. A természetes remény gyökere küzdőtörekvésünkben van. *A remény ugyanis a tőlünk még távolálló, de küzdelemmel elérhető jóra való törekvés. Jóra való törekvés:* ebben különbözik a *félelemtől*, amely a rossz elől menekül. A jövőben elérendő jóra irányul: ebben különbözik az *örömtől* és a *gyönyörködéstől*, amelyek a múlt és a jelen javakban talált tetszés kifejezői. Nehéz küzdelemmel elérendő jóra tör: ezáltal különbözik a *vágytól*, mely

¹ kán. 1384—1405; Müller Lajos, A római index; Sipos I., Kat. egyházjog. 182—4; Mihályfi Ákos, Az emberek megszentelése. 205. köv.

nem foglalja magában a küzdelem s a nehézség jellegét. A remény tárgya elérhető, birtokbavétele lehetséges: ebben különbözik a *kétségbeeséstől*, amelynek tárgya elérhetetlen.

Ennek megfelelően a lélekben kiváltódó aktusok szerint a remény: *szeretet*, mert jóra tör (amor); *vágy* (desiderium), mivel még nem vagyunk birtokában; *lelki feszülés* (arduitas), mivel nehéz a remélt dolog elérése; *bizalom* (fiducia), mivel tárgya elérhető. Ez a vágy szellemi törekvésünkből fakad, azaz az akarat működése, mert a remény az akarat feszülése, küzdelme a jó után. Mivel a reményben a magunk javát keressük, a remény tulajdonképpen *önös szeretet*, azaz a magunk javára irányuló szeretet megnyilatkozása, s mivel csak a jövőben elérendő jóra irányul, ezért a remény *vágyakozó szeretet* (amor desiderii).

Mivel a természetfölötti reményben Istennek megígért segítségére támaszkodunk, ezért a reményt *bizakodó várakozásnak* is mondjuk.

A remény tehát, mint az akarat megnyilvánulása : erősen és hathatósan bizakodó vágy az Istentől megígért s részünkről küzdelemmel elérhető javak birtokbavétele után.

A remény mint természetfölötti erény, *belénköntött természetfölötti készség, amellyel Isten hűséges ígéretére támaszkodva biztosan várjuk, hogy az általa rendelt eszközök felhasználásával jövőnk boldogságunkat elérjük.*

b) A remény hordozója, székhelye. (Subiectum.) A remény közvetlen az *akaratból forrásokozik*; távolabbi alanya minden hívő ember, még a bűnös is, kivéve azokat, akik hit-hagyás, eretnokség, vakmerő bizakodás, vagy kétségbeesés által elvesztették reményüket. A hit ugyanis szükséges feltétele a reménynek, s ahol nincs hit, ott remény sem lehet; a vakmerő bizakodás s a kétségbeesés pedig szöges ellentéte a reménynek, s kiölik a reményt az ember lelkéből. A remény hordozói továbbá a tisztító tűzben szenvedő lelkek is.

Nincs meg a remény erénye Krisztusban, mert ő élvezője Isten boldogságának; ugyanezért nincs meg az

üdvözült lelkekben sem az Égben; ugyancsak nincs az el-kárhozottakban sem, mert számukra az örök boldogság már el nem érhető s ezért le kell mondaniok minden reményről.

c) **A remény indítóoka.** *A remény indítóoka Istennek ígéretéhez való hűsége* (fidelitas), amely az Isten két tulajdonságán nyugszik: *mindenhatóságán*, amelynél fogva megteheti, amit ígér, és *jóságos voltán* (benignitas), amelynél fogva meg is akarja tenni, amit ígér.

Egyes hittudósok a remény indítóokát Isten jóságában (bonitas), mások ismét mindenhatóságában (omnipotentia), ismét mások a három jelzett tulajdonság együttesében látják. Mondhatjuk azt is, hogy a remény indítóoka Isten segítő mindenhatósága (omnipotentia auxilians); azonban a segíteniakarás föltételezi Isten jóságát, mindenhatósága és hűsége pedig bizonyíték arra, hogy megteheti, amit ígért. Mostani üdvrendünkben Isten természetfölötti javakat ígért nekünk, ezért a remény tulajdonképpen Istennek ígéreteihez való hűségére támaszkodik, s e hűségnek zálogai az előbb felsorolt isteni tökéletek.

d) **A remény tárgya.** (Obiectum.) A remény tárgyai az Istentől ígért javak: azaz örök boldogságunk, amelynek *fő tárgya maga az Isten*, mint legfőbb javunk és boldogságunk, továbbá mindazok az eszközök, amelyek az Isten rendeléséből örök boldogságunk megszerzésében szükségesek és hasznosak. Ilyenek: a különböző kegyelmek, bűneink megbocsátása, természetes javak, a bajok távoltartása, Isten szerető gondviselése stb.

e) **A remény tulajdonságai.** A remény természetfölötti cselekvésre ösztönző, mégpedig hatékonyan ösztönző szilárd törekvés. *Természetfölötti*, mert természetfölötti segítséggel, azaz kegyelemmel gyakorolható, azonkívül indítóoka Isten tökéletessége, azaz ígéreteihez való hűsége, s végül tárgya az Isten, s Hozzá, természetfölötti célunkhoz segítenek a remény egyéb tárgyai is; *cselekvésre ösztönző* (efficax), mert nem pusztá tétlenséget, semmittevő várakozást, hanem buzgó tevékenységet és tetterre sarkalást jelent; s végül *szilárd* (firma), mert Isten iránti bizalomból fakad. A Szentírásban ugyan azt olvassuk: «Munkáljátok üdvösségeteket félelemmel

és rettegéssel»,¹ de ez a félelem inkább a mi gyengeségünk folyománya, azaz aggodalmunk, hogy hátha nem használjuk fel kellőképen az Istentől kapott segítséget, de föltétlen szilárd a remény az ígérő Istennel szemben, mert Isten feltétlenül állja szavát. Felhasználva Istennek nekünk nyújtott segítségét, reményünknek *biztosnak* (certa) kell lennie, azaz ki kell zárnia minden ingadozást és kételkedést. A mi közreműködésünk gyengébb vagy erősebb lehet, ezért kell félnünk attól, hogy el ne mulasszunk valamit lelkünk üdvének biztosításában. Ez a félelem *nemes és üdvös*, és erősíti Istenbe vetett reményünket; épen ezért nem szabad kishitűséggel és kétségeskedve dolgoznunk jövődő boldogságunk megszerzésén.

2. A remény szükségessége.

a) *A remény eszközszerű szükségessége.* A remény, mint természetfölötti erény, *eszközszerűen, mégpedig pótolhatatlanul szükséges örök üdvünk elérésére*, a megszentelő kegyelemmel való kapcsolata miatt. A megszentelő kegyelem nélkül ugyanis nincs üdvösség.

A reménynek *mint aktusnak gyakorlása, ápolása* (spes actualis) *eszközszerűen és pótolhatatlanul szükséges az esze használatára jutott embernek*; mégpedig a meg nem igazultaknak a megigazulás megszerzéséhez, a megigazultaknak az üdvösség eléréséhez.

A megigazulásra, illetőleg annak elnyerésére az embernek elő kell készülnie; de azt meg nem teheti, ha nincs reménye arra, hogy Isten megbocsátja vétkeit. Ezért a trienti zsinat a hit után a reményt is felemlíti a megigazulást előkészítő cselekedetek között.

A megigazult embernek is szüksége van a reményre, mert a remény szükséges lépcsőfoka a szeretet erényének, amely nélkül nincs üdvösség. Az örök boldogság nem tisztán örökség, hanem érdemeinkért kitűzött jutalom, ezért nem érheti azt el, aki még reményt sem táplál magában az örök boldogság után. A végső kitartást, állhatatosságot (perseverantia finalis) nem érdemelhetjük ki ugyan, de imádkoznunk kell érte; az ily ima azonban lehetetlen Istenbe vetett remény, bizakodás nélkül.

¹ Fil. 2, 12.

b) A remény parancsszerű szükségessége. A *tételes törvény* is sürgeti a remény gyakorlását. Parancsszerűen (*necessitate praecepti*) szükséges a remény gyakorlása *önmagában véve* (*per se*) 1. *erkölcsi életünk kezdetén*; 2. *néhányszor életünk folyamán*; 3. *ha kétségbeesés vagy vakmerő bizakodás által reményünket veszítettük*, s egyesek szerint: *halálveszedelemben*.

Ez utóbbi, épúgy mint a hitnél, csak akkor szükséges, ha valaki nincs a kegyelem állapotában.

A keresztény hívő ember ezt az erényt (bennfoglaltan, *implicite*) mindig gyakorolja, midőn Istenéhez a keresztény hit rendje szerint imádkozik, szentségekhez járul s az Egyház parancsait megtartja.

Közvetve (*per accidens*) szükséges a remény gyakorlása: 1. midőn más parancsolt cselekedetet kell végeznünk, amelyet remény nélkül teljesíteni nem tudunk (pl. imádság, szentgyónás); 2. midőn egyéb kísértések legyőzésére kell Isten iránti bizalmunkat fokoznunk.

3. A remény elleni bűnök.

A természetfölötti remény ellen véthetünk: 1. a remény parancsának elhanyagolásával; 2. Isten iránti gyűlölettel; 3. kétségbeeséssel; 4. vakmerő bizakodással.

a) Az Isten iránti gyűlölet. A remény magában foglalja az örök boldogság, azaz elsősorban az Isten utáni vágyat. E reményben foglalt, Isten után vágyó szeretet ellen vétünk, ha az Isten iránti gyűlöletből Őt mint örök boldogságunk foglalatát elvetjük, eltaszítjuk magunktól (*odium Dei abominationis*).

Ez a bűn rendesen a földiekhez való túlzó ragaszkodásból, a földi élvezetekben való elmerülésből fakad. Oly világnézetű emberek vétke, akik azt remélik, hogy a földön megtalálhatják boldogság utáni vágyuk teljes kielégítését. Ha e földiekhez való ragaszkodás valóban kizárja Istent, halálos bűn származik belőle; ha azonban ez a ragaszkodás Istent, örök boldogságunk végső tárgyát nem zárja ki, akkor nem mondható mindig súlyos bűnnek, mert nincs teljes elfordulás Istentől.

b) A kétségbeesés: *Isten irgalmába vetett bizalomnak teljes hiánya, azaz teljes és szándékos bizalmatlanság Istennek megígért segítségében örök üdvösségünk elérésére vonatkozólag.* Ez a kétségbeesés teljes nemében súlyos bűn, mert Istennek ígéreteihez való hűségét vonja kétségbe.

Isten irgalma és jósága mindenkinek rendelkezésére áll; csak tőlünk függ, hogy éljünk vele. Ezért ily felfogással: nekem már Isten sem bocsáthat meg; rajtam már Isten sem segíthet, nem tudok olyanná lenni, hogy Isten rajtam irgalmazzon, — súlyosan vétkezik az ember, ha teljesen tudatos és szándékos a kétségbeesése. E megnyilvánulások oka dönti el, mennyire beszámítható s ezért súlyos vagy kevésbé súlyos bűn lehet. A jó, törekvő lelkeknek aggályoskodásból, búskomorságból, vagy egyéb beteges lelkiállapotból fakadó kétségkedése, vagy nem is bűn, vagy legalább is többnyire nem súlyos bűn. A kétségbeesés a legveszedelmesebb bűnök egyike, mert megnyitja a legzabolátlanabb élet útját s az erkölcstelenség legmélyebb fertőjébe zúdíthat.

c) A vakmerő bizakodás. *A vakmerő bizakodás (praesumptio) alaptalan vagy túlzó bizakodás üdvünk elérésében.*

Származhatik abból a felfogásból, hogy *nincs szükség Isten kegyelmére* az üdvözüléshez, és saját erőnkől elérhetjük azt (praesumptio pelagiana), vagy lutheri elgondolásból: elérhetjük *örök boldogságunkat pusztán Krisztus Urunk érdemeiből*, saját hozzájárulásunk nélkül (praesumptio luthereana); *káromlássá válik*, ha valaki *Isten segítségét várja* bűn elkövetéséhez (praesumptio blasphemalis). A felsorolt bűnök közül az első kettő eretnekséget tartalmaz, a harmadik pedig cáromlást, s ezért nemük egész terjedelmében súlyos bűnök.

Aki Isten segítségét várja a bűn elkövetéséhez, vét a remény ellen is, mert a remény indítóokával, Istennek ígért segítségével él vissza s így ez a bűn kioltója a reménynek. Van vélemény, amely ezt a bűnt nem tartja vakmerő bizakodásnak s következőleg a remény elleni bűnnek, hanem inkább Isten gyalázásának, mert nincs benne az örök boldogság elérése után való rendetlen vágyakozás, s ezért nem oltja ki a remény erényét.

Nem egyenesen a reménnyel *szembehelyezkedő* vakmerőség, hanem a remény gyakorlásában felmerülő súlyos rendellenességből származó bűn: 1. ha valaki ok nélkül rendkívüli, a gondviselés közönséges rendjén felüli segítséget vár Istentől; pl. nem törődik üdvösségével, és reméli, hogy Isten megadja neki a végső állhatatosság kegyelmét, melyet Isten csak azok számára ígért, akik törődnek lelkiüdvükkel

és buzgó imádságos lélekkel törekednek utána; 2. aki Isten irgalmát indítóokul használja fel a bűn elkövetésére, vagy megismétlésére (hisz Isten úgysis megbocsát). Az utóbbinál megjegyzendő, hogy ha valaki emberi gyaroltságból, törekenységből ismételten elköveti bűnét, de egyúttal reméli is, hogy a jó Isten megbocsátja neki, nem vét vakmerő bizakodással, sőt megtérésének némi jelét is mutatja; itt a bűn esetleg nem is teljesen szándékos s azonkívül a megbocsátás reménye nem biztosan indítóok a bűnözésre. Ha azonban valaki kitart a bűnben, mert Isten úgysis megbocsátja, súlyosan vét vakmerő bizakodással, mert itt a bűnre indító ok tulajdonképpen a megbocsátás reménye.

A reményt tehát elveszíthetjük *Isten gyűlölete által, kétségbeesés által, a természetfeletti reményt elvető vagy kevésnek tartó vakmerő bizakodás által*, mert e bűnök szembe-helyezkednek a remény indítóokával, azaz Isten jóságán és mindenhatóságán nyugvó szótartó hűségével.

A pelagiánus eretnekségből fakadó vakmerőség elveti Isten segítő karját; a lutheri vakmerőség pedig többet vár, mint amennyit Isten ígért (bűnbocsánatot bűnbánat nélkül, örök boldogságot érdemek nélkül), s ezért kevesli, lekicsinyli az Isten által nyújtott kegyelmet.

A kétségbeesés nagyobb bűn, mint a vakmerő bizakodás, mert az előbbi Isten irgalmát, az utóbbi Isten igazságosságát vonja kétségbe. A lutheri vakmerőség nagyobb bűn, mint a pelagiánus eretnekségből fakadó vakmerőség, mert nagyobb bűn Isten jóságát lekicsinyleni, mint saját erőnket mértéken felül túlbecsülni. A vakmerő bizakodás gyökere: az említett eretnenségek, hiú öntetszég, nagyzás, erőnk túlbecsülése, vagy gőg, mely nem tartja magát bűnéért büntetendőnek s a mennyországból kizártnak. Ellenszere az alázatosság és istenfélelem.

A természetfölötti szeretet. (Caritas.)

1. Az istenszeretet fogalma, indítóoka, hatóereje, tárgya.

a) *Az istenszeretet fogalma.* A hit és remény természetfölötti erényei a szeretet felé törnek, mint a tökéletesség tetőfoka felé. Mindkettő csak előkészítője, lépcsőfoka a szeretetnek.

Érzéki törekvőképességünkben a jónak megismerése tetszést vált ki, ez a szeretet első megnyilatkozása az érzéki síkon (amor).

Akarati világunkban a szeretet első megnyilvánulásaképpen az értelemnyújtotta javak körül nyilatkozik meg e tetszés és nemtetszés (complacentia). Midőn a szeretet már az értelem ítéletét követi, tökéletesebb fokra lép: már *értékelő szeretet* (dilectio); midőn pedig ez a szeretet másnak tökéletességét és kiválóságát nagyrabecsüli, a *szeretet akkor még tökéletesebb* (caritas). A szeretet még tovább megy: akarja

másnak javát. Ha e szeretet kölcsönös, akkor *barátság* születik belőle (amicitia).

A szeretet tulajdonképpen *jóakarás*, a *jóság kiárasztása* (amare est bonum velle). Ilyen elsősorban és legkiválóbb fokban Istennek szeretete. Mikor az Isten szeret, akkor az Ő jóságát és tökéletességét hinti szét; s bár Isten szeretetének nem lehet más tárgya, mint saját maga, mégis, midőn Ő szeret, mások felé is jóságot hint szét. Önmaga tökéletességének, jóságának kivetítése a második isteni személy; s az Atya és a Fiú szeretete, mint kiváló egyházi írók írják, szerető csókja, a Szentlélek. Kifelé való működésében a világ teremtmése, megváltása és megszentelése ugyancsak az isteni szeretetnek megnyilvánulása. Ezért Isten szeretetünk mindenekelőtti és mindenekfeletti tárgya. *Isten szeretetét viszonzoznunk kell és minden mást annyiban kell szeretnünk, amennyiben az Isten jóságának tükrözője.* Saját magunk szeretete is akkor rendezett és helyes, ha *magunkat*, mint az *isteni jóság megnyilatkozását*, az isteni szeretet tárgyát szeretjük. A teremtés, valamint a megváltás, megszentelés és a megígért örökboldogság révén ugyanis Isten ajándékai vagyunk. Ezért szeretnünk s gondoznunk kell testünket, mint Isten ajándékát, szeretnünk kell méginkább *lelkünket* s *annak Istentől számára kitűzött elérendő tökéletességét.* Szeretnünk kell Isten természetfeletti ajándékait, *sajátmagunkat mint Isten jósága által megváltott, természetfeletti boldogságra hivatott lényeket.*

De Isten szeretetének tárgya a többi teremtmény, ember is, ugyanúgy, mint én. Ezért azokat is kell szeretnem, mint Isten szeretetének tárgyait. Szeretnem kell embertársaimat ama szeretetviszony miatt, amely őket Istenhez kapcsolja. Így válik érthetővé a *természetfölötti szeretet indítóoka*, vagyis az, hogy *miért kell embertársunkat és saját magunkat is az Istenért szeretnünk. Így Istent is tisztá, önzetlen szeretettel szeretjük, azért, mert jóság, mert önmagában jó, tökéletes.*

Mivel a teremtésben, megváltásban Isten jósága árad szét, ezért igaz, hogy minden törvény az isteni szeretetnek útjelzője, útja s így megértjük, hogy nem lehet abban szeretet az Isten iránt, aki az Isten törvényeit, akár természeti, akár tételes törvényeit nem tartja meg, s hogy az szeret igazán, aki Isten törvényeit megtartja (finis legis dilectio).

A szeretet az az erény, amely minden más erényt a legtekélyesebb fokban magában foglal, ezért áll az igazság: szeress és tégy, amit akarsz, jól tudsz tenni (ama et fac). Ezért halljuk Krisztus Urunktól és a Szentírásból a szeretet dicsőítését, ezért áll Krisztus tanításának élen a szeretet, s ezért tartja a keresztény erkölcsan a krisztusi szeretetet minden erkölcsi, illetőleg vallási élet legtekélyesebb és egyszerűen felülmúlhatatlan formájának. Nagyobb tökéletesség nem létezik és nem is gondolható el, mivel ez a szeretet a legjobbal, legtekélyesebbel való egyesülés. Ezért legkedvesebb számunkra Istennek az a bemutatása, mely a Szentírásból hangzik felénk: *Isten maga a szeretet.*

A szeretet, amint látjuk, tetszését találja másnak tökéletességé-

ben, gyönyörködik benne, kívánja másnak javát és szomorkodik, ha valaki lerontja azt.

Az Újszövetség szeretet-parancsa ennek a szeretetnek megvalósítását kívánja, mégpedig Istennel, magunkkal és embertársainkkal szemben. Mivel azonban a magunk és embertársaink szeretete is Isten szeretetében gyökerezik, Isten szeretete a másik kettőnek is foglalatja. Magunkban is, másokban is Isten megnyilatkozó jóságát, tökéletességét szeretjük, s ezért áll az igazság: nem szeretjük az embereket, ha nem szeretjük az Istent, és viszont, nem jól szeretjük Istent, ha nem szeretjük magunkat és embertársainkat. A szeretet végső törekvésében Isten szeretetében csúcsosodik ki, már pedig az Istennel való legbensőbb egyesülés, Isten birtoklása az ember végső és legfőbb célja. Ez a szeretet az Újszövetség nagy, Krisztus Urunk által kihangsúlyozott motívuma.

A megszentelő kegyelemmel együttjáró természetfölötti készségek legnemesebbike a szeretet erénye. *Ez az erény belénk öntött természetfölötti készség, amely által Istent önmagáért, magunkat és embertársainkat Istenért szeretjük.*

A cselekvés jegyében a szeretet (caritas actualis): Istennek mindenekfölött való szeretete, vagyis benső és külső tevékenységeinknek az a megnyilvánulása, amellyel Istent önmagáért, magunkat és embertársainkat pedig Istenért szeretjük.

A szeretet legtisztább megnyilvánulása az *önzetlen szeretet* (amor benevolentiae); evvel akarjuk másnak javát és szeretünk mást önmagáért. Erről a szeretetről van itt szó.

Az *önös szeretet* (amor concupiscentiae) saját javunkat nézi és ápolja; evvel a szeretettel másokat saját magunkért szeretünk. Ez utóbbi módon szeretjük Istent a remény erényében: szeretjük, mint jövődő boldogságunkat. A szeretet erényével azonban Istent önmagában, végtelen jóságában és tökéletességében szeretjük.

Mivel Istenen kívül nagyobb tökéletesség, jóság nincsen, Isten szeretetének a *legnagyobb*nak kell lennie. Ha ez *érzelmi* (intensive) nem is sikerül mindig, de *értékelés szempontjából* minden más szeretetet, még az apai és anyai szeretetet is *felül kell mulnia* (appretiative summa).

A szeretet lehet benső, azaz lélekben megnyilvánuló, és lehet külső tevékenységben megnyilatkozó (affectiva, effectiva).

b) A természetfölötti szeretet indítóoka. *A szeretet indítóoka Isten jósága, azaz végtelen tökéletessége (bonitas divina).*

Az Isten jó, mert benne minden tökéletesség összpontosul; de tökéletessége megnyilvánul felénk áramló jóságában is, a teremtés, megváltás, megszentelés művében; Krisztus Urunkban, Krisztus tanításában, szenvedésében, az Oltáriszentségben való jelenlétében szintén e jóság tükröződik, sőt mindezekben az emberek számára könnyebben megérthető s felfogható módon nyilvánul meg. Istennek irántunk tanúsított jóságában könnyen megismerjük és megszeretjük önmagában hordott tökéletességét.

c) A természetfölötti istenszeretet hatóereje. E természetfölötti szeretetnek az a nagy hatóereje van, hogy a *szentségek vétele nélkül is megszerzi számunkra a megigazulást*, ha megvan bennünk a szándék, melyet az ily szeretet magában foglal, hogy a szentségekhez is járulunk, ha erre alkalom nyílik. E természetfölötti istenszeretet a megigazulást nem úgy okozza, szerzi meg számunkra, mint a szentségek; vagyis nem eszközlő oka (causa efficiens) megigazulásunknak, hanem a végső előkészület Isten kegyelmének befogadására, amely ha megvan, Isten csalhatatlan biztossággal részesít bennünket a megszentelő kegyelemben.

d) A természetfölötti szeretet tárgya elsősorban Isten, másodsorban az Isten kegyelmének és dicsőségének befogadására alkalmas teremtmények. Ezért nem lehetnek szeretetünk tárgyai az elkárhozott lelkek, mert ők Isten kegyelméből végleg kiestek. A teremtet világ többi tárgyait annyiban kell szeretnünk, amennyiben Isten szeretetét bennünk elsősegítik.

2. Az istenszeretet eszközszerű és parancsszerű szükségessége.

A természetfölötti szeretet erénye oly szoros kapcsolatban van a megszentelő kegyellemmel, hogy e kettő mindig együttjár. Egyik hiányában nincs meg a másik sem. Ezért a természetfölötti szeretet erénye mindenkinek kivétel nélkül

eszközszerűen és pedig pótolhatatlanul szükséges az örök üdvösség elérésére.

A szeretetnek cselekedetben való megnyilvánulása, ápolása eszközszerűen szükséges annak a felserdült embernek (kivéve a mártírokat), aki szentségek útján a megszentelő kegyelmet megszerezni nem tudja magának.

A szeretet gyakorlását, ápolását isteni parancs is sürgeti: «Szeresd a te Uradat, Istenedet teljes szívedből és teljes lelkedből és teljes elmédből. Ez a legnagyobb és első parancsolat,»¹ az Újszövetségnek kiemelkedő parancsa. E parancsnak Isten mindenekfölötti szeretetével teszünk eleget.

A szeretet parancsa *önmagában* (per se) tekintve közvetlenül kötelez: 1. *a tudatos élet felébredése* idején; 2. *gyakrabban az élet folyamán* (legalább is nem elegendő öt éven belül a szeretet egyszeri felindítása); 3. *valószínűleg a halálos veszedelemben.*

Közvetve (per accidens), az előálló körülmények következtében: 1. ha valakinek oly cselekedetet kell véghezvinnie, amelyhez szüksége van a megszentelő kegyelem állapotára s azt szentség útján megszerezni nem tudja, pl. ha valaki a bérálás szentségéhez járul, s nincs már módja a szentgyónás elvégzésére; 2. más erények ellen fellépő kísértések idején.

Az istenszeretet elleni bűnök. Minden halálos bűn kioltja a megszentelő kegyelmet s így a szeretet erényét is, amellyel Istent a legtökéletesebb fokban szeretjük. De különös módon szembehelyezkedik Isten szeretetével az istengyűlölet (odium Dei) és a lelki restség (acedia). *A gyűlölet elfordulás Istentől, vele való szembehelyezkedés, mert benne rosszat látunk.* Ha ez az elfordulás azért történik, mert Isten csak számunkra jelent rosszat (odium abominationis), akkor ez elfordulással, illetőleg gyűlölettel tulajdonképen a remény ellen vétkezünk; *ha azonban Istentől azért fordulunk el, mert magában véve*

¹ Máté 22, 37—38.

rossznak tartjuk s kárát, romlását kívánjuk, akkor ez ellenséges gyűlölet (*odium inimicitiae*).

Ez az ellenséges istengyűlölet, mivel Isten jóságával, tökéletességével helyezkedik szembe, a legnagyobb bűn, és teljes nemében súlyos.

Véhetünk az Isten szeretete ellen a természetfölötti szeretet *parancsának elhanyagolásával*; ezt a bűnt azonban keresztény életet élő emberek nem igen követik el, mert a keresztény élet gyakorlásában számtalan esetben tesznek eleget a szeretet parancsának egyes, szeretetet feltételező s magukban rejtő cselekedetekben.

3. Az önmagunk iránti szeretet. (De caritate sui.)

Az önmagunk iránti szeretetet is a természetfölötti szeretet jegyében vizsgáljuk. Isten szeretetéből vagyunk a földön, minden természetes és természetfölötti tehetségünk és javunk tőle van. Ezért az Isten iránt megnyilvánuló szeretetünk diktálja az önmagunk iránti szeretetet is. Szeretnünk kell magunkat, minden javunkat, amelyet a teremtető, megváltó, megszentelő Isten jósága számunkra adott a természetfölötti boldogság elérésére. Így válik önmagunk iránti szeretetünk is a természetfölötti szeretet erényévé, mert tárgyában is, indítóokában is Istent szeretjük. Krisztus Urunk tanítása, illetve parancsa szerint is szeretnünk kell saját magunkat: *«Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat!»*¹

Az önmagunk iránti szeretet parancsa megköveteli, hogy megszerezzük és kifejlesszük magunkban *mindama javaikat, melyeket Isten jósága nekünk adott és nekünk szánt örök boldogságunk elérésére*. Ez a boldogság pedig az Istennel természetfölötti szeretetben való egyesülés az örökkévalóságban.

Ez szabja meg a szeretet kötelességét a gyakorlatban. E cél elérésének érdekében ugyanis meg *kell ismernünk mindazt, ami az örök élet elérésére eszközszerűen szükséges s*

¹ Máté 22, 39.

meg kell tennünk mindazt, amit lelkünk üdvének elérésére Isten és az Egyház parancsa megkövetel.

1. Meg kell szereznünk a *megszentelő kegyelmet*, használnunk kell a kegyelem megszerzésére s megőrzésére szolgáló eszközöket, a szentségeket.

A szeretet lényegéből fakad, hogy többet is tesz a parancsnál, nagy buzgósággal áll az erények szolgálatába, Isten jóságát, szépségét nekünk adott javaiban a lehető legtökéletesebb fokban igyekszik magában kialakítani s így Istent itt a földön és a másvilágon minél tökéletesebb fokban szeretni.

2. Gondoskodnunk kell *szellemi javaink, értelmünk és akaratunk oly kiműveléséről*, amelynek birtokában könnyen és bizton törhetünk örök célunk felé, s hivatásbeli kötelességeinket teljesíthetjük.

3. Ugyanezért gondoskodnunk kell *testi javainkról*, a testi élet fönntartására szükséges táplálkozásról, ruházatról, lakásról, a test pihentetéséről, erőink felfrissítéséről stb.

4. Ápolnunk és gyarapítanunk kell *külső személyi javainkat, hírnevünket, becsületünket*. Ezek is az erényes élet gyümölcsei, s ha nem is a legnagyobb javaink, a békés szociális életnek nagy lendítői és mozgatói. Ezért megfelelő ok nélkül nem szabad hírnevünket prédául odadobnunk, mert ezáltal esetleg akadályozzuk, lehetetlenné tesszük hivatásbeli kötelességünk teljesítését.

5. Meg kell szereznünk *azokat a külső anyagi javakat is*, amelyek egyéni és szociális kötelességeink teljesítésére szükségesek.

Nem kell parancsszerűen nagyobb földi javak birtoklására tölni, mint amennyire szükségünk van jövődő boldogságunk minél biztosabb elérésére. Nagyobb anyagi javak birtoklása megengedett, de teljesítenünk kell a velük járó kötelességeket is.

A mai életkörülmények szükségessé teszik, hogy gondoskodjunk oly élethivatásról, melynek keretében alkalmasan szolgálhatjuk Istentől kitűzött célunkat. Az ember hajlamainak, tehetségeinek megfelelő életpálya választása könnyebbé teszi földi és örök javunk munkálását. A megfelelő életpálya és munkakör választásának lehetőségé a közrend és a társadalmi jólét biztosítója. Ahol ez nincs meg, könnyen nyomor és elégedetlenség, társadalmi zavarok ütnek fel fejüket.

A helyesen és alkalmasan választott életpálya és hivatásmunkakör kötelességeinek lelkiismeretes teljesítése a legalkalmasabb mód örök célunk biztosítására.

Óriási feladat vár ebben a kérdésben a társadalomra, mert épen a jelen körülmények kiáltó hiányai mutatják a legjobban, hogy itt a keresztény szeretetnek, a szociális igazságosságnak még nagy hiányokat kell pótolnia.

Bűnök az önmagunk iránti szeretet ellen. Minden bűn ellensége önmagunk iránti szeretetünknek, mert erkölcsi tökéletességünknek gyengítője, lerontója. De különösképen vétünk önmagunk ellen túlzás által (per excessum), vagyis *önzéssel*, midőn mértéktelen módon keressük a magunk javát, háttérbe szorítva Istennek, a köznek s többi embertársainknak érdekeit (egoismus); a szeretet hiánya által: *önmagunk iránti gyűlölettel* (odium sui, ez azonban igen ritka bűn), továbbá azért, hogy *lelki, testi javaink ápolását elhanyagoljuk*.

Tulajdonképpen minden egyes elkövetett bűnnel vétünk az önmagunk iránti szeretet ellen is. Ez azonban a bűnnek szükséges velejárója, ezért a szentgyónásban a bűnök bevallásánál nem kell külön megemlíteni.

4. A felebaráti szeretet.

Krisztus Urunk tanításának egyik legfőbb fejezete a felebaráti szeretet parancsa. A felebaráti szeretetben is Isten jósága és tökéletessége az indítóok, hisz minden emberben Isten jósága tükröződik: az ő teremtménye, isteni vérről megváltott gyermeke, velünk egyformán örök boldogságra szánt fia. Így szeretjük embertársainkat Istenért.

Krisztus Urunk a szeretet *körét kitérítette*, minden emberre kiterjesztette; a felebarát fogalmában benne van az ég és a föld minden lakója, akik Isten kegyelmének és boldogságának részesei lehetnek.

Az Üdvözítő kiterjesztette a felebaráti szeretet parancsát ellenségeinkre is s ezáltal a szeretetet avatta fel a krisztusi erkölcstan mindent legyőző erejévé. Krisztus paran-

csot adott a felebaráti szeretetre: «Szeresd *felebarátodat*, mint *tenmagadat*!»¹ «és az a parancsunk van Istentől, hogy aki szereti az Istent, szeresse testvérét is».²

A szeretet tárgyai nem lehetnek a gonosz lelkek és az elkárhozottak, akik Isten szeretetéből saját akaratuk folytán végleg kiestek.

Krisztus Urunk a felebaráti szeretet zsinórmértékéül az önszeretetet tette meg, vagyis *önzetlen szeretetet kíván* mások iránt is. Az önmagunk iránti szeretetet ugyanis a legteljesebb jóindulat s őszinteség jellemzi (benevolentia). Ez biztosítéka annak is, hogy a felebaráti szeretet tettben is megnyilatkozzék. Midőn pedig azt kívánja tőlünk, hogy embertársainkat Istenért szeressük, azt követeli, hogy Istennek minden javát, melyet az emberek számára rendelt örök boldogságuk szolgáltatára, biztosítására, kívánjuk másnak is. «Aki bírja e világ javait és szűkölködni látja testvérét és elzárja előle szívét: hogyan marad meg abban az Isten szeretete? Fiacskáim! ne szeressünk szóval, se nyelvvel, hanem cselekedettel és igazsággal.»³

Noha a szeretetből kizárni senkit sem szabad, a vérségi és egyéb kötelék által hozzánk közelebb állókkal szemben elsősorban és különös módon kötelez.

Ha Istennek szeretetparancsa szerint a szeretetből senkit kizárni nem akarunk s adandó alkalommal készek vagyunk a szeretet teljesítésére és valóban gyakoroljuk is, akkor teljesítjük a parancsot; mert különben mindenkivel szemben mindent teljesíteni nem tudunk.

a) *A szeretet rendje.* Amare est bonum velle: a szeretet a jót akarja. A jónak tárgya keretében foglalt különböző személyek s a különböző természetfölötti és természetes javak vannak. A szeretet helyes rendjét a személyek, javak és a felmerülő szükségletek foka, rendje határozza meg.

A szeretetnek személyi rendjében *első helyen Istent kell szeretnünk, utána saját magunkat s végül felebarátunkat.*

¹ Máté 22, 39.

² 1. Ján. 4, 21.

³ 1. Ján. 3, 17—18.

Isten az abszolút jóság, minden jóság és érték forrása és foglalata. Azért Istent mindenek felett, vagyis a legnagyobb szeretettel kell szeretnünk; legalábbis nagyrabecsülés és értékelés szempontjából senkit a szeretetben eléje helyeznünk nem szabad (appretiative summa).

Másodszorban sajátmagunkat kell szeretnünk. Isten akarata, hogy saját közreműködésünkkel érjük el örök boldogságunkat, végső célunkat. Ez a feladat tehát elsősorban miénk és azt helyettünk más el nem végezheti; ebből következik, hogy a magunk szeretete kötelességünk. De Krisztus Urunk külön parancsa szerint is Isten után magunkat kell elsősorban szeretnünk, hisz a sajátmagunk iránti szeretetet tette meg a felebaráti szeretet zsinórmértékévé.

A különböző javak rendje. A különböző javak rangsorban a következőképen osztályozandók. 1. Természtfölötti javak: Isten, megszentelő kegyelem, természetfölötti erények stb. 2. Természetes lelki javak: értelem, akarat, szabadság stb. 3. Testi javak: élet, egészség, testi épség. 4. Személyi külső javak: hírnév, tisztelet; és végül 5. anyagi javak. Megjegyzendő még, hogy a köz java mindig megelőzi a magánosok javát. A szeretetnek a javak e rendje szerint kell igazodnia. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a felsőbbrendű javak csekélyke kis részéért minden esetben elvessünk kisebbsérendű, de nagyértékű jót. Kis fájdalmakat olykor szívesen elvisel az ember s olykor el is kell viselnie nagyobb anyagi előnyök biztosítására.

A szükségletek különböző fokai. Hogy a szeretet kötelességét különböző lelki és testi nyomor idején jobban lássuk, meg kell állapítanunk: mikor van szó végső, súlyos, vagy enyhébb lelki és testi szükségéről.

1. *Végső lelki szükségben szenved* az ember (necessitas spiritualis extrema), ha más segítsége nélkül vagy egyáltalában nem tudja, vagy csak a legnagyobb nehézséggel tudja biztosítani örök üdvösségét; pl. ily lelki szükségben van a gyermek, ha annak a veszélynek van kitéve, hogy keresztség nélkül hal meg.

2. *Súlyos lelki szükségben* (gravis necessitas spiritualis) van valaki, ha csak nehezen tud segíteni magát lelke üdvének biztosításában; pl. ily lelki szükségben van a halálveszedelemben forgó, a hitigazságokban nem járatos ember, aki csak nehezen tud a szent-
ségek híján tökéletes bánatot indítani magában.

3. *Könnyű szükségben szenved* (necessitas spiritualis levis), aki maga is elég könnyen, legalább is nem nagy nehézséggel tud magát segíteni a kegyelmi élet megszerzésében; általában az olyan bűnös emberek, akik ismerik a megigazulás eszközeit.

1. *Végső testi szükségben van* (necessitas corporalis extrema) az ember halálveszedelemben, vagy a már-már beálló halálveszedelem esetén, akár emberek részéről fenyegető veszélyek miatt, akár természetes ok következtében. Közel áll ehhez az, ha valaki hosszantartó vagy egész életére kiterjedő anyagi romlásba, nyomorba esik; ha pl. valakire rabság, hivatalvesztés, teljes anyagi csőd vagy ezeknek komoly veszélye nehezedik (nec. corporalis quasi extrema).

2. *Súlyos testi szükségben szenved* (necessitas corporalis gravis) valaki, ha nem hosszantartó, de az embert súlyosan érintő bajba, nyomorba jut; ilyenek a testi sérülések, balesetek.

3. *Általános szükségét szenvednek* (necessitas corporalis communis) azok az emberek, akik bár nehezen, de mégis tudják hordani az élet terhét; ezek általában a «szegények».

A segítség *rendjében* elsősorban kell támogatni a végső és a súlyos lelki szükségben szenvedőket; azután következik a végső súlyos testi szükségben szenvedők felkarolása. Egyes esetekben azonban sürgősebb és szükségesebb lehet valakinek végső testi nyomorában való megsegítése, mint valamely súlyos lelki szükségben szenvedőnek a felkarolása. Kisebb lelki és testi szükségben csak a súlyos szükségletek ellátása, illetőleg távoztatása után kell segítséget nyújtani.

A szeretet rendje ön magunk és felebarátunk javának szolgálatában. Egyforma javak és egyforma szükségletek esetén elsősorban a magunk javát szabad, sőt egyes esetekben kell szolgálnunk. Ha azonban különböző rendű javak szolgálatáról van szó, és különböző szükségletek esete áll fenn, akkor a következő szempontokat kell szem előtt tartanunk:

1. A szükséges lelki javakban a sajátmagunk üdvét kell elsősorban szem előtt tartanunk, munkálnunk és biztosítanunk; a nem szükséges lelki javak megszerzésében is előbb a magunk tökéletesítését szabad munkálnunk, de ezekben szabad mást magunk elé helyezni, mert ezáltal erény gyakorlása következtében, önmegtagadás, lemondás révén még nagyobb érdemeket is szerezhetünk. Szabad olykor nem szükséges lelki javakat föláldoznunk, elhagynunk mások lelki üdvéért, vagy magunkat ugyanez okból kitenni a bűn veszélyének, pl. a leányzó elhagyhatja a szentmisét, ha tudja, hogy jelenléte bűnalkalom meghatározott személy számára; a pap kiteheti magát a bűn távoli veszélyének mások lelkiüdvének megmentése érdekében.

Szabad kívánni másnak nagyobb tökéletességet, mint sajátmagunknak; felajánlhatjuk összes elégtételeinket a megholtak lelke üdvéért már csak azért is, mert e cselekedet a mi érdemeinket is fokozza Isten előtt.

Vajjon szabad-e életünket kockára tenni vagy feláldozni más életének megmentésére? Általában sajátmagunkat kell mentenünk, sajátmagunk életét biztosítanunk mások élete előtt; azonban a köz javáért, a vallás és állam java érdekében fölálldozhatjuk, sőt olykor fel kell áldoznunk életünket; pl. a katonák a haza javáért vívott háborúban. Felebarátunk élete megmentése érdekében is kitehetjük magunkat halálos veszedelemnek, sőt fel is áldozhatjuk életünket; ennek a szeretet erénye az indítója. Az Üdvözítő tanítása magasztalja annak a szeretetét, ki életét adja oda másokért.

2. *Jobban kell szeretnünk felebarátunkat lelki javaiban,* mint sajátmagunkat az élet, azaz testi épségünk és személyi külső javaink védelmében. Ezért olykor védelmére kell lennünk másoknak sajátmagunk áldozatával is. Mégpedig:

a) *Felebarátunknak végső lelki szükségében* nagyobb anyagi áldozatok vagy életünk árán is segítségére kell lennünk. Az élet nem oly nagy kincs, hogy mások örök életéért föl nem áldozhatnánk. Ezt azonban csak akkor kell megtennünk, ha társunk megmentésére alapos reményünk van, ha nincs más, aki tudna és akarna segíteni rajta és ha ebből nagyobb baj nem származik másokra, pl. a megmentő, az életét feláldozó ember családjára.

b) *Felebarátunknak súlyos lelki szükségében életünk árán,* illetőleg nagy áldozattal nem vagyunk kötelesek segítségére lenni, hacsak nem hivatalból fakadó kötelezettségből, pl. a lelkipásztor híveivel szemben. Ily esetben ugyanis maga a bajbajutott ember is, habár nehezen, segíthet önmagán; épen ezért más részéről sem oly nagy a segítségnyújtási kötelezettség, mint a végveszélyben, amelyben teljesen másnak segítségétől függ lelki javának megmentése.

c) *Felebarátunk könnyebb lelki szükségében segítségére kell lennünk,* ha azt nagyobb áldozat nélkül megtehetjük. Ily enyhébb lelki szükségben szenvedő emberek ugyanis könnyen segíthetnének magukon, ha akarnának, s épen ezért másról is elhárul a segítség súlyosabb kötelezettsége.

Felebarátunk testi épségét általában előbbre kell helyeznünk a magunk külső javainál s ezért olykor annak megvédésében, megőrzésében segítségére kell lennünk ember-társainknak a magunk külső javainak feláldozásával is. Mégpedig:

a) *A végső testi szükségben nagy anyagi áldozattal is segítenünk kell,* de nem életünk vagy egyenlő jogunk föláldozásával, hacsak

valaki erre hivatból vagy jogszerű kötelezettség alapján nem vállalkozott.

b) *Súlyos testi szükségben csak kisebb* áldozatok árán vagyunk kötelesek mások segítségére lenni, mert ily esetben bizonyos mértékben maga is segíthet önmagán.

c) *Könnyebb szükségben* csak akkor vagyunk kötelesek segíteni másón, ha ezt könnyen megtehetjük. Kisebb nyomor elhárításának kötelezettsége nem követelhet nagy áldozatot másoktól.

4. A testi és külső javakban a közjó mindig elébe helyezendő az egyes emberek magán javainak.

A szeretet rendje az egyes személyi kapcsolatokban.
A szeretet rendjének helyes kialakításában az emberek egymás közti kapcsolatát is figyelembe kell vennünk. A szorosabb vagy kevésbé szoros kapcsolat arra indítja az embert, hogy elsősorban azokat szeressük, akikhez erősebb kötelék fűz.

Az emberek egymásközötti kapcsolatában a legerősebb a vérségi kötelék: a szülők, gyermekek, rokonok közötti kapcsolat; ezt követi a lelki kötelék (a lelkipásztor és hívei közötti kapcsolat), s végül az általános társadalmi kapcsolat, az egy hazához, városhoz, szülőföldre fűző kötelékek. E különböző kapcsolatokból eredő viszony természetesen legindít arra, hogy azokat szeressük elsősorban, akik hozzánk a legközelebb állnak.

Egyforma esélyekben mind benső odaadásban (affective), mind pedig külsőleg gyakorolt szeretetben (effective) jobban kell szeretnünk a hozzánk közelebb állókat. Ha pl. testvérünk van lelki vagy testi szükségben, először rajta kell segítenünk s csak aztán másokon; ha azonban más-más szükségéről van szó, először azt kell segítségben részesítenünk, aki nagyobb nyomorban szenved, vagy akit nagyobb baj veszélye fenyeget.

Ha a papot meg nem keresztelt haldokló gyermekhez és a végső perceit élő hívő emberhez egyszerre hívják, és nincs senki, aki a gyermeket megkeresztelje, először a gyermeket kell megkeresztelnie, ha haldokló ember tud magán segíteni a tökéletes bánat felindításával; ha azonban nem

tud, akkor először öhozzá kell mennie, mert sokkal többet veszít a halálos bűn állapotában meghalt ember, mint a keresztség nélkül elhalálozott csecsemő.

b) *Az ellenség szeretete.* Krisztus Urunk a felebaráti szeretet parancsát kiterjesztette ellenségeinkre is: «Szeressétek ellenségeiteket; jót tegyetek azokkal, kik titeket gyűlölnék, és imádkozzatok üldözőitekért és rágalmazóitokért».¹

Krisztus Urunk ezáltal a szeretet parancsát szélességben és mélységben kitágította. Megparancsolja ugyanis, hogy ellenségeinket se gyűlöljük, haragot, bosszút ne tűrjünk lelkünkben velük szemben, sőt lélekben és külső magatartásban is kimutassuk szeretetünket irántuk.

Ez a parancs, amely nem más, mint a szeretet általános parancsa, legalább azt követeli tőlünk, hogy ellenségeinket a felebaráti szeretet köréből ki ne zárjuk, s hogy békességre hajló lelkülettel legyünk velük szemben. Ennek azonban bizonyos formában külsőleg is jelét kell adnunk; ez pedig úgy történik, hogy a szeretet közös, általános jeleit, megnyilatkozását tőlük sem tagadjuk meg. Ennek megértésére meg kell vizsgálnunk a szeretet *külső megnyilvánulásait.*

A szeretet általános megnyilvánulását (signa communia), ha azt megfelelő benső lelkület kíséri, inkább *udvariassági formáknak* mondjuk. Ilyenek: a köszöntést elfogadni, válaszlevelet írni, fenyegető veszély esetén más segítségére lenni.

A szeretet különösebb megnyilvánulásai (signa specialia) már inkább *baráti megnyilatkozások*; pl. másnak vendégül hívása, betegségben meglátogatása, barátságos szóbeli és szorosabb levélbeli érintkezés stb. A szeretet megnyilatkozási módjai, amint az udvariassági formák is, mások és mások különböző rendű és rangú embereknél.

Krisztus Urunk parancsa szerint szeretnünk kell ellenségeinket, nem mint ellenséget, vagyis nem azért, mert ellenségünk, hanem mert felebarátunk, embertársunk, akinek javát munkálnunk kell.

1. *A gyűlöletet el kell távolítanunk lelkünkől, mert az*

¹ Máté 5, 44.

homlokegyenest ellenkezik a szeretettel; ugyanígy a bosszút, mert ez is csak szeretetlenség megnyilvánulása.

2. *Nem szabad megtagadnunk tőlük a szeretet általános jeleit*, de nem kell megadnunk nekik a szeretetnek bensőbb baráti megnyilatkozásait.

Az elsőnek elhagyása esetén teljes szakítás állna elő, ami rendszeren gyűlöletből fakad; a második esetben azonban nem, mert baráti kapcsolat ápolására senkivel szemben nem vagyunk kötelesek, a legkevésbé ellenségeinkkel szemben. Sőt olykor a szeretet általános jeleit is megtagadhatjuk tőlük, ha ebből valami jót remélünk, pl. javulásukat, vakmerőségük letörését, okos belátást; a szeretet külső jeleinek ideiglenes megvonása esetleg alkalmas eszközül szolgálhat az okozott fájdalom és jogtalanság kimutatására. Ezért nem vét a háziasszony, a tanár, ha valamely sértés után egy időre nem szól alantásához, nem fogadja köszöntését, hogy ezáltal kimutassa nemtetszését és javulásra készítse; csak ne történjék mindez gyűlöletből és hosszú ideig. Ha valaki mással mindennemű érintkezést megszakít, nem bűn, ha egy-két napig tart, ha csak a fájdalomnak és a tett feletti felháborodásnak kifejezője akar lenni; bocsánatos bűnné válik, ha a két fél között a kölcsönös érintkezés, szívességtétel, szolgálat rendszeresen fennállott, vagyis ha köztük mindezek a szeretet általános megnyilatkozásaként szerepeltek; súlyossá válhatik azonban, ha gyűlöletből fakad és mások súlyos megbotránkoztatására szolgál.

Előfordulhat, hogy még a barátság, azaz a szeretet megkülönböztető külső formáit sem vonhatjuk meg egyszerre és végkép ellenségünkől; pl. ha az sokak szemében megbotránkoztatást idézne elő, vagy ha elhagyásuk gyűlölet és ellenségeskedés jele volna, és végül, ha tőlük ellenségünk megtérése, megbékülése remélhető.

Az ellenség szeretete elleni bűn súlyossága. A szeretet parancsa neme szerint súlyos kötelezettséget ró ránk, ezért az ellenségszeretet elleni bűn is lehet súlyos. Ez történhetik — amint láttuk —, ha gyűlöletből fakad, ha botrányul szolgál mások számára, s végül, ha eljárásunk súlyos sértést tartalmaz. Az ellenséges érzületből fakadó gyűlölet a szeretet ellentéte, ezért *neme szerint szintén súlyos bűn*. A belőle fakadó rosszindulat, mások romlásának kívánása a bennük rejlő rosszasság különböző foka szerint nagyobb vagy kisebb bűn lehet. Bosszút állni sem szabad ellenségeinken, hacsak a bűnös büntetése és a magunk védelme nem javasolja; mert ha ezekre irányul, akkor megengedett

lehet; belőle ugyanis a bűnös javulását, megfélékezését, az igazság diadalra juttatását remélhetjük.

Az ellenséggel való kibékülés. A szeretetnek egyik fő célja a béke megteremtése, vagyis az emberi boldog együtt-lét biztosítása, az ellenségeskedés megszüntetése. Következőképp kötelességünk békejobbot nyújtani ellenségünknek, ha kibékülés szándékával közeledik felénk.

Ha ellenségünk megfelelő módon igyekszik jóvá-tenni hibáját, meg kell bocsátani neki (offensam remittere), s ennek valamiképp külső kifejezést adni, ha nem is mindjárt, mert a rögtöni megbocsátás olykor az emberi gyarlóságot felülmúló teljesítmény volna. De a gyűlöletet és bosszúvágyat mindjárt ki kell vetni a szívünkéből, mert a megbocsátás épen abban áll, hogy ezeket lelkünkéből eltávolítjuk.

A jogtalanul esett sérelemért azonban az elégtételt és az esetleg okozott kárt nem vagyunk kötelesek elengedni, sem ellenségünket az addig táni fennálló barátságba visszafogadni.

A kibékülést elsősorban a sértő félnek kell keresnie, nem pedig a sértett félnek. Olykor azonban a sértett félt is ösztönözheti a szeretet a békülékenység kimutatására, pl. hogy ellenségét bűnös lelkiállapotából kiemelje, főképp, ha ismeretlen az ellenségeskedés oka s ha mások számára botrányul szolgálna az ellenségeskedés.

A sértő félnek keresnie kell az alkalmat a kiengesztelődésre, *mielőtt az lehetővé válik*, vagyis minél előbb. Ha erre más mód nincs, bocsánatot kell kérnie, meg kell követnie a sértett félt. Olykor azonban nincs szükség kifejezett bocsánatkérésre, mert a barátságos szó, figyelem, szolgálatkészség, jóbarátok szava is helyre tudja állítani a megbilent egyensúlyt.

Ha *hölcsönös* volt a sérelem, az keresse a kibékülést, aki *nagyobb sértéssel* illette a másikat; ha pedig egyenlő volt a sérelem, a kezdő fél kérjen bocsánatot. Ilyen esetben

a szeretet szelleme ösztönöz arra, hogy mindkét fél készséggel keresse a kibékülés módját.

5. A könyörületesség. (Misericordia.)

A szeretet nemcsak benső odaadó lelkület, hanem külsőleg is segítő, építő erő, azaz tettekre ösztönöz. Ahol szükségét lát, segít, hiányt pótol; lényegéből fakad ugyanis, hogy mindenekelőtt ott segítsen, ahol szükségre, nyomorra akad. A könyörület, irgalom a szeretet gyümölcse; de különös tárgyánál fogva különálló erénynek tekintendő.

A könyörületesség mint erkölcsi erény arra ösztönöz, hogy az elesettet, lelki-testi bajban szenvedőket részvétebből kiemeljük szánalmas helyzetükből.

Tárgya tehát másnak testi-lelki nyomora, szenvedése, betegsége, bűncsapása.

Indítóoka a más nyomorának enyhítésében, megszűntetésében megnyilvánuló szépség, tisztesség.

A szeretet minden nemes értelemben vett jónak felkarolása, ezért általánosabb erény, mint a könyörületesség, amely másnak nehéz helyzetén, nyomorán indul meg s lát segítséghez. Ebben van sajátos erényjellege.

A mások nyomora iránti részvét, szánalom s a nyomorban járó segítő készség Krisztus tanításának kiemelkedő pontja. Az irgalom gyakorlásának kötelessége a szeretet általános parancsából következik. Más ember javának szolgálata ugyanis ott a legégetőbb, ahol testi és lelki nyomor kiált segítség után. Ezért nincs ott szeretet, ahol hiányzik a könyörület mások nyomora iránt.

Megjegyzendő, hogy elsősorban *azoknak kell a szenvedőnek segíteniök*, akiket *különös kötelet*, pl. kegyelet, hivatalból fakadó kötelezettség fűz össze a szenvedővel. Csak ezek után másoknak.

A szociális szeretet gyönyörű feladata: a hivatalos közegekkel karöltve az emberek nyomorsújtotta, vigasztalan helyzetén segíteni.

A katekizmus az irgalmasság következő testi cselekedeteit sorolja

fel: az éhezőknek ételt adni, a szomjazóknak italt adni, a szegényeket ruházni, az utasoknak szállást adni, a rabszolgákat, foglyokat kiváltani, a betegeket látogatni, a halottakat eltemetni. Az irgalmasság lelki cselekedetei: a bűnösöket meginteni, a tudatlanokat tanítani, a kétkedőknek jótanácsot adni, a szomorúakat vigasztalni, a bántalmakat békével tűrni, az ellenünk vétőknek megbocsátani, az élőkért és holtakért imádkozni.

A karitás művének tág tere nyílik a mai idők sokirányú bajának nagy területén a kor követelte újabb segítői módok alkalmazására. Külön könyvek tartalmaznak erre üdvös utasításokat, ismeretnek módszereket a segítségnyújtásra, jelölik meg a segítségre szoruló emberek különböző szükségleteit. A krisztusi szeretet mély forrásából kell táplálkoznia ennek a munkának. A vázolt krisztusi alapelvek nélkül e kérdés soha sem oldható meg tökéletesen. A keresztény katolikus erkölcs nemcsak segélynyújtást, anyagi támogatást sürget, hanem megbecsülő *szeretetet* is; csak e szeretet biztosíthatja a külső támogatás állandóságát s a nyomorenyhítés, bajtűntetés teljes lehetőségét.

Krisztus alamizna-parancsát hosszú évtizedek során elfojtotta a vallástalan liberális eszmevilág, s midőn a szociális igazság s a karitás erősen ébredezni kezd a keresztény eszmék térhódításával, átható fényben ragyognak fel Krisztus Urunknak elfelejtett szavai: «Jöjjetek Atyám áldottai, vegyétek birtokba a világ kezdetétől nektek készített országot. Mert éheztem és ennem adtatok... Távozzatok tőlem, átkozottak, az örök tűzre... Mert éheztem és nem adtatok ennem...»¹

6. Az alamizna. (Eleemosyna.)

Az *alamizna* szó könyörületességet, illetőleg a belőle fakadó irgalmas cselekedetet, más sanyarú helyzetén való szánalomból fakadó segítséget, gyámolítást jelent.

Cselekvő értelemben tehát: az alamiználkodás a rászorulóknak szánalomból fakadó gyámolítása, felkarolása.

Tárgyi értelemben: az alamizna más nyomora iránti részvétből nyújtott dolog, pl. élelem, ruha, pénz stb. Az alamizna ajándék, nem kölcsön. Az alamiznaképen adott dolgok a rászorulóknak teljes birtokába jutnak.

Krisztus Urunk megparancsolja az alamiznaadást s ez a kötelesség, mint a szeretet általában, a maga nemében súlyosan kötelez. De kötelez rá a természet törvénye

¹ Máté 25, 34—42.

is, amint a szeretetre is. A Szentírásban olvassuk: «Törd meg az éhezőnek kenyeredet, s a szűkölködőket és a bujdosókat vidd be házádba; ha mezítelent látsz, takard be, és ne vesd meg önnön testedet!»¹ Krisztus Urunk büntetést is szab azokra, akik az irgalmasság cselekedeteit nem gyakorolják: «Távozzatok tőlem, átkozottak, az örök tűzre . . ., mert éheztem és nem adtatok ennem . . .»²

A kötelesség fokát az emberek nyomora, szüksége, illetőleg az adakozó különböző anyagi helyzete határozza meg. Senki sem adhat abból, amije nincsen. Az emberi élet más-más hivatást, munkakört juttat egyes embereknek, a különböző munkakör és hivatás különböző rendekre, foglalkozási osztályokra bontja az emberiséget. E különböző élethivatások teljesítéséhez az embereknek megfelelő anyagi eszközökre, berendezkedésekre van szükségük. Az emberek anyagi helyzete részben a fennálló törvényes társadalmi, magánjogi berendezkedés, részben pedig az emberek egyéni szorgalma folytán más és más lehet.

Az élet fenntartásához szükséges javaknak mondjuk azt az anyagi készletet, amely nélkül egyes embernek vagy családnak élete fönn nem tartható (*necessaria vitae*).

Az álláshoz, hivatáshoz mért, illetőleg szükséges javak birtokában az az ember van, aki e javak hiányában nem tudná teljesíteni hivatásával járó kötelességét, vagyis akinek ezenfelül egyéb fölöslege nincsen (*necessaria ipsi statui*). Lehet az embereknek oly vagyoni helyzete, hogy a maga és családja életét a tisztesség korlátai között kényelmesebben berendezheti (*necessaria decentiae status*), gyermekeinek jobb nevelést, alkalmas felüdülést, szórakozást stb. is biztosíthat. Az ezt meghaladó vagyoni többlet egyszerűen fölös vagyonnak mondható (*bona simpliciter superflua*).

E különböző vagyoni állapot szerint az alamiznaadás kötelezettsége más-más: kisebb vagy nagyobb a vagyoni helyzet különbözősége szerint.

Ha valaki *végso testi szükségben van* (*necessitas extrema*), annak a kényelmesebb élet fenntartásához szükséges javakból kell segítségére lennünk; az ily végso szükség esete nagy áldozatot is követel másoktól.

Nem kell azonban adnunk abból, ami állásunk, hivatásunk fenntartásához feltétlenül szükséges, s amelyből ily adakozás esetén kiesnénk. Hisz ily végso szükség esetén a

¹ Iz. 58, 7.² Máté 25, 41—42.

magunk életét sem vagyunk kötelesek rendkívüli eszközökkel megőrizni. Magunknak sem kell bűn terhe alatt tengeri levegőre vagy drága fürdőhelyre mennünk, ha azt állásunk, hivatásunk, vagyonunk mérlege nem engedi. Épen ezért ebből nagyobb összeget nem kell adnom a végső szükségét szenvedőnek sem, hogy életét megmentssem.

2. *Súlyos testi szükségben* (necessitas gravis) egyszerűen fölös javainkból kell segítenünk másokon. Itt is és általában az alamiznaadásnál nem vagyunk kötelesek kivétel nélkül mindenkinek adni, aki élénk toppan, hanem azoknak, akiknek talán jobban látjuk nyomorát, mert joggal szabad számítanunk arra, hogy mások is adnak.

3. *Az általános szükségben szenvedőknek* (necessitas communis), vagyis az egyszerűen szegényeknek fölös javainkból kell alkalomadtán segítségükre lennünk.

Nehéz dolog mennyiségileg és számszerűleg megállapítani az adandó alamizna nagyságát. Szent Alfonz a fölös vagyon két százalékát szánja alamizsnának. Általában zsinórmértékül kell tekinteni: annyit kell alamizsnaként adniok az embereknek, hogy megszűnjék a szegények nyomorult helyzete. A szociális igazságosság érvényesítése mellett az alamizsnanyújtás kötelességének teljesítését alkalmasan oldhatja meg a szociális szeretet, a «rendezett karitász» jegyében örvendetesen fejlődő intézményes segítségnyújtás.

Mily súlyosan kötelező az alamiznaadás. 1. *Végső szükségben* súlyos bűn terhe alatt kötelező a fent jelzett elvek szerint.

2. Ugyancsak *súlyos kötelesség* áll fenn a *súlyos testi* szükségét szenvedők iránt. Ez világosan látható az Üdvözítő szavaiból, amelyekben kárhózzattal fenyegeti az embereket, akik az alamizsnát elmulasztják. Ugyancsak súlyos kötelességet állapítanak meg a szentatyák is a súlyos nyomorban szenvedőkkel szemben. Ezért a gazdag embernek az az elhatározása, hogy soha semmiféle koldusnak alamizsnát nem ad, magában véve súlyosan vétkes, ha azonban más

úton, munkaalkalmak nyújtásával, intézmények támogatásával eleget tesz a parancsnak, akkor az ily elhatározás nem súlyosan bűnös, mert idevágó kötelességének más úton tesz eleget.

3. *Általános szükséglet szenvedőkkel szemben* az alamiznaadás kötelezettsége az általános vélemény szerint nem súlyos.

Vezető szempont e parancs teljesítésében: minél nagyobb a bőség, annál inkább áll fenn kötelesség a segélynyújtásra kisebb nyomor esetén is; minél kisebb az anyagi lehetőség, annál nagyobb szükség esetén áll fenn súlyos kötelezettség.

Megnehezítheti az alamiznaadást a felbukkanó sok visszaélés, csalás a kéregetők részéről. Ily csalás esetén a segélyben részesült nem élvezheti jogosan kapott adományát, és szigorúan véve visszatérítésre köteles. Mivel azonban az adakozó inkább erényt akar gyakorolni és Isten iránti szeretetből nyújtja alamiznáját, ezt a visszatérítést nem igen kell sürgetni.

Hogy alamizna *adásunk jó legyen* s célját elérje, a következő szempontoknak kell érvényesülniök: Az adomány legyen: *jogos tulajdonból származó* (iusta), *okosan kiosztott*, vagyis a valóban rászorulóknak jusson belőle (prudenter data), *gyors*, azaz megfelelő időben nyújtott (velox), mert kétszeresen ad, aki mindjárt ad, *szívesen, örömmel adott* (libenter data), de nem tüntetőleg hivalkodva; inkább titokban, szerényen kiosztott (secreta), a *szeretet rendjének figyelembe vételével* történjék (ordine recto), *senkit sem zárjunk ki* belőle (omnibus auxiliants).

Kik adhatnak alamiznát. 1. Akiknek jogos tulajdonuk van és szabadon rendelkeznek vele; *végössz szükség* esetén másokéból is szabad adni. 2. A feleség nemcsak saját vagyonából, hanem a közös vagyonból származó jövedelemből is adhat alamiznát férjének legalábbis feltételezett engedélyével. Ha a férj nagyon fősvény, férje engedélye nélkül is megteheti. 3. Gyermekek csak sajátjukból, vagy szüleik kifejezett engedélyével, a család vagyonából adakozhatnak.

7. A testvéri intelem. (Correptio fraterna.)

A testvéri intelem: embertársunknak szeretetből fakadó figyelmeztetése, megintése, hogy a bűnből, a bűn fenyegető veszélyéből kiemeljük és a javulás útjára vezessük.

Indítóoka a részvét, a mások szükségében való segítség, végső okában Isten szeretete, mert benne az a törekvés nyilvánul meg, hogy Istennek megbántását megakadályozzuk. Célja mindig felebarátunk lelki java, jó útra terelése, megjavítása.

Testvéri, felebaráti intelemről, azaz az emberek egymás közötti magánjellegű figyelmeztetéséről van szó, nem pedig szülői, vagy bírói dorgálásról, büntetésről. Az előjárónak és szülőnek más forrásból is fakad e kötelessége, t. i. az igazságosság és a kegyelet parancsából.

A szeretet parancsa lévén, mint természettörvény is kötelez, de a keresztény erkölcstanban az isteni tételes törvény is előírja a testvéri intelem gyakorlását: «Ha pedig vétkezik ellened atyádfia, menj és intsd meg őt négy szem között. Ha hallgat rád, akkor megnyerted atyádfiát».¹ Ez a parancs is, mint a szeretet parancsa, a maga nemében súlyosan kötelező. De hogy egyes esetekben ez a kötelezettség valóban súlyosan nehezédjék valakire, a következő felteteleknek kell fennállaniuk:

1. *Súlyos vétségről legyen szó.*

2. *Meglegyen az intésből származó javulás reménye; különben céltalanná, sőt károssá is válhatnék a figyelmeztetés. Ezért kétség esetén inkább el kell állni tőle.*

Előjáró azonban akkor is tartozik megadni a figyelmeztetést, ha csak kis reménye van alattvalója javulásához; meg kell ezt tennie azért is, hogy mások megbotránkoztatása lehetővé ne váljék, akár a szóban forgó bűn következtében, akár a figyelmeztetés elhagyása miatt. A bűntárs is köteles a másikat figyelmeztetni a bűn elhagyására, mert a törvény alól ő sincs kivéve, ha szavának nincs is oly nagy súlya, mint másokénak.

3. *Hogy az intelmet nagy nehézség, áldozat nélkül lehes-*

¹ Máté 18, 15.

sen megadni; vagyis, ha figyelmeztetett embertársunk nagy haragját, neheztelését vonnánk magunkra, akkor megszűnik a testvéri intelem súlyos kötelessége.

4. Valóban *szükség legyen* a mi figyelmeztetésünkre. Ez a szükség fennáll, ha *biztos* az elkövetett bűn, vagy a bűnelkövetésének szándéka; ha a figyelmeztetés *szükségszerű eszköznek* látszik mások megjavítására, és *nincs más alkalmasabb ember* az intelem megtételére.

Ha e feltételek valamelyike hiányzik, nem súlyos kötelességünk mások figyelmeztetése. Általában ritkán fordul elő, hogy a feltételek mind együtt meg vannak s ezért ritkán adódik súlyos kötelesség a testvéri intelem, figyelmeztetés megtételére. Túl buzgósággal sok esetben többet ronthat az ember, mint használ. Mivel a körülmények gondos vizsgálatára van itt szükség, nem körültekintő, nem komoly s főképp aggályos ember erre egyáltalában nem köteles. Igen alkalmas, sőt kötelező a testvéri intelem alkalmazása főképp azok között, akiket szorosabb baráti kapcsolat fűz egymáshoz, mert itt a jószándék, a szeretet nem hiányozhatik.

A testvéri intelem gyakorlásában követendő rend.

Nagy lélekismerettel határozza meg az Üdvözítő a testvéri intelem módját: először négyszem között történjék; ha ennek nincs eredménye, egy-két tanu előtt, és csak legvégül a hivatalos felsőbbség előtt. A szeretet szempontja érvényesül itt is: a megintendő fél minél kisebb kárával és megaláztatásával történjék minden, a megintendő fél hírneve minél kisebb körben csorbuljon.

De előfordulhat, hogy ezt az utat megrövidítve, egyenesen kell jelenteni a felsőbbségnek a vétkest. Ez az út akkor választható:

1. Ha a bűnös megjavítása *máskép el nem érhető*, vagy legalábbis ezúton biztosabb eredmény várható.

2. Ha valaki bűnös tetteivel *a közösség javát, hírnevét veszélyezteti*. Ily esetben nemcsak szabad, hanem súlyos bűn

terhe alatt fel kell jelenteni a bűnöst még akkor is, ha a feljelentés nagyobb áldozattal jár, mert a köz érdeke elébe helyezendő egyesek javának. Ha azonban nem a közjó, hanem egyesek javának veszélyéről van szó és a feljelentés nagyobb áldozat nélkül meg nem tehető, akkor súlyos bűn terhe alatti kötelezettség nem áll fenn.

3. *Ha a bűn már nyilvános*, mert ekkor már a bűnös elvesztette hírnevéhez való jogát.

4. Ha valaki *lemond a testvéri intelemről* és kész vállalni, hogy bármikor feljeleníthessék közvetlenül az előjárónak (szerzetesrendekben a konstitúciók szerint).

Az előjáró vizsgálja meg jól a feljelentő egyéniségét, a feljelentésre indító okokat, adjon helyet a védelemnek a feljelentett részéről s vigyázzon, hogy a feljelentő kilétét senki meg ne tudhassa.

Kisebb dolgokban való feljelentgetéseket azonban ne tűrje. Egyrészt, mert az emberi gyarlóság következtében minden embernek vannak hibái, s ezt épen az előjárónak kell tudnia legjobban; másrészt, mert az ily megokolatlanul tett feljelentéseknek inkább káros következménye van, mint haszna. Feldúlja a békét, bizalmatlanságot szül s lehetetlenné teszi az intézmény vezetését, a gyermekek nevelését.

Ha valaki *nem tudatosan* vétkezik, akkor magánembernek nem kell őt figyelmeztetnie az ily módon véghezviendő, vagy véghezvitt bűnre, akár természeti, akár tételes törvény áthágásáról van szó, mert erre parancs nincsen. Parancs csak a tudatos bűnös megintésére vonatkozik.

Az előjáró *azonban* tartozik figyelmeztetni és felvilágosítást adni ily esetben is, mert alattvalói nevelése, oktatása a feladata. Mindenki, akár előjáró, akár magánember, köteles felvilágosítást adni, ha a nem tudatosan elkövetett bűn a bűnt elkövetőnek (rossz szokás kifejlődése miatt), vagy másnak ártalmas vagy káros (idegen dolgot tesz tönkre), ha botrányt okoz, ha Isten tiszteletét csorbítja; ha pl. valaki káromkodik s a káromló szavak értelmét nem tudja.

Az előjáróknak ily esetekben még akkor is meg kell adni a kellő felvilágosítást, ha javulást *nem remél*, mert köteles az esetleg így keletkező botránynak elejét venni; másnak

azonban ily esetben nem kell ezt megtennie, hiszen ha nincs remény a javulásra, még akkor sem kell mást megintenie, ha szándékosan vétkezik.

8. A felebaráti szeretet elleni bűnök.

A szeretet embertársaink javát, boldogságát, annak békés birtoklását akarja és szolgálja. Ha ezt a szolgálatot nem teljesítjük, akkor vétünk a szeretet parancsának elhanyagolásával (peccata omissionis). Amikor pedig más javát valami módon leromboljuk vagy más javának békés birtoklásában megzavarunk vagy bűnre vezetjük, akkor a szeretet erényével ellentétes cselekedettel vétkezünk (peccata commissionis). Ily módon vétkezhethünk a szeretet ellen: gyűlölettel, botránkoztatással, bűnrecsábítással s bűnrészességgel, azaz más bűnében való közreműködéssel.

a) *A gyűlölet.* A gyűlölet a lélek belsejében táplált bűn a szeretet ellen. Ha ez a gyűlölet bizonyos elfordulás, megvetés formájában embertársunk rossz tulajdonságaira vonatkozik, akkor *megengedett*, mert a rossz tulajdonság megvetendő, akár rám, akár másokra nézve káros és ártalmas. Vigyázni kell azonban, hogy ez az elfordulás, megvetés, tudatos ellenszenv ne legyen nagyobb, mint aminőt a rossz tulajdonság megérdemel.

Ha ez az elfordulás, eltaszítás, megvetés személyekre vonatkozik, akkor a maga nemében súlyos bűn, mert ez a szeretettel ellenkezik. Igen gyakran azonban e mástól való elfordulásnak nem találjuk igazi okát, tehát nem tudatos ellenszenvből is fakadhat; ilyenkor nem súlyos vétség, hacsak teljes gyűlöletté nem érlelődik, azaz ki nem zár valakit a szeretetből. Ha e gyűlöletből más kárát, baját kívánjuk, vagyis ha ez a gyűlölet ellenséges, azaz rossz-akaró érzületből fakad, akkor ez *a maga nemében súlyos bűn*. Mások súlyos baján táplált káröröm s ugyanígy a mások boldogságán, örömén való szomorkodás, ha szándékos, szintén súlyos bűn lehet.

E fogyatkozások azonban gyakran nem igazi gyűlöletből fakadnak, hanem az előbb említett különböző okból fellépő ellenszenv a

forrásuk. Rendesen emberi gyarláság, testi-lelki fogatkozások kel-
tik bennünk, de ellenséges gyűlöletté nem igen fokozódik.

b) Az átkozódás. (Maledictio.) *Az átkozódás más kárát, baját előidézni kívánó gyűlöletnek és haragnak szavaiban kitörő megnyilatkozása.*

Ha az átkozódásban embertársunk súlyos kárát kívánjuk, *a kívánt rossz arányában súlyosan vagy kevésbé súlyosan vétkezünk*; gyakran azonban nem számítandó be súlyos bűnnek, mert a nagyobb fokú ingerültség vagy a nem komoly szándék lefokozza beszámíthatóságát, olykor pedig csak méltatlankodásunk kifejezője.

Ha az átkozódást másnak szemébe mondjuk, *becsmérléssé fajul* (contumelia); ez a szereteten kívül a mások iránti tiszteletet is sérti. Ezért a szülőkkal, előjárókkal szemben használt átkozódó beszéd a tisztelet megsértése miatt súlyos bűnné válhatik, ha nem is veszik komolyan az átkozódásban foglalt rossz kívánságokat.

c) A botránkoztatás. (Botrány, Scandalum.) Mások javát különböző módon veszélyeztethetjük vagy ronthatjuk le. Az ember szociális lény, akinek életére különböző hatással lehet a környező világ. Már egyes események pusztá megtörténte, személyek, különböző tárgyak *pusztá jelenléte különböző hatásokat* válthatnak ki benne. Mások biztatása, csábítása pedig még döntőbben *gyakorol hatást* az ember akaratára. Valamely cselekedet együttes végrehajtásában meg valósággal *egyedül az ember másnak akaratával*. Ha e ráhatások rossz irányban érvényesülnek, embertársunkat rossz felé vonzzák, ezáltal jóságát, erkölcsi tökéletességét gyöngítik vagy tönkreteszik. Abból a ráhatásból, amellyel maga a rossztett pusztá ténye, alkalma (occasio) hat rossz irányban embertársunkra, származik a botránkoztatás; ha más akaratát *indítjuk* a rosszra, buzdító, lelkesítő, bátorító vagy parancsoló szóval, akkor bűnre való csábításról, bűnre való rávezetésről van szó (inductio); ha pedig valakivel valamely rossz tett elkövetésére szövetkezünk, közreműködünk, akkor bűnrészséggel, bűnös közreműködéssel, bűnben való segítséssel vétkezünk (cooperatio).

A botránkoztatás (botrány) mások lelki romlására alkalmat adó kevésbé helyes szó vagy tett.

A botránkoztatásban tehát nincsen közvetlen akaratí ráhatás. A botrányos tett pusztá megtörténte, jelenléte (prae-

sentia) szolgálat alkalmat arra, hogy más rosszra határozza el magát, vagy rosszat tegyen. Aki valamely botrányos tett (az apa káromkodik) láttán hasonló rosszra vetemedik (a fiú is káromkodik), saját maga elhatározásából teszi a rosszat. A botrányadó a maga cselekedetével nem indítja közvetlenül más akaratát a rosszra, talán nem is akarja, hogy más is vétkezzék. A botrány fogalmához az sem tartozik hozzá, hogy valaki ugyanarra a bűnös tette határozza el magát (a fiú a káromkodásra); a botránkoztatás fennáll akkor is, ha a botrányos tett más bűnre szolgálat alkalmat, másfajta bűnre kísért (az apa káromkodása miatt a fiú nem megy templomba). Általában minden lelki romlásra alkalmat adó tett botránkoztatás még akkor is, ha nyomában tényleg senkiben sem támad bűnös szándék hasonló vagy más rossz tett elkövetésére. Botrányos a tett már azért, hogy más belőle alkalmat meríthet, vagy benne alkalmat találhat arra, hogy bűnös elhatározásra vagy tette ragadtassa magát.

Ha oly emberek előtt követik el a botrányos cselekedetet, akik már amúgy is elszántak a bűnre, akkor nincs botránkoztatás; ha lelkileg oly erős emberek előtt visszük végbe a rossz cselekedetet, hogy számukra az nem szolgál bűnalkalmul, akkor szintén nem áll elő botránkoztatás.

Szóval vagy tettel elkövetett cselekedetről van szó, vagyis minden külsőleg megnyilatkozó helytelen cselekedetről. Helytelennek mondjuk, mert olykor a magábanvéve jó vagy legalább is közömbös cselekedet is botrányul szolgálhat, ha nem helyesen, alkalmas módon élünk vele. Ha pl. a pap fel van mentve a böjt kötelezettsége alól és húst eszik pénteken házanépe szemeláttára, és magyarázatát nem adja meg, helytelenül jár el és botrányt okoz; ha tehát a cselekedetnek az a színezete van, hogy belőle valaki ingert, biztatást vehet a bűnözésre, a cselekedet botránynak minősítendő. Ha azonban a cselekedet magában véve és véghezvitelében semminemű bűnre alkalmat nem szolgálhat, akkor nincs szó botránkoztatásról. Ha valaki ilyen esetben is rosszra

határozza el magát, akkor ez utóbbiban van meg a gonoszság, s a bűnös tett elkövetésének a bűnös készség az oka.

A botránkoztatás változatai. A botránkoztatás teljes kihatásában *kettős elem* foglaltatik:

a botrányadó cselekedet (scandalum activum) és a *megbotránkozónak cselekedete*, amelynek véghezvitelére a botrányadó cselekedet közvetlen alkalmul szolgál (scandalum passivum).

Az előbbi a botránkoztatóban, az utóbbi a megbotránkoztatásban van. A *botránkozónak bűnét alkalomszülte bűnnek* is mondhatjuk (peccatum occasionatum). Más *bűnbeesését célzó botrányról* van szó, ha a botránkozó azért követi el rossz tettét, hogy más szándékosan bűnbe ejtsen (scandalum directum).

Ez történhetik azért, hogy más lelki romlását előidézze, vagy azért, hogy Isten felségének sérelmét, meggyalázását más bűnével is tetézzé (ez *sátáni lelkületből fakadó botránkoztatás* sc. diabolicum), vagy azért, mert más bűnét, bűnbeejtését más okból kívánja, pl. mert neki abból haszna származik (sc. simpliciter directum).

Más bűnbeejtését *nem célzó botrányról* van szó (scandalum indirectum), ha a bűnbeejtés szándéka nincs meg.

A botránkozónak bűnös tette (sc. passivum occasionatum) lehet

botrányszülte cselekedet, mely a botránkoztató cselekedetből természetszerűleg fakadt (sc. passivum datum). Ily botrányszülte cselekedet fakadhat minden a bűn színezetét magán viselő cselekedetből;

gyarlóságszülte cselekedet (sc. passivum acceptum), mely nem a helytelen vagy helytelen színezetű cselekedet kapcsán, hanem a botránkozónak bűnre hajló természetéből, bűnös készségéből fakad; eredhet farizeusi, képmutató lelkületből (sc. pharisaicum), pl. a fiú templombajárása, imádsága, káromkodásra ingerli az apát; vagy pedig gyengeségből, gyarlóságból (sc. pusillorum), ha pl. valamely

ifjú számára a tisztességesen öltözködő leányzó látása is bűnalkalmul szolgál.

A *botránkoztatásban rejlő rosszasság* (malitia). A botránkoztatás más javát, erkölcsi tökéletességét rontja le, ezért bűn a szeretet ellen, még pedig *neme szerint súlyos bűn*: «Aki pedig megbotránkoztat egyet e kicsinyek közül, kik énbennem hisznek, jobb volna annak, hogyha malomkövet kötnének nyakára . . »¹

A botránkoztatásban rejlő rosszasság *súlyos vagy nem súlyos, amint súlyos vagy nem súlyos bűnre szolgáltat alkalmat*, azaz a botrányban rejlő rosszasság súlyossága abból a bűnből mérendő le, amelyre alkalmat szolgáltatott, nem pedig a botránkoztató cselekedet súlyosságából. A körülmények következtében olykor a bocsánatos bűn (szülők, előljárók kevésbé épületes beszéde) súlyosan megbotránkoztató lehet, mégpedig a bekövetkező rossz következmények miatt: romlik a szülői tekintély, megfogyatkozik a jóra való törekvés stb.

Más *bűnbeejtését célzó botránkoztatásban* (sc. directum) *kétfős bűn van*: a szeretet ellen s azon *erény ellen*, amelynek megsértésére szándékosan *alkalmat adunk*, illetve amely bűnnek mások részéről való elkövetését kívánjuk. Ezért a szentgyónásban ilyenkor meg kell mondani, mily bűnre adtunk másnak alkalmat. Ha a botrányos tettel nem szándékoztunk mást bűnre indítani, akkor csak a szeretet ellen vétkeztünk s ezért a szentgyónásban elég azt mondani: mást megbotránkoztattam. Ha valakit különös kötelék fűz másokhoz s ebből különös kötelezettségek is fakadnak, akkor botránkoztatás esetén e kötelezettség ellen is vét s ezért ezt a szentgyónásban szintén meg kell mondani (pl. az apa gyermekeit botránkoztatja meg).

A botrányalkalmak kerülése. 1. A *bűnös botrányadó cselekedetet* (sc. activum) mindig kerülni kell. Kerülni

¹ Máté 18, 6.

kell akkor is, ha a cselekedet magában véve ugyan nem bűnös, de bűnös színezete van.

2. *Ha a cselekedet jó s a rossznak színezete sem tapad hozzá*, akkor cselekedetünk nem botránkoztatás, ha más botránkozik is rajta. Mindazonáltal, ha kárunk nélkül elhagyhatjuk, el kell hagynunk, hogy így felebarátunkat a bűntől megmentsük, illetőleg távoltartsuk. Ha azonban okunk van a cselekedet véghezvitelére, akkor nem kell elhagynunk. A bűnrehajló, törékeny lelkek (sc. pusillorum) megbotránkoztatását is kerülnünk kell, ha könnyen lehetséges. A gonosz, álnok lelkületből fakadó botránkozással általában nem kell törődnünk, de ha lehet, s főképp ha többek bűnreingerléséről van szó, súlyosabb ok nélkül ne adjunk rá alkalmat.

3. Ha valamely *jó vagy közömbös cselekedetnek* kettős: jó és rossz hatása van, az általános erkölcsstanból megismert principiumok szemmeltartásával a következőképp kell eljárunk:

a) *természeti tiltó törvény* által tilalmazott dolgokat megtennünk sohasem szabad mások botránkozásának kerülése céljából; sőt bizonyos körülmények között a sürgető pozitív törvények által előírt cselekedetet sem szabad elhagynunk. Nem szabad mások botránkozásának elkerülésére hazudni, esküt tenni, a hitet megtagadni vagy a hitet meg nem vallani, ha a hit megvallása súlyosan kötelező;

b) *az isteni és emberi tételes törvényben* előírt cselekedeteket a botránkozás távoltartása végett elhagyhatjuk, de nem kell elhagynunk, hacsak egy-két esetben nem;

A botrány elkerülését természettörvény követeli, ezért erősebb a kötelező ereje, mint a tételes törvényé. De ezt hosszú időn keresztül nem kell megtennünk. Ezért a leányzó olykor elhagyhatja a szentmisehallgatást, illetőleg el kell hagynia, ha tudja, hogy jelenléte *meghatározott* egyén számára bűnalkalmul szolgál; a feleség otthon maradhat, ha a férje a templomba járás miatt káromkodik és veszekedik, de ezt huzamosabb ideig megtenni nem köteles. Mivel azonban a rövid időre fennálló kötelezettség sem biztos, ezért e parancsolt cselekedetek elhagyása a gyakorlatban egy esetben sem kötelező.

c) *a nem parancsolt, tehát közömbös cselekedetet*, ha nagyobb nehézség nélkül megtehetjük, el kell hagynunk, ha azáltal más botránkozását megakadályozhatjuk;

el kell kerülni a találkozást, ha az mást bűnre ingerel; ez azonban hosszú időn át nem kötelező, mert nagy teher volna a szabadságnak e nem kis korlátozása;

d) *olykor kisebb anyagi áldozatot is meg kell hozni* a botránkozásból fakadó bűn megakadályozására. Nagyobb áldozatot hozni nem vagyunk kötelesek. Ezért pl. a pap beperelheti bérloít, ha nem tesznek eleget kötelezettségüknek, noha ezen botránkoznak is egyesek; ilyen esetben azonban világosítsa fel híveit eljárásáról.

d) *A bűnre való csábítás.* (Inductio.) *A bűnre való csábítás más akarataira való külső ráhatás, amely mást, aki eddig a bűnre még nem határozta el magát, bűnre ösztönöz, indít.* Itt a bűn az erkölcsi ráhatás következménye. Történhetik ösztönzés, tanácsadás, rábeszélés, azaz általában csábítás, vagy pedig parancs alakjában, szóval, írásban vagy más külsőleg megnyilvánuló módon.

A bűnre való csábításban *rejlő rosszaság* attól függ, vajjon *súlyos vagy nem súlyos bűnre* indít-e. Minden bűnre való csábításban kettős rosszaság rejlik, egyik a szeretet ellen, a másik azon erény (parancs) ellen, amely elleni bűnre történik a csábítás. Ezért a szentgyónásban jelezni kell azt is, hogy mást milyen bűnre csábítottunk. Azoknál a bűnös cselekedetknél, amelyek természetüknél fogva büntársat követelnek, ezt nem kell külön jelezni.

A bűnre való csábítás, indítás tilalmából következik, hogy *nem szabad mástól olyasvalamit kérnünk, amit az bűn nélkül meg nem tehet.* Ha valaki a kért dolgot bűn nélkül is megteheti, akkor súlyos okból kérhető tőle, még ha saját hibájából vétkezik is; kérhetjük pl. a szentségek kiszolgáltatását akkor is, ha esetleg a pap bűnös állapotban szolgáltatja ki azokat; kérhetünk esküt, noha más bűnösen esküszik.

Szabad másnak kisebb rosszat tanácsolni nagyobb rossz

megakadályozására, ha az illető már teljesen elhatározta magát a bűn elkövetésére s attól visszatartani nem lehet. Ilyenkor nem rosszat tanácsolunk, hanem a nagyobb rossztól való elállást, azaz a rossznak csökkentését ajánljuk annak, aki már teljesen elhatározta magát a nagyobb rosszra. Ha valaki elhatározza magát, hogy 100 pengőt lop s a lopástól visszatartani nem lehet, tanácsolhatjuk neki, hogy csak 10 pengőt lopjon.

Ha valaki valamely rossznak elkövetésére már elhatározta magát, *nem szabad neki más természetű, de kisebb rossz elkövetését tanácsolni*. Ezért nem szabad ajánlani, hogy valaki házasságtörést kövessen el inkább, mint gyilkosságot, mert akkor az ilyen ember a gyilkosság szándékán kívül más bűnt is (házasságtörést) követ el.

Valamely bűnre való elhatározottság esetén *a kisebb bűn elkövetésében közömbös cselekedettel közreműködni is szabad* (cooperare). Szabad pl. a rablót a lopott tárgy elvitelezésében segíteni, ha ezáltal embertársunk életét megmentjük, vagy nagyobb károsodástól megszabadítjuk.

Szabad-e a tolvajt vagy rablót részeggé itatni nagyobb baj távoltartására? Nem szabad senkit oly bűnre (pl. lerészegedésre) ingerelni, amelynek elkövetésére nincsen elhatározása. Szabad azonban más elé bort helyezni, ha előre látjuk is, hogy visszaél vele, mert nagy baj elkerülésére vagy életünk megmentésére szabad más bűnét megengedni.

Szabad megfelelő okból a bűnalkalmat el nem távoztatni, sőt közömbös cselekedettel másnak bűnre távoli alkalmat nyújtani (apponere), mert ez nem bűnre csábítás s bűnben való közreműködés, hanem csak megengedése a rossz cselekedetnek. Szabad pl. csekélyebb összegű pénzt künnhagynunk a cseléd hűségének próbáratételére.

A botrány s a bűnre való csábítás jóvátétele. A botrányt s a bűnre való csábítást jóvá kell tenni. E jóvátételt a *szeretet erénye követeli*, nem az igazságosság, hacsak jogtalan eszközökkel, csellel, megfélemlítéssel, erőszakkal nem indítottak valakit a bűnre. A botránynál és a bűnrecsábításnál a bűn

a botránykozó, illetőleg a bűnre csábított szabad beleegyezéséből származik s jogtalanság ellene nem történik.

Ha a botrányadás *nyilvános volt*, nyilvánosan kell azt jóvátenni, még pedig azok előtt, akik előtt a botrányos cselekedet történt. A bűn elkövetésével egyeseknek vagy többeknek adott botrányt elegendőképpen jóvá teszi az, aki eláll a további botrányadástól s jó példájával (szentségekhez való járulással) igyekszik másokat a rossztól távoltartani. Aki téves s a keresztény hitre veszedelmes tanítást hintett szét az emberek között, annak azt kifejezetten vissza kell vonnia és eljárását elítélnie. Ha írásban történt, írásban kell visszavonnia, ha meg másképp, akkor oly jóvátételt kell adnia, hogy az megfelelő módon nyilvánossá váljék.

e) *A bűnrészesség.* (Cooperatio.) A bűnrészesség: másnak *segítése a bűnre, vagy szorosabb értelemben a főtettesnek nyújtott segédkezés a bűn elkövetésében.*

A bűnrészességgel, azaz a bűnre való közreműködéssel vétünk a szeretet ellen, mert mást a rosszban segítünk, megerősítünk; a szeretetnek pedig épen ennek az ellenkezője a feladata.

Itt a bűnrészességről, mint a szeretet elleni bűnről van szó. Ha a bűnrészes más kárának jogtalan előidézésében segédkezik, akkor a bűnrészesség az igazságosság erénye elleni vétség is; a bűnrészességnek ebből a szempontból való tárgyalása a hetedik parancs körébe tartozik.

A bűnrészesség különbözik a botrányadástól és a bűnre való csábítástól. A botrányadás, illetőleg a bűnre való csábítás előtt a másik fél még nem határozta el magát a bűn elkövetésére; a bűnrészességben azonban azt segítjük, aki már eltökélte magát a bűn elkövetésére. Ha nem ily szoros értelemben vesszük e bűnrészességet, akkor a botránykoztatás is, a bűnre való csábítás is bűnrészességnek veendő, mert a botránykoztatónak is, a bűnre csábítónak is van valamelyes szerepe a bűn elkövetésében. Viszont a bűnrészesség botrányt és csábítást is tartalmaz, ha mást a bűnben megerősít, vagy nagyobb bűn elkövetésére ösztönöz. A bűn-

részesség, azaz másnak bűnben való segítése történhetik együttes cselekvés, azaz szorosan vett közreműködés útján, vagy pedig bizonyos eszközök szolgáltatásával, fegyver, bor felajánlásával stb.

A bűnrészesség változatai. A bűnrészességben nyújtott segédkezés lehet:

1. *a maga nemében teljes, tökéletes hozzájárulás* (formalis); ebben az esetben a bűntárs osztozik a bűn elkövetésének szándékában és keresztülvitelében egyaránt. Pl. ha valaki lopás szándékának tudatában átadja a tolvajnak a kulcsokat;

2. *pusztán külsőleges* (materialis), ha a segédkező nem akarja a bűnt s más okból nyújt segítséget, pl. átadja a kulcsokat a tolvajnak, hogy megszabaduljon a gyilkos támadásától.

A szándékos, azaz a maga nemében teljes és tökéletes segélynyújtás lehet:

a) *kifejezett* (explicita); az ily segélynyújtásban megvan a nyílt, kifejezett szándék a bűnös tett végrehajtásában, *valamely cselekedetben foglalt*, (implicita), amely természeténél fogva közreműködést tartalmaz. Ilyen közreműködés pl. az eretnek vallási szertartásokon való tevékeny részvétel;

b) *közvetlen és közvetett* (immediata, mediata). Az előbbi magában a bűncselekmény keresztülvitelében való segédkezés, az utóbbi inkább a bűncselekmény előkészítése, illetőleg eszközök szolgáltatása a bűnös cselekedet véghezviteléhez;

c) *közelebbi és távolabbi* (proxima, remota), azaz a bűncselekménnyel szorosabb vagy kevésbé szoros közreműködés.

Mikor szabad más bűnében segédkezni?

1. *Teljes hozzájárulással*, azaz szándékosan *sohasem szabad* közreműködni a bűn elkövetésében, mert az a bűn szándékos akarása, elkövetése.

2. *A pusztán külsőleges segédkezés* a bűn elkövetésében

is magában véve tilos. Megengedetté csak akkor lesz, a) ha a segédkező cselekedet jó vagy közömbös, b) ha van megfelelő ok a segélynyújtásra, c) ha csak külsőleges hozzájárulás, azaz csak megengedése a rossz cselekedetnek és végül, d) ha a jó hatás, következmény, amely miatt megengedjük hozzájárulásunkat, egykép közvetlenül fakad a segédkezésünkből. Pl. kiteszem a rossz újságot s ezáltal alkalmat adok másnak rossz olvasmányra, de egyúttal biztosítom a közönség további látogatását; kiteszek bort s ennek következtében megmenekülök a gyilkosságtól, de a gyilkos szándékú ember le-részezszik; segítem a tolvajt a lopott tárgy elvitelében s ezáltal megmentem a magam életét.

A mentőoknak megfelelően súlyosnak kell lennie. Az ok megfelelően súlyos volta (proportionalitas) függ: az elkövetendő bűnös tett súlyosságától, a közelebbi vagy távolabbi közreműködés arányától, a közreműködés szükségességétől s a bűn megakadályozásának a bűnrészes részéről való kisebb-nagyobb kötelezettségétől. Pl. nagyobb oknak kell fennállania, hogy valaki közreműködhesék templom felgyújtásában, mint pl. valamely kisebb lopásban. Súlyosabb ok kell ahhoz, hogy segítséget nyújtson valaki oly cselekményhez, amely nélküle nem vihető keresztül.

3. *Tilos a közvetlen (immediata) közreműködés a bűn keresztülvitelére.* A közvetlen segélynyújtás rendesen természetsszerűleg rossz cselekedet, amelyből a rosszaságot kiküszöbölni nem lehet, ezért ilyet megtenni sohasem szabad. Ezért pl. sohasem szabad az emberölésben közvetlenül együttműködni.

Kivételt csak az igazságosság erénye elleni egyes cselekmények alkotnak, amelyekben mások anyagi megkárosításánál igen súlyos (gravissima causa) okból megengedetté válik a hozzájárulás a bűnös cselekedet végrehajtásához. Pl. fenyegető halálveszedelem esetén szabad közreműködni más házának felgyújtásában: 1. ha a bűnben segédkező kész a kárt megtéríteni, 2. ha a kár az ő közreműködése nélkül is bekövetkeznék, 3. s ha ezáltal embertársunkat a nagyobb kártól megóvjuk. Arra a kérdésre, szabad-e akkor is közreműködni, ha a kár a közreműködés nélkül nem állna elő s ha a segédkező a

kárt megtéríteni nem akarja, — különbözőképen felelnek: akik megengedik, arra támaszkodnak, hogy a végső testi szükségben szabad másnak jószágát annak megsemmisítésével is elvenni; akik tagadják, avval érvelnek, hogy a kárt szenvedőnek nem kell ekkora áldozatot hoznia mások élete megmentésére.

4. *Az Egyház és az állam ellen törő cselekedetekben sohasem szabad közreműködni, még halálveszedelem esetén sem, mert a közjó előbbre helyezendő egyéni életünk javánál is.*

Közömbös cselekedetek. A gyakorlatban olykor nehezen határozható meg, mily cselekedetek és tárgyak vehetők közömböseknek. Erre vonatkozólag a következő szempontokat kell figyelembevenni: Közömbös az olyan cselekedet és tárgy, amely a cselekvő szándékából jóvá vagy rosszá válhatik, vagyis amelyekből a rosszasság még kiküszöbölhető. Valamely cselekedet vagy tárgy már önmagában véve rossz, ha tisztességes célja nincs és nem is lehet, azaz a rosszasság tőle, belőle semmiképen el nem választható. Pl. emberölés, káromkodás, teljesen szemérmetlen kép; ellenben pl. pogány szobrok, melyek valójában pogányságot tartalmaznak, más célra, pl. gyűjtemények számára muzeális tárgyképpen felhasználhatók.

Bálványszobrok készítése, eladása magában véve közömbös cselekedet, mert azok nem csak bálványimádásra, hanem a mondottak szerint másra is felhasználhatók. Eretnek tanok leírása, nyomtatása magában véve közömbös cselekedet, mert azért is történhetik, hogy megcáfolhassák azokat. A harangozás közömbös cselekedet, mert a harangozással többféle dolgot jelezhetünk.

A közreműködés nem válik azáltal tilossá, hogy a közreműködő tudja, hogy cselekvése a bűn szolgálatában áll, ha önmagában még közömbös és megvan a megfelelő ok a cselekedet véghezvitelére. Ha a pap oly embernek szolgáltatja ki a szentáldozást, akiről (a szentgyónásból) tudja, hogy méltatlanul járul a szentáldozáshoz, megengedett módon jár el, mert maga a kiszolgálás, az áldoztatás közömbös cselekedet, az ok is megvan a szentség kiszolgáltatására, mert nagy jót, a gyónás pecsétjét óvja meg ezáltal.

Oly cselekedetek sem rosszak már magukban véve, amelyek

alkalmasak arra, hogy mást a bűnben megerősítsenek. Az ily cselekedetek botrányt tartalmaznak ugyan, de önmagukban véve nem rosszak. Ezért őrt állni, míg más vétkezik, eretneket templomba elkísérni, magukban véve közömbös cselekedetek s ha megvan a megfelelő ok, megtehetők.

Mikor megfelelő az ok a bűncselekményekben való közreműködéshez?

1. *Ha távoli közreműködésről van szó, megfelelő ok már kisebb kárunk elkerülése is, amelyet el kellene viselnünk a közreműködés megtagadásával. Ilyen pl. a szolgálonak alárendeltségi viszonyából fakadó kellemetlensége a közreműködés megtagadása esetén.*

2. *A közeli, vagy a távoli, de szükséges közreműködéshez megfelelő ok súlyos kárunk, veszteségünk elkerülése, ilyen pl. a szolgálatból való elbocsátás veszedelme abban az esetben, ha nehezen jutnánk egyéb megélhetési lehetőséghez.*

3. *Az oly közeli közreműködéshez, amely nélkül a bűnt nem követnék el, csak igen súlyos ok, illetőleg igen súlyos kárunk elkerülése teszi megengedetté hozzájárulásunkat. Ilyen pl. a létfenntartáshoz szükséges javak elvesztésének félelme, hírnevünk nagy megcsonkítása, állásunkból való kiesésünk, hosszantartó börtön, a halál veszedelme, szemünk világának elvesztése, nagy betegség veszélye stb.*

f) *Gyakorlati kérdések a más bűnében való segédkezés körül.* Mivel a pogány templomok építése természetszerűleg a katolikus egyház elleni megnyilatkozás, ezért az apostoli szentszék sohasem engedte meg a pogány templomok építkezésében való részvételt. Ha a körülmények folytán az Egyház elleni megnyilatkozás nem volna meg, igen súlyos okból megengedhetővé válnék.

Eretnek templomok építkezésénél a tervező és vállalkozó szerepét csak súlyos okból szabad vállalni; távolabbi közreműködés, pl. nap-számosmunka, kisebb okból, a pénzhezjutás könnyebb biztosítása céljából, megengedett. Az ily templomok berendezéséhez szükséges fa- és szövetmunkák, berendezési tárgyak készítése megengedett a belőle várható anyagi haszon miatt is. De minél inkább szolgálják ezek a tárgyak, ruhadarabok az istentiszteleti szertartásokat vagy emelik annak fényét (disztárgyak, harmónium, harangok), annál súlyosabb ok szükséges készítésük megengedhetőségéhez.

Pogányság támogatására pénzt önként felajánlani tilos. Ha köz-

adó alakjában kényszerítik ki a fizetést, megfizethető, mert az államnak nem épen erre a célra kell azt kiadnia; ha azonban ez a célja az adónak, akkor a megfelelő úton és módon be kell jelenteni tiltakozásunkat, mert így külsőleg sincs meg beleegyezésünk, s a botránkoztatás elkerülhető. Vegyes vallású területeken szabad katolikusoknak is pénz adni iskolák és árvaházak építésére; ezeknek ugyanis nem vallásos a céljuk és jellegük; de ilyenkor is távol kell tartani annak lehetőségét, hogy ez az eretnokség elismerését jelentse.

Hogy *szocialista vagy liberális egyesület* támogatása megengedett-e, az az illető egyesület tevékenységének, működésének céljától függ. Ha ez a cél egyházellenes, akkor támogatni nem szabad. Tiszteletes célok szolgálatában (szegénygondozás, kórházak létesítése) azonban megfelelő okból (pl. máskép gondoskodás nem történhetik a szegényekről, betegekről) támogatható. Különben is óvatosan kell eljárni az ily egyesületek támogatásánál, mert általában helytelen, katolikusoktól el nem fogadható elvek vezérlik.

Akik önmagukban véve rossz dolgokat, tárgyakat, amelyek csak rosszra fordíthatók és semmiféle tisztességes célra fel nem használhatók, árusítanak, sohasem menekülhetnek a bűn vádjától. Magában véve közbűnös, de bűne is felhasználható tárgyak (szerencsejátékok eszközei, kések, fegyverek, mérgek stb.) árusítása pusztán az anyagi haszon miatt is megengedhető. Azt, akiről biztos, hogy a vett dologgal (méreggel) vissza fog élni, nem szabad kiszolgálni, vagy épen csak a legsúlyosabb okból. Általában annál nagyobb ok szükséges az ily közreműködéshez, minél nagyobb a lehetőség, hogy annak megvonásával a bűnt távoztatni lehet. Ha pl. másutt ily mérget nem vehet, vagy csak igen nehezen jut hozzá. Oly tárgyak, jelvények árusítása, készítése, amelyek kizárólag rossz célt szolgálnak (szabadkőműves jelvények) csak a legsúlyosabb okból engedhető meg.

Bűnrészesség esete áll fenn, ha *egyház- és vallásellenes folyóiratok*, újságok előállítását, terjedését segítjük olvasás, vétel, előfizetés, szerkesztés, szerződéses alapon történő s alkalmoszerű írás révén.

Ha valaki itt-ott vesz és olvas ily újságot vagy folyóiratot, a közreműködés kismértékű, s ha megfelelő okból történik, meg is engedhető. Jobban közreműködik azonban az egyházellenes felfogás terjesztésében az előfizető s ezért az előfizetés csak súlyos okból engedhető meg (nagyobb anyagi érdek). Ily esetben távol kell tartani a hit ellen felmerülő veszélyeket, megfelelő megokolás által mások botránkozásának lehetőségét a személyzet, a barátok és az ismerősök körében. Az ily újságok, folyóiratok katolikus szerkesztői nem vonhatók ki a tudatos bűn vádjá alól; a szerződéses munkatársak, ha hitbéli meggyőződésüket megőrzik és semmi hitellenes és erkölcseellenes dolgokat nem írnak, életük és családjuk fenntartása érdekében vállalkozhatnak e munkára, de eme tevékenységükben rejlő hitbéli veszélyt és botrányt tartsák távol főképp írásaiknak tisztességével. A pusztán alkalmi közreműködés kisebb okból is megengedhető. Magasabb rangú katolikus egyéneknek és neves íróknak lehet olykor

megfelelő okuk ily alkalmoszerű írásra nem katolikus, vagy nem jó irányú lapokba, de írásuk elsősorban meggyőződésük visszhangja legyen. De nem szabad ezt megtenni akkor, ha nem katolikus nyomdatermek inkább csak cégérnek akarják felhasználni az ily írásokat, cikkeket, saját érdekeik támogatására. Megengedhető, hogy nem katolikus, de komolyan tudományos lapokba katolikus tudósok is írassanak, mert ezáltal mód nyílik a katolikus felfogás és meggyőződés terjesztésére.

Keresztényellenes újságok árusítása tulajdonképpen szintén közreműködés a hitünk ellen törő munkában, ezért csak megfelelő okból, pl. a mindennapi kenyér megszerzése céljából engedhető meg.

A vendéglősök tiltott ételek, keresztényellenes lapok, folyóiratok szolgáltatásával segédkeznek mások bűnében s a hit körüli mételey és közöny terjesztésében. Ezért nem szabad önként felkínálniok böjti napon tiltott ételeket. Szabad azonban kiszolgáltatniok a vendégek kérelmére az ilyen ételeket, ha különben súlyos kár érné őket, ha pl. az a veszedelem állhat elő, hogy vendégeinek nagy része elhagyja helyiségeiket. Ezért megengedett pénteki napon húsételek előállítása, étlapszerű kimutatása, de meg kell adni a lehetőségét annak, hogy böjti ételek is rendelkezésre álljanak.

Általában szabad alkoholos italokat felszolgáltatniok a vendégek kérelmére, noha előre tudják, hogy egyesek visszaélnék vele — az előbb jelzett fenyegető kár miatt.

Teljesen egyházellenes és erkölcsrontó lapokat nem szabad a közönség elé adniok, mert avval sokak romlását idézik elő. Oly újságokat és folyóiratokat, melyek nem támadják kifejezetten a katolikus hitet és erkölcsöt, kitehetnek nyilvánosan, de amellet tartssanak és helyezzenek ki katolikus irányú lapokat is.

Könyvárusoknak nem szabad teljesen hit- és erkölcsellenes és az Egyház által tiltott *könyveket árusítaniok*. Ily könyvek *kiadásával* előálló káros következményekhez elsősorban maga a könyvkiadó járul hozzá a könyv megjelentetése által. A kiadó alkalmazottai közelebbről vagy távolabbról működnek közre az ily könyvek megjelentetésében, s ezért közreműködésük aránya szerint súlyosabb vagy kevésbé súlyos ok mentheti fel őket a bűn alól.

Távolí közreműködést fejthet ki a cseléd urának rossz cselekedetében való segédkezés által. Hozhat parancsra bort, ha visszaél is vele gazdája, készíthet húsételt pénteken, vehet rossz könyveket gazdája számára, mert ezek magukban véve közömbös cselekedetek; alárendeltségi viszonya pedig elegendő ok ennek megtételére. Ha azonban közelebbi közreműködésről van szó, pl. vigyáz, őrt áll, midőn gazdája valami bűnös dolgot tesz, akkor súlyosabb oknak kell fennállania (kenyere elvesztésének veszélye), hogy ily esetben is közreműködhessek.

A közlekedési eszközök vezetői (kocsis, soffőr) az utast kérelmére bárhová elvihetik, mert ha ezt nem tennék, nagy veszteség érné őket.

Tiltott orvosi beavatkozásnál közvetlenül sohasem szabad közreműködni, ha a cselekedet önmagában véve rossz; pl. az életet kioltó cselekedeteknél, magzatelhajtó műtéteknél, halálos mennyiségű mérreg beadásánál stb. Távolabbi közreműködés, pl. egyes szerek, eszközök előkészítése igen súlyos okból megengedhető (ha pl. valaki ennek megtagadása miatt kenyerét vesztené). A még távolabbi szolgálat, pl. a felvétel a kórházba, az általános kiszolgálás megengedett, mert az ily szolgálatoknak magukban véve majdnem semmi kapcsolatuk sincsen az ily tiltott cselekedetekkel.

TARTALOMJEGYZÉK.

AZ EMBER VÉGSŐ CÉLJA.

	Lap
A) Az erkölcsi világrend dogmatikai megalapozása	7
B) Az erkölcsi világrend a végső cél szolgálatában.....	12
C) Az ember örök boldogsága Isten dicsőségének szolgálatában	13

I. A KATOLIKUS ERKÖLCSTAN.

a) Fogalma	16
b) Módszerei	17
c) Viszonya egyéb tudományokhoz	17
d) Forrásai	18
e) Felosztása	18

II. A VÉGSŐ CÉL SZOLGÁLATA.

A végső célt szolgáló képességek, erőforrások, eszközök.

1. Természetes képességek	20
a) Az érzéki törekvő erő, érzelmek, kedélyindulatok	22
b) A szellemi törekvő erő, az akarat	24
2. A készségek	26
3. Az erények	28
a) Az erények felosztása	29
b) A sarkalatos erények	30
1. Az okosság	31
2. Az igazságosság	32
3. A bátorság	35
4. A mértékletesség	36
4. A természetfölötti készségek	37
a) A belénk öntött erények	37
b) A Szentlélek ajándékai	39
5. A végső célt szolgáló külső eszközök	40

III. A VÉGSŐ CÉLT SZOLGÁLÓ EMBERI TEVÉKENYSÉG.

1. A sajátosan emberi cselekedetek. (Szabadakarat cselekedetek)	41
a) A szándékosság megnyilvánulási módzatai.....	42
b) A szándékosság hiányának megnyilvánulásai	45
2. Az erkölcsi cselekedetek	46
3. Az erkölcsiség forrásai	49
a) Az erkölcsi cselekedet tárgya	49

	Lap
b) Az erkölcsi cselekedet körülményei	49
c) Az erkölcsi cselekedet célja	51
4. Az erkölcsi jócselekedetek	52
5. A pusztán külső cselekedet erkölcsisége	54
6. Az erkölcsi cselekedetek beszámíthatósága	55
7. Az erkölcsi cselekvés akadályai	57
a) A köteles ismeret hiánya	58
b) Az érzelmi felindulások, kedélyindulatok	60
c) A félelem	62
d) Az erőszak	64
8. Állandó jellegű behatások az erkölcsi cselekvésre	65
9. A természetfölötti érdemszerző cselekedetek	72

IV. A TÖRVÉNY.

1. A törvény fogalma, hatása, szankciója, felosztása	74
a) A törvény fogalma	74
b) A törvény kihatása	75
c) A törvény szankciója	75
d) A törvény felosztása	76
2. Az isteni törvény	77
a) Az örök törvény	77
b) A természeti törvény	77
c) Az isteni tételek törvény	81
3. Az emberi törvény	84
a) Az emberi törvény szerzője	84
b) Az emberi törvény tárgya	86
4. A törvény alattvalója	87
5. A törvény kihirdetése és elfogadása	91
6. A törvény értelmezése	92
7. A törvény kötelező ereje	94
8. A pusztán büntető törvény	95
9. Az érvénytelenítő törvény	96
10. A vélelmen nyugvó törvény	98
11. A törvény teljesítésének módja	99
12. A törvény megváltoztatásának módja	102
a) A törvény kötelező erejének megszűnése	102
a) Mentessítő okok	102
β) A felmentés	105
γ) A kiváltság	110
b) A törvény megszűnése	113
c) A jogszokás	114

V. A LELKIISMERET.

1. A lelkiismeret fogalma	118
2. A lelkiismeret változatai	119
3. Az aggályos lelkiismeret	121
4. A biztos lelkiismeret	122
5. A kétes lelkiismeret	124
6. A gyakorlatilag biztos lelkiismeret megszerzésének módjai	126

VI. A BŰN.

	Lap
1. A bűn fogalma	131
2. A bűn fajtái	131
3. A bűnvesztély	133
4. A bűnre való kísértés	135
5. A benső bűnök	137
a) A bűnös kívánság	138
b) A bűnös öröm	139
c) A bűnös gyönvörködés	140
6. A bűnök megkülönböztetése	141
a) A bűnök teológiai megkülönböztetése	141
α) A halálos bűn	143
β) A bocsánatos bűn	145
b) A bűn feltételei	146
α) A halálos bűn feltételei	146
β) A bocsánatos bűn feltételei	148
c) A bűn súlyossága	149
7. A bűnök nemszerinti megkülönböztetése	150
8. A bűnök számszerinti megkülönböztetése	151
9. A főbűnök, bűnös készségek	157
1. A kevélység	157
2. A fősvénység	159
3. Az irigység	160
4. A torkosság	160
5. A harag	162
6. A jóra való restség	163
10. Az égbekiáltó és a Szentlélek elleni bűnök	163

VII. AZ ISTENIES ERÉNYEK.

A) A természetfölötti hit.

1. A hit fogalma, felosztása, székhelye, indítóoka, tulajdonságai ...	165
a) A hit fogalma	165
b) A hit felosztása	166
c) A hit székhelye	167
d) A hit indítóoka	167
e) A hit tulajdonságai	167
2. A hit tárgya	168
3. A hit szükségessége általában	170
4. A hit tárgy- és módszerinti szükségessége	172
5. A benső hit ápolásának parancsa	174
6. A hit megvallásának parancsa	175
7. A hit elleni bűnök	178
a) A hitetlenség	178
b) A hithagyás	179
c) Az eretnység	180
8. Vallásos gyakorlatokon való részvétel, érintkezés hitetlenekkel és eretnekekkel	183
a) Eretnekek milyen vallási érintkezése tiltott katolikusokkal? ..	185
b) Katolikusok milyen vallási érintkezése tiltott eretnekekkel? ..	185
c) Az egyházi könyvtárlátogatás és könyvtárlátogatás	187

B) A természetfölötti remény.

	Lap
1. A remény fogalma, székhelye, indítóoka, tárgya, tulajdonságai..	192
a) A remény fogalma	192
b) A remény székhelye	193
c) A remény indítóoka	194
d) A remény tárgya	194
e) A remény tulajdonságai	194
2. A remény szükségessége	195
a) A remény eszközszerű szükségessége	195
b) A remény parancsszerű szükségessége	196
3. A remény elleni bűnök	196
a) Az Isten iránti gyűlölet	196
b) A kétségbeesés	197
c) A vakmerő bizakodás	197

C) A természetfölötti szeretet.

1. Az istenszeretet fogalma, indítóoka, hatóereje, tárgya	198
a) Az istenszeretet fogalma	198
b) A természetfölötti szeretet indítóoka	201
c) A természetfölötti istenszeretet hatóereje	201
d) A természetfölötti szeretet tárgya	201
2. Az istenszeretet eszközszerű és parancsszerű szükségessége	201
3. Az önmagunk iránti szeretet	203
4. A felebaráti szeretet	205
a) A szeretet rendje	206
b) Az ellenség szeretete	211
5. A könyörületesség	214
6. Az alamizsna	215
7. A testvéri intelem	219
8. A felebaráti szeretet elleni bűnök	222
a) A gyűlölet	222
b) Az átkozódás	223
c) A botránkoztatás	223
d) A bűnre való csábítás	228
e) A bűnrészesség	230
f) Gyakorlati kérdések a más bűnében való segédkezés körül	234

